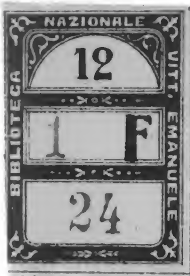
ELEMENTA METAPHYSICAE MATHEMATICUM IN MOREM ADORNATORUM...

Antonio Genovesi

ANTONII GENUENSIS

In Regia Neapolitana Academia
Ethices Professoris

ELEMENTORUM METAPHYSICAE

TOMUS QUARTUS

De principiis Legis naturalis.

NEAPOLI CIƆ. IƆ. CCLI.
Ex Typographia Benedicti Gessari.

SUPERIORUM AUCTORITATE.

Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt

Horat. lib. 3. ode 27.

VIRO PERILLUSTRI,

Atque Ornatissimo

NICOLAO VIVIANO

ANTONIUS GENUENSIS

S. P. D.

UARTA *haec pars*, NICOLAE VIVIANE, *finem faciet Metaphysicarum lucubrationum, qua ego in parte ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disservi. Placere enim tibi admodum sensi, & ex vitae ratione a te ab ineunte aetate suscepta, & ex multis sermonibus nostris, hoc debere esse praecipuum philosophorum officium, hanc diligentiam, ut omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitae statu exquirendo collocent, &, quatenus possunt, aliis probent: eos vero, qui in iis rebus occupantur, quas ab omni vitae humanae usu remotas nullius scire interest, & iners esse Telluris pondus, & plurimum aliis nocere posse, quos exemplo suo ad inanes acroaseis pertrahant. Ex multis autem partibus, multisque a causis optimus hic vitae status existit, sed a nulla aeque, quam a virtute. Quare veterum doctissimi omnem in eo curam operamque posuerunt, ut virtutem ad beate vivendum*

seipsa esse contentam suis persuaderent. Quod etsi difficile est probatu propter tam varia, & tam multa tormenta fortunae; tale tamen est, ut elaborandum sit omnibus, quo facilius probetur. Quid enim est omnium, quae in philosophia tractantur, quod gravius, magnificentiusque dici possit? Quid ad effrenes atque stultas cupiditates comprimendas validius? Quid tandem ad pacate, ac propterea beate inter mortales vivendum accomodatius? Ac ego sic semper habui, idque Tu, ut es in tota vetustate peritissimus, ex humana historia saepe animadvertisti, ita esse natura comparatum, ut insipientiam, vitia, & scelera miseria inseparabilis comitetur, sapientiam & virtutem beatitudo. Equidem eos casus, in quibus me fortuna non leviter exercuit, mecum ipse considerans, constantius huic sententiae adhaerere incipio: nam quum nullius rei mihi conscius essem, quamobrem animo angendum mihi esset, meque a tempestate actum in philosophiae portum recepissem, magna ego, ac talia, quae a nulla alia mortalium rerum sperarem, solatia a virtute petii, & exoravi. Quare factum est, ut me vehementer puderet praeteritae aetatis, quam ego in sterili rerum contemplatione pene totam consumseram, totumque me deinceps in id studium converterem, quod, ut noster ait Venusinus,

Aeque pauperibus prodest, locupletibus aeque,
Aeque neglectum pueris, senibusque nocebit.

Sed Te in primis auctore ac exemplari sum usus. Nam & Tu saepe gravis monitor fuisti, & cohortatus es pluries, ut quoniam ego hanc inter nostros philosophiam praecipue excolendam suscepissem, non voce tantum ad eam adolescentes impellerem, sed scriptis maxime; & Te in illo Bartholomaei nostri Interii (viri

orna-

ornatissimi, & de gente nostra plurimum promeriti) Musarum domicilio, ita de virtute & pietate saepe disserentem audivimus, ut existimaremus, nihil esse, quapropter aetas nostra veteribus Aristides, & Coruncanos invideret. Ac vero difficile dictu est, quid in Te prius, aut magis admiraremur, vim ne sententiarum, qua Tu nos totos concutiebas, an Atticam illam eloquentiam, qua non permulcebas modo animos jucundissime, sed quacumque velles pertrahebas, an illud denique in coctum, *ut ille inquit*, generoso pectus honesto, *quo sentiebamus, ea, quae disputabas, non, ut in philosophorum plurimis, oratione tantum contineri, sed totam & mentem, & animum occupare, esseque in naturam conversa, ut ne si velles quidem, aliud sentire, aut loqui posses. Nam Tu ita quum virtutis, aut nomen audiebatur, aut spectabatur imago, totus concitabare, ut facile esset animadvertere, in Te virtutem non in cortice haerere, sed totum pervadere. Quare effecisti, ut non intelligeremus tantum, sed ipsi oculis nostris videremus id, quod Socrates dicere solebat, Virtutem, si sine velo se nobis ostenderet, incredibiles in nobis amoris flammas excitaturam. Itaque ego quum alias, tum hoc praesertim exemplo vehementer iis subirascor, qui aut imprudenter, aut, quod similius vero, per summum scelus dicere solent, virtutem nihil esse, totumque id esse nomen inane, quo otiosorum Scholae Doctorum personant. Vituperare quisquam vitae parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam venerari deberet, etiamsi minus consequi potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & haec indoctorum scelestorumque animis offusa caligo est, quod nec tam longe retro respicere possunt, ut eos, a quibus vita*

hominum instructa primis sit, fuisse a virtute armatos discant: nec, praesentium rerum aut inscii, aut incuriosi, intelligere, eas, quibus brutis plurimum & feris nationibus antecellimus, commoditates, ab una virtute esse & procurari. Quid enim non modo nos, sed omnino vita hominum sine ea esse potuisset? Ea urbes peperit: ea dissipatos homines in societatem vitae convocavit: ea illos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum & vocum communione junxit: ea inventrix legum, ea magistra morum fuit. Sed in eo isti sibi videntur triumphare, quod nullam esse in nobis virtutem rentur, quae non a nostri amore & utilitate proficiscatur: qua re fit, inquiunt, ut virtutem mentiri possimus, habere nequeamus. Quos quum sine indignatione audiri nequeant, Tu etiam, ut es humanissimus, ridebis tamen, qui infinita iis ex veteri memoria exempla afferre possis eorum, qui pro virtute omnibus fortunae telis sese objicere non dubitarunt. Quamquam quam isti virtutem sibi confinxerunt, commenticia est: nam eam nos virtutem praedicamus, quae quum singulorum, tum totius hominum generis delicias & felicitatem facere possit, quae si a singulorum utilitate & felicitate sejuncta sit, nec ulla est, nec si sit, virtus esse potest, quae nec singulis, nec toti hominum generi utilis ullo modo est. Quomodo si singuli homines pro aliis sese interficiant, deserta sit hominibus Tellus necesse est; ita si se, vitam, fortunasque suas, beatitudinem denique quisque contemnat, quo se aliis virtute probet, nemo omnium hominum non modo felix, sed ne erit quidem: ita fiet, ut, ea invecta virtute, delendum sit hominum genus. Itaque Tu ita saepe disputasti, ut nobis persuaderes, divina providentia com-

para-

paratum esse, ut sibi primum hominum singuli, deinde aliis propter se natura ipsa conciliarentur, & ut essent, & ut bene beateque essent, idque esse in Natura pulcherrimum, et quo virtutis ut necessitas, ita magnae utilitates continerentur, ut hominum nemo non solum bene beateque esse, sed ne esse quidem posset, nisi ita vitae suae rationes institueret, ut una ipse cum aliis esse, ac bene beateque esse vellet. Quod qua ratione faciendum sit, Tu quidem probe nosti: sed patieris tamen, me, qui Tibi uni omnium optimo judici instituti mei rationes reddendas suscepi, paulo altius repetere, praesertim quum haec non, ut vellem, in hoc, quem tibi mitto, libello explicata & digesta, sed ut erant aut ex tempore dictata, aut carptim scripta Bibliopolae edenda dederim, retexturus, novaque via & ratione exornaturus, si vita suppetat.

Quum ego hominem contemplor, quinque in eo principes & natura ipsa insitas propensiones inesse sentio, quarum quidem tres cum omnibus animantibus nobis communes sunt, duae vero propriae. Habet nempe a Natura & ut sit, & ut bene sit, & ut genus suum servet propagando, & ut postremo beatus, estque gloriae, qua ceteris sui generis emineat, & ab omnibus distinguatur, percupidissimus. Sunt eae non tam cum natura ipsa conjunctae & copulatae, quam commixtae, ac tota fusae, ut tum demum persentiri a nobis, nosque concitare & pertrahere desinunt, quum & ipsi esse desinimus. Itaque non in eo est a philosophia ponenda opera, ut eas stirpitus eradicet, quod quoniam fieri nequit, non potest nisi stulte pertentari; sed in hoc potius, ut ita componat, ut, quo sunt a natura datae, toti hominum generi sint utiles. Id quum fit, virtus existit, non ea quidem, quam

Stoici velut nulla cum ceteris hominibus cognatione juncti depraedicant, sed haec, quae ex ejus, qua praediti sumus, naturae moderatione esse potest, quaeque sola esse hominibus utilis queat, quia ea sola efficere potest & ut esse propagarique possint, & ut bene, idest sine maximis doloribus, & ut beate, idest cum maximis voluptatibus, & tandem ut cum vera gloria, idest cum iis ornamentis, quibus tantum sine ulla simulatione concelebrentur. Qua ex re intelligitur, quanto ii opere a vera ratione aberrant, quamque supervacaneum laborem in se suscipiunt, qui homines ad beatitudinem efformaturi humanae naturae non solum inscii, sed incuriosi, ea pertrahere nituntur, qua illa tota ire vetat, quaque si eat, non minus stare possit, quam quae adverso flumine devehuntur naviculae. Ac ego quidem persuasum semper habui, dixique saepius, ut, quoniam ab omni naturae nostrae imbellicitate, dicam etiam dehonestamento, ac undequaque perfecta & absoluta virtus haberi nequit, nisi a Deo, qui rerum universitatem potentissime moderatur & procurat, ab eo petendam, sperandamque. Sed quum ne Deus quidem providentia sua rerum naturas evertat, sitque illud in earum gubernatione pulcherrimum, ut aliae aliis nexae iis legibus regantur, quarum nullae aliae queant esse illarum naturis magis consentaneae; par est ut hoc exemplar ii imitentur & sequantur philosophi, qui suis praeceptis quidquam se naturae humanae beandae afferre posse confidunt; alioquin via lapsi, quo feruntur concitatius, eo hominum generi nocentiores esse possunt. Sed eo, unde digressa est, redeat oratio nostra.

Prima, quae ut in brutis animantibus, ita in

in homine persentitur magis , quam animadvertitur , propensio est , ut sint . Quum ex tota rerum natura , omnibusque ejus qualitatibus , tum vero ex nulla magis , quam ex hac , Dei ego sapientiam & providentiam intelligo : Nam qui rerum universitatem & ut esset , & ut pulcherrima esset, procreavit , sapientissimus ille omnium artifex & moderator , hunc rebus singulis impetum & quasi sensum indidit , ut illae tota natura sua , ac vi naturae suae aequali , idest maxima , ut essent conarentur , utque nulla causa posset ab iis ut ne esse vellent impetrare , nisi quae ut ne essent quoque, eadem opera efficere quivisset . Inde vero haec in omni animante animadvertere licet : principio ut nihil prius , nec quasi ex libertate , sed ex ipsius naturae necessitate quadam , ament , quam ut sint : deinde ut nihil eadem naturae vi nec prius nec magis metuant , quam ut ne sint : tum ut nullam ob rem aliam totam naturae vim adhibere sint perpetuo parata , quam ut ea omnia a se removeant , quibus ut ne sint effici potest : tandem ut eadem vi incredibiles labores & dolores ultro subeant, & fortissime tolerent , si ita eis sit persuasum , non aliter vitam servari posse . Quibus ex rebus fit ut & nulli magis cum natura pugnent , quam qui impie ad genus humanum tollendum ingenii & naturae vires praepostere adhibent , & nulli de ea magis promereantur , quam qui & docent , neminem , ut in fornice , ita in hominum genere , esse posse , nisi quo naturae impetu fertur , ut sit, eodem conetur ut sint ceteri , & ipsi doctrinis ac praeceptis suis sic consentanee vivunt , ut intelligere possimus humanae naturae consentanee esse velle . Est haec prima eaque maxima , quae in homini-

minibus esse potest, virtus, ut principio ita singuli sibi persuadeant, & ut esse velint a natura omnes habere, & neminem esse posse, ubi alter, ut ne alter sit, cupit: deinde ut sic se viresque suas moderentur, in eoque omnes intendant, quo non ipsi tantum, sed ceteri quoque omnes sint. Ex quo illud etiam conficitur, nullam naturae humanae majorem esse perversitatem, nullum scelestius vitium, sed ne ullam quidem foediorem amentiam, magisque cum ipsa nostri natura & utilitate pugnantem, quam ita esse comparatos, ut nobis tantum, veluti si soli in Tellure simus, studeamus, amemusque, etiam cum totius humani generis eversione, esse. Sed videtur, inquiunt, a nostra utilitate tota ea proficisci virtus: quo fit, inquiunt, ut ne virtus quidem sit. Quasi vero velle & studere quisquam possit ut alter sit, qui non modo nolit, sed ne sentiat quidem se esse. Itaque ita isti disputant, ut aut omnem omnino ab homine extirpatam virtutem velint, aut eo imprudentes regrediantur, ut agnoscant, nullam esse posse non modo humanam, sed nec divinitus inditam, quae a propria felicitate sit sejuncta: Nam eae in primis, quibus divinitus ornamur, virtutes ad nostri & veram felicitatem promerendam nobis praecipue traduntur. Nullius autem virtutis hominem capacem dicere, nescio utrum sit toti hominum historiae adversari: certe impium est, & ad omnem Dei beneficentiam & providentiam tollendam comparatum. Concludamus hoc nunc, homines ad hanc virtutem, etiamsi ad id nulla nec divina, nec humana lege adigeantur, a sua ipsorum natura impelli, esseque non modo impios & scelestos, qui contra quam natura fert adnituntur, sed prorsus

sus

ſus amentes . Praeterea & illud animadvertamus, virtutem cum natura congruere ſemper , ideſt eam perficere, & ad finem , quo tota tendit , ducere, eorumque , quae huic repugnent , acceſſione fieri pejorem .

Altera autem item cuique animanti inſita , quaeque non magis , quam prior illa , ab eo ſeparari poteſt , propenſio eſt , ut bene ſint , ideſt ſine dolore , ſine aegritudine . Poſtquam animans eſt , ejuſque vita in tuto poſita, nihil natura ipſa magis averſatur , nihil metuit horretque magis, quam dolorem , aut quia non naturae conſentientem , aut quia ejus deſtruentem . Philoſophi in primis docti & acuti hinc animantium inflexiones omnes repetunt , ut eo ſe ſcilicet ſemper inclinent , quo dolor aut aegritudo fert : quia totus dolor , ut ſubtiliores alii diſputant , nihil eſſe aliud videtur , quam voluntas ab eo ſtatu averſa , in quo non ſecundum naturam ſumus . Eſt quidem haec altera naturae animalis propenſio priori illa poſterior , ut ei tum demum locus ſit , quum illa , ut dixi , in tuto eſt : ſed eſt tamen cum illa copulata , & eouſque cum tota natura perfuſa ut non minus quam illa ſit neceſſaria . Hinc fit ut naturalis ſit & minime liber doloris metus , horror , averſatio : tum ut qua vi maxima rapimur ad vitam conſervandum , eadem feramur ad averſandos dolores , nec eis cedamus , niſi quum vitae conſervandae neceſſarios arbitramur . Itaque & ſecundum naturam eſt , ſine dolore eſſe , & virtus item maxima ac naturæ pulcherrime conſentiens, adlaborare, ut ſine dolore ſimus . Atque ut nulli ſunt de genere humano magis promerentes, majoribuſque laudibus digni, quam qui ea in re inge-

nium

nium dotesque suas intendunt omnes, ut minor sit (nam ut ne ulla sit, quoniam fieri nequit, ne experi quidem debet) inter homines dolorum copia; ita nulli magis execrabiles, quam ii, qui in id se esse natos sibi persuasere, ut omnibus modis vitae humanae tranquillitatem perturbarent: dicam etiam nulli magis stulti, quando res humanae nos docent, hominum fuisse neminem, qui alios miseros efficere voluerit, quin se se fecerit miserrimum. Nam ita natura & sapienter comparatum est, ut in tota rerum universitate nulla sit, quae homini aut majorem miseriam creare possit, quam homo, si adversetur, aut majorem felicitatem, si suis omnibus partibus alter cum altero conspiret amice. Quamobrem quum duo sint fontes, unde hominum dolores & aegritudines promanant, natura, & hominis ipsius ingenium; est facile animadvertere, ubi homines hominibus amice copulentur, & mentis corporisque vires jungant, hos quidem, qui plures sunt & majores, omnes distermінari; illos vero non modo in pauciores conferri, sed imminui plurimum, esseque non tantum minus tolerabiles, sed quandoque etiam desiderabiles, quo aut naturae virgulae constantius adhaereamus, aut ne assidue perceptae voluptates minus delectent: nam sunt voluptates fere semper doloris consequentes, eoque gratiores, quo illi acriores. Quare & haec virtus secundum naturam est, ut qui bene esse velit, ipseque sine dolore, & aegritudine, non solum nulli injustum dolorem inferat, sed aut natos, aut illatos auferat, si possit, sin minus, levet & demulceat. Quid quod eo vel nec cogitantes a natura rapimur? Nam omnes ad alterius miseriam misericordia commovemur. Quumque affectus sint quasi naturae moralis vectes, qui-

bus, ut paulo post dicemus, naturales propensiones sustinentur, ac in naturae defensionem armantur; nihil esse potest magis perspicuum, quam a natura ipsa nos incitari, non solum ut ne quempiam laedamus, sed ut pro virili alii aliis opitulemur, quae nobis hunc omnium pulcherrimum indidit affectum. Quare ego non tam naturam, quam hominum voluntatem saepe accusare soleo, quae quod nobis est providentissime a Deo tributum, aut extirpare conatur, ne ullo modo sit, aut comprimere, quo minus in nostri felicitatem exseratur, aut corrumpere, quo in nostram convertatur perniciem. Qua de re ego te disserentem audire malim, mi Viviane, quam quidquam dicere, quod tu pro penitissima, qua harum rerum notitia polles, minus probes. Dicam tamen ut possum: qui nihil reliqui efficimus, quo naturam pravis studiis perversaque voluntate aut comprimamus, ne, quo tendit, perducat, aut corrumpamus, ut alio trahat, non solum injuria, sed inscitissime & stultissime de ejus malignitate conquerimur, atque eo tandem evadimus, ut aut inique existimemus, nullo modo per eam licere esse bonos, quo vitiis & sceleribus nostris, qui honesti esse nolimus, honestas, si diis placet, causas praetendamus; aut impie suspicemur, non esse Deo curae felicitatem nostram, esse ultioni. Qui si rogemur, qui alios, quum nostra interest, esse velimus justos & bonos, quum tota, ut praedicamus, natura prohibeantur; animadvertere possimus, nos esse mendacissimos, quum contra quod communi naturae sensu persentiscimus adversus naturae capacitatem disputamus, nec tam esse pravos, quam esse velle, futuros optimos, si quantum in vitiis operae locamus, tantum poneremus in natura, (quae Adamitica labe paulo quidem est obstipa, non vero

inha-

inhabilis) ad virtutem flectenda, praesertim ea, qua par est credere pollere omnes, Dei ope.

Jam tertia totius naturae animatis communis & naturalis propensio est ea, qua ad suum genus conservandum impelluntur, qua quidquid in terra gignitur, aliturque, ita pervadi & animari videtur, ut quaecumque sit, non modo animantes, sed stirpes & plantas agitet, quarum rerum nulla est, quae ubi ad praefinitum sibi a natura tempus pervenit, non invitari se & allici ad sibi similem procreandam non sentiat, tantoque impetu animantes inflammet concitetque, ut impedita furere faciat, compressa extabescere. Sine qua quid esset, nisi deserta & horrida Tellus? Ut intelligere possimus, tantos naturae genitricis motus, tam multarum rerum atque tantarum ordines, in quibus nihil unquam tam immensa vetustas mentita sit, ab aliqua mente infinitae intelligentiae & providentiae gubernari. Nam seu dicas, esse vim aliquam vitalem & animantem per omnem mundum pertinentem, seu anima sui generis singulas mundi res animari & cieri, quum videas omnium in tanta generationum vicissitudine constantiam, statuas necesse est, praeesse mundo Numen praestantissimae Mentis, a quo haec fiant & conserventur. Itaque Zeno animantem esse mundum concludebat hac e re nostra nata similitudine. Si ex oliva modulante canentes tibiae nascerentur, num dubitares, quin esset in oliva tibicinis quaedam scientia? Quid si Platani fidiculas ferant numerose sonantes? idem scilicet censeres in Platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans sapiensque judicetur, quum ex se procreet animantes atque sapientes? *Ac recte ille quidem, si vim*

hanc

hanc mundum animantem, atq; numerose progredientem, & gignentem, non ipsam per se & natura sua constare, sed ab ejus architectrice & moderatrice Mente, cujus & sequitur leges, inditam perfusamque, quemadmodum par erat, censuisset. Nam ut est per se perspicuum, nihil horum sine ratione, modoque fieri, ita tantae mentis vestigia, in rebus praesertim corporeis & brutis, non intrinsecus & a natura sua proficisci, sed a Deo toti rerum universitati praesidente, dubitare non possumus. Sed coepi secus agere, atque initio constitueram: suscepi enim tibi, mi Viviane, instituti operis rationem reddere, a quo saepe me pietatis causa longius rapit. Quamquam qui ego id a re nostra alienum esse dico? A Deo enim tota hominis institutio inchoanda est, ejusque numine & vi perficienda. Quod ergo ad eam propensionem, de qua disseruimus, spectat, tu non dubitas, quia vehementissima ea sit, ac secundam prioret illas duas vis maximae. Sed ei locus non est, nisi quum duae illae in tuto sunt: itaque ne persentitur quidem, quum aut de vita periclitatur animans, aut magno aliquo dolore angitur. Quum vita in tuto est, nullusque premit dolor si quempiam corripiat, maxima agit vi, quousque aut priores illae non obstiterint, ipsae per se in illam quasi e regione irrumpentes, aut inde deductae rationes non compresserint. Quae si omnia desint, inania puta cetera impedimenta, nec alio habe loco, quam quo aranearum telas majora habent animantia. Quin eo evadit aliquando roboris & furoris, ut nec mortis metu, nec incredibilibus cruciatibus queat coerceri. Qua ex re illud animadvertere possimus, esse insitas hujusmodi naturae animali vires & propensiones adeo non solum pervi-

caces,

caces , sed brutas , quum fraenum ruperint , ut nulla nec vi, nec arte cohiberi possint, totamque humanam vitam proturbent. Ex quo fit illud, ut magnae sit quum privatae, tum publicae praesertim generis humani utilitatis modum illis imponere. Quod quum item virtute fiat, quantopere sit virtus ad bene beateque vivendum nececessaria , nemo est , qui ipse per se non intelligat. Sed ea de re deinceps.

Duae, quae sunt reliquae hominum naturales propensiones, ita humanae naturae sunt propriae, ut nullam in illis bruta animantia partem habere videantur; quorum altera est, felicitatis, idest maximae voluptatis appetitus , altera gloriae cupiditas , qua omni ope inter ceteros nostri generis eminere , ac distingui enitimur. Nam pecorum natura praeteriti immemor , absentium incuriosa , futuri improvida , praesenti tantum indigentia ac dolore commovetur, nec aut veterum memoria titillatur , aut incenditur absentium libidine , aut futuri metu , vel spe concitatur. Itaque sic naturae congruenter vivunt, ut nec cura praesentem dolorem augere norint, nec aut imaginatione absentium, aut novarum meditatione voluptatum praesentes turbare, atque in voluptatis ipsius fruitione majorum desiderio excruciari. Ergo ubi nec corpus aegrum est, nec quidquam periculi imminet, nec aut venter , aut venus stimulat, humi resoluta, mollioris strati ignara , eoque minus anxia, non solum pacata & quieta sunt, sed otiosa & somnolenta, ut nulla sit inter ea ex superfluis invidentia, nullum odium, nulla contentio, nulla bella, quae homines misere affligant , atque in mutuam perniciem armant. Sed nos, naturae propensionibus abutentes , ac alio inflectentes , quam quo na-

natura tendunt, ne in summis quidem voluptatibus plene unquam nobis satisfacimus : pervigil enim animus aut praeteritas revocat, aut novas semper excogitat, eoque praesentibus minus tangitur, quo majores & jucundiores, quibus caret, sibi confingit. Summam hic appetit, eam nempe qua ita tota occupatur natura, ut nihil reliquum aut metui, aut appetitui faciat, nec animadvertit, eo esse in loco positum, ubi si fuerit adeptus, totus repente otiosus, atque iners sit necesse est, qui nullo ad quidquam praeterea agendum calcari prematur. Inde aut invidia macrescit, aut odio furit, nihilque est nec tam difficile & arduum, nec tam sanctum, quo ejus reprimi cupiditas possit. Jam bruta animantia ut nihil supra singularem naturam noverunt, ita nec gloriae, nec imperii sunt cupida. Quare nec ob ingenium, nec ob vires ulla est inter ea eminentiae ambitio, quae homines cetera futuros contentos noctu diuque vexat & extimulat, non quieturos, nisi humana divinaque omnia commiscuerint, ruinis simillimos, quae super id, quae oppressere, franguntur. Adeon, miserrima est ambitio, honorumque contentio? Qui, inquis, haec cum superiori oratione congruunt? Videris, inquis, naturae malignitatem, quo penitius retegis, accusare, eoque homines a virtute, quam supra defendendam suscepisti, absterrere, quos virtutem cum tantis naturae vitiis adipisci unquam posse, quis sibi persuaserit? nempe mirifice consentiunt, mi Viviane, nec ego a consectanda ac consequenda virtute ullos animum idcirco despondere velim, quod hominum vitia, in quae nos incaute trahi nos sinimus, tam studiose depingam : non tam

enim naturae , quam voluntatis ea sunt , quia sunt illae propensiones humanae naturae pernecessariae , quando constat sine iis vix esse in nobis reliqui , quo brutis praecellamus , ut si iis homines docte prudenterque uti sciverint , idest intra modum suum continere , esse possunt illi in eo ipso boni & beati , quo se malos & miseros fieri arbitrantur . Nam principio , nisi felicitatis , seu summae & undequaque perfectae & securae voluptatis amore tangantur , praesenti statu contenti , eique , ut ostracae scopulis , affixi , humi proni & ventri obedientes vivent . Quumque natura imbecilli , nudi , omnium indigi , & ignari , segreges denique , nec nisi anis parentibus , ut belluae , conjuncti , procreentur , nihil invenire , nihil melius commodiusque efficere , nihil nec arte , nec industria perpolire , nihil postremo , nisi perpetuo pecudes esse , nec scient , nec studebunt . Tum ne a Telluris quidem consortio , non magis quam stipites , separare se , & aeterna consectari bona unquam poterunt , ad quae illo felicitatis amore incenduntur , & stimulantur . Itaque & hic miseri sint necesse erit , & numquam ejus, qua superi perfruuntur , quaeque unica plena & vera est , beatitudinis participes . Porro honorum illa & gloriae cupiditas , qua ne barbari quidem & immanes homines vacui sunt , effusas olim Tellure gentes ac solivagas coegit ut inter se coirent , civitates , jura , ordines , imperia conderent , quorum si quis extrinsecus accersita hominum improbitate vitia accusare velit , is per me accuset : sed insitam utilitatem & praestantiam ego defendam semper . Nam quae est hominum vita , quos

nec

nec civitas mansuefacit, nec ordines jungunt, nec jura & imperia coercent? Quare omnia, quae sunt a perturbata beatitudinis & gloriae cupiditate mala, quae sunt certe maxima & gravissima, prava hominum induxit libido: libidinem autem ignorantia & imperitia: hanc neglecta ingenii & naturae cultura. Itaque in his omnibus multa est voluntatum nostrarum malignitas, nulla naturae. Malignitatem autem dico, mi Viviane, non defectum: nam veteri labe multis haud dubium deficimur. Sed ut nos in omnem vitae pravitatem foeditatemque ipsa impellat natura, cui nulla ope repugnare valeamus, quam nulla arte regere, utque idcirco, quod est malignitatis, ad miseriam ut geniti esse videamur in, quo isti naturam criminantur, quo sua honestiora vitia esse videantur, id ego non modo impium, sed stultum quoque esse ajo.

Sed ut haec sint, inquiunt, magni certe sunt & perpetui naturae nostrae accusatores affectus, quos nec avellere possumus, nisi naturam radicitus extirpemus, nec ullo modo coercere, quando constat eos natura ipsa ex opinatis bonis vel malis contra omnem rationem erumpere; & si iis obsecundare voluerimus, nae nos stulti fuerimus, qui ei rei modum ponere velimus, quae suapte natura infinitatem spectat, quaeque minus coercita perpetuo adolescit. Quum autem maxima vitae humanae pars aut amore, aut odio, aut spe, aut metu, aut cupiditate, aut aliis animi perturbationibus magis, quam ratione regatur, in idque non libertatis imperio, sed naturae ipsius vi rapiatur, feteamur necesse est, naturam in nobis peccare, non rationem. Quid, inquiunt, quod ne fieri quidem potest, ut quum imperfecta & manca in nobis

sit ratio, perfecta esse natura intelligatur? Nam nostra omnis vis & natura in animo & corpore sita est: animi vero in ratione & imperio, ut quum haec depravata sint, necesse est ipsa sit corrupta & depravata natura. Sed quam imperite haec disputantur? Nam nulla est totius humanae naturae pars (veterum Philosophorum descriptionem sequamur) tam structa sapienter, quam haec rationis expers, in qua isti ponunt motus turbidos tum irae, tum cupiditatis contrarios, inimicosque rationi, id quod ego alio quidem in loco demonstravi, sed hic paucis retractabo. Quum homo totius universi pars una sit, cum toto suo congruat oportet, quoniam est illud tum in tota sui immensitate, tum in singulis partibus ordinatissimae rationis & disciplinae. Quare finitae vis & naturae esse debet: nam quod undequaque infinitum est, & absolutum ipsum per se unum & totum est, nec ullius alterius rei pars esse potest. Ita fit ut nequeat ipse ad plenam beatitudinem sibi esse sufficiens. Ergo ut perfici, & beari, ita deterior, quam natura est, & infelicior extrinsecus fieri potest. Ex quo fit ut & cupiditatis, & irae, ac metus particeps esse debeat, sine quibus nihil extrinsecus sequetur unquam, nihil refugiet, aversabiturque. Necessarium igitur est, ut hominis natura ex opinatis bonis, & ex opinatis malis agitetur, quo se ita componat, ut cum ceteris universi partibus harmonice consentiat, qua ex aequilibritate magna ejus existit vitae tranquillitas & beatitudo: agitetur autem, non leviter titilletur: neque enim nisi vehemens commotio nos inflectere potest, ut naturalem quandam nostri segnitiem, & quasi

si

si pondus superare possimus, eosque capere situs, qui nobis conservandis & perficiendis apti sint. Has commotiones affectus appellavimus. Quamobrem affectus sunt appetitus vehementiores, quibus aut res naturae nostrae consentaneas alacres consectemur, aut pernicissime adversas fugiamus. Itaque Stoici, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime, partes affectuum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quatuor: ex bonis cupiditatem, & laetitiam, ut sit laetitia praesentium bonorum, cupiditas futurorum: ex malis metum, & aegritudinem nasci censent: metum futuris, aegritudinem praesentibus: quae enim venientia metuuntur, eadem afficiunt aegritudine instantia. Laetitia autem & cupiditas in bonorum opinione versantur, quum cupiditas ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: laetitia ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur & gestiat. Sed singulis affectibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur, quas ego enumerandas hoc in loco non suscepi. Sunt igitur affectus naturae quidam stimuli, &, ut ita dicam, machinae moralis vectes, quos qui auferat, totam ille homini vim, qua quum est usus, agamus aliquid, aut fugiamus, abstulerit, eumque trunco, aut crudo lateri similiorem, quam animantem, effecerit. Quare in eo Stoicorum solitum acumen & judicium desideraverim, quod illi haec sola ratione sine ulla perturbatione, idest sine ulla naturae animalis commotione, ac constanter prudenterque fieri posse opinantur; ex quo illud efficiunt, nec necessarios esse hujusmodi in homi-

ne motus aversos , ut illi putant , a ratione , & naturae esse morbos , qui in sapiente , qui cuncta ex ratione placide atque constanter agere debet , locum habere non debeant . Nam ratio si nihil naturae nostrae cupit aut metuit , tranquilla est & placida , seque contenta , ut contra rationem sit , ullum eo tempore in nobis ciere motum: quum ergo nos concitat , cupit profecto aliquid , aut metuit : cupit autem quod deest bonum , metuit quod providet malum . Qui autem aut illud cupiat , aut hoc metuat , nisi persentiscat ? nec vero persentiscere potest , nisi a natura moneatur. At natura dolore loquitur , qui sine affectu esse nequit . Ita fit , ut affectus sint veluti voces quaedam naturae aliquo deficientis , vel quidquam sibi metuentis , sine quibus ratio nequeat in nostri subsidium excitari . Porro semel dolore excitato non quiescit , nisi quieta & tuta natura . Qua vero voce id significaret rationi natura , nisi voluptate & laetitia ? ergo & hanc quoque sentiamus necesse est . Quod si homini naturam doloris & voluptatis patientem nemo denegare potest , quin & rationis usum omnem auferat ; consequentes vero sint doloris & voluptatis affectus ; efficitur ut affectibus extimulari debeat humana natura , quo ratio nobis utilis esse possit . Itaque in tota ea disputatione labuntur Stoici .

Ita ne tu , inquis , disputas , quasi numquam extra virgulam turbidi , inconstantes , aversi denique ab omni ratione prosiliant affectus? Non id ego dico , mi Viviane : prosiliunt enimvero ii saepenumero , neque in eo , quod omnes patimur , Stoicorum oratione egemus . Sed constituamus hoc

in

in loco id, quod ad Dei erga nos benignitatem adserendam in primis est necessarium, non ita nos procreasse, ut mali & scelerati essemus, nec esse affectus a natura humanae malignitate, sed esse ei necessarios, esseque quasi vectes, quibus aut sustineatur fortiter adversus ea, quibus destrui potest, vel a fine suo revocari, aut, quum est opus, agatur vehementer ad ea prosequenda, sine quibus aut non esse, aut non bene beateque esse possit; ac deinceps inquiramus in id diligenter, qua re fiat, ut tantae sint in maxima hominum parte, ac tam stultae a naturaque ipsa desciscentes affectuum perturbationes. Quod nisi fecerimus, ne illud quidem intelligi poterit, quibus regulis, quave arte ad naturam possint affectus componi: neque enim tales sunt, qui nullo modo infrenari possint, quod ex tota constat hominum historia. Quare videamus, quid illos tam saepe a natura aversos efficiat, quidque curatu aut factu sit opus, ut ad rationem exigantur, neque plebejam Terentiani Parmenonis disciplinam vereamur,

> . . . . quae res in se neque consilium, neque modum
> Habet ullum, eam consilio regere non potes.
> . . . . Incerta haec si tu postules
> Ratione certa facere, nihilo plus agas,
> Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Nam quid ille stultus, si ita se res haberet, monendo Phaedriam enecaret,

> Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita?

Superius demonstravimus, affectus esse nobis a

natura tributos , ut ita iis componeremur , ut cum rebus , quibus circumdamur , pulchre consentiremus , qua ex harmonia vitae nostrae fieret tranquillitas & felicitas : ei quoque ut prospiceret & ratio data est . Itaque fit ut tum affectus cum ratione consentiant , quum naturae congruunt, idest quum & ex veris bonis , aut malis nascuntur , & iis aequales sunt, & consentanei . Ab ea regula quum excedunt , tum perturbationes sunt, non solum non utiles , sed plurimum noxiae : nam quoniam aut nullae sunt extra nos res , a quibus proficiscantur , aut iis non congruunt , ex falsa bonorum aut malorum opinione excitantur : falsis vero malis natura nostra inutiliter affligatur, nec falsis bonis perficitur . Duabus igitur ex causis affectus pravi esse possunt , aut quia ex confictis bonis, vel malis progignuntur , aut quia veris minime pares , ut quum aut id , quod nusquam gentium est , cupio , vel metuo , aut quod est , magis aut minus vehementer cupio , metuove , quam id cupere, aut metuere par est. Utrumque item ex duplici fit causa , ignoratione , & errore : haec vero ex negligentia , & prava educatione . Nam qui & studiosi sunt earum rerum , sine quarum cognitione nemo bene vivere potest , & rite ac sapienter educati , ii & recte uti sciunt , nec facile decipiuntur ; quia quum aliquid ignorant (nihil enim ignorare supra hominis est conditionem) judicium actionemque cohibere, atque mature deliberare didicerunt , ac , sicubi statim facto est opus , eam viam rationemque sectari , quae similior vero esse videatur . Postremo si de recta labantur , quum initarum a se

ratio-

rationum poenitere se nequeat ; non valde illi ; ut stulti , sese afflictabunt , quin sapientiores suo periculo facti , gaudebunt etiam . Huc ergo ego regulas omnes affectus secundum naturam regendi confero , ut & addiscamus , quae vere sint res eae , quibus circumdamur , quibusque utendum est perpetuo , ac quatenus nobis bonae vel malae ; & ut a primis vitae nostrae annis assuescamus iis vivere consentanee ; quarum regularum prior mentis , altera animi virtutem continet . Qua ex re illud efficitur , ut , quod saepe diximus , bene beateque vivere non nisi cum virtute possimus . Quumque & illa rerum cognitio comprehensioque , & hic rebus apte convenienterque vivendi habitus studio & disciplina pluribus contigerit , illud quoque velim intelligatur , non ita nos esse procreatos , ut virtutis capaces esse nequeamus . Sed quoniam ab illa cognitione rerum, earumque nobiscum consensione aut pugna est praeclara vitae disciplina incohanda , quae si falsa fuerit , aut prava , depravatus sit animus necesse est , ut ex penitissima philosophia Terentianus Simo dixisse videatur , mala mens , malus animus ; videamus quae sint illius praecipua praecepta , quibus necessaria nobis ad beate vivendum virtus continetur , atque , si Dei favor afflaverit , gigni & perfici in nobis potest .

Sed illud omnium primum accuratius perquiramus, subesse ne possint mentis imperio & regimini quum illae propensiones , tum affectus isti & perturbationes ? Id nisi constet , frustranea erit opera omnis , quae in iis moderandis , & ad certam rationem inflectendis ponetur . Possunt autem in eo

tria

tria considerari ; primum , ut ne persentiantur ; tum , ut ne erumpant , quum necessarium non est; tandem ut loco , tempori , rebus denique a quibus inflammantur , consentiant . Eorum primum omnino fieri nequit , presertim in primis illis propensionibus : nam sunt , ut diximus , cum natura ipsa animali commixtae , ac ita necessariae , ut nec esse , nec concipi sine iis natura possit animantium. Quare in eo non magis adlaborandum est,quam ut ne agitabilis sit ignis , cujus in eo motu ac concitatione tota est posita natura . Duo reliqua fieri ob tinerique posse , ii dubitabunt , qui sibi penitus sunt ignoti . Sed & ratio id corfirmat . Namque , nec erumpunt unquam , quum non est usus , nec a rerum natura discordant , nec longius , quam necessarium est , praetergrediuntur , nisi aut ignoratione , aut errore , aut quum primus ille fervor concitatioque animi inveteraverit , & tamquam in venis medullisque insederit ; quae quoniam cavere possumus , si sapimus ; rationis profecto regimini & imperio subjiciuntur . Idem tota nos docet hominum historia , quae frequentia ejus , quod dico , suppeditat exempla , eorum , qui & naturales propensiones intra positum iis a natura modum continuerunt , & cupiditati , irae , metui, saepe etiam cnm vehementissime concitarentur , moderati sunt . Sed suppeditat sapientum , ut id, quod superius animadvertimus , intelligere possimus , praeclare a Stoicis dictum , omnium perturbationem (quo nomine intelligunt aversas a recta ratione , contra naturam , animi commotiones) *fontem esse* intemperantiam , *quae est a tota mente , & a recta ratione defectio , sic*

aversa

aversá a praescriptione rationis , ut nullo modo appetitiones animi nec regi , nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia , quae aut sapientia est , aut ab ea efficitur , sedat appetitiones , & efficit , ut eae rectae rationi pareant , conservatque considerata judicia mentis : sic huic contraria & inimica intemperantia , quae est ab inscitia & pravo habitu , omnem animi statum inflammat , conturbat , incitat . Itaque & non necessariae aegritudines , & vani metus , & superfluae cupiditates , & reliquae stultae perturbationes omnes gignuntur ex ea . Quemadmodum quum sanguis corruptus est , aut pituita redundat , aut bilis , in corpore morbi , aegrotationesque nascuntur ; sic pravarum opinionum conturbatio , & ipsarum inter se repugnantia , sanitate primum spoliat animum morbisque perturbat ; deinde non adhibita continuo ratio , quae sanet , permanat in venas , & inhaeret in visceribus illud malum , exsistitque vitium , quod avelli inveteratum non potest , quodque totam deinceps vitam foedat , & infelicitat.

Porro haec temperantia duabus a causis efficitur , rerum , ut dixi , cognitione & comprehensione , & vita secundum eam tempestive acta. In hoc prudens educatio , & praecox totius honestatis studium adhibendum ; illud nostri , universi , Dei investigatione continetur . Nostri cognitio in eo praecipue posita esse debet , ut quid in nobis sit necessarium , quantaque sit naturae nostrae indigentia intelligamus , quo ei congruenter vivere possimus , ut scilicet nec valde turbemur iis , quae praecaveri nequeunt , nec careamus ne-

cessa-

cessariis, nec superfluis luxuriemus. Nam & inutiliter iis nimium agitamur, quae evitari nequeunt, & defectu necessariorum dolemus, & rerum superfluitate aut inutili cura angimur, aut pondere opprimimur, aut e nobis quasi egressi petulantissime divagamur, incerti quo quieturi. Qua si cognitione omnes peraeque ac necessarium est, praediti essemus, essetque illa perpetua meditatione in naturam ipsam conversa, putas tu, mi Viviane, aut ambitione nos contabescere posse, aut avaritia excruciari, aut ulla superflui libidine totos concitari? putas aut otio, quum labore est opus, posse emarcescere, aut stulta necessariarum rerum effusione nos perditum ire? Sed nec senectus ipsa & mors denique admodum timebitur, quum in id nos esse genitos animadverterimus. Universi vero in eo, ut & quae vere sint, & quantum quaeque res bonae sint, vel malae addiscamus, ut nec quae nusquam gentium sunt, cupiamus, metuamusve, nec plus, aut minus, quam concupisci, metuive merentur. Cujus scientiae defectu quot se stulte afflictare videmus? Itaque eos ridemus, ac jure quidem & merito, qui capripedes paniscos metuerint, qui porros magna religione coluerint, qui Lunae, vel Solis defectu, velut emortuorum, misere ejulaverint, qui si mures soleas conroserint, expaverint, qui avium garritu aut volatu non privatas tantum res, sed ipsas in primis publicas regendas crediderint, qui si aut Sol alter in Caelo emicuerit, aut Cometes apparuerit, aut Septemtriones visi fuerit ardere, aut quidpiam aliud, quod natura fit, fuerint conspicati, toti exanimati contremuerint. Jam Dei,

idest

idest supremi naturae totius artificis & moderatoris, cognitio, ad eam, de qua disserimus, temperantiam in nobis procreandam, alendamque, praecipue est necessaria, ut nempe sciamus & eum esse, & infinitae esse intelligentiae, potentiae, bonitatis, & ab eo rerum universitatem effectam esse, & sapientissime procurari, nosque ita procreatos, non ut brevi tantum praesentis vitae curriculo spem omnem vel metum concluderemus, sed ut nunquam interituri aeternitatem spectaremus: qua cognitione qui destituuntur, spem omnem metumque intra praesentis vitae ambitum coercentes, in prosperis quidem rebus toti diffluunt, ac dissipantur, in adversis vero aegritudine & dolore enecantur; utrisque nempe pereunt miserrime, nec illud praeclarum totius vitae gubernaculum adhibere sciunt, quod Flaccus noster eleganter ait,

Sperat infaustis, metuit secundis

Bene praeparatum pectus.

Quare ego nihil aeque necessarium ad bene beateque vel in praesenti vita vivendum esse censeo, quam rite & praeclare cum Deo agere; quin ita mihi persuasi, ne cum hominibus quidem honeste & sapienter eum victurum, qui hominum illum parentem & gubernatorem aut ignoret, aut non, ut par est, tota mente ac animo complectatur atque ex divinis formulis veneretur.

Haec, quae disputata sunt, eo pertinent, ut eos, qui a rerum natura in nobis dolores & perturbationes saepe progignuntur, aut caveamus, aut, ubi id fieri omnino nequit, in minorem, quoad fieri potest, numerum conferamus, eosque fortiter ferendo extenuemus, quo bene ac beate vivamus.

Sed

Sed restant infinita pene dixerim mala, quae non a Natura, sed homini sunt ab homine. Nam non a natura, sed a voluntate est humana, ut mentiamur, circumscribamus alii alios, dolis atque insidiis decipiamus, & spoliemus, totaque vita velut in perpetuo bello simus, & affligamus: ut ineptissimas etiam causas sumamus, quibus ferociamus, immanes simultates & inimicitias geramus, conseramus inter nos bella, expugnemus atque evertamus civitates: ut hominum macella & amphitheatra nobis constituamus, loca sanguinis & publicae impietatis, ut mandi homines cernamus jucundissime, & bestiarum laniatibus dissipari. Brevi, insidiae, fraudes, doli, avaritia, rapinae, vis, scelus, audacia, obscoenitas, turpitudo, flagitium, mala omnia cetera, quae toto in orbe homines mente noxia pariunt, homini sunt ab homine. Est quisquam, qui in his, ubi nulla etiam sint a natura mala, beate esse & vivere possit? Quare viro, qui ex recta ratione, non aut ex sensu, aut ex imaginatione felicitatem suam metiatur & sequatur, in eo operam ponere debet praecipuam, ut haec, quod ad se spectat, nulla sint. Id justitia *&* amicitia *procuratur, quarum altera efficit*, ut neminem laedamus, suumque jus integrum cuique esse sinamus; *altera, ut quocumque modo possimus*, aut consolando, aut consilio, aut re, *ut Terentianus Menedemus ait, juvemus. Ac neminem quidem laedimus, quum nulli quidquam injusti doloris inferimus, ut quum nihil quod ad alterius animum, corpus, famam, bona, justam spem pertinet deterius efficere studemus: nam inde dolere homines*

solent.

solent . Suum vero jus cuique tribuimus , quum quod quisque aut a natura , aut ab arte sua & industria , aut quocumque modo , quo aliorum jus violatum non sit , habet , eo uti fruique sinimus, atque si laeserimus , in integrum restituimus . Omnibus tandem amici sumus , si non dubitemus cum iis , quoad scimus, ac possumus, animi, corporis , fortunae bona communicare , qua mutua aliorum aliis bonorum accessione fit illud in societate prope divinum , ut singuli homines tantum sciant queantque, quantum omnes conjuncti, & copulati.

Quamobrem tute ipse intelligis , mi Viviane, quas ego primas atque insitas naturae rationalis leges habeam ; nempe non plures , quam has duas: DEO, TIBI , RELIQUIS HOMINIBUS SUA JURA TRIBUITO : IIS ESTO AMICUS . *Sed qui tandem haec jura tribuemus? nimirum si ita vitae nostrae rationes instituerimus , ut Dei , nostri ipsorum , aliorum juribus congruenter vivamus , quod est naturae , ut ego interpretor , convenienter vivere , sine quo* nec esse , *nec* bene beateque esse possumus . *Ut , e. g. quoniam Deus & supremus omnium imperator est , &, Gubernator , & parens , Imperatori serviamus , gubernatori simus obsequentissimi , Patrem amemus, ac vereamur necesse est , si naturae congruenter , id quod maxime nostra interest , quod saepe dictum est , vivere amamus . Tum quandoquidem nihil nobis natura arctius conciliat, quam nos ipsos, fit ut natura ipsa nobis amicissimi simus: amicus vero nemo sibi est , qui non, ea quorum accessione pejor fieri potest , caveat , sequaturque ea, quibus perfici , ac*

bene

bene beateque esse potest. Tandem ea est nostri natura, ut nec solis nostris ac privatis bonis vivere possimus, nec, si possimus, bene ac beate possimus: ita fit ut alii aliorum communicatione bonorum egeamus; quae esse nequit, nisi ita omnes comparati simus, ut non modo neminem laedere velimus, sed omnibus & esse velimus, atque simus amici. Si quis est omnium qui haec & saepe secum consideret, & in succum, ut dicitur, & sanguinem convertat, & secundum ea vitae suae rationes instituat, eum ego sapientem esse dico, eamque adeptum temperamentiam, sine qua neminem esse posse beatum, Stoici docent.

Quibus ex rebus & illud conficitur, esse in natura ipsa regulas, quibus justum ab injusto, honestas a turpidine secernatur. Nam quin convenienter naturae vivere totius hominum generis felicitatem faciat, superius demonstrata dubitare nos prohibent: quod vero non singulorum, sed totius hominum generis felicitati conveniens est, id suprema est totius generis humani lex; cui propterea quod congruit id est generis humani justum & honestum; ut quod cum ea pugnat, injustum & turpe. Quemadmodum quum salus publica summa sit cujusque populi lex, quod decemvirales Romanorum leges praeclare sciscunt; ea est quoque justi atque injusti, honesti & turpis cujusque populi regula. Quare ut in privatis Civitatibus nequit vera utilitas, idest civitatis felicitas, cum honestate contendere, ita ne potest quidem in magna totius Telluris Civitate. Itaque accepimus, Socratem solitum exsecrari eos, qui primum haec natura cohaerentia, opinione distraxissent

xissent

xissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiam, quidquid justum & honestum esset, id utile esse censerent, nec utile quidquam, quod nec justum, nec honestum.

Nec vero Naturae tantum sunt hujusmodi leges, sed divinae, ut non utilitas modo generis humani ad eas servandas incitare debeat, sed in primis pietas & religio adversus Deum. Nam ita Deus totam rerum Naturam construxit, ut ea legibus immutabilibus regeretur, & contineretur. Ejus homines portio una sunt: itaque iis naturaliter subjiciuntur. Quum autem rationis sint participes, ut & eas leges intelligere, & ad supremum Dei in tota Natura imperium referre possint; oportet ut & libenter iis obsecundent, pareantque, ne si aut contemserint, aut repugnaverint, perduelles sint, magnoque obnoxii supplicio.

Sed quo haec explicemus distinctius, repetamus paullo altius, ut ita intelligamus apertius, quibus nos Naturae legibus subditi nascamur, quibus parendum omnino est, ut et esse, et beate esse possimus. Homo & res una est totius universi, & sibi copulatum, adnexumque corpus habet: idem & vegetatur, ut plantae, & sentit vivitque, ut ceterae animantes: jam & rationis est particeps, & generis humani pars una: postremo peculiaris alicujus Civitatis civis, aut subditus, aut imperans, aut parens, aut liber, aut alio quocumque in situ positus. Haec, quae re copulata sunt, cogitatione differunt, suntque ab iis secernenda, qui, quibus Naturae legibus naturaliter homo subjiciatur, contemplantur. Nam subjicitur quidem pluribus etiam nolens: sed moralibus ut volens ipse se subjiceret oportebat. Ac quia res universi aliqua est homo, rerum legibus metaphysicis subditur natu-

raliter ac volens nolens. Hae leges ad omnes peraeque pertinent res, nulla res poteſt ſimul eſſe & non eſſe : nihil eſſe aliud poteſt, quam id, quod eſt : nulla res ex nihilo ſuapte natura eſſe poteſt aut in nihilum reverti. *His igitur homo, quia res una, natura ipſa ſubjectus eſt. Jam quodcumque corporeum eſt*, impenetrabile eſt, diviſibile ac corruptibile, mutabile, grave, iners &c. *Eae ſunt genericae & naturales corporum leges, quibus quum homo corporeus ſit, eſt natura ipſa obnoxius. Tum plantae & naſcuntur aut e ſeminibus, quae augumentum extrinſecus capiunt, aut ex naturae quibuſdam archetypis & formis, quae ſeſe externa vi ſubagitatae explicant, & nutriuntur, vegetanturque, & conſeneſcunt, ac poſtremo intereunt : aeri, igni, Naturaeque elementis aliis ſunt ſubjectae. Sunt eae plantarum leges : iis igitur & nos ſubjicimur, quatenus plantarum ſimiles ſumus. Praeterea animantium omnium communes leges et a natura poſitae ſunt, ut voluptatem et dolorem perſentiſcant, ut qua vi maxima queunt ſe conſervent, ut coitu utriuſque ſexus genera propagent : amore prolis tangantur : metu, ira etc. concitentur. Eae et homines quoque rapiunt, quia animantes. Poſtremo mentes ratiocinio omnes utuntur, antecedentia nimirum et conſequentia pervident, cauſas et effectus internoſcunt, rerum fines proſpiciunt, media eligunt, deliberant, ſui juris ſunt etc. Sunt hae animorum leges : at ſunt homines quid aliud, niſi animi rationis participes, corporibus utentes? ergo et animorum legibus ſubditi natura ſunt. Sed iſtiuſmodi homines ſimiles natura procreantur omnes,*

atque

atque ad mutuam societatem ineundam aptissimi ; ac ita ut sociati sibique amici , felices esse omnes possint ; segreges atque sibi inimici , miserrimi : iidem soli ex omnibus animantibus sentiunt , quid sit ordo , ac decus in societate ; quid omnibus utile , aut noxium , quid justum , aut injustum , honestum , aut turpe . Quae hinc nascuntur leges, ad omnes pertinent homines , quarum summa est, totius generis humani felicitas . Ea sunt jura gentium *, quae proinde ii omnes , qui nihil a se humani alienum esse putant , sancte servare , jus fasque est . Ob eandem rem , cives peculiarium civitatum , quarum suprema lex est* salus publica, *cujus & necessitatem intelligunt , & causas , earum Civitatum legibus ita sese subjicere debent , ut legibus ejus Civitatis , quae tota Tellure comprehenditur . Inde quoque fit ut , quoniam singulos hominum status sua jura sequuntur , sintque alia imperantis , alia subditi , alia magistratuum , alia civium , alia parentum , alia liberorum , iis omnibus apte convenienterque vivant necesse est , ut integrae Naturae (quod factu est opus , ubi bene beateque esse velint) congruenter vivant . Servabunt autem hujusmodi leges , si nihil , quod cum illis pugnat , moliantur , contra facient ea omnia , sine quibus illae , quo tendunt , ire nequeunt : tendunt vero , mi Viviane , quum ad singulorum , tum ad omnium conservationem & felicitatem . Praeterea ita servabunt , non quasi fato aliquo rapiantur , sed ut qui supremo totius naturae opifici , & moderatori pariant libentissime : nam ab illo sunt positae : ille est earum & auctor & vindex . Quas quum & didicerint accurate ,*

& usu ipso in naturam converterint , tum illi se probe composuisse sciant , eamque adeptos , quam supra diximus , virtutem , & temperantiam , sine qua nemo non modo beatus , sed ne esse quidem potest . Sed videor longius progressus , quam quod per epistolam licebat . Quare te rogo , mi Viviane , ut haec etiam atque etiam tecum ipse consideres : velim enim tibi sic persuadeas , me nullius hominis , his praesertim in rebus , judicium pluris facere , ut si probaveris , scito me nulla re magis superbire posse : sin improbaveris , neminem esse , qui severius damnet . Ceterum cura ut valeas , & me ames , & sic habeas , te a me fraterne amari .

Neapoli anno Epochae Christianae 1752.
pridie Kalendas Septembreis .

IN-

18

INDEX CAPITUM.

LIBER I.

De principiis legis naturalis.

VII.

Monitum volumus lectorem, non habuiſſe nos in animo ultra hunc libellum progredi: conſtitueramus enim pleniorem tractationem de Officiis in Ethicae elementis exhibere. Sed quoniam brevior erat libelli moles, quam ut a Bibliopola emitti intereſſet, extudit, ut loco ſaltem appendicis aliquid adderemus. Sic igitur habe; eſſe id potius rei, quam animo gerimus, veluti ſpecimen quoddam, quam rem ipſam: adde,. ne integrum quidem, nec exaſciatum.

LI-

19

LIBER II.

Ad-

ADDENDA ET MUTANDA.

Pag. 4. Totus titulus capitis primi ſcribatur, ut eſt in indice capitum, aut ita intelligatur, quod perinde eſt: ſcilicet ibi *miſer* accipitur pro eo, qui non eſt plene & undequaque beatus.

Pag. 4. praef. v. 28. conſentiunt, lege conſentiant.

Ibid. pag. 17. v. 21. quod, lege quae.

Ibid. pag. 19. v. 14. ad miſeriam ut, dele *ut*

Sequenti verſu, videamur in, quo, leg. videamur, in quo

Ibid. pag. 24. ex errore, lege, & errore.

Ibid. pag. 32. v. 12. temperamentiam, lege temperantiam

Pag. 18. verſ. penult. cetera nugae, lege cetera nugas.

Pag. 30. v. 16. lege utriſque.

Pag. 80. v. 25. noſtrum lege noſtram.

Pag. 181. In titulo lege proficiſcuntur.

In adhortatione pag. 3. v. 18. in id, lege in eo.

Ibidem pag. 20. fortibus magnis, lege fortibus & magnis.

DE

20

DE PRINCIPIIS LEGIS NATURALIS

PRAEFATIO.

Rincipiorum legis naturae perquiſitionem ad eam philoſophiae partem pertinere, quae Metaphyſica appellatur, conſtat inter omnes. Itaque quo pleniorem habeant tirones Philoſophi rerum Metaphyſicarum inſtitutionem, hunc libellum, quem ego plures ante annos in Scholae uſum ſcripſeram, velut appendicis loco Elementis Metaphyſicae addo. Brevior is quidem eſt, quam ut iis facere ſatis poſſit, qui paullo ſunt in hac diſciplina verſati: ſed, ſi opuſcula noſtra in eorum manus deveniant, ii meminerint, nos adoleſcentes inſtituendos ſuſcepiſſe, non doctos: eos autem ſatis inſtituiſſe arbitramur, ubi primis utilium rerum rudimentis imbuerimus. Saepe enim dixi, quum totam philoſophiam, tum hanc praeſertim ſubtiliorem, non tam lectione, quam meditatione confici. Ac mea ſemper ſententia fuit, obeſſe his in rebus plurimam lectionem, qua oneratur magis memoria, quam mens illuminatur. Quum haec principia in ſocietatem humanam derivanda ſunt, tum vero tandem Naturae & hominum hiſtoria perdiſcenda eſt, id quod nec fit, nec rite fieri poteſt, niſi quum non ingenii tantum vires, ſed in primis judicium plurimum adoleverit. Quare fit, quod dixi, pauca, eaque electiſſima, facilique via & ratione, philoſophari incipientibus eſſe proponenda. Ea qui profecerint, ipſos per ſe augere, ornare, & in [illegible]blicam utilitatem derivare oportet.

Mirabuntur autem fortassis nonnulli, quid causæ sit, cur & de natura Dei in hoc libro disseram, & ab ea jus naturale repetam: nam & de his in superioribus luculenter actum est, & quosdam esse constat, qui quum jus in natura esse docere instituunt, sed cum Atheis rem nullam habere velle praefantur. Sed qui ita praedicant se totius rei, ad quam explicandam aggrediuntur, ignaros profitentur. Nam & oportuit hanc tractationem, quam ego alia ratione & via, quam superiora conscripseram, a suis principiis proficisci; & nullum esse in natura jus potest, nulla esse a natura ipsa constituta justitia, nihil natura honestum aut turpe, ubi aut non Deus est, aut rerum humanarum non habet procurationem. Itaque hoc quum excidisset Grotio, in Doctorum omnium virorum reprehensionem incurrit. Ac vero, nisi vocabulis nos deludere velimus, jus illud quod *cogens* dicitur, lex, quae honesta jubeat, vetetque contraria, esse nulla potest toti hominum generi communis, nisi totius humani generis supremus sit aliquis legislator: nec vero, ubi Deum sustuleris, est alius totius hominum generis legislator. Natura enim, quae dicitur, a Dei vi & imperio segregata, aut cujusque est singularis natura, a qua nemini quidpiam imperari potest, aut mera mentis humanae notio, atque a rebus ipsis abstracta. Accedit, quod opinio Dei, & legis alicujus naturæ adeo apud omnes homines reciprocantur, ut alterum sine altera nemo unquam abstulerit. Insipiens ille, de quo David, Deum tollit: inde *corrupti & abominabiles dies ejus*. Theodorus Atheus, de quo plura Laertius, cum Deos sustulisset, id quod erat consequens, nihil natura turpe ac honestum, nihil justum aut injustum esse docuit. Exterminavit ex mundi cura Deum Epicurus: sed idem posuit, solam esse utilitatem justi & aequi matrem. Quocirca Cicero perspecte animadvertit, Deo, aut providentia ablatis, ne justitiam quidem ullam ac fidem inter homines esse posse. Idem vero tractationem de Legibus a Deo auspicatur.

tur. Jam novelli homines, qui juri naturae nervos omnes inciderunt, in primis profani illi Hobbius, & Spinoza, Athei fuisse convincuntur. Ac vero nisi Deum esse omnibus sit persuasum, non potest, quod per se est perspicuum, nisi sola utilitate justum ab injusto secerni. Qua doctrina nihil est pestilentius, atque ad homines adversus homines armandos accommodatius; id quod videmus continenter contingere ubicumque aut in integris societatibus, aut in privatis hominibus ea praevalet legi & rationi. Itaque constituendum est, justitiam & honestatem veram quidem utilitatem facere, sed longius repetendam, quam ab utilitate: utilitatem potius ex informatis legis naturae notionibus, idest ex anticipata justitia & honestate definiendam. Quamobrem quamquam mea semper sententia fuit, quae honesta, eadem vera esse utilia, nec turpia & injusta vere utilia; tamen ita haec tradenda sunt, ut intelligatur ab honestate veram utilitatem nasci, non contra, honestatem utilitate metiri; adeoque regulam honesti & justi omni esse utilitate antiquiorem. Unde autem ea, nisi a praestantissimo naturae legislatore repetetur? Non ignoro esse plerosque, quibus placet legem naturae esse eas naturae humanae *inclinationes*, quibus naturaliter ad objecta nobis consentanea ferimur: alios, qui *rationis rectae dictamina* legem naturalem appellant, viros in primis acutos & doctos. Sed quoniam lex proprie dicta nulla est sine obligatione; nec obligatio nisi ab imperante; naturae illae propensiones, aut rectae rationis dictamina, principia esse possunt legis alicujus naturalis *cognoscitiva*, ut vocant: lex certe non sunt, nisi hoc vocabulo turpissime abuti velimus. Quibus ex rebus conficitur, a natura Dei omnem de jure naturae disputationem suscipi oportere.

Nostrae igitur tractationis haec erit via & ratio. Principio in naturam ipsam humanam inquiremus, ostendemusque hominem, qui nunc est, natura ipsa miserum esse, nec sine lege directrice ad beatitudi-

nem recta unquam contendere posse. Tum hanc legem exigere legislatorem sapientissimum. Tertio praestantissimam hanc naturam existere, atque ab ea toti hominum generi legem esse promulgatam. Quarto eorum systemata refellemus, qui quum jus naturæ explicare vellent, stirpitus evellerunt. Quinto eorum opiniones super principiis juris naturae *cognoscitivis* perpendemus, qui maxime hodie probari solent. Postremo loco notiones primas legis naturae expediemus, ac regulas paucas & genericas trademus, quibus legem illam naturae singulis obvenientibus speciebus adaptare possimus.

CAPUT I.

Quod Homo, qui nunc est, natura sua necessario est miser, quodque egeat ope entis intelligentissimi, potentissimi, optimi, ut possit ad Beatitudinem contendere.

§. I. QUum temporum angustiis prohibeamur, quae super hac re sparsim commentati sumus in hunc locum conferre, oro ut hujusmodi propositiones ipsi per se latius philosophiae tirones diducere velint, ac in se & natura sua experiri. Nam quamquam nos, quum haec lucubraremus, naturam nostram ob oculos haberemus; existimamus tamen nihil nos ab humano alienum habere: ac propterea difficile non esse ex sua quemque natura eorum, quae dicturi sumus, uberiores rationes haurire.

§. II. Mens hominis non est infinita: brevissima potius est, & multiplicibus erroribus subjecta, atque in eo potissimum decipi potest, & passim decipitur, quod ad cognitionem spectat boni & mali: itaque in tota humana vita passim videre est bona pro malis, mala pro bonis traduci. Non est ut hujus propositionis argumenta longius petamus; intima enim cujusque experientia patet. Communi quoque hominum omnium sensu & vita comprobatur. Quod si quis ejus

rei

rei plenius convinci velit, una pulcherrima schola humana erit historia.

§. III. Ex perceptionibus boni vel mali naturalia in homine desideria, vel aversationes, nascuntur, & quidem necessaria, atque in ratione bonorum, vel malorum objectivorum. Instar axiomatis habeo, quod aeque in cujusdam positum est conscientia. Videri possunt quae ea super re edisseruimus in secunda parte, quo in loco humanae libertatis imperium & fines explicuimus. Ne cui autem scrupulus ex vocabulis incessat, animadvertat quaeso, nos desideria & aversationes a voluntatibus discriminare. Ac desideria quidem appellare primas illas naturae nostrae commotiones atque propensiones erga bona cognita, aversationes, commotiones ac horrores a cognitis malis provenientes: voluntates vero liberas electiones, vel cessationes. Desideria & aversationes in necessariis naturae nostrae motibus ponimus, quibus corripi solemus ante omnem consultationem & voluntatem. Haec autem propositio quum intimo cujusque sensu, tum tota hominum vita, ac magna omnium consensione comprobatur.

§. IV. Voluntates hominis ut plurimum sequuntur desideria, aut aversationes: seu desideria & aversationes in maxima hominum parte, ac ut plurimum, solent esse motiva determinantia; fallebanturque profecto Stoici, qui sapientem sola ratione, nulla vero animi commotione, omnes actiones suas regere docebant: aut nisi fallebantur, quod similius vero est, imperitis imponebant. Quid quod ratio ipsa non videtur nos determinare ad agendum aut cessandum, nisi voluptate aut dolore, idest praemio vel poena propositis? Id cuique per se intimitus exploratum esse potest, si ad singulas suas actiones attendat. Ejus autem rei ratio est, quod natura nostra beatitudinem, seu animi perfectam quietem & voluptatem, continenter quaerit. Itaque ubi a desiderio vel aversatione solicita est, quietem expetit, vel ad objectum desiderii sese deter-

minando, vel ab objecto aversationis se avertendo. Quumque nulla objecta finita eam plene perficere possint, inde & illud est, ut perpetuo anxia sit, atque inconstans per plurima divagetur. Ceterum non ita haec propositio intelligenda est, quasi haec motiva necessario nos determinent: nam quum objecta desideriorum nostrorum & aversationum, si summum bonum, & maximum malum excipias, finitae sint actionis, voluntatem cogere nullo modo possunt, quae infiniti est appetens. Itaque & si voluntas secundum ea fere semper determinetur, non tamen necessario, sed libere determinatur, magis ut experiatur, quam ut his sibi satisfaciat.

§. V. Actiones hominis liberae, quum externae, tum internae, ad praescriptum voluntatum nascuntur, neque sine voluntatibus esse aut intelligi possunt. Externas & internas liberas memoro: quia necessariae quum usum rationis & consultationis praevertant, a voluntate non proficiscuntur. De iis vero nihil attinet ad nos dicere. Legibus mechanicis, non moralibus reguntur. Porro & haec propositio ex iis est, quae loco axiomatis haberi debent. Quae enim actiones non sunt voluntariae, earum ne ratio quidem principium est: quae vero sine ulla voluntate & ratione actiones fiunt, mechanice fiunt, non libere.

§. VI. Homo potest operari erronee. Nam potest percipere bonum pro malo, malum pro bono [ex §.II.], indeque nasci desiderium mali pro bono, boni aversatio pro malo (ex §. III.): & voluntas efficiendi malum pro bono; bonum fugiendi pro malo (ex §. IV.): ex quibus operationes existunt erroneae (ex §. V.), idest minime naturae suae & fini consentaneae.

§. VII. Beatitudo posita est in statu voluptatis undique perfectae. Axioma est, super quo nulla esse potest Philosophorum controversia. Frustra autem est distinguere inter voluptatem animi & corporis: voluptas enim non est, nisi animi: causas tantum voluptatis ita partiri possumus, ut aliae ad animum, aliae

ad

ad corpus referantur. Itaque veterum Philosophorum concertationes *de fine*, nisi (quod ego opinor) super caussis efficientibus versatae omnes fuerunt, ineptae profecto fuere: nam finis hominis non potest alius esse nisi perfecta animi quies, ac plena & stabilis voluptas: quae autem hanc beatitudinem afficiant caussae, id si illi inquisivere contentiosius, operae pretium fecerunt: est enim humanae vitae praecipuum. Quamquam admiratione dignum videri potest, viros alioquin acutissimos non intellexisse, certis nos atque in natura nostra infixis miseriae caussis agitari omnes, nullamque habere in nobis, aut iis, quae nos circumstant, rebus, opem, qua ita nos ac naturam nostram perficere possimus, ut plene simus beati. Nisi fortasse id senserunt quidem (sunt enim eorum praeclara quaedam super hac re effata) sed susceptam semel disputationem, ut erant illi ad sese mutuo conficiendos animati, ex usu Scholarum magis, quam ex veri amore persequi voluerunt.

§. VIII. Miseria posita est in statu doloris & perturbationis. Eo major autem est hujusmodi miseria, quo dolor & perturbatio majorem habent intensitatem & durationem; minor, quo minorem. Propositio est cujus evidentia ex superiore axiomate manat. Quoniam enim beatitudo posita est in statu voluptatis undique perfectae, ac quidquid a beatitudine desciscit, id miserum est; sequitur, eum esse miserum, qui animi dolore, aegritudine atque quacumque perturbatione agitatur. Inde fit ut quum Deus sit beatissimus, omnia ex illo haec exulare necesse sit.

§. IX. Homo factus est ad Beatitudinem. Homo natura sectatur voluptatem, & vehementius majorem, perfectissimam necessario, idest tota sua natura & vi. Idem vero aversatur dolorem, & quidem majorem magis, maximum necessario, ac tota sua natura. Sunt haec cuiquam ex intimo sui sensu nota. Quum autem beatitudo sit posita in statu voluptatis undique perfectae (7), miseria in statu doloris &

perturbationis [8]; sequitur, hominem beatitudinem quidem necessario, idest sua natura, consectari; aversari vero miseriam. At quod tota vi ac natura nostra sequimur, & in quod naturaliter propendemus, in id profecto a natura sumus geniti.

§. X. Qui operatur erronee non potest beatitudinem aut adipisci, aut conservare, etiamsi adeptus fuerit. Nam quum malum pro bono amplectatur, bonum pro malo aversetur, qui erronee operatur; & dolor, adeoque miseria ex malo, voluptas & beatitudo ex bono nascantur; is recta miseriam petit, beatitudinem vero fugit, qui erronee operatur.

§. XI. Qua ex re haec sequuntur consectaria. Primum, ut qui magis errat, magis etiam miseriae sit obnoxius: minus, qui errat minus. Quum autem qui magis sapiens est, minus erret; efficitur, ut qui magis sapiens est, minus miseriae sit subjectus. Tum, ut nisi quis sapientissimus sit, ut nunquam erret, is primam hanc miseriae causam vitare nullo modo possit.

§. XII. Homo suae relictus sapientiæ nequit esse omni ex parte beatus, atque haec est prima miseriae humanae causa, eaque cum natura ipsa humana cohaerens. Nam quum homo non sit infinite sapiens (2), ac ne esse quidem κατ' ἐσίαν, *essentialiter* possit; errori subjectus est, ac propterea miseriae (10). Est autem prima haec, ut dixi, miseriae nostrae causa naturae ipsi infixa, &, ut ita dicam, *essentialis*. Quandoquidem quum ei essentialis esse nequeat sapientia infinita; essentialis erit defectus a summa illa & absolutissima intelligentia: unde quoniam natura ei adhaeret hujusmodi malum *metaphysicum*, ut Leibnitiani vocant; natura quoque haec illi miseriae causa adhaeret, ac penitus est infixa.

§. XIII. Qui nec in se undique perfectus est, ut nihil sibi desit ad perfectam beatitudinem, nec infinitæ potentiae est, ut possit id omne efficere, quod maxime cupit, ut & se plene perficiat, & adversa omnia potentissime removeat, is hinc quoque miser ne-

necessario est, si naturae & potentiae suae relinquatur. Nam is & non habet in se voluptatis plenae caussas sufficientes, & vi destituitur, qua aegritudinem, dolorem, perturbationes a se amoliri possit. Itaque & natura sua impar sui est desiderio, & omnimodis torquetur affectibus, qui ex natura imperfecta, nisi potentissima vi sustinetur, necessario erumpunt.

§. XIV. Homo & finitae est naturae, ut non sit sibi ad beatitudinem sufficientissimus; & imbecillis, ut non possit ipse per se mala omnia propulsare: itaque quum sibi plurima deesse persentit, tum plurima cupit, quae efficere nequit. Quocirca ex binis etiam istis causis in se ac suapte natura, nisi aliunde perficiatur, & juvetur, miser est. Ac necessario miser est: nam nec potest non sentire, quae sibi desunt, nec, quum beatitudinis, idest infiniti boni, natura sit appetens, non ea cupere necessario, quae sibi desunt; nec tandem non ea velle propulsare, nec interim posse, quae ei mala accidunt.

§. XV. Confectum est, si quid cerno, hominem, qualis nunc est, necessario esse miserum, & quidem ex triplici fonte. Nam nec infinite intelligens est, ut possit omnem errorem evadere: nec infinite perfectus, ut ipse sibi ad beatitudinem sufficiat: nec omnipotens, ut queat & quae concupiscit omnia consequi, & quae horret omnia a se distinere. Potest is quidem (idque humana sapientia personat) & dare operam ut minus erret, quo minus sit miser: & ad naturae exigentiam suas cupiditates adducere, quo minus torqueatur: & necessaria mala fortiter ferre, quo minus sentiat: voluntaria vero sapientia & prudentia vitare, ut ne magis etiam miser sit, quam natura est: sed ut suae relictus naturae, nec erret unquam, nec ullis cupiditatibus agitetur, nec mala, saltem necessaria, sentiat, id vero efficere nullo pacto potest. Quam ob rem perridiculi mihi Stoici fuisse videntur, qui eo hominem sophismatibus suis evehere conabantur, qua ire tota resistit natura. Quasi scilicet qui

natu-

natura & necessario miseri sumus, ut demonstratum est, phantasia velut noctambuli, beati, esse possimus. Re enim, non cogitatione haec nobis beatitudo conciliandа est.

§. XVI. Ex quibus illud consequitur, hominem, ut sit undequaque beatus, indigere ope entis sapientissimi, perfectissimi, potentissimi: nam nec finitum intellectum perfecte emendare potest, nisi infinita sapientia: nec naturam plene perficere, ut nihil ei desit, nisi natura infinite bona & perfecta: nec mala omnia potentissime amoliri, nisi infinita potentia. Quocirca si nullum sit in universo ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, omnium animantium, quae in terra gignuntur, miserrimus sit homo necesse est: quippe qui eas in se miseriae causas habet, quibus ceterae animantes destituuntur: nam eae postquam ventri & veneri satisfecere, nullis aliis cupiditatibus perturbantur. Quumque non sint infiniti appetentes, ad naturam, non ad libidinem vivunt.

§. XVII. Atque idem porro sequitur, si quidem existat in universo ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, sed universi nullam curam, nullam procurationem gerat, nec ullam habeat humani generis providentiam. Quamobrem Athei, qui omne Numen tollunt, & Epicurei, qui Deum quidem ponunt, sed omnem ei denegant providentiam, non possunt non esse omnium animantium miserrimi. Nam & insitam cuilibet miseriam non possunt non continenter persentiscere; & nullum ad eam levandam aut in se, aut in rebus extra se positis praesidium inesse non solum intelligunt, sed ultro fatentur. Inde vero est, ut nulla sit in hominum societate gens pestilentior: nam non possunt non saepissime desperatione agi: ex quo sequitur, ut quidvis moliri, ac omnia perturbare, sicubi possint, parati sint,

Indomitus veluti quadrupes ubi frena momordit,
Par levibus ventis rapitur celerique sagittae;
Exspatiatur agris, & fossas transilit audax;

Tum

Tum si fortè tubam, aut equitis crepitantia flagra
Audierit, cursum ingeminat, fugit ocior Euro,
Inque leves nebulas volucri pede spargit arenam:
Jussus restrictis tandem subsistere loris,
Non equitem sentit, non lora; sed impete caeco
Fertur, anhelantem donec fessumque relinquat
Spiritus, ac tumidos vincat labor ipse furores.
Haud secus illecebris diraque cupidine raptus,
Pectore sacrilego qui sanctum numen abegit,
Dissimulat quidquid verax & conscia recti
Alto corde monet natura, neque audit habenas:
Exhaustus tandem jactante libidinis aestu
Concidit, incassum suspirans viribus aegris (a).

CAPUT II.

Quod existat Ens aliquod intelligentissimum, & potentissimum, & quod Universum curet.

§. I. PLurima esse genita in Universo, non aeterna, eaque aut intelligentia, & potentia, aut inertia & bruta, plurima quoque quotidie corrumpi, inter explorata habemus. Itaque super ea re contentiose disputandum non est. Neque vero regeratur, quaecumque nasci & interire videntur, modificationes esse substantiarum aeternarum: nam id primum ineptum est & absurdum: quippe quum natura aeterna sit *immutabile esse*, quemadmodum in Ontologia demonstratum est; intelligi non potest, qui mutationi esse possit subjecta. Deinde quidquid illae sint, generationes certe sunt rerum a rebus, veluti hominis ab homine, plantae a planta.

§. II. In generatione, infinita entium genitorum & generantium series repugnat. Nam quum in hac serie nulla statuatur prima, quae contineat rationem suffi-

(a) *Poliniacus in Antilucretio lib.* 1. *vers.* 790.

ſufficientem caeterarum omnium rerum, tantundem eſt infinitas rerum ſeries, quarum una ab alia pendeat, ponere, atque ſtatuere effectus infinitos ſine ulla ratione ſufficiente, quod & ineptum eſt & abſurdum.

§. III. Exiſtunt in Univerſo generationum entium viventium, & rationalium ſeries: id patet exemplo plantarum, brutorum, hominum. Quum autem repugnet ſeries infinita a parte ante (2); conſequitur harum ſerierum omnium primam eſſe, & independentem cauſam.

§. IV. Ex nihilo ſine ulla externa cauſa, & ſine ulla ratione ſufficiente, nihil fieri poteſt. Cujuſque ergo effectus cauſa exiſtat neceſſe eſt, in qua contineatur integra, & adaequata ejus effectus cauſa ſufficiens.

§. V. Exiſtit principium aliquod aeternum activum univerſi. Eſt enim aliquid, quod generatur & interit, etiam intelligens & potens (1): id per infinitam generantium, & generatorum ſeriem fieri non potuit (2), ſed per ſeries non infinitas (3): quae porro ſeries ex nihilo eſſe non potuerunt, ideſt ſine cauſa, in qua earum adaequata ratio ſufficiens non contineretur (4); ergo eſt ens aliquod aeternum activum principium univerſi, in quo ſerierum omnium entium mundanorum adaequata ratio ſufficiens contineatur.

§. VI. Si fingatur exiſtere aeterna materia ſine motu, haec a quiete ſine cauſa externa ad motum nunquam tranſibit (4). Eodem modo ſi fingatur exiſtere materia cum vi motrice ſine ullo intellectu & ratione, nec quidpiam aliud, impoſsibile intrinſecus erit ex hujuſmodi materia emergere poſſe rationem & intellectum. Pluribus aliis propoſitionibus eadem ratio adaptari poteſt, omniumque eadem ſemper erit demonſtratio.

§. VII. Exiſtit principium aliquod activum aeternum, quod ſit intelligens & potens. Nam in ſeriebus rerum mundanarum quaedam ſunt intelligentes & potentes [3]: ſi nihil autem eſſet aeternum intelligens & potens, ſeries iſtae eſſent ſempiternae, ideſt

ſine ulla prima, quod eſſe nequit [2]; exiſtit ergo ens quoddam aeternum intelligens & potens, in quo ſit ratio ſufficiens adaequata ſerierum mundanarum intelligentium, niſi dicere velimus, hujuſmodi ſeries ex cauſis non intelligentibus proveniſſe, quod aeque impoſsibile eſt [4. & 6.]. Quae quidem niſi vehementer fallor, perſpicue demonſtrant, exiſtere mentem aeternam intelligentiſsimam, & potentiſsimam, quae ſit prima cauſa creatrix, & conſervatrix univerſitatis rerum. Sed operae pretium erit haec paulo accuratius pertractare, atque longius provehere.

§. VIII. Sine mutua quadam attractione ſingularum materiae partium & magnorum globorum mutua aliorum in alios gravitatione univerſitatis rerum ordo conſiſtere non poteſt. Enim vero ſine attractione minimarum materiae particularum corporum unitas nec eſſe nec intelligi poteſt, quemadmodum Philoſophi demonſtrarunt: nec ſine mutua magnorum globorum gravitatione mundanus ordo aut naſci, aut ſtare poteſt. Quae res quoniam explorata eſt, atque a Phyſicis demonſtrata, longiorem orationem noſtram non exigit.

§. IX. Vis attractrix particularum materiae minimarum, nec infinita eſt, nec neceſſaria & unum in modum determinata, ut nullius alterius modificationis capax ſit. Nam vis haec attractrix decreſcit in ratione duplicata diſtantiarum, quemadmodum eſt a Newtono demonſtratum, & varie modificatur pro varietate particularum: quae autem talia ſunt, nec infinita eſſe poſſunt, nec neceſſaria ſuapte natura, ideſt unum in modum determinata.

§. X. Si vis attractrix, & vis gravitatis eſſent aeternae, independentes, eae & infinitae eſſent, & neceſſariae: nam infinitas & neceſſitas attributa ſunt eſſentialia Entis aeterni, quemadmodum Metaphyſici demonſtrant; ex qua re conficitur, eas vires a cauſa aliqua pendere: nam nec infinitae ſunt, nec ita neceſſariae, ut nullius alterius modificationis ſint capaces (10).

§. XI.

§. XI. Vires hujusmodi provenire nequeunt ab anima mundana una individua & aeterna atque naturae ipsius necessitate operante, quemadmodum Pantheistae opinantur. Ita enim & infinitae essent, & unum in modum determinatae, ut ex superioribus patet: quae quum sint falsa, ab hujusmodi principio esse nequeunt.

§. XII. Quum ergo vires illae non sint aeternae, necessariae, & essentiales materiae, nec proveniant ab anima mundana, nec ex nihilo esse possint, aut ex serie causarum infinita, ut ex superioribus constat: reliquum est, ut proveniant ab ente aliquo aeterno & intelligente, quod libertate, non vero ulla naturae suae necessitate eas creat & conservat.

§. XIII. Axioma est Philosophorum omnium, eorundem effectuum eandem esse causam.

§. XIV. Causa aeterna intelligens & libera, qua vires illae creantur & conservantur, eadem causa est universi, & quidem unica. Enim vero quum universum hoc spectabile duabus illis viribus contineatur (8); eae vero vires a causa aeterna intelligente & libera proveniant (12): eadem illa causa erit universi. Quum vero vires illae ita universum conforment, ut in eundem finem, atque ordinem conspirent, ut patet vel ex mediocri rerum naturalium contemplatione; & eorundem effectuum eadem sit causa (13); conficitur unam hanc intelligentem & liberam aeternam causam, unicam esse universi causam.

§. XV. Est autem haec causa non solum ad originem, verum etiam ad conservationem universi necessaria. Nam nec sine illa prima universi stamina, & primae conformatrices universi vires intelligi, & esse possunt, nec sine illa conservari; quum & finitae sint, & modificationum variarum capaces, adeoque perturbationis. Super qua re lectu dignissima sunt, quae Newtonus scribit in Scholio generali principiorum mathematicorum Philosophiae Naturalis, quaeque saepe adnotat in Scholiis Opticae.

§. XVI. Hoc Ens aeternum, quod causa est universi

versi creatrix, & conservatrix, & intelligentissimum est, & potentissimum, & optimum. Nam hoc Ens conservat hunc praeclarum pulcherrimumque universi ordinem (15): qui constat ex structura partium infinitarum numero & varietate, finibusque peculiaribus infinitis: conservari vero is ordo nequit nisi summa intelligentia & potentia; Intelligentissimum igitur est & potentissimum. Praeterea quum hoc Ens aeternum sit, nequit non esse perfectissimum: nam quae existentiae & essentiae suae nullas habent causas, nec habere possunt suae limitationis: quae vero talia sunt, infinite perfecta sunt. Vide ut hoc argumentum prosequitur Wolfius in Thelogia Naturali.

§. XVII. Constat ergo existere Ens quoddam intelligentissimum, potentissimum, & optimum, cujus numine rerum haec universitas creata sit, & conservetur. Quum autem unum hujusmodi ens sufficiens sit, quippe in quo contineri potest ratio sufficiens omnium possibilium, & unum demonstrent ordo, & unitas universi; non dubitamus unum illud esse, non plura. Hoc autem ens *Deum* appellare solemus ex adspectu praecipuae ejus proprietatis, nimirum intelligentiae: ergo existit Deus, & quidem unicus.

Schol. In divina Natura adserenda argumenta diversorum generum protulerunt Philosophi. Praeter ea, quae ex intima metaphysica desumuntur, quaeque paulo sublimiora sunt, quam ut omnes homines intelligere possint, praeclara sunt & perspicua, quae ex rerum naturalium ordine atque structura deducuntur. Sunt ea numero prorsus infinita: nam nulla res est, quae, si attente contemplati fuerimus, characterem aeternae hujus mentis non praeseferat, seu vastissimos universi globos, eorumque perennes, & adcuratas motiones, seu naturam luminis, seu partes Telluris nostrae, aeris atmosphaeram & vires, totius globi terraquei situm, aquam, montes, plantas, bruta, homines intueri velimus: ex quarum rerum singulis Derham exactissima argumenta existentiae divinae men-

mentis conrivat in Theologia physica. Sed praestat pauca observare de unius oculi structura, quae adeo mirabilis est, ut ea solum omnibus numeris absolutam demonstrationem existentiae Dei praestare possit. Finis oculi unus est visio. Neque enim cum Lucretio delirare ullus potest, oculos non esse factos videndi gratia, sed factos fortuito, eorum hinc usum esse detectum. Jam vero ad eum finem ita partes omnes oculi conspirant, ut manifestum sit ab industri aliquo Artifice esse compositas & conformatas. Nempe ut visio perficiatur, necesse est, ut externarum rerum imagines in oculi fundo depingantur. Depinguntur autem radiorum focis exacte in retinam incurrentibus. At foci hujusmodi nullo modo in retinam cadere possunt, nisi dum ex objectis reflectuntur divergentes, ope aliqua convergentes evadant. Eam in rem conformata est tunica cornea, atque ita dispositi humores forma extrinsecus convexa, ut radii lucis oculum penetrantes refringantur refractione ad perpendiculum, atque ita convergentes evadant. Praeterea quoniam aut nimia copia lucis, aut nimis parva quantitas impediunt, quominus imagines clare & distincte depingantur, idcirco musculis instructus est oculus, quibus pupilla dilatari, aut constringi possit. Tum propugnacula addita sunt extrinsecus, palpebrae, & supercilia. Praeterea eo loco locatus est, in quo maxime erat necessarius. Infinita alia hujusmodi adnotant Derham, & Niewentitius, quae demonstrant aperte non sine cura supremae mentis fieri. Concludamus Ciceronis verbis, „ Quod si omnes mundi partes ita constitutate sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus, „ utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohaerere „ nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ea, quae „ natura, quam illa, quae arte perfecta sunt: nec „ ars efficit quidquam sine ratione; ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur con

„ ve-

„ venit, ſignum aut tabulam pictam cum adſpexeris, „ ſcire adhibitam eſſe artem : cumque procul curſum „ navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque „ arte moveatur : aut cum ſolarium vel deſcriptum, „ aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas „ arte, non caſu : mundum autem, qui & has ipſas „ artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, „ conſilii & rationis eſſe expertem putare? Quod ſi „ in Scythiam, aut in Britanniam, ſphaeram aliquis „ tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit „ Poſidonius, cujus ſingulae converſiones idem efficiunt „ in Sole, & in Luna, & in quinque ſtellis erranti- „ bus, quod efficitur in coelo ſingulis diebus, & no- „ ctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphae- „ ra ſit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mun- „ do, ex quo & oriuntur & fiunt omnia, caſune ipſe „ ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione ac „ mente divina : & Archimedem arbitrantur plus va- „ luiſſe in imitandis ſphaerae converſionibus, quam „ naturam in efficiendis; praeſertim cum multis par- „ tibus ſint illa perfecta, quam haec ſimulata ſoller- „ tius.

CAPUT III.

De ſumma Dei Bonitate, qua vult omnes homines beatos, deque legis natura & neceſſitate generatim.

§. I. NAtura intelligentiſſima, potentiſſima, optima, ideſt Deus, ſibi eſt ad perfectam beatitudinem ſufficientiſſima : neque ulla re externa aut perfici poteſt, aut turbari. Nam quum ſit infinite perfecta, nullius externi boni indigere poteſt ad beatitudinem. Quumque ejus Sapientia ſit infinita, potentia vero & voluntas aequales, nec errore perturbari poteſt, nec deſiderio angi. Itaque nihil ei deeſt ad perfectam beatitudinem.

§. II. Qua ex re consequitur, ut natura haec beatissima nec invideat ulli, nec irascatur, nec malefica sit. Nam invidere & irasci imbecillitates sunt naturae alicujus boni indigentis: nullius vero boni indiget Deus. Praeterea alteri malefacere, quin sit ei quocumque modo bonum, aut ex invidentia proficiscitur, aut ex ira, & odio; at nulli invidet Natura beatissima, nulli irascitur; ne malefacit igitur quidem. Itaque quam absurdum sit Manicheorum systema, qui super Deum bonum malum alterum induxerunt, qui quum aeque sit sapientissimus, potentissimus, & perfectissimus, in eo tamen suam ponat integram felicitatem, ut aliis malefaciat. Pugnant enim haec cum Natura aeterna & beatissima.

Schol. Sed quaeret quispiam, si ita se res habeat, qua ex causa tot mala homines perpetuo affligant? Scilicet, quemadmodum argumentatur apud Lactantium Epicurus, aut Deus potest auferre mala, nec vult: aut vult, nec potest: aut neutrum. Si primum, invidus est, & malignus; si alterum, imbecillis: si tertium, & invidus & imbecillis. Haec argumenta effecerunt, ut recentibus temporibus existimaverit quidam, defensores unitatis Dei impares esse ad ea super re cum Manicheis disputandum. Petrus scilicet Baelius, quum Manicheorum argumenta ornasset, atque longe lateque provexisset in Dictionario Historico Critico Articulis Manicheus, & Pauliciani, confidenter pronunciat, solvi non posse. Sed aut ego fallor, aut sunt illa inepta sophismata (a). Quod ut intelligatur obser-

---

(a) *Quidam ut huic argumento respondeant, omnia mala pernegant. Nulla esse mala Euclides Megaricus docuit apud Laertium. Stoici sola peccata in malis habent, ut sola honesta in bonis. Vide Cic. disp. Tusculan.* v. *S. Basilius Hom.* 2. *in Hexaemeron sola item peccata inter mala numerat: cetera nugae esse nec in malis censenda.*

ſervandum eſt cum Leibnitio, tria eſse malorum genera, quae in natura humana reperiuntur, metaphyſicum, Phyſicum, & morale. Metaphyſicum eſt defectus a ſumma perfectione, idque neceſsario naturis creatis inhaeret, quas facere infinite perfectas non poteſt Deus. Morale vero, ideſt peccatum, ex metaphyſico originem trahit; neque enim ob alias cauſas peccant homines, niſi quia finita ratione abutuntur. Phyſica tandem mala, ſi attente expendantur, realia ſunt bona; ſiquidem iis homo aut punitur, ut ad bonam frugem convertitur; aut praeparatur ad virtutem, qua vel continetur beatitudo, vel ad beatitudinem itur. Sed cur, inquit, Bælius, moralia mala Deus pro ſumma ſua ſapientia & potentia non impedivit? Nempe impedire, atque emendare perpetuo ſtudet, quantum natura ſinit humana, quod inferius oſtendemus. Vide dicta in III. parte.

§. III. Deus nequit velle hominum miſeriam, quin ipſi ſibi conſciſcant, ac mereantur. Nam quum ſit natura beatiſsima, nequit ulli malefacere, quin mereatur (2); nullum vero majus malum creaturis rationalibus inferri poteſt, quam miſeria; non poteſt igitur ſalva ſua bonitate creaturarum rationalium miſeriam velle, quin illam mereantur. Quod ſi opponatur, ita fieri, ut intelligi nequeat, qui cum hoc theoremate doctrina pœnarum infernalium concilietur, quippe quae aeternae ſunt: reſpondent Theologi, pœnas hujuſmodi ſempiternum durare, quia ſemper perdurat damnatorum pertinacia, & protervitas.

§. IV. Deus vult voluntate antecedente hominum beatitudinem. Efficit enim homines beatitudinis & miſeriae capaces, & ita quidem, ut natura ipſa beatitudinem appetant, averſentur miſeriam. Quod ſi nolit eſse beatos, nolitque iis media beatitudinis praeſtare, quum ipſi ſuapte natura beati eſse nequeant, quinimo ut nunc ſunt ad miſeriam internis & externis naturae cauſis impellantur; vult eos miſeros, quod velle nequit (3). Nec ſola ratione id diſcimus,

ſed tota Religionis revelatae OEconomia : paſsim enim in divinis ſcripturis teſtatur ſe velle omnes homines beatos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire.

§. V. Ex natura Dei ſequitur etiam Deum velle perficere hominis intellectum, voluntatem, & potentiam. Nam quum ex natura Dei ſequatur, ut velit hominem beatum; nec is eſſe ullo modo beatus poſſit, niſi emendatis auctiſque intellectu, voluntate, & potentia, ex quarum facultatum imperfectione hominis neceſsario provenit miſeria, niſi facultates illas perficere velit, atque emendare, vult eum eſse miſerum, quod Naturae Divinae adverſatur (3).

§. VI. Deus nequit communicare homini ſuam infinitam intelligentiam & potentiam, itaut illa ſit homini eſsentialis. Dogma ſcilicet eſt eorum omnium qui de Deo philoſophantur, efficere creaturam non poſſe, quae intenſitate perfectionum & extenſione ſibi ſit aequalis. Quod & pluribus aliis argumentis confirmari poteſt, & iis potiſsimum, quibus aperte demonſtratur, Naturam divinam eſſe non poſse niſi unicam. Praeterquamquod pugnantia inter ſe ſunt, quemadmodum perſpecte obſervat Wolfius, Naturam undequaque perfectiſsimam, eandemque dependentem : limitatum enim ſit neceſse eſt quidquid non ſuapte exiſtit natura, ſed ab altero.

§. VII. Quoniam ergo homo nequit ipſe habere *eſſentialiter* infinitam intelligentiam, naturam, & potentiam; conſequitur non eum eſse poſse natura beatum, ſed participatione tantum alterius rationis, bonitatis, & potentiae. Nempe poteſt Dei ſupremam rationem ſibi quomodocumque revelatam rationi ſuae addere, aut ſubſtituere, & divina bonitate ac potentia adjuvari.

§. VIII. Deus poteſt facillime hominem perfecte beatum efficere tribus mediis. I. Communicatione ſupremae rationis ne erret II. Ope eum adjuvando, ut quod rectum & bonum intelligit opera perficiat.

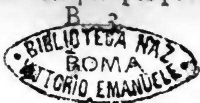
III. Bo-

III. Bonitatis suae diffusione. Nempe quum sit intelligentissimus, potentissimus, optimus; intelligitur perspicue, id nullo negotio efficere posse.

Sch. Quaerit hic fortassis quispiam, ecquid causae sit, cur non & in hac quoque vita plene beatos efficiat Deus homines? Nempe ejus beatitudinis, cujus sunt illi capaces, dum hic agunt, omnibus media suppeditat: nam & rationem, qua bona & mala discernere possint, natura ipsa omnibus impertitur; & cum ratione prima quaedam justi & honesti semina: & impetum ad se conservandum, ac suam felicitatem perquirendam indit. Accedit eodem lex altera supernaturali modo promulgata, ac quacunque patet Tellus diffusa, cujus summa est mutua hominum caritas, qua maxima, quae in terris haberi potest, beatitudo continetur. Sed quominus plene hic beatos efficiat, naturae totius ratio & positus ordo vetat; neque enim hujusmodi homines Naturae hujus, cujus pulchritudo in rerum perpetuo ac ordinatissimo cursu posita est, partes esse possent. Itaque immortales & beati ad alterum & intelligibilem mundum pertinere tantum possunt, non ad hunc corporeum, ac harmonice defluentem. Quocirca, quod Dei benignitatem decet, legibus, in primis naturae, quae omnes peraeque spectet, homines, dum in terris degunt, ita moderari, ut qualemcumque, cujus hic capaces sumus, beatitudinem adipisci possint, id illum efficere porro demonstrandum est.

§. IX. Lex est intellectus & voluntatis finitae norma ab eo promulgata, qui & sapientissimus sit, ut recte regere possit; & potentissimus, ut adigere ad observationem valeat; & qui jus habeat in eos, quibus dat.

§. X. Et quidem Lex ferri nequit, nisi ab eo, cujus ratio praestantior sit. Nam quum debeat regere intellectum, & voluntatem, omni erroris suspicione carere debet; quod esse non potest, nisi promulgetur a ratione sapientissima. Itaque perspecte dictum est a

Democrito, *imperare sapientioris esse*. Praeclara super ea re observat Aristoteles in Politicis. Inde vir doctus eam distinctionem hominum repetit, ut sint alii *natura servi*, alii *natura dominantes*. Nempe qui stupidi sunt, & lateres crudi, quum ratione directrice destituantur, servire tantum possunt, non etiam imperare; quum contra ii, qui praestante sunt ratione praediti, & se & alios regere possint. Oportet etiam, ut Legislator potentiam habeat impellendi subditos ad obsequium legis, alioquin lex doctrina potius erit, & consilium, quam lex. Sed & oportet, ut Jus in eos habeat, quos legibus regere studet, ut legislatio sit justa.

§. XI. DEUS habet omnes characteres perfectissimi, & veri legislatoris. Nam & est intelligentissimus, idest infinita ratione praeditus, qui idcirco intelligit perfectissime, & creaturarum rationalium defectus, & vias atque rationes omnes, quibus regi eas oportet. Deinde est potentissimus, ut possit ad leges observandas adigere creaturas rationales propositis poenis vel praemiis. Tandem quum sit omnium creator, & conservator jus habet absolutum in omnia, ut idcirco nemo sit, qui queri possit, sibi libertatem naturalem diminutam. Nempe quaelibet creatura natura ipsa sub Dei imperio nascitur, atque est. Sed & solus Deus supremi naturae legislatoris characteres habet, quum solus sit sapientissimus, potentissimus, optimus.

§. XII. Quae quum sint, videamus porro, qua ratione Deus ope legislationis & gratiæ homines ad veram beatitudinem ducat. Atque principio legislatione, & gratia homines plene beatos efficere potest. Nam quum divina legislatio sit communicatio supremae rationis divinae brevi hominis rationi; gratia vero communicatio potentiae, & bonitatis divinae; legislatione & gratia fontes omnes humanae miseriae purgare potest.

§. XIII. Vires, quae sunt in natura, quarum red-

dere

dere rationem per antecedentes non possumus, sed quarum ratio sufficiens aut in natura est, aut in Deo, leges naturae mechanicas appellamus. Ejusmodi sunt vis attractrix in materia universali, vires centripetae, & centrifugae Planetarum, quibus universi ordo continetur. Si quae sunt ejus generis in natura humana, leges naturae humanae mechanicas habemus.

§. XIV. Finis est id, ad quod caetera ordinantur, seu cujus gratia res & est, & operatur. Hominis finis esse alius nequit, nisi perfecta beatitudo; nam ejus gratia & est, & omnia necessario operatur, ita scilicet, ut citius nolit esse, quam non esse beatus. Quare hic in hominibus ad beatitudinem impetus lex est naturae humanae mechanica (14).

§. XV. Homo a natura ipsa monetur, ut se regat aliqua lege Entis intelligentissimi, & potentissimi. Est enim hominis finis beatitudo (ex superiori) ad quam natura ipsa fertur. Quum vero beatitudinem hanc consequi nequeat, nisi perfectione intellectus, appetitus, naturae, & potentiae (ex superioribus) quae perficere nequit, nisi ope Entis intelligentissimi, & potentissimi; consequitur a natura ipsa moneri, ut se lege entis hujusmodi regat. Naturalis haec est in omnibus hominibus cognitio, idest talis, ad quam natura ipsa impellitur, si vel minimam super natura sua, & origine contemplationem instituerit. Est autem haec doctrina prima quaedam fax, qua homines omnes regantur in perquisitione *legis naturalis*.

§. XVI. Homo, qualis nunc est, naturae lumine conjicere potest existere summam hanc legem, ejusque generalissima capita saltem intelligere. Eam propositionem sic demonstro. Nam Homo naturali sua ratione haec intelligit: esse supremam quandam mentem intelligentissimam, & potentissimam: ab eo omnia esse facta, & gubernari; adeoque hominem ipsum, qui universitatis rerum pars est. Agnoscit praeterea summam illam mentem, nec invidere cuiquam posse, nec irasci, nec malefacere; adeoque velle non posse, hominum

miſeriam, ſed velle beatitudinem. Jam ea beatitudo ut obtineatur, exigitur omnium primum emendatio intellectus, quae fieri nequit, niſi communicatione ſummae divinae rationis, quae aeterna eſt, & naturalis lex; ergo naturali ſua ratione intelligit exiſtere ſupremam legem creatarum atque finitarum mentium directricem. Itaque qui legem omnem naturalem pernegant, ii negare quoque debent cognoſci ab homine ea omnia, quae ſuperius demonſtrata ſunt.

§. XVII. Et quidem praecipua, & generaliſſima Capita naturalis hujus legis homines omnes intelligere poſſunt, qualia ſunt, nos non eſſe noſtri dominos, ſed cuſtodes & amicos, adeoque maxima cura debere nos conſervare, nihilque efficere poſſe adverſus noſtri conſervationem, ex quo capite officia erga nos ipſos manant. Præterea caeteros homines eſſe natura nobis aequales, adeoque quemadmodum nihil contra naturam noſtram moliri poſſumus, ita nihil adverſus caeteros: ex quo capite officia adverſus alios derivantur. Tandem Deum eſſe noſtri creatorem, gubernatorem, benefactorem, adeoque debere nos illi ſervitutem, invocationem, gratiarum actionem, quae ſunt prima capita, ex quibus officia erga Deum ſequuntur.

§. XVIII. Accedit eodem auctoritas divinarum ſcripturarum. Ex iis patet luculenter, Deum, quotieſcumque veteres illos mortales ad juſtitiam & honeſtatem adhortabatur, ad juſti & honeſti naturales notiones revocaſſe, velut conſcientiae a natura ipſa informatas. Ita Gen. IV. v. 7. Cainum exhortans. *nonne*, inquit, *ſi bene egeris recipies: ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum aderit?* Homicidium, quod Cainus meditabatur, velut natura vetitum, ac proinde malum ſupponit: patientiam vero & mitem animum natura bonum. Eaedem divinae Scripturae in Ethnicis, de quibus ſaepe loquuntur, juſti & honeſti notitiam ineſſe docent. Pharao AEgypti Rex indignatur Abrahamo, quod non indicaſſet Saram uxorem eſſe, quo factum eſset, ut ipſe in uxorem duceret

ceret: id quod testatur, natura ipsa edoctum, non licere alteri uxorem eripere. Infinita sunt hujusmodi similia. Pleraque etiam addi possent novi testamenti loca, quae diserte id docent. Sed id necessarium non est.

§. XIX. Ex quibus consequitur manifeste, Deum providisse hominum naturae promulgatione sapientissimae legis, qua duceretur ad beatitudinem. Nempe eam non via tantum rationis, sed revelationis quoque, idque copiosius manifestavit. Interim qualemcumque opem hominibus lex ad beatitudinem praestet, nisi etiam vires humanae naturae augeantur, & sustineantur, sola lex per se satis non est ad hominem plene perficiendum. Atque haec consideratio hominem ducit in cognitionem divinae gratiae; ut idcirco ii, qui eam pernegarunt Naturalistae, rationi quoque adversari comperiantur.

CAPUT IV.

Lex Naturae explicatur distinctius, atque adversus profanos homines iterum asseritur.

§. I. ESse in natura legem, quae sit actionum hominis liberarum norma, in qua erga creaturas rationales summa Dei bonitas ostenditur, superius demonstratum est. Sed sunt illa accuratius uberiusque retractanda, priusquam in hujus legis primas notiones, ac *principia*, ut vocant *cognoscitiva* inquiramus. supervacaneum enim est legis hujus naturalis partes explicare velle, nisi illa ita contra profanam gentem adstruatur, ut nulli deinceps exceptioni sit obnoxia. Itaque a legis ipsius vi & natura iterum exordiemur.

§. II. Est legis vocabulum ambiguum: nam aut eo significatur norma quaelibet actionum in ratione posita, veluti arte, exemplari, & ut Graeci Philosophi dicunt, *Idea*: aut superioris alicujus imperantis voluntas, qua velit sibi subditos uti in actionibus suis

regen-

regendis. Si cum priori notione accipiatur, & homini cuilibet sua ratio, & ratio Dei Deo erit lex, eritque extra dubium omne positum, entia rationalia, Deum, Angelos, homines, nihil moraliter agere, nisi ratione, quum & Deus nihil, nisi ratione duce agat, & mentes aliæ, ut nihil agunt libere, nisi voluntate, ita nihil moraliter sine ratione; est enim voluntas, ut alibi dictum est, ultima mentis ex ratione determinatio. Ceterum est infinitum inter Deum, & creaturas rationales discrimen quum in aliis, tum praesertim, quod ad hanc rem spectat. Nam Dei ratio summa est, & absolutissima, ut idcirco non egeat alterius ratione, ut recte & sapienter agat: contra vero quum aliae creaturae rationales finita sint ratione praeditae, nisi illa suprema Dei ratione regantur, ideft aeterna lege, longe ab eo fine, quem natura sua spectant & appetunt, aberrare possunt.

§. III. Si cum altera notione, quae ejus vocabuli propria est, dum de Legibus differitur, legis vocabulum accipiatur, erunt ejus proprietates essentiales omnino quatuor. 1. Ut sit ratio summa: 2. Ut sit ratio ejus, qui jure imperet: 3. Qui ea subditos obligare velit: 4. Et possit. Principio enim nisi lex sit summa ratio, indigebit ipsa alia ratione qua regatur, neque idcirco esse poterit aliorum norma. Deinde nisi is, cujus ratio lex est, jure imperet, jure quoque ei non paretur, ut si adigere velit ad obsequium, sit injustus. Praeterea nisi velit obligare, admonitio potius & consilium erit, quam lex. Tandem nisi possit ad obsequium rebellantes adigere, tota inutilis jacebit. Quibus ex rebus sequitur, solam aeternam Dei rationem ejus voluntate & potentia suffultam veri nominis legem esse, & quidem perfectissimam: caeteras vero quantum de illa participant, quod est a Cicerone observatum. Sequitur quoque falli eos, qui legis naturalis nomine intelligunt dictata humanae rationis velut a Dei ratione praecisa: sunt enim haec scita & pronunciata rationis humanae nec summa

ma

ma, nec talia, quae homini lex esse possint. Informantur quandoque etiam a nostri utilitatibus, ut nihil sit facilius, quam esse erronea. Lex autem & extra omnem erroris aleam constituta sit necesse est, & vim subditos obligandi habere debet. Quocirca probare nequeo Ricchardum Cumberlandum qui haec tantum rationis naturalis scita pro legibus naturae habet (*a*).

§. III. Hoc autem modo explicata quaestione, paucis ejus nunc historiam enarremus. Nihil esse natura justum aut injustum, honestum aut turpe, bonum aut malum morale, sed omnia haec consuetudinibus, & legibus humanis originem debere, plures quum apud veteres, tum praesertim recenti memoria professi sunt. Nam & Plato (*b*), & Aristoteles (*c*), & Laertius (*d*) & Plutarchus (*e*) quosdam ejus opinionis Auctores memoraverunt. In primis celebre est dictum illud Calliclis in Gorgia Platonis, qui quae Philosophi de justitia & injustitia veluti ex naturae fontibus dixerunt, vocat *speciosa praeter naturam adinventa*, *hominum deliramenta*. Aristippi Cyrenaici vox erat, *nihil esse in natura justum vel bonum*, *vel turpe*, *verum omnia lege & consuetudine definiri* (*f*). Eadem fuit Democriticorum & Epicureorum doctrina, ex quorum mente illud scribit Horatius,

Nec natura potest justo secernere iniquum:
Sola est *utilitas justi prope mater & aequi.* Lib. 1. Satyr. 3.

Id quod erat systemati suo mundano conforme. Scilicet sublata providentia nec Religio ulla esse potest; ex

---

(a) *De legibus naturae adversus Hobbium cap.* 1. §. 1.
(b) *Lib.* 10. *de Legibus*.
(c) *Lib.* 1. *ad Nichomacum cap.* 1. *& alibi*.
(d) *Lib.* 2. *Segm.* 16.
(e) *In vita Alexandri Macedonis*.
(f) *Laërt. Lib.* 2. *Segm.* 143.

ex quo porro sequitur, ut & fides, & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia tollatur, quemadmodum perspecte observatum est Ciceroni (*a*).

§. IV. Nihil hoc in loco dicam de Scepticis; nam quum eorum Schola, nihil sciri, nihil comprehendi posse doceret, non liquere praedicabant, justum ne esset aliquid natura, nec ne. Videri potest Sextus Empiricus Hypothiposeon Pyrrhoniarum Lib. III. cap. 22. Imprimis autem celeberrimus fuit Carneades novae Academiae conditor, qui in sophysticae artis obstentationem, quum Legatus ab Athèniensibus Romam missus esset, apud Senatum uno die pro justitia disertissime disseruit; altero vero contraria disputatione justitiam evertit, quo factum est ut Cato Censorius, qui utrique disputationi interfuerat, velut hominem pernicialem cito dimittendum curaverit. Nec vero ab eadem sententia alieni fuere, qui Principes nullis teneri legibus per nefariam adulationem docuerunt, quod cum Alexandro Magno fecisse Anaxarchum, scribit Plutarchus. Celebratum est Euphemi dictum apud Thucydidem [*b*]. *Regi, aut Civitati imperium habenti nihil injustum quod utile*. Et Taciti aliud lib. xv. Annalium, *in summa fortuna id aequius quod validius*. Recentiore memoria, diversa licet via & ratione, in eadem re docenda concurrerunt Thomas Hobbesius, & Benedictus de Spinoza, quorum ille in libris de Cive & in Leviathane, hic in Tractatu politico, qui imperfectus inter opera ejus posthuma extat, jus cujusque naturale ex naturali potentia metiuntur, ut tantum cuique liceat, quantum viribus suis pollet.

§. V. Sunt vero alii, qui licet & Deum esse ponant, & ab eo sancte administrari omnia concedant, negant tamen natura ipsa quidpiam esse ac necessarium justum & honestum. Qui item in duplici sunt classe: nam quidam non negant in aeterna Dei ratione

---

(a) *Lib.* 1. *de Nat. Deorum cap.* 1.
(b) *Lib. VI.*

tione primas justitiae, & sanctitatis notiones contineri, quae sint leges aeternae, normae quum primis voluntatis Dei liberae, tum etiam caeterorum spirituum: sed inficiantur, ejusmodi leges ratione naturali intelligi posse: adeoque, quod est consectarium, legibus aut revelatis, aut humanis justitiam deberi docent. Quod tantundem est, atque fateri rotunde, nullam esse naturae legem, idest talem, quae ratione hominis naturali promulgetur, atque inter homines omnes propagetur. Ego in hac opinione fuisse censeo Lactantium, virum alioquin disertum, nec indoctum. Alii vero post Okamum celeberrimum illum Nominalium Sectae conditorem, non pauci e Schola, & Renatus ipse Cartesius *(a)*, qui voluntatem Dei velut praecisam ab aeterna ejus ratione fontem universi juris esse dicunt, ut quod Deo placuit, id continuo sit justum. Hoc ego in erratis pono, non quod non sit justum & sanctum quodcumq; Deo placuit; nihil enim ei placere potest, quod naturae suae non sit consentaneum; nec est illius naturae quidquam consentaneum, quod non sit justum & sanctum: sed quod ante omnem Dei voluntatem (liceat hoc in loco ad mentis nostrae brevitatem accommodate loqui), in ipsa ejus natura & intellectu, ratio inest justi & sancti. Itaque inde Dei voluntas, ut ita dicam, informatur, ut nihil velit nisi quod justum sit & sanctum.

§. VI. Pluribus hos errores confutarunt & olim Platonici atque Stoici, & nuper viri doctissimi Hugo Grotius in Prolegomenis ad libros de Jure belli & pacis, Cudworthus in libello de aeternis justi & honesti notionibus systemati intellectuali addito, Ricchardus Kumberlandus de Legibus naturae adversus Hobbium, Pufendorffius lib. II. de Jure naturae & gentium

(a) *Resp. ad object. sextas. Vide ut eum hominis errorem redarguit Cudworthus* de aeternis justi & honesti notionibus cap. 3.

tium, Hubberus de Civitate, aliique pene infiniti. Nos paucis. Ac principio eos, qui negant posse naturam justo secernere iniquum, uno argumento refutabimus. Deum esse, idest mentem aeternam intelligentissimam, potentissimam, optimam, atque ab eo quum caetera, tum praesertim homines gubernari, ex superioribus patet. Exigit autem gubernatio, ut legibus naturae singulorum adaptatis regantur, quibus finem suum consequantur; ergo providentiae divinae interest, hominem ad finem suum agere legibus, quae humanae naturae aptantur. Constant jam homines duplici vita, animali, & rationali, quarum nec prior sine legibus mechanicis consistere potest & ad finem suum tendere, nec posterior sine legibus moralibus, idest sine legibus, quae rationem humanam augeant, forment, regant; utriusque ergo legibus homines Deus gubernet necesse est. Et priores quidem idest mechanicae, quum non in rationem nostram agere debeant, notae nobis sint an ignotae, nihil omnino refert: at posteriores ignotae inutiles; oportet ergo, ut eas per rationem promulget. Regitur autem ratio in iis, quae vitam hominis moralem spectant, legibus ex fine hominis desumptis; ergo hinc petenda ratio legum naturalium exploratrix atque interpretatrix. Est porro hominis finis beatitudo: ex hac ergo ratio petenda est legum naturalium exploratrix, atque interpretatrix: nempe Deum vetare quaecumque hominem infeliciorem efficere possint, praecipere vero, quae conservare sunt apta, & beatum facere. Vide Tullium lib. 1. de Legibus. Ita refelluntur ii, qui non natura, sed opinione constitutum esse jus docent.

§. VII. Facillime quoque refelluntur, qui secundo loco sunt memorati. Et ii quidem, qui negant esse in ratione naturali vim, qua prima saltem legis naturae capita intelligantur (nam in ceteris non pugno) superiori argumento facile confutantur: constat enim ex eo, esse in natura humana dictamina quaedam rationis, quibus plaeraque Dei imperia

in-

intelligamus: tum etiam productis legis naturalis *principiis cognoscitivis*, ut vocant, quod nos inferius efficiemus. Ac vero qui ita censent, ii eos omnes, ad quos revelatio aut facta non est, aut fando nunquam pervenit, nulla lege, nulloque justi & honesti criterio naturali uti, fateri coguntur, ac proinde ne peccare quidem ullo modo: ex quo sequitur ut injuste ii malis, quae sunt in natura, torqueantur, quae, ut dictum est, hac ratione cum Dei bonitate componuntur, si sint remedia, quibus aberrans hominum voluntas ad leges justi & honesti revocatur. Qua ex re intelligitur, hanc opinionem cum Dei bonitate & providentia pugnare, quae ut non patitur, vitam hominis animalem nullis regi legibus mechanicis, ita pati non decet, ejusdem vitam rationalem ac moralem, quae multo est praestantior, sine legibus moralibus traduci. Quid, inquit, aliquis, si ut in hunc statum devenirent homines primorum scelere commeriti sunt? Non video id sequi: boni enim & sapientis principis non est, ut vetera scelera deleantur, regulam justi ab injusto discernendi adimere, quo plura & majora admittantur. Accedit, quod recta ratio omnibus constat, saltem in praecipuis, ubi recte homo utatur.

§. VIII. Ex natura igitur divinae providentiae & bonitatis consequitur manifesto, non solum esse debere in natura leges humanae vitae directrices, verum etiam principium earum cognoscendarum manifestum & certum, saltem quod ad prima pertinet capita. Nam ut omnes homines in singulis officiis plene instituantur, id e sola ratione fieri difficillimum esse intelligo, quum ob alias causas, tum ob hanc praesertim, quod non omnes tantae animi capacitatis & intentionis esse possint, potissimum a curis vitae animalis distracti. Oportet itaque, ut dictum est, esse in natura principium legum vitae directricum cognoscitivum. Quum autem id principium esse debeat toti hominum generi commune; nec toti hominum generi communis sit revelatio; sola superest ratio,

cujus via hujusmodi leges hominibus omnibus promulgatae sint. Et conficitur quidem humana ratio duobus, facultate ratiocinandi, & notionibus, seu principiis quibusdam, queis omnis ratiocinatio inaedificetur. Oportet ergo & facultatem circa bona aut mala, justa aut injusta ratiocinandi, & notiones quasdam scientiae moralis genetrices, seu e natura ipsa humana erumpentes, seu ex natura rerum proficiscentes, seu undecumque delabentes, omnibus esse hominibus communes. Id vero sic se habere tota humana historia docet. Nam primum de facultate ratiocinandi, qui litem serio moveat, esse video neminem: nemo enim hominum est, aut extitit unquam, qui seu circa magna, seu parva non sua utatur ratione, sibique aliquid concludere persuadeat. Quin nemo est, qui non acutissime & recte ratiocinetur in iis rebus, cum quibus diu versatus est, id quod barbararum ipsarum gentium exemplo constat. Deinde esse notiones quasdam primas & immutabiles, quae ex hominis fine, & convenientia cum natura rationali deducantur, ex quibus Dei leges naturaliter percipiantur, id ex iis, quae inferius sumus dicturi, erit perspicuum. Ut vero multa paucis comprehendamus, atque in antecessum dicamus, quis ignorare potest, qui Dei, sui ipsius, aliorum hominum naturae non sit plane inscius, oportere esse Deo amicum, a quo est, quidquid est: tum sibi, qui est ac esse natura sua amat: tandem aliis, quibuscum naturam habemus communem? Itaque vel barbarus intelligat necesse est, ea esse efficienda omnia, quibus haec amicitia & confirmetur & foveatur; & ea evitanda, quibus aut possit extingui, aut dissipari. Sed haec postea.

§. IX. Constat ergo rationem suam Deum hominibus communicare, qua vita humana sapienter, juste, honeste transigi possit. Id superest, ut ostendamus, Deum velle his scitis, hac ratione, homines vivere; nisi enim ita sit longe illa a ratione legis, ut dictum est (§. II.) abest. Id vero sic paucis confici

po-

potest. Deum de suo in res omnes imperio nihil remittere, perpetua rerum omnium cura & providentia demonstrat. Ac vero ne decet quidem illum huic imperio renunciare: pugnat enim id non modo cum ejus natura, quae ut est rerum omnium effectrix, ita non potest non esse conservatrix, sed cum ejus quoque bonitate, quae iis prodesse amat, quae ut nequeunt suapte esse natura, ita sua vi bona & perfecta esse non possunt, nec fines suos contingere, nisi a Deo & moveantur, & regantur. Uult ergo Deus, ut creaturae rationales supremi illius imperii vim & rationem observent, turbaturae alioquin sui ac naturae ordinem. Quumque intelligat naturam humanam ita a se esse procreatam, ut voluptate & dolore determinetur, & ad agendum, & ad cessandum; dubitare non possumus, quin ut homines praestantissimam hanc regulam sequantur, poenis obliget, aut praemiis animet: alioquin inutilis tota illa cura futura esset. Non negaverim, si puram naturalem rationem consulamus, distinctam hujusmodi poenarum & praemiorum cognitionem assequi hominem non posse: sed id nihil prohibet, quin generatim saltem intelligamus, adesse parata (a). An enim Deum muneri suo,

(a) *Obligatio juris naturae intelligibilis est: Civilis vero sensibilis. Nam poenae naturali legi adnexae & intelliguntur, non spectantur, & remotiores sunt. Quum autem homo qualis nunc est, ingenio sit pravissimus; illis tantum gubernari nequit. Hinc nata necessitas sanctionum Civilium. Interim evadere possunt sensibilia praemia & poenae juris naturae, si in animum saepe revocemus, magnam vitae tranquillitatem sequi, ubi ex recta ratione & mente congruenter vivamus, miseria vero magna, ubi cupiditates nostras sequi velimus. Nam ego id saepe, dum nationum historias legerem, observavi, non in cultioribus tantum nationibus verae virtuti magnos*

ac sapientiae deesse dicemus? Est porro Deus potentissimus, qui ejusmodi poenas exigere possit: justus & incommutabilis, ut velit; suprema ergo ejus ratio homini naturaliter communicata, omnibus quod ad prima saltem capita intelligibilis, absolutissima naturae lex est. Quibus constitutis particulatim in hujus legis notiones primas & aeternas inquirendum est. Sed omnium primum ii confutandi sunt, qui nuper quum legem naturae explicare videri vellent, totam stirpitus evellerunt.

CAPUT V.

Systema legum naturalium Thomae Hobbesii enarratur.

§. I. AUctores ego impiorum quod ad juris naturae theoriam attinet duos facio, Hobbesium, & Spinozam, magnae Naturae Civitatis perduelles. Hobbesii nunc dogmata enarremus & confutemus, mox Spinozam aggressuri. Duo edidit Thomas Hobbes opera, in quibus Juris istiusmodi humani generis communis naturam & origines aggressus est explicare, seu in quibus potius jus omne naturale subvertere conatus est: alterum de Cive, alterum Leviathan, seu de materia, forma, & potestate Civitatis Ecclesiasticae, & Civilis. Et opusculum quidem de Cive pluries cusum, & recusum est. Levi-

tribui honores, sed etiam in barbaris, ut si non semper virtuosi praemiis cumulentur, quieti saltem vitam suam agere sinantur. Quamquam non ego veram virtutem dixerim eam, quae qui praeditus sibi videtur, indignatur, se negligi, nec ad prima Reip. munera evehi. Virtutis praemium maximum est ut a turbis remoti tranquille vivamus; quo qui contenti non sunt, falsae virtutis specie & se & alios deludificant.

viathan cum caeteris Hobbii operibus Amstelodami anno 1668. duobus tomis in 4. Liber de Cive viris quibusdam doctis impense placuit, quod geometrica prorsus methodo Philosophiae Moralis principia comprehensa parvo libello tradantur, & pleraque contineantur praeclare observata, & demonstrata adcurate. In primis vero Gassendus in Epistola Samueli Sorberio data librum vocat, non vulgarem, dignumque qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur: & Pufendorffius copiose laudat praefatione in libros de jure Naturali & Gentium *velut in quo sint quaedam quantivis pretii*. Sed accuratius de eo populares sui judicarunt, quibus scilicet Auctoris scopus notior erat. Samuel Parckerus disput. 1. de Deo & Providentia contendit, Hobbium nihil nobis aliud obtulisse, nisi quod apud Veteres in Epicuro reprehensa invenimus. Ricchardus vero Kumberlandus ex instituto illum & docte confutavit in Opere celebratissimo *de legibus Naturae*. Becherus velut imperitum earum rerum, quas de moribus scripsit, accusat, ejusque nefaria dogmata paucis exprimit. *Justum*, inquit, *& injustum perperam aestimat: legem male definit: Principem impie solvit lege: Civitatem, quam adornat, aut deformat, aut evertit. Pactorum religione non multum tangitur*. Quid pestilentius in hominum societatem invehi potest?

§. II. Sed explicemus primum hujus hominis Systema totum, mox articulatim confutaturi. Efficio autem id tanto libentius, quanto hic liber gratior saeculo nostro, ac nonnullis etiam Italorum est, qui redivivum in eo Nicolaum Macchiavellum cernere sibi persuasere. Jus ille primum a Lege naturali distinguit. Et *jus* quidem *naturale* vocat *libertatem, quam quisque natura habet facultatibus naturalibus secundum rectam rationem utendi* (a). Legem vero naturae appellat, *dictamen rectae rationis circa ea, quae agenda, vel omit-*

(a) *Lib. I. de Cive cap. 1. §. 7.*

tenda sunt ad vitae membrorumq; conservationem, quantum fieri potest diuturnam (*a*). Ejus vero super his rebus Philosophia huc redit. Hanc scientiam exordiendam esse a principiis non ad libidinem confictis, sed veris, quaeque ipsi clare persentiscamus, indeque geometrica methodo deducendam: ea vero principia ex intima hominis natura haurienda. Nihil dici potuit ad rem accommodatius, idque non in hac tantum scientia, verum in omnibus aliis faciendum, nisi desipere velimus. Sed quid magni promissor hiatus?

§. III. Pergit: Natura humana diligenter examinata, continuo prodit magnum hoc totius rei Moralis principium, Ingenia hominum ejusmodi esse a natura, ut nisi metu potentiae alicujus communis coerceantur, fore ut sibi invicem diffidant, & sese mutuo metuant, & ut propriis viribus singuli sibi cavere cum jure possint, tum necessario velint [*b*]. Ei principio addit postulata, ut ille vocat, duo, quorum primum *est cupiditatis naturalis*, *qua quisque rerum communium usum postulat sibi proprium:* alterum *rationis naturalis*, *qua quisque mortem violentam*, *tanquam summum naturae malum, studet evitare*. *Ab his principiis* (pergit ille in Epistola dedicatoria) *pactorum & fidei conservandae necessitatem*, *atque inde virtutis moralis*, *officiorumque civilium elementa in hac opella evidentissima connexione videor mihi demonstrasse*. Haec ille, in quibus clare videre est pravam hominis mentem, qui e natura humana vitiis faedata ac depravata, potius, quam ab ejus fine, quem recta ratio praescribit, totius naturalis juris fundamenta excitare conetur. Nam cum hac nos natura nasci Adae ac irae filios, id inficias ire nequimus, neque super ea re Hobbio controversiam movere possumus, quando & tota

(a) *Ibidem lib.* 1. *cap.* 2. §. 1.

[b] *Praefatione in libros de Cive*, *seu in Epistola ad Lectorem*.

tota id Divina Scriptura docet, & omnium hominum vita confirmat: ſed ut ex hujuſmodi natura excitentur totius naturae juris principia, id ego peſſime fieri ajo. Sed ea de re paullo poſt.

§. IV. Videamus autem ut inde philoſophatur. Principio homines omnes natura eſſe aequales ponit: deinde & omnes neceſſitate quadam naturae *non minore, quam qua fertur lapis deorſum, ferri ad appetitionem ejus, quod ſibi bonum, & ad fugam ejus, quod ſibi malum, maxime autem maximi malorum naturalium, quae eſt mors*. Ex quo concludit, ſecundum rectam rationem eſſe, ut unuſquiſque omnem operam det, qua ſe, ſuaque conſervet, & defendat. Quod autem ſecundum rectam rationem fit, id Jure naturali fit; ergo primum eſt Juris Naturalis fundamentum, *ut quiſque vitam & membra ſua, quantum poteſt, tueatur*. Praeterea cui ineſt Jus ad finem, is etiam ad media jus habet: habet autem homo jus ad vitam tuendam; ergo & jus utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, ſine qua conſervare ſe non poteſt. Judicare autem, quae noſtrae vitae interſint, non aliorum eſt, ſed noſtri. Ergo ſecundum ſuam cujuſque rationem peculiarem uti poteſt quilibet jure & mediis vitae conſervandae & tuendae:

§. V. His ſic praepoſitis, pergit ulterius, atque ſtatuit, in ſtatu mere naturali, ideſt ante, aut extra imperium civile, *omnia eſſe omnium*, ideſt unicuique licere facere quaecumque, & in quoſcumque libet, quae ſua intereſſe putet. Atque idcirco, concludit, in ſtatu naturali menſuram iuris eſſe cujuſque utilitatem [a]. Id vero Jus in ſtatu naturali inutile eſſe cenſet. Nam quum omnes alii velut natura aequales, aequale jus habeant, ac vim aequalem, ob quae nemini ulla re uti licet tuto; effectus juris nullus eſt. Ob hoc igitur jus aequale, & ob naturalem hominum pro-

---

[a] *Lib. I. de Cive*, *cap.* 1. §. 10.

proclivitatem ad ſe mutuo laceſſendum, efficitur, ut ſtatus hominum naturalis ſit ſtatus mutui belli. Enimvero bellum eſt is hominum liberorum ſtatus, *in quo juris ſui perſequendi gratia per vim & dolum concertant*, quemadmodum Cornelius Van-Binckerſoechius definit [a]: habent autem omnes homines naturaliter jus in omnia, atque ad ea perſequenda a natura incenduntur, tum vi, & dolo concertant, quod Gentium barbararum, ac extra Rempublicam poſitarum luculenta exempla docent: in mutuo ergo bello verſantur, quoad ſtatus ille naturalis perdurat.

§. VI. Jam mutuum hoc bellum, mutuuſque metus ad homines conſervandum nullo pacto idonea eſſe poſſunt. Qui enim conſervari poſſunt in eo ſtatu, in quo ad mutuam perniciem armantur omnes? Ergo amor ille noſtri proprius & neceſſarius, ex quo jus in omnia deducimus, quemlibet docet, ut de jure illo aliquid remittamus, ac de ſtatu naturali concedamus in Rempublicam. Id vero fit per pacem. Nihil enim aliud bello adverſum, niſi pax. Ergo primaria notio legis naturalis, ſeu primum dictamen rectae rationis ad nos conſervandos eſt, *quaerendam eſſe pacem, quatenus habendae ejus ſpes aliqua affulſerit: ubi ea haberi non poteſt, circumſpicienda eſſe belli auxilia* [b],

§. VII. Ex quo principio caetera peculiaria legis naturae praecepta derivat, eaque paucis verbis complectitur. Ac principio jus in omnia non eſſe retinendum ratio dictat: alioquin nulla inter homines pax iniri poteſt, niſi ejus juris remiſſione quadam. Remittitur autem aliquid de jure in omnia pactis conventis, quae quamdiu durant ſarcta tecta, tamdiu habetur pax. Ergo inde ſequitur manifeſto altera naturae lex, *pactis ſtandum, ſive conventionum fidem ſervandam, tanquam conciliandae paci neceſſariam*.

§. VIII.

---

[a] *Juris Publici lib.* 1. *cap.* 1.
[b] *De Cive cap.* 1. §. 15. & *cap.* 2. §. 11.

§. VIII. Tertia porro lex eſt, *ut beneficio beneficium quum poſſis rependas*. Ea lex ad pacem magis magiſque conſtabiliendam & confirmandam neceſſaria eſt: nam a pace ad bellum non ſubito fit tranſitus, ſed veluti per gradus, quorum primus eſt, *denegata gratitudo, humanitas, benevolentia*. Quorſum etiam tendit quarta lex, *ut unuſquiſque ſe caeteris commodum praeſtet*. Qui enim alteri incommodus & moleſtus eſt, eum paulatim ad bellum incitat, quod vitandum, ex ſuperioribus.

§. IX. Ex eodem porro pacis conſervandae principio, atque imminuendi hoſtium numeri, ſequitur 5. Hobbeſiana lex, *oportere alterum alteri ſumpta cautione futuri temporis, praeteriti veniam, petenti & poenitenti, concedere*. Niſi enim concedas, bellum te fovere manifeſto argumento oſtendes; id vero eſt, quod naturae primaria lex vetat.

6. Lex eſt, *In ultione ſive poenis ſpectandum eſſe non malum praeteritum, ſed bonum futurum*: nempe ut praeclare Seneca poſt Platonem, *Nemo punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur*.

7. Vero lex eſt, *Ne quis vel factis, vel verbis, vel vultu, vel riſu alteri oſtendat, ſe illum vel odiſſe, vel contemnere:* nam haec omnia ad rixam, & pugnam maxime omnium provocant.

8. Ut quaecumque jura unuſquiſque ſibimet ipſe poſtulat, eadem etiam unicuique caeterorum concedat: alioquin aequalitatem naturae evertit, & ad bellum irritat animos.

10. Eſt, *ut unuſquiſque in jure aliis diſtribuendo utrique parti aequalem ſe praebeat:* quae lex conſectarium eſt duarum ſuperiorum.

11. Quae dividi non poſſunt, communiter, ſi fieri poteſt, utenda eſſe, idque, ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit: ſin quantitas rei prohibeat, praefinite, & proportionate ad numerum utentium.

12. Quod ſi neque dividi, neque communiter res

haberi poteſt, tum utendum eſt 12. Naturae lege, quae praecipit ſecundum Hobbeſium, ut ejus rei uſus vel alternus ſit, vel uni tantum ſorte adjudicetur, utque in alterno uſu ſorte quoque, uter prior utatur, judicetur.

13. Quumque ſors vel ſit naturalis, ut primogenitura, vel prioritatis occupationis, vel arbitraria, quae nempe ſtatuta ſit conſenſu contendentium, ſequitur inde 13. Juris praeceptum. *Quae neque dividi, neque communiter haberi poſſunt, aut cedant primogenito, niſi pater Jus illud transtulerit, aut ſint primi occupantis.*

14. Autem lex eſt *pacis Mediatoribus praeſtandam incolumitatem:* nam quum ſine iis vix iniri poſſit pax, niſi ea incolumitas iis praeſtetur, nullus erit ineundae pacis modus.

15. In diſputatione ſuper applicatione harum legum ad facta ſervanda eſt 15. lex, *oportere utrumque de Jure inter ſe diſceptantium ſubmittere ſe alicujus tertii arbitrio:* nimirum difficillime diſceptantes in cauſa propria aequalitatem juris ſervare poſſunt.

16. Neminem Arbitrum eſſe oportere, cui commodi vel gloriae ſpes aliqua adpareat major ex victoria unius partis, quam alterius: quod ſcilicet non poſſit aequalitatem ſervare.

17. Si autem controverſia ſit de facto, quum alter factum negat, alter ait, Arbiter neutri credat, ſed ubi ſigna certa facti non adparent, ibi ſecundum teſtes, qui utrique parti videantur aequi, ſententiam ferat.

Ex quibus ſequitur 18. *Nullum pactum vel promiſſum intercedere debere inter Arbitrum, & partes, cujus vi cogatur in gratiam alterutrius pronunciare.*

19. Tandem lex eſt, *ne ebrietate ratiocinandi facultas labefactetur*. Quae lex nimis peculiaris eſt, ut pleraeque aliae Hobbeſianae, quae idcirco in leges naturae primarias collocanda non erat. Nam ſi conſectaria quoque interſerere voluit, hoc ipſum XIX. praeceptum ad omnes effectus extendere debuit, qui

aeque

aeque ut vinum inebriant, ac rationem de loco suo deturbant.

§. X. Porro super his legibus haec censet. 1. Eas semper, & ubique obligare in foro interno, sive in conscientia, non semper autem in foro externo. Nempe etiam quum extrinsecus observari nequeunt ob necessaria impedimenta, retinendus adhuc est in illas amor & obsequium, atque perpetua & constans voluntas secundum eas vitam instituendi. Extrinsecus autem minime servandas docet, quum caeteri non servant: tum enim qui observat cedit in non observantium praedam, atque idcirco contra rectam rationem facit, quae nos tueri oportere dictat (*a*). Praeterea leges naturae immutabiles, & aeternas esse dicit, ut quod vetant, nunquam licitum esse possit, quod jubent nunquam illicitum. Quod ita intelligit, non ut nunquam extrinsecus eae violari nequeant; sed ut nunquam fas sit animatum esse adversus illas (*b*). Tandem eas leges, quum sint conclusiones quaedam ratione intellectae de agendis, & omittendis; lex autem proprie & adcurate loquendo sit ratio ejus, qui aliquid fieri, vel non fieri aliis jure imperat; non esse proprie loquendo leges, quatenus a Natura procedunt, sed quatenus a Deo in Scripturis Sacris latae sunt (*c*). Copiose vero Cap. IV. demonstrat leges illas in Scripturis Divinis clare positas esse. His tandem peractis totum Philosophiae Moralis corpus inde conformare studet.

CA-

(a) *De Cive Cap. II.* §. 27.
(b) *Ibid.* §. 29.
(c) *Ibid.* §. 34.

CAPUT VI.

Hobbesianum Systema perpenditur, & refellitur.

§. I. Atque hujusmodi est systema legum naturalium Hobbesianum, tale scilicet, in quo veris quibusdam plurima falsa sunt admixta, quae totam doctrinam moralem labefactare possint. Nos singillatim singula expendemus, ac altera ab alteris secernemus, tum solidis argumentis quae sunt falsa refellemus. Principio legis naturalis definitio multipliciter falsa est 1. Dictamine rectae rationis intelligi naturae humanae finis, atque ex eo porro leges naturae derivari, possunt, non effici: seu dictamen rectae rationis principium esse potest legum naturae *cognoscitivum*, ut vocant, non obligationum, seu lex naturae proprie dicta. Itaque lex naturae est ratio imperantis Dei dictamine rationis humanae promulgata, non ipsum humanae rationis dictamen. *Lex*, inquit Cicero in primo de Legibus, *est ratio summa insita in natura, quae jubet ea quae facienda sunt, prohibetque contraria.* Haec igitur duo dum ille miscet, inde eam conclusionem deducit, qua leges omnes naturae evertantur, nimirum eas proprie loquendo leges non esse, nisi quatenus in divinis Scripturis revelatae sunt. Quod tantundem est dicere, atque rectam rationem regulam quidem esse humanae vitae, minime tamen quae legis habeat rationem & naturam; quum neque perfecta esse possit ratio humana, nec sibi poenas minari, sine quibus nulla lex plena est, quemadmodum superius demonstratum est.

§. II. Praeterea ea verba, *ad vitae membrorumque conservationem, quanto fieri potest diuturnam*, nimis arctum temporis spatium nec totum objectum legis naturae continent. Et quidem quum duplici vita sit ho-

homo praeditus, animali, & rationali, & rationalis immortalis quoque ſit, neceſſe eſt ut ultra hanc vitam legis naturae uſus extendatur, ut utramque vitam, & quidem pro ſui conditione ea lege ordinemus. At Hobbeſius, nobiliori vita excluſa, animalem tantum ſpectat, eamque legibus naturae procurari contendit. Qui ſi idcirco facit, quod animos humanos mortales eſſe credit, ea omnium primum inſania reprimenda eſt, quod a nobis alibi factum. Sed etiamſi demus mortales eſſe animos, quum objecta pleraque mentis humanae diverſa ſint & diſtincta ab objectis vitae corporeae, non debuit Hobbeſius legem naturae ad ſolam procurationem vitae corporeae reſtringere: quum bona mentis longe ſint nobiliora.

§. III. Scio & Samuelem Puſendorffium in eadem fuiſſe opinione, aut prope eadem, non extra ambitum praeſentis vitae diſciplinam Juris naturalis pertendere, adeoque contendiſſe, moralis eſſe Theologiae formare hominem ad vitam ſempiternam, in quo ille eſt graviſſime a doctis reprehenſus, in primis ab ejus interprete Barbeiracio. Nam quum ratio naturalis, cujus lumine diſciplina haec conficitur, doceat etiam, animos cum corporibus non interire, non poteſt ea diſciplina praeſentem tantum vitam ſpectare. Theologia igitur moralis, & naturalis Juriſprudentia non fine diſcrepant, ut Puſendorffius putat, ſed principiis, quae illa a divina revelatione haurit, haec a ratione naturali.

§. IV. Veniamus ad principia Scientiae moralis, ut ille vocat. Principium illud, *ingenia hominum* ejuſmodi eſſe *A NATURA, ut niſi metu potentiae alicujus communis coerceantur, fore ut ſibi invicem diffidant, & ſeſe mutuo metuant, & ut propriis viribus ſinguli ſibi cavere quum jure poſſint, tum NECESSARIO velint*, nec conſentaneum eſt cum iis quae ſequuntur, maxime ſi cum primo Poſtulato conjungatur, & omnem diſciplinam moralem fruſtraneam reddit.

dit. Pluribus id ostendit Kumberlandus (*a*): nos paucis. Primum nego *hoc*, quod Hobbesius dicit, *hominum ingenium* esse a natura, ut alii aliis diffidant. Tum nego, necessario nos a natura rapi, ut tales simus. Enim vero si natura ipsa ita comparati sumus, ut alii aliis diffidamus, alii alios metuamus, praeterea ut necessario ad nos omnia trahere cupiamus, natura ipsa nostra cum legibus illis Hobbesianis pugnat, quarum summa est, *oportere & in commune consulere*. Quocirca leges illae, quas deinceps tanto studio evolutat, non magis hominem formare ad societatem possunt, quam caetera omnia, quae sunt in natura, a naturalibus ac necessariis eorum motibus humanis sanctionibus convertere possimus. Inutilis igitur tota illa tractatio Hobbesio videri debuit: nec fas erat Philosophum contra animi sensa id suscipere emendandum, quod nequit esse nisi pravum, atque ita hominibus parum acutis imponere velle.

§. V. Ac vero non hanc esse ex origine sua hominis naturam, quam ille depingit, inde perspicuum est, quod hujusmodi ingenium in iis hominibus, qui aut non sunt educatione & commercio depravati, aut nondum a libidine affectuum correpti, nullum esse deprehendatur. Certe integrae gentes, quo a commercio remotiores, eo simplicius, atque ex naturae usu vivere reperiuntur. Minus apud eas cognita vitia, plus virtutis, idest plus ejus integritatis, quae a natura est. Vulgatum est illud Justini historici, plus profuisse Scythis ad honeste vivendum vitiorum ignorationem, quam Graecis cognitionem virtutis (*b*). Confirmat hoc ipsum Pufendorffius exemplo infantium, in quibus natura integrior est, quique ad mutuam caritatem a natura videntur facti, quippe qui etiam cum ignotis ignoti con-

(a) *Cap.* 1. *de Legibus Naturae*. *Vide l' Esprit des Loix lib.* 1. *cap.* 2.

(b) *Justinus lib.*

conveniunt, in mutuos ſtatim amplexus, & alia amicitiae ſigna ruunt. Diſtinguendum igitur Philoſopho erat inter ea, quae naturae ſunt inſita & prima, & ea quae tempore adveniunt. Nam uſu vitae, educatione, abuſu mentis, phantaſiae, ſenſuum, ideſt pravis judiciis, impetu affectuum, plurima paulatim creſcentibus nobis adſciſcit natura noſtra, atque inſito ingenio admiſcet, quae minus acutis inſita & prima videri deinceps poſſint: ex quibus nemo prudens naturam humanam aeſtimaverit. Alioquin colligere poſſimus ita a natura nos eſſe comparatos, ut inſaniamus, ut furemur, ut occidamus, ut ſcortemur, quod bona hominum pars in his toti aut verſentur, aut occupentur. Quid ſi quis dicat, quum aſpexerit ſphaeram rubram, ſphaerae naturam & eſſentiam in hoc eſſe poſitam, ut ſit rubra? Quod ſi liceret in primas naturae noſtrae & inſitas qualitates introſpicere, ſi adventitia ſecernere, hominemque non qualis eſſe deprehenditur, ſed qualis primum genitus eſt, contemplari, aut vehementer fallor, aut aliud ejus ingenium reperiremus, quam quod Hobbeſius eſſe arbitratur. Praeſertim quum ſimile non ſit vero, hominem ad ſocietatem, ut infinita demonſtrant, a Deo genitum, iis fuiſſe inſtructum propenſionibus, quibus ab omni ſocietate non poſſit non abhorrere. Quod ſi quis ſibi perſuadeat, nihil dubito eundem perſuadere ſibi poſſe, ſapientem Architectum lapides rotundos, atque a ſe mutuo maxima vi diſſilientes, ad fornicem comparaſſe. Quid quod quae ſunt animantium generi alicui eſsentialia, ac a natura ipſa ingenita, ea & omnibus ejus generis individuis communia ſunt, & ſemper, & ubique, quod nunc, in hoc hominum ingenio, quod Hobbeſius praedicat, non obtinet; id quod demonſtrat, non naturale eſſe, ſed adventitium. Mihi totum hominum genus velut equitatus quidam eſse videtur. In eo corpora equos referunt,, mentes equites. Is ut equitatus eſset equitibus utilis neceſse erat, ut viribus ac virium vectibus quibusdam inſtructi eſsent equi: ſed moderatio equi-

tum esse debet. Corpora nisi & vita, & viribus, quae vitam comitantur, imprimis affectibus, essent praedita: ne agi quidem possent, nec ullius essent imperantibus Mentibus usus, sed Mentium officium est ita ea moderari, ut ne terminos, nostri felicitati praefixos excurrant. Id regimen ex informata ratione petendum. Informatur autem ratio notionibus virtutum: virtutes regulae fine desumtae efficiunt: regulas rerum relationes, quod alibi dicetur.

§. VI. Nec vero magis acute Postulata constituit. Nam quod ait, naturalem homini esse cupiditatem omnium rerum usum ad se trahendi, id non video probari, nisi exemplis naturae commercio vitae & affectibus depravatae. Omnia enim ad se trahere nec naturae hominis animali, nec rationali necessarium esse video: ex quo satis aperte intelligo, eam cupiditatem non a natura esse, sed a libidine: quandoquidem natura nullum animal nisi ad necessaria omnibus suis viribus rapit. Scilicet natura animalis iis contenta est, quae sibi sufficiunt, quemadmodum in omni animantium genere videre licet: ea vero nec omnia sunt, nec multa. Agnovere id Veteres omnes, qui *naturae pauca sufficere* magna approbatione dixerunt. Jam nec rationalis naturae est hujusmodi cupiditas, si non ex libidine, sed ex recta ratione censenda est: talis enim rationalis natura cupiditates ex naturae animalis indigentia, atque ex utriusque vitae fine desumere debet; nisi insanire velit. Nunc autem & naturae animali, ut dixi, sufficiunt pauca, & cum utroque vitae fine superflua concupiscere pugnat: nam & praesentem tranquillitatem plurimum turbat inutilium ac superfluorum cura; & ad plenam felicitatem impeditiores nos reddit. Praeclare Horatius

> . . . . *Ille potens sui,*
> *Laetusque deget, cui licet in diem*
> *Dixisse, vixi* . . . . (*a*)

§. III.

(a) *Lib.* 3. *Ode* 29.

§. III. Alterum Postulatum in iis quoque locum habet, non qui ex recta ratione vivunt, sed ex voluptate sensuum, & rationis libidine, quibus ut nihil optabilius vita, ita nihil formidabilius morte violenta. Contra ii, qui ex virtute, idest ex recta ratione vitam instituunt, culpam magis timent & vitium, quam mortem, quae non potest esse summum naturae malum, nisi Epicuri de grege porcis, quorum tota vita sensus est: illis vero non raro maximum est naturae bonum, non singulorum tantum, sed totius societatis, cui moriendo prodesse pulcherrimum profecto est. Egregie idem Horatius totum hoc virtutis ingenium depinxit [a]

Justum & tenacem propositi virum
Non Civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida; neque auster
Dux inquieti turbidus Adriae:
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur Orbis
Impavidum ferient ruinae.

Sed egregie tota haec res a Cicerone est explicata quum in primis libris *de finibus*, tum ex instituto in primo Disputationum Tusculanarum, ut idcirco non egeat oratione nostra.

§. VII. Pergit porro Hobbius, atque ex amore nostri necessario concludere sibi videtur, naturae nostrae Auctorem velle, ut nos conservemus (egregium id quidem & verum); adeoque inter leges naturae primarias esse, *ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur*. Et haec quoque recte, si illud *quantum potest* non de *potentia physica*, sed *de morali* accipiatur, ut haec sit sententia, debere nos, aut potius posse, tueri tantum ac quatenus ut nos tueamur suprema lex vult, non quatenus possumus, & quantum. Nam quum praestantissima illa Dei lex aeque velit

[a] *Lib. 3. Ode 3.*

velit ut caeteri omnes conserventur, & quidem plures magis, quam unus; si me tueri non possum, nisi Civitatis, aut magnae hominum partis internecione, tueri non possum, nec debeo, nisi dicere Hobbius velit, legem illam naturae humanae gubernatricem plus singulos spectare, quam communitatem. Itaque non rite ex illo principio conficit, posse nos quaecumque, & erga quoscumque moliri, ex quo porro nullum est scelus, quod homines velut jure suo committere nolint. Fingamus sapientem Agricultorem mille laetissimi agri plantis hoc dedisse jus, ut singulae quantum possunt se conservent & tueantur, non tu illum vehementissime indignaturum putes, ubi pyrus, quo se conservet, ac tueatur, reliquas omnes excindere, aut radicitus extirpare aggrediatur? singuli homines non sui tantum, sed aliorum alii gratia progignuntur; singulis ergo non sui tantum sed caeterorum quoque amor & cura praecipitur. Ita ergo se quilibet conservare debet, ut simul conservet alios: ita amare, ut non reliquos omnes oderit. Ac si alterutrum optandum sit, unus ne, an tota communitas intereat; non potest postremum hoc eligere, quin toti rerum naturae adversetur, quae partes totius ergo, non totum partis unius efficit. Quare ego veteres Romuleos feris comparare soleo, qui ut se, idest hominum omni vitae aura indignorum manipulum conservarent, toti Italiae bellum indixere; suique juris esse crediderunt caeteras gentes funditus extirpare. *Tantae molis erat Romanam condere gentem?* Quis non execrabiles Cyrum, Alexandrum, Caesarem habeat, qui tot gentes, velut pecudes, suae cupiditati immolarunt? In quos qui encomia scripserunt mihi illi pecudibus stupidiores fuisse videntur. Heroes ii inter homines habendi qui populis beandis, non evertendis, nati sunt. *Deus est mortali juvare mortalem, & haec ad aeternam gloriam via*, praeclare inquit Plinius (*a*).

§. VIII.

[a] *Lib. I. cap. 7.*

§. VIII. Minus quoque accurate caetera struit, quae sequuntur, ut concludat, statum hominum naturalem esse statum belli mutui (*a*). Nimirum aut non

(a) *Gentes ferme omnes a naturae statu seu a libertate naturali ad Civilem paulatim venisse, qui eorum attente historiam legerit aperte intelliget. Naturalem autem hunc statum inter adultos homines esse mutui belli non ego dubito: nam & sunt singuli sui nimium studiosi ac amatores, & invidi alterius bonorum, & percupidi habendi alieni, & adeo in vindicationem proni, ut plerique veteres scriptores vindicationem juris naturae & gentium appellavere, quorum loca copiose, ut solet, congessit Grotius lib. 2. cap. 20. Intelligo nec primum id esse nec insitum humanae naturae ingenium, ac si rationem sectari homines voluissent, alium esse debuisse naturalem statum; sed veteri labe & prava educatione factum est, ut a ratione desciscentes ferinam omnes agitaverint vitam. Quaecumque nationes extra Imperium Civile repertae sunt, privatas injurias omnes privatis viribus ulcisci compertae sunt. Quumque injuriae hujusmodi nequeant inter plures non esse frequentes, frequens quoque bellum & mutuum. Tales nunc etiam sunt major pars Americanorum Septentrionalium, Afrorum, Insulanorum Asiae plerorumque. Ipsas Europae nunc cultissimas nationes ab eodem statu provenisse idipsum in primis demonstrat, quod olim vindicationem injuriarum haberent privatam, qua fiebat ut in mutuas caedes continenter raperentur. Germani mirabantur, quum Romae juris dicendi formam conspicerent, quod injurias justitia Romani finirent, quae ipsi armis vindicabant (Vell. Paterc. lib. 2. cap. 123.) Sed & eadem singularia certamina vagae Latii gentes habuere antiquitus: habuere Graecae. Utriusque Gentis Poetae, qui Heroicam historiam conscripsere, id satis indicant. Quin in ipsis constitutis Imperiis, nisi summa res ab uno, aut Senatu rega-*

intelligit, aut ignorare ſimulat, jus eſſe quidem homini cuilibet in bona Telluris, ſed minime illud in omnia & ſingula. Jus enim eſt in ea, quae vitae conſervandae ſunt neceſſaria: hac vero non ſunt omnia & ſingula. Ut ſi Imperator centum millia aureorum exercitui largienda donet, ſingulis militibus jus quidem in illa eſt, jus autem non cuilibet in omnia & ſingula, ut ſi valeat jure alios excludat. Itaque tota hominis argumentatio ſophiſtica eſt & captioſa: quippe terminos habet concluſio univerſaliores, quam qui in praemiſſis poſiti ſunt, ut Dialectici loqui amant. Poſitum enim eſt, jus eſſe cuilibet ad vitam conſervandam; idcirco ad omnia, quae vitae conſervandae ſunt neceſſaria: Quum autem haec non ſint omnia & ſingula, ſed pauciſſima, quibus vita eſt contenta; non rite infert, jus eſſe cuilibet in omnia, velut in individua, ut nihil ſit quod excipiatur. Ex quo porro peſſime conficit, homines natura ipſa ſuper eodem velut in-

---

regatur, perpetuum futurum & mutuum bellum demonſtrant Reſp. populares. Inteſtina Reip. Rom. bella hiſtoria Rom. copioſe narrat. Narrat reliqua Italiae hiſtoria fata Rerump. Florentinae, Piſanae, Lucenſis, Genuenſis. Tum quum plures reguli Italiam & Galliam obtinerent, perpetuo bello dilacerabant. Nec certe aliunde legum civilium ſanciendarum facta neceſſitas. Democritus apud Stob. Serm. 38. Non prohibuiſſent leges ſuo quemq; arbitrio vivere, niſi alter alterum offenſum iiſſet. *Lucret. lib. V. v.* 1147.

Acrius ex ira quod enim ſe quiſq; parabat
Ulciſci, quam nunc conceſſum eſt legibus aequis,
Hanc ob rem eſt homines pertaeſum colere aevum.

Conſtat ergo naturalem ſtatum cum iis, quae habent homines, vitiis, ac perverſa, qua ſunt corrupti, educatione, mutui eſſe belli; nec in eo reprehendam Hobbium, ſi eum ſtatum non ex inſitis naturae ſumat, nec ex ratione, & jure in omnia.

individuo concertare, atque in mutuo bello non tam eſse, quam naſci. Quae quum ſint, caput ipſum totius ſyſtematis Hobbeſiani contaminatum eſt. Quum vero in eo capite tota Hobbeſiana machina inaedificata ſit, ne ſtare quidem illa poteſt.

§. IX. Sed ſunt, inquit aliquis, Hobbeſianae illae leges & perſpicuae, & verae, quod eſse non poſsent, niſi principium, ex quo illae conrivantur, perſpicuum eſset & verum. Nempe non illae ex Hobbeſiano principio conſequuntur, ſed ex convenientia cum natura rationali, qua de re paulo poſt. Verae ſunt ſcilicet Hobbeſianae concluſiones (licet non omnes) *per accidens* (nam ita diſputant Dialectici), non ex principiorum vi, ac poteſtate, ut ſi concludam hominem eſse mortalem, quia oculis praeditus eſt, poteſt illud eſse verum, licet non hujus virtute. Quamquam ne omnes quidem Hobbeſianas leges legitimas dixerim. Nam, ut exempli loco dicam, conditio illa in prima lege poſita, *quaerendam eſſe pacem, quoad ejus habendae ſpes ſit*, nimis eſt vaga ac ambigua; ut perpetuis bellis & diſcordiis aditum aperire poſſit, potiſſimum addito, quod ille docet, in his rebus, quae ad vitam pertinent, in ſtatu naturae quemlibet eſse ſui judicem, neminem alterius. Explicandum enim erat, quae eſse debeat illa ſpes, quae pacem ſuadere poſſit, aut ſi ea ceciderimus, ad bellum impellere. Non enim hoc ex arbitrio, minus ex noſtra libidine definiendum. Sed non ego Hobbeſianum librum cribrandum ſuſcepi: principia tantum in examen voco: ea falſa eſse ajo. Id mihi videor perſpicue demonſtraſse.

CAPUT VII.

Enarratur & refellitur systema Spinozae.

§. I. Mirum videri alicui potest Hobbium, & Spinozam infensissimos humanae libertatis hostes de Jure & Legibus naturae disserere, quasi legibus ullis moralibus locus esse possit, sublata libertate. Sed qui attente rem expenderit, is intelliget, eam ab illis super naturae legibus doctrinam vulgatam fuisse, qua leges omnes naturae evertantur, ac pro inde desinet mirari. Et Hobbius quidem non aperte, sed callide, dum leges naturae adstruere videri vult, penitus subvertit, ut superius demonstratum est: at Spinoza apertius. Extat inter ejus opera posthuma liber imperfectus, qui inscribitur *Politicus*, in quo ille juris, & legis naturalis naturam, atque fundamenta, tum originem & constitutionem societatum, & imperiorum explicare adgreditur, & quidem consentanee iis, quae cum in Tractatu Theologico Politico, tum in Ethica docuerat. Rem igitur universam hunc in modum exorditur.

§. II. *Nulla res* (inquit cap. II. §. 2.) *per se existere & conservari potest*, sed existit, & conservatur Dei potentia, idest, ut is interpretatur, potentia cujuscumque rei, quae in natura est, nihil aliud est, nisi ipsa Dei potentia, qua res omnes existunt, & conservantur: qua potentes sunt.

§. III. Jam habet Deus in omnia absolutum jus, quod inquit, ipsa est Dei potentia: quandoquidem nihil potest Deus physice, quod & moraliter nequeat. Qua in re ille Hobbesio consentit, qui Jus Dei in homines a potentia irresistibili derivat. Ex eo vero concludit, singulas res, quae sunt in natura, tantum divini Juris habere, quantum habent potentiae divinae: quod nimirum quaelibet naturae res divina potentia potens est (a).

§. IV

(a) *Ibid.* §. III.

§. IV. Itaque hoc vocabulum *Jus naturale* totam significat Dei potentiam, quae est in natura, quaeque est ipsa natura rerum omnium. Quocirca dicuntur homines Jure naturae, & jure suo quidpiam agere, quum ex legibus suae naturae, ideft ex legibus suae potentiae agunt. Nihil ergo quod possunt homines naturae vi non jure agunt (*a*).

§.V. Ex quo sequitur, inquit, ut stulte sibi persuaserint Philosophi, Jus naturale esse aut praecipiens, aut vetans: nam quum Jus cujuslibet definiatur ejus naturali potentia, Jus vetans aut ea vetat quae possumus physice, aut ad quae potentia nostra non pertingit. Primum Jus est contra Jus; alterum inutile est (*b*).

§. VI. Quid autem sibi volunt illa vocabula *sui*, aut *alterius juris* esse? nempe quum de corpore dicuntur, is sui Juris est, qui tanta pollet naturae potentia, ut caeteris resistere valeat, atque agere ex sua potentia, non ex alterius: is vero alterius juris, cujus potentia minor est potentia illius, cui proinde concedere necesse sit (*c*). Quum autem ad mentem transferuntur ea vocabula, *Juris sui* dicitur, qui sua ratione libere utitur, & vivit, quique a nullo alio callide decipitur, velut sapientes; is vero alterius juris, cujus ratio exigua est, quique idcirco ex alterius vivit ratione, aut qui callide decipitur, quales sunt insipientes (*d*).

§. VII. Ex his principiis portentosa, sed consentanea, derivat corollaria, quorum unum, aut alterum referemus. 1. Pactorum omnium, & conventionum fidem, qua una societas & vita humana continentur, funditus evertit. *Qui*, inquit, *quidpiam alicui promittit, is naturali sua agendi potentia, ac pro-*

(a) *Idid.* §. IV.
(b) *Ibid.* §. VIII.
(c) *Ibid.* §. IX.
(d) *Ibid.* §. XI.

pterea Jure minime se spoliat , ut in illum conferat : adeoque si possit promissis resistere jure suo resistit , nec est , quod de rupta fide , qui minus potest , quaeratur : quum quaeri non possimus , Jure naturae alios agere . Atque in hoc iterum Hobbio consentit , qui non aperte quidem , sed sua item calliditate pactorum fidem enervat , dum ob metum , ne altera pars desiliat a pacto , neminem stare promissis Jure naturae debere , scribit (de Cive cap. II. §. XI.) Nempe hoc illud est de Achille

Jura negat sibi nata : nil non arrogat armis .

§. VIII. Nec minus porteptosum & horridum est hoc alterum . Quum tantum sit uniuscujusque *Jus* , *quanta potentia naturalis* ; *nec potentia aequalis in omnibus* , *ne Jus quidem aequale . Qui minimam habet potentiam* , *is minimum Jus* : *propterea ab eo*, *cujus major est potentia*, *absumi jure posse timeat necesse est. Timeat quoque necesse est omnes eos*, *qui aequalem habent Potentiam* . Quocirca statuit *in statu naturali singulos a singulis timere debere* , adeoque statum hunc naturalem esse *statum mutuae inimicitiae* , in quo & Hobbio consentit, licet ex aliis principiis ratiocinetur .

§. IX. Progreditur inde ad originem & constitutionem Civitatis . *Quo plures*, inquit , *homines in eundem finem sociantur* , unione singulorum , major eorum evadit potentia , atque idcirco majus jus naturale . Quum status hominum naturalis sit status inimicitiae (*a*) , prorsus necessarium est , ut plures simul in eundem finem conveniant , ut collatis potentiis vitae , & bonis suis consulant . Quum convenerint , tum jus omnium , idest omnium conjuncta potentia, imperium civile dicitur , & is in quem singulorum jus confertur , Imperator . Hic autem quum singulis sit potentior , ob unionem singularum potentia-

(a) §. VIII.

tiarum in uno, singuli ei obedire tenentur, ejusque propterea voluntates sunt leges civiles. Is vero, cui resisti nequit, & omnia impune facere potest, & omni jure, atque legibus exsolutus est. Paria scripserat Hobbius: nam cap. IV. §. XII., & XIV. de Cive bina illa diserte ponit, & *quidquid fecerit Principem impune esse, & eundem legibus Civitatis non teneri*.

§. X. Haec nunc perpendenda sunt tanto adcuratius, quanto quaedam propius veri speciem ementiuntur. Tribus fundamentis inaedificatum est perniciosum hoc systema. I. Dei potentiam & Dei jus idem omnino esse. II. Et eandem rem esse potentiam Dei & Creaturarum. III. Nec in Deo esse ullam, nec in homine libertatem. Quae tria profanus homo in primis duabus Ethicae, ut diximus, partibus demonstrare adgreditur. Tria errata. Nam principio etsi Dei potentia, voluntas, ratio, una eademque res sint, ea tamen res talis natura sua est, ut voluntatis divinae norma non sit ipsa voluntas, sed divina Ratio, seu Intelligentia, qua justi & honesti aeternae & immutabiles notiones continentur; Potentiae vero voluntas moderatrix, ut dictum est. Supremum ergo Jus, & dominium Dei in res omnes voluntate quidem & potentia exercetur, sed non ipsa divina voluntas & potentia est: nascitur enim partim ex aeterna Dei ratione, partim ex eo, quod ex nihilo cuncta Deus creavit, adeoque ex eo quod quaecumque sunt, ut sint, & conserventur, ab eo pendent. Itaut ne si velit quidem Deus, possit a se abdicare Jus hoc, & dominium, quod *essentialiter* connexum est cum *dependentia* rerum a divina natura. Non recte igitur divinam potentiam cum divino jure in omnia perturbat Spinoza.

§. XI. Deinde quum Principium voluntatum, & operationum Naturae Divinae sit eadem illa aeterna Dei intelligentia, exsecutrix vero divina potentia, quae est velut instrumentum intelligentiae, nec potentia divina ulli alteri causae subsit, profecto Deus, & in

mundi creatione, & in gubernatione liberrimus est. Quid enim? A potentiori cogitur ne causa? Ne ipse quidem Spinoza dixerit, nec quivis alius, qui qualemcumque Dei informationem habet. A rebus ne externis? At pugnat cum veritate, naturam perfectissimam & potentissimam ab ulla externa causa cogi necessario. A sua tandem natura? Scio hoc contendere Spinozam. Sed quis non videat quam sit ridiculum asserere seipsam naturam quamlibet posse cogere? Quam vero ineptissimum naturam perfecte beatam? Constat igitur Deo absolutissima libertas. Sua vero libertate & homines esse praeditos, clarissime demonstratum est a nobis in secunda parte. Primum igitur atque ultimum systematis Spinozistici fundamentum ruinosum est.

§. XII. Secundum superest disterminandum, quod quoniam est illi praecipuum, copiosius a nobis refellendum est. Principio utemur argumento ad hominem, ut vocant. In Ethica (a) hic homo statuit Dei omnipotentiam actu ab aeterno fuisse, & in aeternum eadem in actualitate mansuram, idest quidquid divina omnipotentia fieri possibile est, uno actu ab aeterno factum esse. Ex quo etiam consequitur, divinam omnipotentiam, quae sit tota in actu, & indivisibilis, ubicumque est, totam esse, atque inde ubicumque est infinitam esse. Quum vero apertissimum sit, singulorum naturae entium potentiam finitam esse; conficitur apertissime naturae potentiam non esse ipsam essentialem Dei potentiam. Praeterea omnipotentia Dei tota in actu est, ut Spinoza fatetur; ergo ubicumque est, tota in actu est. Non est autem in singulis entibus tota in actu, quum homines, ex: gr: non totis semper suis viribus agant, sed plerumque, parte virium; ergo singulorum entium potentia divina ipsa Potentia non est. Tandem ex adplicatione infi-

(a) *Parte I. pag.* 18.

infinitae potentiae ad Ens quodlibet, ſequeretur effectus infinitus, non ſecus atque ex multiplicatione infinitae lineae per finitam, rectangulum exiſtit infinitum: at id falſiſſimum eſt, ut inductione probari poteſt; verum igitur eſſe non poteſt ſingulorum entium naturae potentiam eandem eſſe divinam Omnipotentiam.

§. XIII. Quid igitur, dicet quiſpiam? Non participat Deus creaturis ſingulis ſuam potentiam eamque confirmat? Participat, ſed ita ut potentiae & vires ſingulorum entium ſit effectus potentiae divinae, non potentia ipſa. Non alia prorſus ratione, atque vires motrices, quas homines machinis communicant, non ipſae ſunt hominum vires, ſed virium humanarum effectus. Quamquam etiamſi vel maxime tantiſper demus, Potentias ſingularum rerum ipſam eſſe Dei potentiam per univerſam naturam diffuſam; non inde ſequetur Jus creaturarum naturale, atque potentias naturales unum idemque eſſe, quoniam ſuperius demonſtratum eſt, falſum eſſe principium, unde hoc conſectarium deducit Spinoza, nempe potentiam Dei ejuſque jus in omnia unam eandemque rem eſſe.

§. XIV. Quoniam ergo conſtat, ut in rebus aliis, ita in hominibus ſuas eſse vires, quibus operantur, quaeſtio de Jure naturae huc redit, an quantum phyſice tantum jure poſſint, ſeu an ex voluntate Dei ſequatur, ut quantum homines phyſice poſſint, tantum poſſint moraliter? Ea vero controverſia ex fine humanae vitae dirimenda eſt: Vires agendi homini datas, ut propoſitum ei finem perſequeretur, nullus dubitat: eum ergo in finem vires eas intendat vult Deus. At quoniam cum iis viribus libertas agendi conjuncta eſt, ut idcirco non ſolum parte virium, & quidem plurimis modis, agere poſſit, ſed etiam modis infinitis ſuper infinitis propemodum vitae objectis, atque ob eos varios agendi modos poſſit a propoſito fine deviare, & conſequenter a voluntate Dei; ſequitur non quantum, & quomodo phyſice poteſt, jure etiam,

ideſt

ideſt moraliter poſſe; ſed jure tunc operari, quum viribus naturae ſuae utitur aptate & convenienter ad propoſitum ſibi finem, contra jus vero, ſi in agendo ita libertate abutatur, ut a fine deſciſcat. In hoc igitur poſita eſt divina Lex naturalis, ut nimirum oſtendat homini, quae ad finem illum faciant, eaque praecipiat, & obligatione ſanctionis eo libertatem flectat: quae vero devia, eaque vetet, & minis poenarum abſterreat ab iis faciendis: quae tandem *adiaphora*, ideſt indifferentia, permittat, ut poſſit in his homo integra potentia naturali uti. Atque hunc in modum convulſis Spinoziſtici aedificii fundamentis, caetera quoque corruant neceſſe eſt, ut non ſit opus inde deducta conſectaria longius refellere.

CAPUT VIII.

Grotii doctrina ſuper Principiis juris naturae expenditur.

§. I. POſtquam ſuperius impedimenta e medio disjecimus, ſupereſt ut in *legem* ipſam *fundamentalem*, & principium totius juris naturae *COGNOSCITIVUM*, ut vocant inquiramus. Variant ſuper ea re graviſſimi Auctores, ii maxime qui velut ſigniferi hujus diſciplinae habentur. Nos praecipuorum ſententias in medium proferemus: nam etſi in Kumberlandi & Wollaſtoni doctrinam plurimum propendeamus, agnoſcimus tamen, commode etiam ex Grotii, & Puſendorffii ſyſtematibus officia hominum derivari poſſe. Hugo igitur Grotius, cujus eximia ſunt in rempublicam litterariam merita, primus omnium in juſtum corpus prima legis naturalis ſcita retulit, editis libris tribus de Jure belli, & Pacis, in quo opere omnem ingenii conatum effudit. Propoſitum Grotio fuit jus illud explicare, *quod inter populos plures, aut populorum Rectores intercedit, ſive ab ipſa natura profectum, ſive divinis conſtitutum legibus, ſive moribus, & pacto tacito*

cito introductum, ut is in Prolegomenis loquitur.

§. II. In primis distinguit vir doctus jus Naturae a jure Gentium, eaque hoc discriminat, ut illud sit, quod ex natura ipsa humana, & ratione profluit naturali: hoc ex consensu aut omnium, aut plerarumque Civitatum (*a*). Primi illius juris matrem esse ipsam humanam naturam docet; *ea enim nos*, inquit, *etiam si nulla re indigeremus, ad societatem mutuam adpetendam ferret* (*b*). *Inter ea*, pergit, *quae homini sunt propria, est adpetitus societatis, idest communitatis, non qualiscumque, sed tranquillae, & pro sui intellectus modo ordinatae cum his, qui sui sunt generis* (*c*). *Haec autem societatis custodia humano intellectui conveniens fons est ejus Juris, quod proprie tali nomine adpellatur* (*d*). *Quumque ut talia principia in nobis existerent, Deus voluit, tale jus merito Deo adscribi potest* (*e*). Quae Grotii doctrina, si recte accipio, huc redit: proprietates naturae humanae naturales, idest illi congenitae ac insitae ad Deum referri debent: inter proprietates autem hominum ingenitas est adpetitus societatis tranquillae & pacatae: hic igitur appetitus a Dei voluntate est. Voluntate scilicet Dei rapimur ad societatem tranquillam & pacatam: vult ergo Deus, ut homines societatem hanc custodiant, atque quocumque possunt modo foveant, vetat vero quocumque subvertere possunt: atque custodia haec societatis universi Juris fons est. Nam quod ille alterum statuit, *judicium recte conformatum*, illud nisi ad primum hoc referatur, inutile est, quousque demonstretur, qua regula judicium conformandum sit. Id enim hoc in loco quaerimus, quaenam illa sit nor-

(a) *In Prolegomenis* §. *XVI.*, & *XVII.*
(b) *Idid.* §. *XVI.*
(c) *Ibid.* §. *VI.*
(d) *Ibid.* §. *VIII.*
(e) *Ibid* §. *III.*

norma, qua judicium, quod ad vitam sapienter transigendam pertinet, informatum, rectum sit sibique constans.

§. III. Alterum Grotii Principium Juris naturae cognoscitivum est consensus Gentium cultiorum: *nam ubi multi diversis temporibus, ac locis, idem pro certo adfirmant, id ad causam universalem referri debet, quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturae principiis procedens, aut communis aliquis consensus: illa jus naturae indicat: hic Jus Gentium* (*a*). Enim vero phaenomeni universalis, idest temporum, & locorum omnium, causa esse debet universalis. Quum autem aut nationes omnes, aut pleraeque idem pro justo aut injusto habent, phaenomenon est universale: non potest ergo a causa peculiari proficisci, sed ab universali; ejus vero causa universalis esse alia non potest, nisi aut rei ipsius evidentia e Naturae fonte manans, aut populorum in idem consensus; quarum causarum prior *Jus naturae*, altera *Jus Gentium*, ita Grotio dictum, demonstrat,

§. IV. Plura sunt huic Grotii doctrinae a viris doctis objecta, quae paucis complexus est Heineccius in *Elementis Juris Naturae & Gentium lib.* 1. *cap.* 3. Principio adversus primum Grotianum Juris naturalis fontem opponit, quod officia erga Deum, & nos ipsos pleraque locum essent habitura, si vel maxime homo solus & extra omnem societatem humanam in hoc terrarum orbe viveret; ex quo conficit adaequatum Juris naturae Principium illud non esse (*b*). Opponit praeterea Principium illud non esse evidens: nam incertum est, utrum homines societatem ament, quia utilem experti sunt, an quia ad societatem a natura rapiuntur. Sane in societate adpetenda quilibet rei suae consulit: non igitur constat illud, quod Gro-

[a] *Ibid.* §. XL.
(b) *Loco cit.* §. 75.

Grotius pronunciat, homines nullius etiam rei indigos ad ſocietatem adpetendam rapi. Accedit quod hominum adverſus homines odia, & irae contrarium videntur probare. Ad rem Libanius declamatione IX.: *Nonne mite quiddam animal verborum tenus homo eſt? ſed rebus ipſis agreſte, & effrene. Nam quaenam Leonum adverſus Leonem expeditio? Quod bellum inter ejuſdem generis belluas? Quod apud illos eſt perjurium? Quae pactorum violatio? Quae perfidia tanta, & avaritia? Quod apud illos aurum? Qui pecuniarum amor? Quas commeſſationes, & crapulas noverunt?*

§. V. Duo potiſſimum adverſus alterum oppoſuere. I. Quod evidens non ſit: II. Quod minime verum. Nam nec poſſibile eſt ſententias veterum nationum, aut omnium, aut plerarumque ſuper officiis hominum noſcere, nec facile recentium. Illud, quia plerarumque nationum memoria funditus intercidit, nec niſi Graecorum, & Latinorum hiſtoria extat, neq; illa omnium temporum, atque locorum. Hoc vero, quoniam quaedam ſunt nationes inacceſſae, aliae quarum non facile mores, & inſtituta ſciveris. Praeterea haec omnia a viatorum fide habemus, quae in plurimis ſuſpecta eſſe debet, ſeu quod ſcire non potuerint, quae narrant, ſeu quod inſita quadam levitate mentiantur; ſeu quod decepti decipiunt. Quod ſi ex ſenſu Graecorum, & Latinorum de opinione omnium gentium judicare velimus, ſophiſmatis genus admittemus, quod Dialectici Scholaſtici vocant *a ſecundum quid ad ſimpliciter*. His accedit, quod quaedam ſint, quae jus naturae ex Grotii ipſius ſententia, vetat, quae apud plures nationes uſitata reperias, cujuſmodi fuere & *poliandria*, ideſt unius foemina cum pluribus viris nuptiae ſimultaneae, & nuptiae parentum cum liberis, & furta, & ultio, & plurium Deorum cultus, quorum exempla luculentiſſima protulit Puſendorffius.

§. VI. Non puto tamen haec tanti eſſe, ut propterea aut minus veram, aut ſibi conſtantem Grotii doctrinam

cen.

censere debeamus, praesertim si paucis additamentis illustretur. I. Illud argumentum, quod verbis Heineccii proposuimus, Grotii systema non ferit. Neque enim Grotio constitutum erat, nisi de eo jure dicere, ex quo officia inter populos & populos, atque eorum Rectores proficiscuntur: nec ille Theologiam naturalem, & moralem, aut Ethicam monasticam, idest quae pertinet ad mores hominis solitarii conformandos, spectabat. Nemo ergo ab illo exigere debet tale Juris naturalis Principium, ex quo officia quoque adversus Deum, aut adversus nosmetipsos explicentur. Quod qui fecere, ii Grotii propositum non videntur intellexisse. Est ergo Grotiani systematis principium illud ad omne jus, quod inter homines, & homines intercedit, expediendum, adaequatum.

§. VII. Nec longa judiciorum serie indiget, ut constituatur, quum quisque per se ipsum intelligere possit, hominem nec extra societatem nasci, nec educari posse vitalem: ex quo vel idiotae concludere possunt, non posse Deum non praecipere sanctissime societatem colendam, qui velit homines esse & conservari. Uno ergo syllogismo tota ea demonstratio continetur. Nec brevior est Heineccii ipsius ratiocinatio, qua nititur probare, hominem ad amorem generis humani obligari, quem ille amorem principium esse contendit Juris naturalis cognoscitivum evidens, verum, & adaequatum.

§. VIII. Quae vero adversus adpetitum societatis opponi solent, ex perturbatis, atque corruptis hominum moribus nullius sunt momenti adversus Grotianum systema. Principium enim cognoscitivum legum naturalium, quemadmodum superius observatum est, non est desumendum a qualitatibus, & vitiis naturae humanae adventitiis, sed a proprietatibus insitis, & essentialibus. Adpetitum vero societatis anteriorem esse ad omne vitae humanae commercium, inde patet, quod, ut dictum est, homo nec nasci vitalis possit extra societatem, nec existere &

con-

conservari. Idipsum comprobatur ex amore infantium inter se mutuo, ex amore naturali & necessario parentum in liberos, qui amor adeo omnem societatis experientiam praecedit, ut sit etiam in brutis illis, quae amore societatis non tanguntur; qua super re praeclara quaedam scribit Tullius in I. De Officiis. Videri potest ut totum hoc argumentum pertractat Pufendorffius de Jure naturae & gentium Lib. II. cap. 1. §. 4.

§. IX. Quod attinet ad alterum Grotii Principium, qui eum oppugnant, non plane ejus mentem assequuti videntur. Principio Grotius in subsidium tantum & confirmationem argumentis secundi illius generis utitur: ceteroquin fatetur, fontem hujus Juris esse *Societatis ingenio humano convenientis custodiam*. Deinde non ignorabat Grotius, aegre cognosci ab hominibus posse nationum omnium super variis vitae humanae officiis sententias: sed recte tamen opinabatur, sicubi eae sciantur, magnum inde argumentum desumi posse, esse aliquid natura justum, aut injustum. Laudat ille quidem Graecos tantum, & Latinos Auctores, quod ii dumtaxat ex veterum memoria supersint. Caeterum quum constet, Graecos atque Latinos cultiores fuisse reliquis nationibus, merito his in rebus eorum judicium instar omnium haberi potest, aut caeteris omnibus praeferri. Quod spectat ad exemplum Idololatriae, in eo, quod est caput, unum esse supremum Deum, cui nullus alius sit par, gentes omnes consenserunt, quod plurimis demonstratur a Cudworto in Systemate intellectuali cap. IV. Reliqua superstitio ad rem eam, de qua agimus, minime pertinet.

§. X. Quae quum sint, intelligamus, praeter eas, in quas ipsi coivimus, Civitates, esse aliam totius generis humani, in qua omnes nascantur, non quam pactis conficiant, & cujus omnes natura, non voluntate sint cives: hanc Civitatem esse homini conservando necessariam, non secus atque oculo totum corpus

pus. Itaque quum Deus velit homines esse, & conservari; velle quoque, ut haec humani generis mutua societas custodiatur, & quoad scimus ac possumus foveatur. Praeclare Alexander Macedo totam Tellurem *Civitatem suam* appellabat, exercitum vero, cui praeerat, *ejus Civitatis arcam* (a). Qua ex re sequitur I. Hominem omnem operam dare debere, ut se dignum hujus Civitatis civem reddat. II. Nihil facere jure posse adversus hanc societatem. III. Obligari ad ea omnia agenda, sine quibus haec societas stare nequit. IV. Par esse (nam id est boni civis) omnia ea efficere, quae societatem istam facere possint beatiorem. Perspicua sunt haec, atque ex natura ipsa hominis sponte sua proficiscuntur.

CAPUT IX.

Systema Pufendorffii enarratur.

§. I. Samuel Pufendorffius Lib. II. de Jure Naturae & Gentium Cap. I. ut huic tractationi viam faciat, omnium primum ad demonstrandum adgreditur, hominis naturae non congruere, ut vivat exlex. Nam & praeditus est libertate, qua ad sui, aliorumque perniciem abuti potest, nisi ea legibus regatur: Et quum homo sit animal caeteris sanctius, mentisque capacius altae, & cognationem quandam cum Deo habeat; requirebat profecto ipsius dignitas, & praestantia, qua caeteris animantibus eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigerentur, quippe citra quam ordo, decor, & pulchritudo intelligi nequit (§. V.) Praeterea quum major sit ingeniorum humanorum pravitas, quam brutorum, quandoquidem illa venter tantum, & venus sollicitant, quae ubi placaveris, pacata sunt omnia, homi-

(a) *Plutarchus in Alexandro.*

minem vero affectuum, & cupidinum brutis ignotorum colluvies agitat, nec ad certum tempus, ut in illis, sed perpetuo: is nisi lege regatur, qualis futura sit hominum vita? Luporum, Leonum, Canum inter se decertantium turbam videres, imo infestius quid, quum nullum sit animans, quod homini plusquam homo nocere possit, & velit (§. VI.) Accedit quod in homine longe major sit ingeniorum diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum, siquidem ut praeclare Horatius Lib. II. Sat. 1. *Quot capitum vivunt, totidem studiorum*. Quae nisi lege composueris, ut in Musica, ubi plures & diversae voces, faedus & inamaenus sonus ferit aures, ita hic summa vitae humanae confusio proventura sit [§. 77.] Tandem ceteris omnibus animantibus imbecillius animal homo est; cui nisi jure & lege subventum fuisset, is etiam omnium miserrimus fuisset [§. VIII.]. Ex quibus consequitur, divinae fuisse providentiae, naturalem hominis libertatem intra certos concellos latis legibus continere.

§. II. Quibus demonstratis in cap. II. in statum hominis naturalem inquirit. Status hominis naturalis is dicitur, *in quo homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quibus aliam veluti faciem induit vita humana* (*a*). Is status tum intelligitur clarius, si fingantur homines e Tellure nati, quod & veteres AEgyptii (*b*) & Epicurei docuere (*c*). In eo naturali statu nunquam universum genus humanum simul & semel extitit, quum sciamus primos mortalium a Deo creatos, positosque in societate conjugali, & qui inde nati sunt, sub imperio natos, & commoda vitae a Deo doctos: sed veteres Auctores (ut & nonnulli recentes) nullum dubio lo-

(a) *Ibid.*
(b) *Diodorus Sicul. lib. 2.*
(c) *Lucretius lib. 5.*

eum relinquunt, quin sequentibus temporibus plurimi mortales a veteri vita descìscentes in statu naturali vixerint (*a*). Tum adversus Spinozam, & Hobbesium disserit, ostenditque statum hunc naturalem non esse belli, & inimicitiae statum, sed pacis: repetendum nempe esse hominès statum non ab impetu, & inclinationibus animae sensitivae, quasi nulla esset in homine ratio, sed a ratione, quae praecipua hominis pars est, quaeque habet in caeteras facultates regimen, quae ratio tantum abest ut statum illum praeseferat, ut amorem potius & pacem suadeat (ibid. §. 9.). Quod confirmari potest exemplo puerorum, earumque nationum, quae a veteri vitae simplicitate, quae multum habet pueritiae, nondum discesserunt, neque eorum commercio depravatae sunt, qui rapere omnia, & avare imperitare solent. Qua de re supra dictum est.

§. III. Interim nihil eo statu miserius esse demonstrat. *Finge* (inquit lib. I. de Officio Hom. & Civ. cap. III. §. 3.) *hominem citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robustam aetatem proventum, cui nihil sit scientiae, nisi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eundemque ob omni aliorum hominum ope atque consortio in solitudine destitutum: sane vix miserabilius animal deprehendetur, elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicesque vellere, aut sponte natos fructus legere: sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare: repellendis aeris injuriis antra subire, aut musco, gramineve corpus utcumque tegere: tempus taediosissimum per otium exigere: ad quemvis strepitum, aut alterius animantis occursum exhorrescere: denique, fame, frigore, aut per feras bestias perire.*

§. IV. Quae quum sint, ut genuinum fundamentum legis naturalis intelligatur, docet ipsam hominis

(a) *Aristoteles Saepe*, *Cicero*, *Horatius*.

minis naturam, conditionemque, & inclinationes adcurate contemplandas (a). His vero pensitatis facile patescere, quae Cicero de Finibus Lib. III. de omni animante scribit, ea quoque in homine locum habere, *simul nempe atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur, & commendatur ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea quae conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur vero ab interitu, iisque rebus, quae interitum videntur afferre*. Ex quibus duobus, miseria nempe hominum in statu naturali positorum, & amore sui, fundamentum juris naturae eruit: *Est scilicet homo animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine sui similium auxilio conservari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum: idem tamen saepe malitiosum, petulans, & facile irritabile, atque ad noxam inferendam promptum, & validum*. Ejusmodi igitur animal ut salvum sit, bonisque fruatur, quae in ipsius conditionem cadunt, necessarium est, ut sit *SOCIABILE*, idest ut conjungi cum suis similibus velit, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum laedendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda servandi, & promovendi.

§. V. His positis (pergit ille de Offic. homin. & Civis Lib. II. Cap. III. §. IX.) adparet fundamentalem legem naturalem esse hanc, *cuilibet homini quantum in se colendam esse & servandam SOCIALITATEM*. Socialitatis autem nomine earum virtutum complexum intelligit, quibus homines ita conformantur, ut in unum harmonicum corpus jungi quum velint, tum possint. Nam quemadmodum ut ex pluribus lapidibus fornix struatur, non quaevis lapidum figurae aptae sunt, sed eae tantum, quibus singuli singulis copulari possint, & teneri conjuncti; ita non

(a) *De jure naturae, & gentium Lib. II. Cap. 3. §. XIV.*

quivis animorum habitus & formae aptae illae sunt ad societatem ineundam & arcte continendam, sed eae tantum, quibus facile alii cum aliis coeant. Totum id socialitas est. Ex quo consequitur, ut quoniam qui vult finem, vult etiam media, sine quibus finis obtineri nequit, omnia quae ad istam socialitatem necessario, & in universum faciunt, jure naturali sint praecepta: quae eandem turbant, aut abrumpunt, vetita intelligantur. Reliqua autem praecepta tantum sunt, velut subsumtiones sub hac generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat. Ut autem probet ea praecepta vim legis proprie dictae habere, pergit eodem loco ostendere a Deo illa manare. Nam quum non possit Deus non velle, ut homines iis viribus, quas sibi prae brutis peculiares esse sentiunt, ad naturae suae incolumitatem utantur, neque id obtineri queat, nisi servatis iis legibus, quae incolumitatem colendam dictant, inde concludit, intelligi ab omnibus obligari homines ad eas leges servandas.

§. VI. Quae adversus Pufendorffium objecta sunt, ad duo capita referri possunt. I. Non esse id principium evidens, ut etiam idiotae inde officia derivare possint. II. Nec esse adaequatum, quum officia hominis erga seipsum, & Deum aegre ex illo deduxeris. Parum autem utrumque adcurate I. Quod exculti homines faciunt, quum ex artis principiis consequentia vitam spectantia deducunt, id idiotae velut habitu quodam naturae efficiunt: vim nempe praeceptorum naturalium sentiunt, etsi principia ipsa disciplinae non intelligant. Quo modo Mathematicus & idiota quidquam cum proportione efficere possunt, quamquam posterior proportionis regulas ignoret. Ita Zabaglia ille noster Mechanices vim & usum tenere potuit, non solum totius ignarus Mechanices, sed etiam litterarum omnium rudis. Natura ipsa quivis sentit, hominem *in adjutorium mutuum generatum esse*, ut loquitur Seneca Lib. I. de Ira Cap. V. Sed non omnes in-

intelligunt hujusmodi socialitatis primas, & altas rationes. Quod si quidpiam pronunciandum sit falsum, quod idiotae non intelligant, non video quid superest veri in scientiis sublimioribus.

§. VII. Quod spectat ad alterum, officia hominis adversus seipsum ex illo principio recte conrivantur, si observaverimus socialitatem ita demum posse coli, si quis ita sit formatus, ut sciat cum aliis concorditer vivere. Sic vero formari nequit, nisi in omnibus officiis, quae sibi debet, instructus sit, & compositus. Quanquam si concedamus, quaedam esse adversus nos ipsos officia, quae non facile ex illo principio derivare possumus, ut nec officia adversus Deum, non idcirco minus perfectum erit Pufendorffianum opus. Quum ille Juris naturae, quo gentes continentur, praecepta explicare voluerit. Quum itaque totum opus Auctoris fini respondeat, perfectum omnino censendum est.

CAPUT X.

De Principiis Juris naturalis ex Cumberlandi mente.

§. I. QUo tempore Pufendorffius Lundini in Svecia, quo in loco docebat, Corpus juris naturae & gentium vulgavit, idest anno 1672., eodem prorsus anno Ricchardus Cumberlandus Anglus edidit Londini *Disquisitionem philosophicam de Legibus naturae, in qua etiam Elementa Philosophiae Hobbianae refutantur*. Eo libro summopere delectatus est Pufendorffius ipse, ususque passim in sequentibus sui operis editionibus. Natus est Cumberlandus Anno 1632. humili prorsus loco. Litteris operam dedir primum Londini, mox Cantabrigiae, versatusque est adcuratissime in Philosophicis praecipue, & Mathematicis disciplinis. Studiis attritus extinctus est paralysi Anno 1719. aetatis suae 87. Opus

de Legibus naturae novem continetur capitibus, ordineque geometrico compositum est. Barbeiracius edidit Gallice Anno 1744., qua lingua legendum Auctor fuerim: habet enim latinum opus dictionem incomtam, atque asperam, plurimisque in locis Delio natatore indiget.

§. II. Cumberlandus igitur legem naturae fundamentalem ex creaturarum rationalium fine repetendam censet. Systema illud omnium spirituum, seu omnium creaturarum rationalium, mente comprehendit: deinde ex fine hujus systematis legem naturae fundamentalem perquirit. Ut omittamus quae ad totum systema intellectuale spirituum pertinent, quae hominis sunt propria prosequamur. Finis hominis e natura ipsa hominis intelligitur esse qualiscumque, cujus capax est, beatitudo. Beatitudo autem, quae homini in terris agenti contingere potest, in duobus posita est, ut corpus sine dolore, & animus sine aegritudine sit: ergo his duobus totus praesentis hominum vitae finis absolvitur.

§. III. Jam is finis, quo natura ipsa nostra velimus nolimus necessario tendit, non potest esse nobis propositus, nisi ab auctore generis nostri, idest Deo: quae enim naturalia insunt rebus, ea Deum habent auctorem. Jam vero quum exploratum sit, qui vult finem, velle media, praesertim si causa sit sapientissima; dubitare non possumus, quin Deus velit adhiberi ab homine ea omnia media, quae eum finem spectant, vetetque contraria. Quumque Deus sit summus hominum Imperator, est haec ejus voluntas, qua praecipiat, qua vetet, suprema creaturarum rationalium lex.

§. IV. Ut autem ejus legis praecipuum fundamentum cognoscatur, inquirendum in id est, quo servato, finis ille obtinetur, neglecto, longe ab eo aberratur. Nam quum ad nostram felicitatem efficiendam ordinatae sint leges naturae, id certe earum omnium erit fundamentum, quo posito felicitas nostra obtine-

tur,

tur, ablato, amittitur. Id autem sequenti ratiocinio perquirit. Ponamus omnes creaturas rationales, mutua sese benevolentia, quoad intelligunt, & possunt, complecti, atque commune totius systematis bonum in omnibus suis actionibus spectare, ea ab iis habebitur felicitas, qua majorem nullam ipsae sibi praestare possunt; nam & nulla earum alteri quidquam mali faciet, & omnem, qua pollet, opem alteri feret. Ex. gr. si ea hypothesis ad homines tantum restringatur, carebit vita humana iis malis, quae homini sunt ab homine, quae numero, & intensitate omnium sunt maxima, & e contrario fruetur omnibus iis bonis, quibus praestantiora a nullis aliis caussis sperare potest. Ergo dubitare non possumus, quin si omnia hujus systematis intellectualis membra mutua se benevolentia complectantur, eam hic felicitatem habitura sint, cujus ipsa sunt capacia. Ponamus item haec membra sese mutuo infectari, in mutuo esse bello & inimicitia, nihil miserius eorum vita excogitari poterit. Ex quibus conficit Cumberlandus, mutuam hanc benevolentiam primum esse fundamentum felicitatis vitae humanae, atque idcirco primum quoque fundamentum legum omnium naturalium, quae hanc felicitatem spectant. Ita ratiocinatur Cap.I. laudati operis §. IV.

§. V. Neque vero aut arbitraria est ea hypothesis, aut obscura & ignota mortalibus. Nam nulla evidentior demonstratio proferri potest, qua ostendatur caussam aliquam esse veram, nisi haec, quod ea caussa posita, effectus realis sequatur, ablata, auferatur. Quum autem posita ea benevolentia, & communi boni generis humani cura, singulorum nascatur felicitas, ablata, amittatur; est ea caussa realis & vera. Quinimmo quum non alia ratione finis ille obtineri possit, uti per se perspicuum est; est quoque caussa necessaria (ita ratiocinatur eodem in cap. §. VII.). Quo modo regula solvendi geometrici alicujus problematis, quod uno modo solvi potest, vera quidem est,

si ea adhibita problematis solutio sequatur: & necessaria, si nulla ejus solvendi alia supersit via. Deinde nemo est, qui non intelligat, totum hominum genus esse corpus unum, quod nec sanum esse potest, nisi membra integra sint & sana, nec rite functiones suas peragere, nisi membra omnia harmonice conspirent in eundem finem. Nemo est, quem latere possit, bonum totius hujus corporis in membra influere, nec proinde membra tranquilla esse posse, ubi totum sibi ipsi diffidet. Experientia quoque omnes docet, nec solitarios homines commode vivere posse, imo ne vivere quidem: nec in societate sine mutua hac benevolentia & boni communis reciproca cura.

§. VI. Ex ea doctrina potissima legum naturalium capita facile quivis deduxerit. Paucis id praestat Auctor noster §. XXIV. ejusdem capitis. Principio quum servari totum nequeat concisis partibus, inde sequitur Lex illa, quae est totius Justitiae humanae fundamentum, & qua sublata, nullo modo vita humana consistere potest, *neminem innocentem laeseris; si feceris, in integrum restitue*. Laeditur autem quisque, quum quod suum est quocumque modo aut turbatur, aut imminuitur, aut deterius efficitur. Suum cujusque adpellatur quodcunque bonum seu ingenitum, seu adquisitum rite, aut ad mentem, aut ad corpus, aut ad utrumque, aut ad fortunam pertineat. Ex omnibus enim his bonis consistit illud quod *suum* dici solet. Egregie haec explicat Henricus Koehlerus in dissertatione prolusoria ad Elementa juris naturalis. Innocentem autem dixi: nam quum laesio alicujus publici boni ergo fit, quod contingit, quum puniuntur, qui alicui crimini obnoxii sunt, quod crimen in damnum societatis vergat, proprie laedi non dicuntur. Posterior legis pars ex priore consequitur: nam qui laesit, nec damnum reparare studet, is laedere continuat.

§. VII. Deinde ut publica felicitas obtineatur, non sufficit abstinere ab inferenda injuria: nam vita humana non suis tantum bonis contenta esse potest, sed

ſed communicatione indiget aliorum . Ergo lex illa fundamentalis Cumberlandi nos etiam docet, ut quocunque modo poſſimus, ſeu conſilio, ſeu viribus, ſeu operibus noſtris in commune conſulamus, ideſt, ut caeterorum bona pro virili promoveamus, & quaecumque nobis fieri ab aliis volumus, id & aliis nos faciamus. Dici non poteſt, quantopere humanae vitae mutua tranquillitas hac caritate promoveatur, quantumque in nos ex noſtra erga alios beneficentia bonum redundet. Nam quemadmodum quum corporis membra alia aliis ſerviunt, ſingula bene & valide ſe habent; ita quum homines alii aliis, quoad ſciunt, & poſſunt, opitulantur, nemini quidquam deeſt, quo eſſe, & vivere poſſit beatus. Vide Tull. Lib. I. de Legibus.

§. VIII. Praeterea, qui bonum commune in omnibus ſuis actionibus ſpectat, is ita ſe componat oportet, ut praecipuis publici boni cauſis afficientibus, aut publicis rectoribus, in primis Deo, Principibus, aliiſque Imperatoribus ſupremis, eorumque miniſtris, placeat, quod fit obſequio, atque amore erga illos. Accedit quod Deus ſupremus ille omnium Imperator nos impenſe amat, id quod oſtendunt innumera & continua ejus in nos beneficia animi, corporis, rerumque externarum: ergo monstro ſimile eſt eum non reamare. Hinc deduci poſſunt in Cumberlandi ſyſtemate officia omnia, quae Deo debemus, quae duobus continentut *OBSEQUIO*, & *AMORE*. Neque enim aliud eſt pietas, niſi Deum amare, ejuſque voluntati eſſe obſequentiſſimum: quicunque enim Deum amat, ac veretur, caetera quoque ei officia, quum interna, tum externa libentiſſime praeſtat. Quid quod ille amor neceſſarius eſt ad nos rite amandos? Difficile enim eſt ſe mutuo fratres amare, qui communem patrem non ament. Itaque amor & reverentia erga Deum efficit ut nos veluti ex communi patre prognatos, ac proptérea fratres, diligamus, amemus, atque alii aliis utiles & benefici eſſe ſtudeamus. Ceterum hanc partem

tem

tem Philosophiae Moralis paucis attingit Cumberlandus, velut qui aliud spectabat. Propositum enim illi erat leges societatis regendae explicare, & Hobbesianam oppugnare Philosophiam, non vero religionis naturalis dogmata tradere.

§. IX. Tandem ex eodem principio sequitur, ut quilibet sibi conservando, perficiendo, ornando, quoad fieri potest salvo communi bono, studeat: cura enim totius consistere nequit sine cura singularum partium. Et quo modo, si oculi cogitent, intelligunt nec oculos esse, & vivere posse, ubi totum corpus intercidit; nec rursus corpus absolutum esse, ac perfectum sine oculis, ac proinde oportere oculos duplicem in se curam suscipere, totius & partis, ita tamen ut altera alteri non adversetur: eodem modo singuli homines, & toti generi humano conservando, atque perficiendo studere debent, certi, quod partes tranquillae esse nequeunt, ubi totum perturbetur; & sibi, quum nec quietum, nec perfectum totum esse possit sine singulorum perfectione, & quiete. Ea autem cura triplex habet objectum, animum, corpus, & externa corporis bona: nam ab iis tota nostri tranquillitas pendet. Supersedeo nunc ab iis enarrandis, quae Vir doctus super ea re edisserit. Merentur ea apud Auctorem ipsum legi. Nam etsi nonnihil habeat Cumberlandiani operis lectio laboris, ob arctissimam & pene geometricam ratiocinationum seriem; utilitas tamen qualemcumque eum laborem non compensat modo, sed vincit.

CA-

CAPUT XI.

De Heineccii Systemate super Principiis Legis naturalis.

§. I. PLurima Cumberlando ac Samueli de Cocceji debet Heineccius quod ad hanc rem spectat, etsi vix ullam ille Cumberlandi mentionem habet. Hic igitur Auctor in I. Libro Elementorum Juris Naturalis & Gentium cap. III. profligatis aliis opinionibus §. tandem 77. ut quid sibi rem omnem adcurate expendenti in mentem venerit, perspicue ostendat, alte repetit. Principio observat, Deum tanquam Ens infinitae sapientiae & bonitatis nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint, ac beatissimi. Quum enim ipse tanquam Ens perfectissimum nulla re indigeat; homines qui soli ex rebus creatis nobis notis felicitatis capaces sunt, non sui ipsius felicitatis causa condidit, sed ut eos verae felicitatis participes redderet. Vult ergo ut homines libertate sua ita utantur, ut eam felicitatem semper prae oculis habeant. Est autem Dei voluntas fons Juris naturae, ac justitiae; ergo Jus naturae in hoc totum tendit, ut actiones hominis liberae ad veram felicitatem regantur.

§. II. Jam vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit; ergo leges naturae in id intendit supremum Numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus. Quandoquidem autem bono perfrui non possumus, nisi per amorem; inde porro infert, Deum lege naturae nos obligare ad amorem, eumque amorem, & principium Juris naturae, & ejusdem veluti compendium esse (ibid. §. 79.). Quod mox confirmat Scripturarum Sacrarum auctoritate. Nam Christus Servator noster aperte docuit, ex amore Dei super omnia, & proximi sicut nostri, universam legem pendere [Matt. 12. v. 37.]. Paulus vero

ro charitatem vocavit *summam legis*, *& legis impletionem* (ad Romanos XIII. v. 9. 10.) & *finem praecepti* [1. ad Titum cap. 1. v. 5.]

§. III. Porro amor ei est adpetitio Boni conjuncta cum voluptate ex ejus perfectione & felicitate percepta: odium vero aversatio mali, conjuncta cum voluptate ex ejus infelicitate percepta. *Itaque*, inquit, *ex ejus rei, quam amamus, praestantia & felicitate voluptatem capimus, eamque rem, quantum in nobis est, amplificare vel conservare connitimur. Quod contra odio prosequimur id infelicissimum potius, quam felix ac beatum esse cupimus* (§. 80.). Ex quo consequitur, amantem nihil aegre velle facere ei, quod amat; nam id est odisse; sed velle potius omnia in id bona, quoad potest, conferre.

§. IV. Objecta autem, quae amari a nobis possunt, tria omnino sunt, *Deus*, *Nosmetipsi*, *Alii*. Deus amore devotionis amandus est: Nos amore amicitiae: Alii item amicitiae amore ut aequales. Qui itidem amor vel est justitiae, vel humanitatis, ac beneficentiae. Amor Devotionis, seu obedientiae, est amor Entis praestantioris, perfectiorisque, cujus praestantia ac felicitate ita delectamur, ut illud omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor justitiae est is amoris amicitiae gradus, quo quem amamus nullo modo laedere parati sumus. Amor vero benevolentiae is amoris amicitiae gradus, quo quem amamus, quocumque modo possumus juvare studemus.

§. V. Quibus definitis, tum progreditur ad propositiones fundamentales legum naturae & naturalium officiorum expediendas. Ac primum Deus est Ens perfectissimum, & a quo toti pendemus; ergo lex naturae jubet omnibus animi viribus colendum, eique perfectissimum, ac intimum quoque cultum praestandum (§. 91.). quo ex axiomate omnia, quae Deo debentur, officia late deducit eodem libro Cap. V. Deinde nostrum ipsorum amor non potest aliter esse comparatus, quam ut ad perfectionem, & felicitatemque nostram consequen-

dam,

dam, & pro virili conſervandam, & amplificandam obligemur, dummodo id facere poſſimus ſalvo amore, quem Deo & aliis debemus. Itaque axioma, quo officia omnia erga nos continentur eſt, *Homo nihil eorum, quae ad ſuam perfectionem, & felicitatem adſcquendam, conſervandam, amplificandam, pertinet, praetermittere tenetur, dum id ſine amoris Dei & proximi violatione fieri poteſt* (a). Ex eo vero Principio officia erga nos ipſos late proſequitur eodem lib. Cap. VI.

§. VI. Tandem quandoquidem homines omnes nobis natura aequales ſunt; illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: conſequens eſt, ut alterius felicitate non minus, quam noſtra delectari oporteat, ac proinde ita alios amare, ut nos ipſos. Unde tertium exiſtit axioma, quo officia omnia erga alios continentur, *Homo hominem non minus quam ſe ipſum tenetur amare, nec alteri quod ſibi fieri non vult, facere; contra illi facere omnia quae ſibi ab altero fieri cupit*. Quae autem hujuſmodi ſint officia, prolixe explicat novem ſequentibus ejuſdem libri capitibus.

§. VII. Quilibet nunc ipſe per ſe facillime intelligit, Cumberlandi, & Heineccii Syſtemata ſuper legibus naturae unum idemque omnino eſse: uterque enim *amorem* Principium illud eſſe *cognoſcitivum* officiorum naturalium docet. Uterque praeterea demonſtrat, nos ad amorem obligari ex noſtri *fine*, ideſt *felicitate*. Paulo latius eam doctrinam deducit Heineccius, atque altius etiam repetit: concinniorem tractationem, & faciliorem adornat, quod in Cumberlando deſideratur. Accedit id quoque diſcriminis, quod Cumberlandus ſyſtema neſcio quod ſpirituum animo concipit, cujus partes omnes benevolentia mutua inter ſe connecti vult: tum in Platonicorum quorundam notiones propendit: quae duo aut non agnoſcit Heineccius, aut diſerte repudiat.

§. VIII.

(a) *Ibid.* §. 93.

§. VIII. Interim viri docti dum giganteo more veteres hujus disciplinae Auctores perditum eunt, ut soli regnent, vim quaestionis non satis dilucide explicasse mihi videntur, in primis Heineccius. Itaque iis primum oppono, non hic quaeri tantum, quid nostra utilitas, quae recta ratione gubernatur, exigat in vita hac ducenda: nemo enim negaverit exigere nostri beatitudinem, eamque consistere non posse sine communis boni communi cura: nam ipse id Hobbesius, quem ille oppugnat, docet, qui idcirco de jure omnium in omnia demtum aliquid vult, quod eo jure, dum nihil in commune consulitur, & singuli intercidunt. Sed non statim sequitur id quod recta ratio e re nostra esse docet *lege aeterna & naturali praecipi*, contrarium vetari: quod nisi constet, nulla esse potest lex naturae in Cumberlandi systemate. Scilicet ex solo amore voluntaria sequi possunt officia, quae extorquere tanquam ex jure non liceat. At hominis ea natura est, ut non voluntariis contenta esse possit officiis: exigit enim & ea quae vel ab invitis praestentur (a). Deinde quum uterque conetur probare, extare voluntatem Dei, qua benevolentia, aut amor praecipitur, adeoque lege naturae nos ad benevolentiam, & amorem obligari; ab utroque quaeri potest, cadere sub lege possit amor, aut odium, quatenus affectus sunt? Si sibi consentanei esse volunt, negabunt; quum diserte fatentur, lege morali solas actiones humanas, idest liberas, non etiam mechanicas & necessarias regi posse: sunt autem affectus omnes necessariae naturae humanae commotiones coactionis impatientes, quas ratio & voluntas gubernare possint, non aut excitare, aut excitatas cohibere, nisi bonorum, aut malorum repraesentatione, quod est a nobis demonstratum in secunda

(a) *Vide Koëhlerum in exercitationibus de jure naturae dissert. prolusoria.*

da parte; sub lege ergo aut praecipiente, aut vetante cadere nequeunt. Quare quoniam pulcherrimum hoc systema fovendum omnino est, & quoad in nobis est, promovendum, conabimur paullo clarius Principium istud *benevolentiae* & *amoris* expedire, atque confirmare, ac ab objectionibus vindicare.

§. IX Renatus Cartesius part. I. Epistolarum Epist. XXXV., quae data est ad Canutum Reginae Sveciae administrum, praeclare distinguit inter Amorem pure *intellectualem*, sive *rationalem*, atque eum Amorem, qui naturae animalis commotio est *Prior*, inquit, *non mihi videtur aliud esse, cum quod ubi anima nostra bonum aliquod sive praesens, sive absens, percipit, quod sibi conveniens esse judicat, se cum illo voluntate conjungit, hoc est se ipsam quam bono hoc considerat veluti totum aliquod, cujus illud est pars una, ipsa vero pars altera. Deinde si praesens est, hoc est si illud possidet, vel ab illo possidetur, aut denique cum ipso conjuncta est, non solum voluntate, sed etiam realiter, & de facto, eo modo, quo ipsi convenit conjungi, motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua scit hoc esse sibi bonum, est ejus laetitia. Si vero absens sit, motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua scit se illo privari, est ejus tristitia. Motus autem ille, qui cognitionem istam comitatur, qua scit adquisitionem ejus fore sibi bonam, est ejus desiderium. Omnesque hi voluntatis motus, in quibus consistit amor, laetitia, tristitia, desiderium, quatenus sunt rationales cogitationes, non vero quatenus passiones, possent in anima nostra, quamvis corpore nudata, locum habere.* Haec ille. Inde vero Cumberlandiano systemati lumen & vis addenda est.

§. X. Scilicet lex naturae, quod saepius a nobis dictum est, quae Dei aeterna ratione, & voluntate constat, non alia ratione homini est necessaria, nisi ut contendenti illi ad beatitudinem, quae ei naturaliter est proposita, brevitas rationis, & voluntatis inconstantia non obsint. Adpetit quidem homo beatitudi-

nem

nem ſuam naturaliter, neque ut eam amet lege ulla indiget, quippe ad quam neceſſario rapitur: ſed ut recte amet, id niſi lex illa accedat, non habet a natura, cujus ratio brevis eſt, & depravationi obnoxia. Ergo, ut rite, atque recte amet praecipit lex naturae: recte autem amat quum intelligit, quae ſint vera media, quibus illa obtinetur, atque ad ea media, motus ſuos voluntarios dirigit: ea ergo media, ut lex naturae explicet neceſſe eſt. Sunt autem ea media amor Dei, amor noſtri, amor aliorum, & quidem amor rationalis ejus naturae, quae a Carteſio explicata eſt. Hic amor ſub lege iſta cadere poteſt, quae tum praecipit, quum docet vera bona, atque ut ad ea feramur, ſanctionem adjungit. Ad triplicem igitur amorem illum lex naturae nos obligat. Quumque poſtquam eum amorem docuerit, ideſt oſtenderit ex eo tantum nobis felicitatem provenire poſſe, quam nobis naturaliter proponit, niſi amemus, cognitione, & voluntate noſtra abutemur; jure crimini nobis verti poterit ejus amoris violatio, & ob eam violationem juſte plecti poſſumus. Atque hunc in modum prior objectio refellitur.

Opponunt deinde, in hoc ſyſtemate omnes naturae leges ex utilitate noſtra derivari. Scilicet eo totum ſpectat, ut nos felicitatem noſtrum adipiſcamur. Omnia autem ad utilitatem noſtram conferre periculi, & perturbationis humanae vitae plenum est. Sed huic objectioni non est neceſſe, ut pluribus reſpondeamus, quando conſtat, utilitatem nostram veram non eſſe, ubi aut publicam utilitatem prodimus, aut de obſequio in Deum ſupremum nostri legislatorem quidquam imminuimus. Quod quoniam per ſe perſpicuum est, demonstratione nulla indiget. Non igitur Cumberlandi, & Heineccii ſystemate leges naturae omnes ex privata nostri utilitate derivantur, ſed ex communi, nec privatam ſpectant, ſed publicam.

§. XI. Quaeret autem hoc in loco quiſquam, quo modo ex ſuperiori ſystemate in ſingulis vitae humanae

nae actionibus intelligi potest, quae sint justa aut injusta, honesta aut turpia? Nempe nullo negotio. Nam quum aliquid agendum occurrit, tum consultabimus I. necessarium ne sit ad amorem erga Deum conservandum, an ei adversetur, an neutrum? Nam si necessarium esse deprehendatur, agendum est: si contrarium, omittendum: si neutrum, dum ne amori nostri aut aliorum adversetur, permissum intellige II. Necessarium id sit ad rectum nostri amorem, contrarium, neutrum? Primum imperatur faciendum: alterum ne fiat vetatur: tertium permittitur, modo ne Dei, & aliorum amori sit contrarium. III. Necessarium rursus sit ad amorem erga proximum, contrarium, an neutrum? Primum praecipitur: alterum si amori justitiae adversetur, vetatur ut injustum: si beneficentiae, & humanitati, prohibetur ut turpe. Si neutrum, dum ne Dei aut nostri amori rationali officiat, permissum est. Sed haec latius diducere eorum est, qui de officiis disserunt.

CAPUT XII.

Superius Systema nova ratione adornatur, ac notiones primae & genericae legis naturae proponuntur.

§. I. PAucis ego nunc quid super principiis legis naturae sentiam explicabo. Videri quidem possum in hoc capite ab iis dissentire, quae in priori parte Elementorum Metaphysicae Prop. 48. scripsi. Sed qui utrumque locum diligenter conferent, ii intelligent, me hic non novam doctrinam cudere, sed veterem expedire latius, atque e novis fundamentis excitare. Conferam autem rem omnem in haec theoremata, latius, si vita suppetat, diducturus in Ethicis.

§. II. *Prop.* I. Homines natura aequales nascuntur. Id est inter perspicua, si naturam humanam in infantibus, in quibus tota & sola inest, contemplari ve-

limus. Nam quod in adultis est discrimen ab educatione, arte, & vitae commercio totum est: Naturae enim constitutio, vires, propensiones, dispositiones, & si quid est aliud, quod a natura proficiscitur, in omnibus infantibus aut eadem, aut pene eadem deprehenduntur; nisi quod discriminis quod ad corporis temperiem aut habitum climata faciunt, quod tale non est, ut idcirco ad plures species homines pertinere, in quo magni quidam Philosophi ineptiverunt, affirmare possimus. Hujus ego rei testem do totam generis humani historiam: nationum enim omnium infantes, utcumque habitu corporis aut temperamento discriminati omnes easdem habent insitas propensiones, eorumdem capaces affectuum, iisdem mentis aut corporis habitibus apti. Promptius quidem alii, alii tardius, nemo tamen non omnino.

§.III. *Prop.*2. Homines ad mutuam societatem a natura generantur. Argumento est, quod instrumentis societati aptissimis nascuntur omnes praediti, non modo ad loquendum apti, quod profecto esse nequit, nisi societatis ergo, quod acute vidit Aristoteles, sed etiam iis affectibus obnoxii, qui nisi in societate hominis cum homine locum habere nequeunt, qualis amor, misericordia, caeteri. Sed hoc ipsum infantium item natura, quae nondum nec adultis affectibus, nec pravis moribus, falsisque opinionibus est depravata, declarat. Statim enim infantes, ubi alii aliis ignoti conveniunt, primum omnium in mutuam quamdam admirationem rapiuntur, tum in complexum ruunt, ac tandem socialem vitam instituunt; id quod esse nequit nisi a Natura, quae homini hominem conciliet. Quod si objecto infantibus praemio individuo animis dissociantur, ac in partes diversas distrahuntur, id non inde est, quod integrum singuli obtinere velint, sed quod aequam partem, quam ubi singulis tribueris, pacati statim sunt & amici. Quod demonstrat ita singulos se suaque amare, ut aequalem aliis curam amoremque non invideant, obstaturi alioquin majori, quae sibi nocere possit.

§. IV.

§.IV.*Prop*.3. Totum ergo genus humanum unum est veluti corpus, cujus singuli membra sunt, una civitas, cujus singuli cives, Deus vero imperator supremus. Nam & in mutuam societatem facti sunt; & in eundem finem destinati, & communium vitae humanae utilitatum gnari, & similibus propensionibus, viribus, habitudinibus instructi, & ita tandem comparati, ut alii ab aliis segreges vitam agere nequeant, nisi miseram, sibique nocere plurimum possint; conjuncti vero possint sibi prodesse plurimum, ac esse beati. Nam quo ego altero argumento conficiam, plures lapides ad eundem fornicem spectare, aut plura membra ad idem corpus, nisi quia video, iis ea esse figuris conformata, ut & in unum coire possint, & natura sua exigant, & separata inutilia, conjuncta tandem aliquid esse?

§.V.*Prop*.4. Tota haec Civitas quum ad communem, tum ad singulorum felicitatem constituta est. Nam & hanc felicitatem singuli natura ipsa & necessario appetunt, & conferre ad eam plurimum possunt, ubi in mutuam opem & vitam conspiraverint. Quare falluntur profecto ii, qui in mutuo bello homines nasci putant, idest in mutuam perniciem a natura armari: id enim si esset non in mutuam societatem homines generarentur, quae in communi omnium cum omnibus bello esse nulla potest.

§.VI.*Prop*.5. Haec ita esse a Deo constituta, dubitare non possumus: nam leges, quibus systema mundanum compactum est & regitur, a Deo sunt, ut ex superioribus constat. Itaque huic ordini & nos consentaneam vitam agere debemus, ne supremo Dei imperio adversemur, frustraque nitendo nihil aliud, nisi nostram miseriam nobis consciscamus. Nam quid aliud agit, qui naturae adversatur? Hoc ergo summi Imperatoris imperium lubenter agnoscere debemus, eique laeti parere. Et quamquam ad id ipsum nostra quoque natura & utilitate rapimur, confert tamen & plurimum ad id incitari etiam reverentia Principis

ipsius: quandoquidem fieri non potest, ut qui Civitatis alicujus Principem nec reveretur nec amet, communia Civitatis jura servet.

§. VII. *Prop.6.* Debemus Deo primam & maximam amicitiam, sed eam, quae praestanda est supremo omnium domino, benefactori liberalissimo, providentissimo gubernatori, patri amantissimo. Nam Deus & supremus dominus est, & benefactor, & gubernator, & pater. Quare quum ab eo tantum simus quidquid sumus, ejus tantum vi conservemur, ab eo tantum plenam beatitudinem speremus, nihil prius neque majus habere possumus, quod amemus, & quatenus scimus & possumus colamus. Enimvero cui alteri is esse poterit amicus, qui Deo non sit? Nam nemo alius est in quo plures & majores sint rationes, quamobrem cum eo perfectam amicitiam habeamus, & pervigilantissime custodiamus. Naturae igitur ordini & rerum relationibus adversatur, qui Dei amicitiae & cultui quidquam aliud anteponit, idest legi ipsi naturae primariae, quae rerum ordinem sarctum tectum servandum jubet.

§. VIII. *Prop.7.* Quilibet homo studere debet, ut possit esse sibi amicus, & sibi amicus omnino esse debet. Nam quilibet homo ad beatitudinem a natura gignitur; ergo quilibet a natura ipsa incitatur & ut sit, & ut bene beateque sit, quae sunt duae primae ac maximae naturae humanae propensiones ingenitae & communes. Ut autem sit, ac bene beateque sit, in id se comparare perpetuo debet, ut se conservet, ac excolendo perficiat. Perficit autem se quisque iis habitibus, quibus privata, publicaque vita tranquilla & beata efficitur. Quum autem eae sint virtutes; virtute se perficere ac beatum facere homo potest. Id quum efficit, amicus sibi est: nisi efficiat, ne dignus quidem sua amicitia: quippe amicitia esse nequit, nisi inter bonos. Itaque sic vivere quisque debet, ut nihil in se admittat, quod vereatur amico facere; nihil omittat, quod amicitia exigit. Distinguendum igitur est inter hanc, de qua loquimur, amicitiam, & amorem,

quo

quo omnes naturaliter se amant. Est enim amor ille naturae quidem impetus; haec vero amicitia rationis & electionis. Illo rapimur in naturam conservandam; hac in virum bonum efficiendum. Quocirca quamquam nemo est, qui odisse se potest; plures tamen sunt, qui nec amice sibi vivunt, nec sunt ea amicitia digni: quandoquidem qui si ut secum, ita cum aliis vivant, jure illis inimicissimi esse videantur. Hinc ego omnia hominis adversus seipsum officia deduco. Quumque hanc amicitiam natura ipsa praecipiat, ut demonstravi; ea quoque omnia officia praecipit, quae inde consequuntur.

§. IX. *Prop.* 8. Ex jure naturae omnes homines mutuam sibi debent amicitiam. Primum amicitia inter aequales est, & homines omnes natura aequales nascuntur; ergo in naturali alii erga alios amicitia, quam adulti non delere, nec foedare, sed fovere debent, si secundum naturam vivere volunt. Deinde omnes homines in mutuam societatem generantur, quae sine mutua amicitia vera esse nequit. Tum sibi debent amicitiam; ergo sibi debent ut sint viri boni; inter bonos vero natura ipsa communis amicitia est. Tandem in mutuam felicitatem conspirare debent, quae sine mutua amicitia obtineri nequit. Ac vero pone omnes sibi mutuo esse amicos, erunt omnes viri boni, omnesque beati: nam quae vitam humanam misere miseram faciunt, ea sunt mala, quae aut nostra nobis ignorantia, vel malitia procreat, aut alii aliis inimicissime inferimus. Quae a natura sunt, nec mala sunt, ut ego alias demonstravi, & quam paucissima sunt. Pone item omnes sibi mutuo esse inimicos & infestos, quid vita humana turpius ac miserius? Quocirca si natura ipsa rerum nostri felicitatem exigere videtur, & eam appetimus omnes; eaque habetur, ubi omnes omnibus amici fuerint, distermînatur, ubi alii aliis mutuo sint infesti; haec erit verum praesentis vitae tranquillitatis adipiscendae medium, illudque propterea natura ipsa praeceptum.

Qua vero ratione ex reciproca ac omnium cum omnibus amicitia officia hominis adversus homines conrivari possint, id non est hujus loci.

§. X. Ac officia hominum ab his principiis, quae suapte natura clara sunt, derivari facile possunt. Sed illud animadvertendum est, quae actiones humanae jure naturae reguntur, non omnes eodem modo regi. Nam sunt quas *absciße* lex naturae praecipit, aut prohibet: sunt quas *relative* tantum: sunt item quas suadet, aut dissuadet: tandem quas permittit. Alteri injuriam facere praecise & absolute prohibet, ut nullo casu liceat. Nuptias inter fratres & sorores *relative* tantum, ut tales supervenire causae possint, quibus liceant, veluti si ad fratrem & sororem genus humanum referatur totum, ut quum homines esse coepere. E duobus bonis melius eligere suadet, non praecipit. Nuptias adulto humano genere singulis non praecipit, sed permittit. Haec philosophus accurate perpendere debet, ut scilicet quoto gradu honestatis vel turpitudinis actio sit discernere possit.

§.XI. Illud difficile definitu videtur, quae regulae servandae sint, ut id dignoscatur. Ego ad sequentes confero.

I. Quae cum amicitia Deo, nobis, aliis debita e diametro pugnant, *absciße* jure naturae vetantur: Nam eam amicitiam absolute naturae lex praecipit.

II. Quae talia sunt, ut sine iis amicitia illa consistere nequeat, lex naturae praecipit *absolute*. Ratio est eadem.

III. Quae hanc amicitiam intensiorem & perfectiorem efficere apta sunt, sed omissa non dirimunt, lex naturae suadet. Nam sine illis legis naturalis finis obtineri potest.

IV. Ea, quae talia sunt, ut si adsint amicitiam quidem illam non dirimunt, sed non sinunt esse plenam & perfectam, lex naturae dissuadet. Ex eadem ratione.

V. Ea quae seu omittantur seu fiant, amicitiae illi

illi nec derogatur quidquam, nec additur, permittit naturali libertati. Nam ea sunt extra finem legis.

VI. Quae generatim considerata amicitiam istam laedere comparata sunt, sed in quibusdam circumstantiis posita malignitatem illam deponunt, *relative* vetat.

VII. Quae ad amicitiam servandam generatim quidem sunt necessaria, sed quorum in tempore, aut loco, necessitas cessat, *relative* praecipit.

CAPUT XIII.

Ashley Syckes de lege Naturae Systema.

§. I. INter eos ac quidem inter primos, qui nostro hoc saeculo ad legem naturae explicandam magno ingenio sunt aggressi, facile ego collocaverim Wollastonum. Hic in eo opere, quod haud dudum adversus Atheos & Deistas scripsit [a], penitissime legis naturalis indolem, atque usum & vim expedivit. Wollastoni doctrinam paucis complexus est Ashley Syckes (b) ac nonnullis additamentis illustravit. Utriusque igitur nos cogitata exponemus. Ac Syckes alia quidem ratione exorditur, quam qua ego referam; quippe qui a regula ipsa humanarum actionum initium facit, mox humanam libertatem, atque existentiam supremi Numinis demonstrat. Sed ego lectoris utilitati consulam, dum inde ejus systema enarrare suscipio, quod ille postremam ejus partem facit. Ita & intelligetur facilius, & cohaerebit arctius.

§. II. Hominem inter agentia libera esse connumerandum iis argumentis demonstrat Syckes, quibus

 nulla

(a) *Ebauche de la Religion naturelle.*

[b] *Examen des Fondemens, & de la connexion de la Religion Naturelle & revelee.*

nulla esse possunt evidentiora. Est enim homo indifferens ad varios habitus: nihil exploratius esse potest inter homines: nam & nullis habitibus informati nascimur: & paulatim plures ac diversos induimus: & obliteramus alios, alios fovemus, totique in diem, quum volumus, mutamur. Persentiscit quisque intimitus, se natum aptum cum variis animi disciplinis excipiendis, tum etiam pluribus ac diversis habitibus moralibus, virtutum, aut vitiorum, ac postremo habitibus corporis. Totum hoc, quidquid sumus, quod ad hujusmodi modificationes pertinet, sumus, quia volumus; nec volumus, nisi quia & intelligimus, quod volumus, & quod intelligimus ac volumus, possumus. Praeterea his habitibus & viribus ita utimur, ut quandoque parte virium agamus majori, vel minori, quandoque totis. Est igitur cum ratione nostra conjunctissima agendi, atque nos pluribus & diversis modis determinandi potentia. Haec libertas est. Itaque in iis entibus, in quibus nec ratio est, nec libertas, nulla quoque hujusmodi inest indifferentia; sed necessario eodemque modo semper agunt. Id quod demonstrat potentiam nos habere ad plura & diversa determinandi (*a*).

§. III. Porro qui tali libertate est praeditus, ut & plura ac diversa intelligere possit, & in varias partes sese determinare, is nisi ex regula certa & immutabili actiones suas componat, necesse est ut perpetuo aberret ab eo fine, quo natura ipsa pergit, totaque vita perturbetur. Inquiramus ergo, sit, nec ne, ulla hujusmodi in Natura certa ac constans regula, qua homines actiones suas rite conformare possint, debeantque, & ut sint, & ut, quoad humana natura patitur, beati sint. Nulla in terris gens est tam moribus efferata, in qua justi & injusti, boni & mali moralis non sit aliquis naturalis sensus, non secus atq; volupta-

(a) *Cap. I.*

luptatis & doloris, aliquae ejus boni & mali notiones, ac postremo vocabula, quibus eae exprimi solent. Inter omnes gentes, etiam barbaras, laudari quaedam actiones solent ut justae & bonae, quaedam aliae vituperari: sunt sui ubique heroes, virtuosi, boni: sunt scelesti, improbi: itaque poenae ubique & praemia. Unde autem id proficisci dicemus, nisi ex insita omnibus hominibus justi & injusti, boni & mali regula? Insitam autem dico, quod statim, ac quis adolevit, atque ratione uti coepit, nullo alio magistro, nisi rerum ipsa natura, hujusmodi regula informetur. Est certe hoc argumentum apodicticon. Nisi enim omnibus hominibus certa quaedam ac constans regula animo esset informata, ad quam, velut ad amussim, eas actiones referrent, quas laudant aut vituperant, bonas aut malas praedicant, quid illi hujusmodi vocibus significare vellent? Velle autem aliquid significare, non vero inania vocabula effutire, inde ego conjicio necessario, quod ad hujusmodi vocabula commoventur, atque affectibus agitentur, id quod in illis minime contingere solet, qui vocabula sine mente projiciunt. Agitari animus nequit nisi notionibus boni aut mali, quod per se est perspicuum. Insidet ergo atque infixa est hominum omnium ratione utentium mentibus boni ac mali, honesti & turpis, justi & injusti notio ac regula, etsi non in omnibus peraeque clare ac distincte, nec in omnibus aeque expedita ac prompta, sed in singulis pro cujusque cultura, exercitio, vitae commercio (a). Inde sensus ille naturalis boni & mali, justi, & injusti.

§. IV. Constat igitur, omnes homines regula quadam uti non solum dum de aliorum actionibus judicant, verumetiam quum ipsi agunt. Hanc regulam omnes consectantur, aut saltem sequi se arbitrantur. Ac quod aberrent ab ea plerumque, id non fit, quia nul-

(a) *Cap. I.*

nullam habent, sed quia aut affectibus perturbati, aut rerum ignorantia impediti, totam ejus extensionem & usum non semper pervident, nec semper ita instructi sunt, ut in singulis actionibus adhibere illam sciant. Id quod contingit etiam in caeteris artibus ferme omnibus, quarum nullus tam peritus unquam est, ut ei non incidant saepe casus, in quibus aut haereat animi dubius, aut etiam ab artis regula aberret. Id quod multo etiam difficilius est in morum ac vitae civilis arte, ob multiplicem & pene infinitam rerum atque actionum copiam, & varietatem. Sed haec ipsa rerum prope infinita multitudo & varietas, relationum multiplicitas, ac propterea diversitas actionum pro locis, temporibus, personis, satis demonstrat id, quod diximus, haerere hominum animis certam ac constantem vitae, & morum normam. Nam in tanta hac varietate nemo ullus reperietur, qui dum agit quidpiam, aut de aliorum actionibus judicat, id quod efficiunt quotidie omnes, non regulam aliquam consectetur. Ejus rei homines item omnes do testes: omnes enim judiciorum, aut actionum suarum ex illa regula rationes proferunt. Ipsi sceleratissimi mortalium si crucientur, ut scelerum suorum causas & rationes afferant, ex illa norma afferre conantur: ut etiam quum in usu errant, demonstrent se aliquam habere regulam, ex qua velint judicari. Quocirca non id inquirendum est, insit ne in hominibus justi & honesti regula, quum id omnes perpetuo praeseferant; sed illud potius, quae haec sit, quam vim habeat, & a quo: quod hunc in modum expedire conatur Syckes.

§. V. Rerum haec universitas, cujus exigua homines sunt pars, ita constructa est ac temperata, ut nos cum singulis ferme rebus, quae nos circumambiunt, relationem aliquam habeamus naturalem, ut caeterae cum caeteris. Hujusmodi relationibus mundanus ordo, ejusque pulchritudo continetur. Turbari ergo eae nequeunt, quin ordo iste turbetur. Ac

quem-

quemadmodum totius universi ordo, pulchritudo, & aequalitas ex conservatione ac constantia hujusmodi relationum pendet; ita ordo, aequalitas, ac ipsa denique vitae humanae tranquillitas & beatitudo ab iis relationibus tota est, quas cum rebus, quae nos ambiunt, antecedunt, consequuntur, comitantur, habemus. Qui hujusmodi relationes & circumspicit acute, & sarctas tectas servat, nullaque in parte aut violat, aut praeterit, is omnium hominum beatissimus est: minus beatus, qui aut ignorat quandoque, aut negligit, aut videns prudens violat: ut miserrimus, qui, contra quam Natura fert, perpetuo iis adversatur. velut qui cum adverso flumine colluctatur; aut qui pro veris hominum aut inter sese, aut cum aliis rebus, relationibus, falsas ipse comminiscitur, iisque velut veris obtemperat. Rerum has relationes *veritatem realem* appellant Wollaston & Syckes. Hanc veritatem, ajunt, quilibet, qui nec sensibus, ne ratione sit destitutus, ipse per se animadvertere, & intelligere potest. Sunt enim res, cum quibus has habemus relationes, in propatulo omnibus expositae: natura quoque ipsa earum relationum nos admonet: nam & nos inde affectibus concitat, & tranquillitatem, atque ingentes voluptates in iis procreat, qui secundum naturam vivunt; & perturbationem, aegritudinem, dolores vehementissimos in iis, qui cum natura pugnare instituunt. Ergo & ex rerum ipsarum contemplatione, & ex usu atque commercio vitae hoc in nobis ingeneratur decretum, *oportere rerum naturam sequi*, idest, ut philosophi isti loquuntur, *veritatem realem*.

§. VI. Haec illa regula est, quam omnes homines a natura ipsa discunt, quamque sequi profitentur. Inde bonos aut malos praedicant, quoscumque praedicant. Ea regula informata ratio leges civiles populis dictavit. Quid enim aliud sunt civiles leges, quam peculiares regulae, quibus homines instituuntur, ut ex norma naturae vivant, seu ut rerum relationes, quas natura posuit, idest *veritatem realem*, sectentur?

Nem-

Nempe ut doceantur, quid singulorum expetat natura, ut sint, & bene sint: quid singuli a singulis: quid Principes a subditis, subditi a Principibus: quid cives ab exteris: quid parentes a liberis, liberi a parentibus: quid denique in omni hominum genere ac statu. Porro quid homines a rebus aliis, quae in Tellure gignuntur, aut sunt; quid a rerum omnium opifice ac Imperatore Deo, ab his Deus. Plures fuere olim, antequam leges illae describerentur, plures quoque hodie sunt nationes, quibus non alia vitae ac morum lex. Nec eas memoro tantum, quae nullo imperio civili continentur, sed earum quoque multas, quae a Principibus reguntur, ut omnes ferme Americanae, plerequae Africanae & Asianae, quod saepe observatum viatoribus *(a)*. Veritas igitur realis naturalis illa est ac insita omnibus vitae & morum regula prima & suprema.

§. VII. Sed haec regula est ne etiam lex? Legis partes duae, *decretum, & obligatio*. Neque enim decreta, si obligatio desit, vim ac naturam legis obtinebunt, id quod in theoreticis Philosophorum dogmatibus, quorum nulla sit vis ad nos permovendos, seu obligandos, quod perinde est, observare possumus. Ac natura quidem, ut demonstratum est, decreta vitae, & morum in omnibus ingenerat, dum & rerum relationes naturales docet, & singulos ita instituit, ut ex iis quum sciant, tum possint vivere. Sed an etiam obligat? An singulos ita agitat, ut ex iis vivere, ac agere oportere sentiant? Indit ne singulis ad hanc veritatem consectandam stimulos? Obligat tandem? Obligat profecto. Nam ita singuli homines natura ipsa comparati sunt, ut naturam ducem sectantes bene sint & beati; ei reluctantes miseri. Decreta igitur

---

(a) *Vid. Recueil des vojages, qui ont servi al établissement & aux progres de la compagnie des Indes Orientales.*

igitur hujusmodi, quae ex rerum relationibus Natura in nobis imprimit, cum potentissimis motivis ad agendum, vel cessandum sunt conjuncta. Quem enim non moveat voluptas, aut dolor, beatitudo, aut miseria? Quae si cum observatione, aut violatione eorum decretorum sunt connexa, procul dubio intimam habent obligationem. Stimulos atque calcaria, quibus nos impellant, secum ipsa deferunt. Sectatoribus tranquillitatem, & beatitudinem non ostendunt modo, sed revera praestant perduellibus miseriam. Accedit quod nescio quae alia vis, quam distincte intelligere & explicare nequeamus, singulis intrinseca haec decreta comitatur. Ita profecto est. Rerum natura non solum quemque hominem docet justum & injustum, honestum, & turpe, sed ita etiam afficit, ut honesti, & justi notiones mirifice nos delectent: injusti vero & turpis turbent, & infelicitent. Est ergo haec vitae & morum regula obligatoria. Eam obligationem qui minime sentiat, is ratione & sensu humano destitutus sit, necesse est.

§. VIII. Sed haec, quae intrinseca est obligatio, minime ea ad perfectam legem constituendam satis esse potest. Tangitur quidem ea obligatione, & permovetur natura humana: sed postquam experimenta nos docuerunt, plures esse, qui aut hanc obligationem non semper animadvertant, aut vehementibus affectibus perciti ei reluctentur, aut pravis habitibus corrupti ab ea transversum agantur; nisi vehementioribus stimulis agamur, parum profecto momenti, aut saltem non tantum, quantum necesse est, ad nos plene determinandos, habebit haec obligatio. Itaque tum perfectior erit, & vehementior, quum accedent extrinsecus graves etiam minae, aut ingentia praemia. Nemo enim dubitabit, quin si supremus quidam totius naturae imperator ad hanc regulam sectandam nos aut poenis propositis impellat, aut praemiis alliciat ingentibus, plena sit & perfecta hujusmodi

modi obligatio. In id igitur modo inquirit Sykes (a). Sit ne ullus ſupremus totius naturae opifex atque imperator. Paucis ille hanc rem totam abſolvit: nam quoniam rerum generationes & ſeries ſunt, eaeque neque ex nihilo eſſe poſſunt, neque ſine prima; eſt profecto prima rerum omnium Cauſa, eaque intelligentiſſima, potentiſſima, libera. Hic Deus eſt: hic ſummus naturae & optimus Imperator. Eum nemo eſt, qui aut ignoret, quando certum eſt facilius repertum iri nationem ſine Sole, quam ſine Deo, & Religione, quod Plutarchus eleganter dixit; aut poſſit ignorare, qui oculos habeat & rationem. Quoniam ergo conſtat inter omnes, & Deum eſſe, & ab eo naturae ordinem conſtitutum; quis ignorare queat, hanc eſſe ſupremi hujus Imperatoris voluntatem, ut hic naturae ordo, ſeu, quod tantundem eſt, haec *veritas realis* integra ſervetur? Ac ſi id conſtat, ne in dubium quidem vocari poteſt, hujus voluntatis tranſgreſſores poenis divinis eſſe obnoxios. Dei igitur idea, ejuſque ſupremi Imperii cum veritate illa reali connexa vim procul-dubio habebit maximam ad homines ſui officii commonendos. Erit haec extrinſeca obligatio, eaque plena & perfecta, quam ii poſſunt ignorare, qui una opera ignorent, aut Deum eſſe, aut univerſitatis curam gerere, aut poſiti rerum ordinis, qui ex aeterna & immutabili ejus ratione proficiſcitur, acerrimum eſſe cuſtodem. Veritas igitur realis utraque illa obligatione corroborata perfecta lex eſt. Et naturalis quidem lex eſt, quia ab ipſa rerum natura in ſingulis hominibus imprimitur: & divina, quia a Deo naturae ordo eſt, & ſervatur: & aeterna, quia ſecundum aeternam Dei rationem eſt.

§. IX. Interim quoniam nimis ampla rerum natura eſt, ut plene poſſit a mente humana comprehendi, hominesque ipſi finiti, ut facile poſſint a pecilia-

(a) *Cap. III.*

culiaribus quibusdam rebus trahi, iisque mancipari; nihil contingere facilius potest, ac saepius, quam ut homines aut hujusmodi legem non semper prae oculis habeant, aut totam ejus extensionem non pervideant, aut etiam a peculiaribus objectis rapti ejus desertores fiant. Quare factum est, ut Deus eamdem hanc legem nova via ac ratione promulgaverit, diduxerit latius, novis motivis, novaque vi instruxerit, quo omnibus modis humanae felicitati consuleret, vim interea naturae, & libertati nostrae nullam inferret. Est haec via revelationis, de qua Auctor deinceps ex instituto differit. Ejus vim, & utilitatem explicat: existentiam demonstrat: sed necessitatem elevat, in quo mirum est virum caetera perspicacissimum non vidisse, se cum tota ratione pugnare. Sic enim ille existimat, revelationem esse quidem utilem, atque maximas ex ea, & plures commoditates in genus humanum derivari: minime tamen necessariam. quod lex illa atque religio naturae sit sufficiens. In quo ille nec humani intellectus vires, nec potentiam naturae humanae satis perpendit. Sed non est opus hoc in loco repetere, quae sunt a nobis alias copiose demonstrata. Admonuisse tantum lectores, ne ejus viri doctrina transversum agantur, hoc in loco satis existimavi.

CAPUT XIV.

Christiani VVolfii atque Henrici Koehleri de principio legum naturalium uno & adaequato doctrina exhibetur.

§. I. ME quoque poenitet in his rebus, quae ad hominum mores efformandos pertinent, quaeque omnibus in medio esse positae debent, nimis esse & longum & metaphysicum. Sed quoniam suscepimus magnorum virorum super legibus naturae sententias recitare, efficere non potuimus, ut Christia-

ſtianum Wolſium praetermitteremus, cujus tanta ſunt in Philoſophiam merita, utut ille nimius eſt in iis omnibus quae quoquo modo attingit, non ſubtilis modo, ſed minutus, & prolixus. Nos ſtudebimus minus eſſe enigmaticos, quam hujus ſectae alumni eſſe ſolent: ſic enim habeo, plura eſſe in Leibnitiana & Wolfiniana philoſophia penitus vulgaria, quae quoniam novis inconditiſque vocabulis ab Auctoribus ſuis ſunt involuta magis, quam explicata, nova minus attentis videri poſſunt. Sed & habent Philoſophi iſti id prae reliquis proprium, ut humanas omnes notiones, etiam eas, quas communis probavit ſenſus, quaeque ſuapte natura clarae ſunt & diſtinctae, evolvant, minutatim ſecent, ut ad ſimpliciſſimas adducant, id quod nec neceſſarium ſemper eſt, & plurimam rebus quandoque obſcuritatem offundit. Henricus Koehlerus in opere de *jure naturae in primis cogente*, quod edidit Francofurti ad Moenum anno 1738. Wolfii doctrinam in juſtum ſyſtema retulit, ſed iiſdem ambagibus intricatam. Inde nos haec more noſtro extricata paullo & exaſciata dabimus.

§. 2. Quoniam eas naturae leges perquirimus, quibus convenienter hominem vivere oportet, qui velit beate vivere, hominis ipſius naturam omnium primum noſcere debemus, ſi eas intelligere amamus: ex hominis enim natura, cui efformandae & moderandae inſerviunt, ſunt hujuſmodi leges eruendae; quas idcirco is ignoret neceſſe eſt, cui minus hominis natura eſt perſpecta. Quo modo leges, quibus horologia conſerventur, & fini ſuo apte convenienterque ſerviant, ſcire nequit, cui hujuſmodi machinarum ſtructura ac natura ignota fuerit. A natura igitur humana Koechlerus juris naturae tractationem auſpicatur.

§. 3. Conſtat autem natura humana duabus iiſque inter ſe valde quam diverſis, conjectiſſimis tamen, mentis & corporis. Quum ex genio Metaphyſicorum natura entium in eorum *activitate* aut *agendi conatu* poſita ſit; corporis quidem natura in ejus *vi motrice*, ani-

animi vero in *vi intellectrice* erit collocanda. Sed hoc etiam plurimum anima a corpore distat, quod in hoc *natura* ab *essentia* distingui potest, quum in illa una eademque res sint. Corporis essentia in ejus *structura & inertia* philosophi isti constituunt (*a*), quae est ab agendi conatu diversa: Avis illa intellectrix mentis est & *natura & essentia*. His interea omnibus conflatur homo. Quare ut hominis natura intelligatur utraque illa accurate est pervestiganda, mentis scilicet, & corporis natura atque essentia.

§. 4. Anima sui conscia est, percipit, cogitat rerum sibi notiones efformat, sentit, imaginatur, fingit, attenta est, reflectit, abstrahit, & notiones conficit genericas, experitur, judicat, demonstrat, a cognitis ad incognita progreditur, similitudines rerum velociter observat, nexum possibilium perspicit, voluptatem, taedium, dolorem persentiscit, appetit, aversatur, vult, nonvult, mavult. Eâ omnia ab ejus essentia & naturae fluunt: itaque ei sunt naturalia. Eadem autem ratione corporis naturalia dicimus ea omnia, quae ab ejus natura & essentia proficiscuntur. Quum autem hominis natura ex utraque conflata sit, animi scilicet & corporis; inde intelligitur, quae sint hominis naturalia, ac proinde quid sit, *hominem congruenter naturae vivere;* nempe secundum haec omnia, quae sibi sunt naturalia, vitam agere (*b*).

§ 5. Eae propositiones genericae, quibus plura & varia aut coexistentia, aut successiva aptantur, ut similiter aut sint, aut fiant, regulae, normae, leges dicuntur (*c*). Ita regulas aut leges motus vocant Physici eas propositiones genericas, secundum quas naturales corporum motus fiunt. Quum autem sit exploratum & certum, omnes mutationes animi & corporis,

(a) §. 243.
(b) §. 241.
(c) §. 244.

ideſt naturae humanae, ſecundum conſtitutas a natura regulas fieri; erunt hujuſmodi regulae naturae humanae leges, ei inſitae, ideſt naturales. Iis convenienter vivere eſt ſecundum naturalia humanae naturae vivere, ac proinde naturae congruenter (*a*).

§. 6. Sed quum naturae animi & corporis, licet inter ſe arctiſſime conjunctae, diverſae tamen ſint; fit ut animi naturales leges ſint a legibus corporis naturalibus diverſae. Ac illas quidem Logico-Morales, has Mechanicas appellat: illae mentis, hae corporis naturam modificant & moderantur. Utriſque igitur convenienter vivere eſt naturae conſentanee vivere: nam & utraeque inſitae ſunt ac naturales, & utriſque humana natura conſervatur & regitur (*b*).

§. 7. Jam & totam illam hominis naturam bipartiri neceſſe eſt: eſt enim altera *animalis*, *rationalis* altera. Ac ad primam pertinent ſenſationes, phantaſia, aſſociatio imaginum & affectuum, memoria, analogia quaedam rationis, appetitus ſenſitivus, affectus, inſtinctus & ſtimuli naturales, ſpontaneitas (*c*): Ad alteram vero actus reflectendi, comparandi, vis ideas genericas efformandi, judicandi, ratiocinandi, experiundi, demonſtrandi, intellectus, ratio, libertas, voluntas (*d*). Ergo leges naturae humanae naturales aliae homini cum brutis communes erunt, eae nimirum, quae ejus naturam animalem continent; aliae homini propriae, quae ſcilicet ad naturam rationalem ſpectant. Quare iterum fit, ut ſecundum utraſque vivere ſit vivere naturae humanae convenienter.

§. 8. Perſpicua ſunt haec. Illud nunc perquirendum eſt, obligemur, nec ne, ita vivere, & quatenus,

(a) §. 280.
(b) §. 275.
(c) §. 281.
(d) §. 282.

nus, ac qua ratione. Nam quoniam liberi ſumus, in eo, quod eſt convenienter naturae vivere, multipliciter peccare poſſumus, niſi ita libertas noſtra determinetur, ut & ſciat, & velit recte cum natura vivere, ne ſcilicet impellat illam ultra, quam par eſt, nec plus quam aequum eſt, cohibeat, nec turbet. Eſt obligatio connexio motivorum voluntatem ad quidpiam agendum vel omittendum inflectere aptorum cum actionibus ipſis, aut omiſſionibus (*a*). Ea motiva eſſe poſſunt voluptates, aut dolores, adeoque praemia, aut poenae. Itaque illud quaeritur, ſintne ulla hujuſmodi motiva, quibus obligemur ad naturam noſtram hac, aut illa ratione, hactenus, & non ultra, ſectandam? Sed in duplici claſſe poſita eſſe poſſunt ea motiva: nam aut a natura ipſa ſunt, aut a libera voluntate ſupremi cujuſdam Naturae principis. Illa *inſitam* & *naturalem* obligationem conſtituunt, haec *externam*, &, ut vocant, *poſitivam*. In utramque nunc inquirendum eſt.

§. 9. Obligationis nomine, quemadmodum dictum eſt, ea motiva intelliguntur, quae flectere voluntatem queant ad agendum, aut omittendum. Ea autem eſt humana natura, ut dolore, & voluptate impellatur, aut cohibeatur; obligatio ergo dolore & voluptate continetur. Naſcitur in nobis voluptas ex conſcientia noſtrarum perfectionum, dolor ex conſcientia imperfectionum; non ſolum ergo praeſens noſtri perfectio, aut imperfectio, verum etiam ſpes futurae perfectionis, aut imperfectionis futurae metus, motiva ſunt naturae noſtrae permovendae apta. Quare eae genericae propoſitiones, ſecundum quas ubi naturae convenienter vivimus perfectionem noſtram efficimus, quibus ubi adverſamur nos efficimus imperfectiones, erunt non ſolum regulae & normae vitae humanae, verum etiam leges

(a) §. 300.

obligatoriae: ac si & ex ipsa nostri natura intelligantur, & secum ipsae naturaliter eam adnexam habeant obligationem, erunt naturae ipsius leges & intrinsecus obligantes.

§. 10. Observamus perpetuo ex liberis nostris actionibus, aut omissionibus, plurima consequi naturae nostrae adversa, aut consentanea, & quidem in ipsis actionibus aut omissionibus nostris sui habentia rationem sufficientem. Quum autem quae naturae nostrae sunt consentanea ea nos perficiant; quae adversa, aut deteriores faciant, aut destruant; & quae nos perficiunt *bona*, quae aut deteriores faciunt, aut destruunt sint *mala*; conficitur, plurima bona, aut mala ex liberis nostris actionibus nobis obvenire posse. Obligat vero nos natura ipsa nostra, & intrinsecus ad mala vitanda, sectanda bona; quia illa imperfectiores nos efficientia dolorem ingenerant; haec perfectiones, creant voluptatem; ergo eadem natura nos intrinsecus quoque obligat ad eas actiones edendas, ex quibus bona nobis obtingunt; vitandas vero eas, ex quibus mala nascuntur.

§. 11. Hinc autem fit, ut libertas humana non ita sibi relicta sit, ut possint ei licere omnia, ad quae pertingere potest, sed natura intra quosdam terminos ejus coercetur licentia, idest naturali obligatione tenetur, naturae obligatione regitur. Quare si quae sit generalis regula, qua intelligere possimus, ad quae nos Natura obliget, seu quae sint nostri bona, quae mala, ea lex naturae generica erit. Nam ea & docebit quae agenda, aut omittenda, & ad ea agenda aut omittenda naturali sanctione doloris & voluptatis impellet, idest obligabit.

§. 12. Quoniam demonstratum est, Naturam insita & naturali sanctione nos obligare ad ea efficienda, quae nos perficiunt, vitanda vero, quae nos imperfectiores redddunt; efficitur inde haec generalis regula: *Quae te statumque tuum perfectiorem efficiunt, facito: ea autem, quae te statumque tuum reddunt im-*

per-

perfectiorem, *caveto* (a). Est haec naturalis regula, quia e natura ipsa nostra & naturaliter depromitur: cum naturali sanctione conjuncta est, quia qui ea efficit, quae se statumque suum faciunt imperfectiorem, statim dolore, & miseria punitur: contra voluptate, is & affluentissime donatur, qui ea & curat & efficit, quae se statumque suum perfectiorem efficiunt. Quare est generica naturae lex quae praecipit ea, quae agenda sunt, vetatque contraria.

§. 13. Neque vero conquisitis argumentis indigemus ut eam regulam intelligamus: est ea omnibus insita: natura agitamur, ut ea persequamur quae voluptatem & felicitatem, aversemur vero, quae dolorem & miseriam adducunt. Quamobrem videri potest supervacaneus totus ille rerum apparatus, quo Wolfius, atque hinc Koëhlerus eam rem demonstratum eunt. Illud potius diligentiorem operam postulat, quae sint ea, quae nos perficiunt, quae natura ipsa sunt sectanda, quae vero quae imperfectiores faciunt. Haec nisi in classes quasdam item genericas conferamus, erit superior illa lex inutilis: est enim generalior, quam ut ab omnibus peculiaribus actionibus facile aptari possit. Quocirca videamus quemadmodum id isti efficiunt.

§. 14. Quoniam duplici, ut dictum est, homo natura constat, corporis & animi, item animali, & rationali, danda est opera ut utraque & conservetur, & perficiatur, si sanctioni illi naturali parere velimus. Quoniam autem quae naturam nostram conservant & perficiunt procreant voluptatem, laetitiam, animi tranquillitatem, sanitatem, felicitatem denique eam, quae quamdiu hic sumus haberi a nobis potest; quae vero aut deteriorem efficiunt, aut destruunt, dolorem, aegritudinem, perturbationes, morbos, tandem miseriam; erunt haec totidem tesserae agendorum, aut

(a) §. 340.

omittendorum ex naturali sanctione. Itaque inde intelligere possumus, agenda esse aut omittenda ex naturae imperio, quae acta, aut omissa, voluptatem, laetitiam, animi tranquillitatem, sanitatem important: neque enim tantum Natura cum iis praemium copulat, nisi ut nos ad agendum, aut omittendum impellat. Cui quoniam parendum est, nisi stulte cum ea pugnare velimus; erunt prima argumenta & manifesta agendorum aut omittendorum. Praeterea ne frustra quidem dolorem, aegritudinem, perturbationem, morbos, cum aliis actionibus aut omissionibus copulavit: voluit ergo inde nos ad agendum aut omittendum permovere. Erunt haec ergo altera item manifesta argumenta omissionum aut actionum, dolor, aegritudo, perturbatio, morbi, Quocirca est haec velut vox quaedam naturae cuique intima: voluptate ea & dolore loquitur, quibus quae imperat, aut vetat, clare illa quidem & ex aequo omnibus manifestat.

§. 15. Itane vero, inquit aliquis, brurarum animantium lege vivemus? est enim ea sola & tota animantium brutorum regula: ultra illam nec sciunt quidquam, nec agunt. Non recte. Non alia animantia bruta uti regula, nec cis aut ultra illam efficere, id est in perspicuis: sed naturae magis impetu, quam ulla ratione ad eam sectandam impelluntur. Nos ut bruta legem illam natura ipsa persentimus: impetu quoque, ut illa, animali in illam rapimur. Quid enim juvat naturam dissimulare? Sed ratione, & libertate moderari possumus, & debemus, qua re illa carent. Quamobrem tum demum ea lex a mechanicis ad rationem revocabitur, si ex ratione, non ex bruto tantum impetu, sectabimur. Quaeris, qua in re hic circa eam rationis usus positus sit? Nempe in hoc, ut non ex praesenti tantum voluptate, aut dolore de naturae voluntate judicemus, sed ex summa totius vitæ dolorum, aut voluptatum, atque ex ejus summae cum felicitate aut miseria connexione: Nam vitae humanae felicitas ex summa totius vitae voluptatum

aesti-

aestimanda est, ut miseria ex summa dolorum totius vitae. Itaque usum superioris legis sequentes regulae efficient rectum.

§. 16. Minus bonum est verum malum majori bono comparatum. Quum autem natura nos obliget ad bona sectanda, fugienda vero mala, fit ut ex eodem naturae imperio fugienda sint ea bona, quae nos majoribus privant; ac propterea aversandae eae voluptates, quae majores impediunt: sunt enim minores voluptates, quibus majores impediuntur, veri mali tessera.

§. 17. Minora mala, si conferantur cum majoribus, sunt vera bona. Quare minores dolores collati majoribus sunt boni argumentum. Obligat vero nos Natura ad bona consectanda; ergo in comparatione minoris cum majori malo minus eligendum imperat.

§. 18. Quae praesentia bona impediunt, quo minus summa omnium bonorum, in quo felicitas posita est, major sit & intensior, ea sunt vera mala, ac proinde ex naturae jussu fugienda. Quae vero mala praesentia efficiunt ut minor futura sit tota malorum summa, qua continetur miseria, sunt vera, eaque ex naturae imperio amplectenda.

§. 19. Malum totius est verum semper malum: malum vero partis, si ad totum conservandum aut perficiendum pertineat, verum est bonum. Ergo ex eodem naturae imperio, malum totius perpetuo cavendum: malum vero partis, si toti conservando aut perficiendo necessarium sit, complectendum.

§. 20. Si cum hujusmodi regulis lex illa generica adhibeatur, erit illa praeclara totius humanae vitae, omniumque hominum officiorum norma. Nam inde non solum quae natura nobis debemus, sentiemus, sed intelligemus quoque facillime, quae Deo, aut aliis naturalia debeamus officia. Scilicet & nos statumque nostrum conservare debere a natura discimus; & quae nos conservare, aut destruere, perficere, aut facere deteriores, voluptas, & dolor ostendunt: & quae volupta-

luptates vere conservent aut perficiant, qui vere destruant, aut imperfectiores reddant dolores, superiores quatuor regulae docent (§. 16. 17. 18. 19.). Ex quibus quum id quoque intelligatur, ad summam voluptatum nostrarum idest felicitatem, necessariam esse pietatem & religionem in Deum, justitiam & amicitiam in ceteros homines; ex eadem illa generica lege derivari possunt officia omnia erga Deum, & proximum. Sed explicemus posteriora haec duo paulo distinctius.

§. 21. Ens necessarium existentiae & essentiae est illud, quod ita est, ut pugnet non esse, & talem habet naturam, ut pugnet aliam habere. Quaecumque autem sunt in Natura rerum sensibus aut rationi nostrae subjecta talis esse naturae reperimus, ut nec pugnet aliam habere posse, nec non esse. Quare fit ut nec necessario sint id, quod sunt, nec necessario existant. In primis autem ejus naturae est homo quod ad utramque sui partem. Contingentia ergo haec sunt omnia, ac cum iis homines quod ad utramque sui partem. Contingentia vero sine ente necessario nec esse, nec concipi possunt; alioquin sine ulla existentiae & naturae suae ratione sufficiente essent, aut conciperentur. Existit ergo ens necessarium existentiae & essentiae, a quo rerum haec Natura est. Deum hunc vocamus.

§. 22. Quum a Deo simus, ab eo quoque conservamur; qui enim necessitate naturae nostrae non sumus ne eadem quidem conservari possumus. Ergo dubitare non possumus, quin is velit nostri conservationem & perfectionem. Est autem is Supremus nostri Dominus; ergo Supremus nostri Dominus, quique possit & severè punire, & præmia magna largiri, nostri perfectionem & conservationem imperat. Non potest ergo non esse & cum hac etiam voluptate conjunctum studium nostri conservandi & perficiendi, quod id Deo supremo nostri Domino gratum sit; & cum dolore, nos deteriores efficere, quum id supremi Domini volun-

lun-

luntati adversetur. Nascitur ergo hinc nova obligatio ad nos conservandos & perficiendos. Nam quoniam obligatio voluptate, aut dolore continetur; & cum nova hac voluptate, quod Deo gratum sit, studium nos conservandi & perficiendi conjunctum sit; destructio vero aut imperfectio cum eo quoque dolore, quod Dei voluntati repugnemus; & haec altera exoritur obligatio nos conservandi, & perficiendi.

§. 23. Ex superiori propositione intelligitur, leges naturales, quibus humana regitur natura, a Dei quoque voluntate vim habere obligandi: nam & Dei voluntate ita constructa hominis est natura, & eadem lex omnium illa fundamentalis, qua nos statumque nostrum conservare & perficere nobis imperatur, sancta est. Ergo ad eas constantissime colendas duplici obligatione impellimur, naturali atque cuique insita, & externa seu positiva. Ac licet illa insita sit, & individua sectentur omnes actiones, aut omissiones nostras, minor tamen habenda est, quam externa altera & divina: quia par est credere, leges illas colentibus majora esse a Deo praemia servata, quam quae ipsa praestat natura; violantibus vero sanctas poenas longe acriores, quam ulli naturales dolores. Quumque Deus nequeat esse nisi immutabilis, idem semper volens, idem nolens, sunt praemia illa & poenae certa & immutabilia.

§. 24. Jam quum rerum hanc universitatem ad perfectionum suarum, & *gloriae suae manifestationem* fecisse Deus videatur (*a*); eodem quoque pertinere debent leges naturae, quum mechanicae, tum morales. Erit ergo harum legum constantia cum universi fine, idest Dei gloria, conjuncta; perturbatio & violatio ei adversa: ac vicissim cultus Dei cum Universi legibus consentaneus: contemptus illis repugnans. Nec vero quod totius Universi fini est adversum consentaneum esse potest natu-

(a) 815. *& seqq. VVolf. in Theol. natural.*

naturae noſtrae, qui ſumus univerſi pars; aut quod eſt conſentaneum, eſſe nobis adverſum. Ergo cultus Dei inter primarias naturae noſtrae leges cenſendus eſt. Nam quoniam is fini totius rerum univerſitatis conſentiens eſt, eſt & naturae noſtrae, quae univerſi pars eſt, conſentaneus: ad ea vero, quae naturae noſtrae conſentanea ſunt, naturae lege obligamur. Fit itaque ut, & quia cum ſumma voluptatum noſtrarum conſentit, & quia conſentit cum voluntate Dei, inſita, & externa obligatione ad Dei cultum obligemur. Quare eadem illa regula naturae generica fons eſt officiorum etiam eorum, quae Deo debemus.

§. 25. Nec vero difficile eſt inde quoque officia adverſus alios homines derivare. Nam quoniam ad nos ſtatumque noſtrum conſervandum & perficiendum obligamur; nec in nobis habemus ea omnia, quae ad id ſunt neceſſaria; eorumque partem magnam conferre in nos alii homines poſſint; nec tandem ea bonorum communio ſine reciproca amicitia haberi poſſit; fit ut amicitia cum aliis hominibus ſit ad nos ſtatumque noſtrum conſervandum neceſſaria, ac propterea ut ad eam ita obligemur, ut ad noſtri cuſtodiam, & culturam.

§. 26. Atque haec fere ſunt, quae Wolfius & Koehlerus ſuper naturae humanae legibus docuere, nimis quidem illa abſtruſa & intricata, ſed vera tamen & perpulchra. Non autem oportet regulas illas, quae nimis ſunt proculdubio genericae, & ab hominum uſu remotae, latius diducere, quod illi, & nimis quidem prolixe, efficiunt. Nam & eorum libri in manibus ſunt omnium, & non admodum difficile eſt philoſophis noſtris, qui in ſuperioribus inſtituti ſunt, obvenientibus ſpeciebus aptare. Id quod ut commodius fiat, ſeu ex Wolfiano ſyſtemate, ſeu ex aliis, quae ſuperius poſuimus, de natura actionum humanarum, deque conſcientia & imputatione morali paulo latius diſſeremus.

CA-

CAPUT XV.

De natura actionum moralium, tum de conscientia & imputatione morali.

§. I. LEx moralis, seu naturalis, seu positiva, eas tantum hominis actiones spectat, quae *morales* & *humanae* dicuntur, idest *quae* ab intellectu, & voluntate hominis pendent, non etiam mechanicas, quae naturae sunt animalis & corporea, quaeque libertati non subsunt, nisi *oblique*. Motus sanguinis E.G., cordis, arteriarum, aliique pure mechanici, tum quae *passiones* dicuntur, seu impressiones primae in natura nostra aut ab objectis externis excitatae, aut a caussis mechanicis nobis intrinsecis erumpentes, imperio libertatis nostrae minime subsunt; neque idcirco sunt *actiones morales*, aut in censum *officiorum* veniunt. Dixi autem actiones quoque mechanicas *oblique* libertati posse esse subjectas, quod scilicet plurima possit circa eas libertas nostra, seu agendo, seu omittendo. Ceterum tunc non illae propriae legi morali subjiciuntur, sed potius eae voluntariae actiones, aut omissiones, quas circa illas agimus, aut omittimus. Ita respiratio, qua vivimus mechanica est, quae si a causis item mechanicis impediatur, itaut hominis mors sequatur, nihil est ea in re, quod crimini verti possit: contra si voluntarie spiritum cohibeamus, ut emoriamur, nostri sumus homicidae.

§. II. Intrinseca autem actionum moralium principia sunt *intellectus*, & *voluntas*. Ut enim actio sit humana, & moralis, utque jure possit imputari seu in bonam, seu in malam partem, necesse est & ut intelligatur, & ut libere agatur: alterum ubi deest, mechanica potius, quam humana & moralis est. Itaque quae ex ignoratione, aut coactione aguntur, nisi ipsi ignorationis, aut coactionis caussae fuerimus

libe-

liberae, ea nec crimini, nec virtuti imputari possunt.

§. III. Intellectus in actionem influit *conscientia* actionis, & legis: Libertas *electione* libera. Est autem conscientia ratiocinatio super honestate, aut turpitudine, justitia, aut injustitia actionum nostrarum. Ea ratiocinatio syllogismus est, & tribus semper absolvitur, *lege*, *defenitione actionis*, *& sententia*. Lege continetur propositio: definitione actionis assumptio: sententia vero complexio. E. G. *Nemini quidquam malefaciendum* (Ea lex est, quae in omni conscientiae ratiocinio veluti fax quaedam praelucere debet): *Alterum autem criminari est alteri malefacere* (haec actionis est definitio & constitutio, quae est necessaria, ut actio possit cum lege conferri): tum sequitur sententia, *ergo alterum criminari lege vetatur*. Haec autem ratiocinatio tum dicitur conscientia, quum, ut dixi, versatur circa proprias actiones, aut omissiones: quod si circa actiones, aut omissiones aliorum instituantur ab iis, qui res humanas moderantur, *imputatio* dici solet, qua scilicet collata alterius actione cum lege, concludimus, illi aut legis poenam deberi, quia legem violavit, aut laudem, vel praemium, quia legem viriliter observavit: qua de re paulo post uberius dicemus.

§. IV. Conscientiae plurimas fecere Philosophi partitiones. Ac bonam quidem vocant eam, a qua quis absolvitur: malam vero a qua damnatur. Vocant antecedentem, quae de actionibus nondum editis ratiocinatur, quae nonnisi in bonis, & sapientibus inest: consequentem, quae ratiocinatur de actionibus jam editis, qua depravati quoque homines utuntur, saltem quousque conscientiam *cauteriatam*, ut appellant, non contraxerint, quod consuetudine peccandi fit. Jam conscientia antecedens vel docet actionem ex lege faciendam, vel abstinendum ab actione, utpote contra legem, vel esse permissum agere, aut cessare. Priorem *instigantem* appellant, alteram *revocantem*, tertiam *admonentem*.

§. V.

§. V. Porro conſcientia vel recta eſt, vel erronea. Quum enim conſcientia ſit ratiocinatio de bonitate, aut malitia actionis ex lege, ſi propoſitio, aut aſſumtio, aut complexio fuerit falſa, conſcientia dicetur erronea: ſi vero omnia fuerint vera, vocabitur recta. E. G. ſi quis ita ratiocinetur: *amor proximi exigit, ut errantes occidam: Publius autem errat; ergo occidere debeo*. Falſa enim eſt propoſitio, quum *errantis poëna ſit doceri*, inquit graviſſime Plato: quare conſcientia eſt erronea. Poteſt autem quis errare, aut circa jus, aut circa actionem, ſeu factum. Et in jure quidem aut unam legem pro alia traducens, aut non juſtam extenſionem animo comprehendens. Error juris difficilior eſt, quam facti: nam facti natura ex infinitis propemodum circumſtantiis pendet, quas difficillimum eſt omnes ſemper diſpicere & in numerato habere. Ex quibus intelligitur, ut quis habeat conſcientiam ſemper rectam, tria potiſſimum requiri. Primum, ut leges omnes morum calleat: ſecundum, ut ſciat juſtam legum extenſionem dimetiri: tertium, ut ſciat facta cognoſcere, perpendere, & cum legibus comparare.

§. VI. Eſt etiam conſcientia vel certa, vel probabilis. Certa exiſtit ex clare cognita lege, ejuſque extenſione, atque clare & diſtincte definita actione. Id non ſemper obtineri poteſt: nam etiamſi leges perfecte teneantur, incidunt tamen plerumque caſus difficiles, in quibus nec legis extenſionem omnem comprehendimus, nec actionem ob multiplices circumſtantias ſcimus definire. Plerumque etiam officia colliduntur, ut videatur alterum alteri adverſari, ut quid facto ſit opus non clare pervideamus. In his caſibus ſi nihil ex neutra parte clare appareat, conſcientia eſt *dubia*: ſin plus ex alterutra, *probabilis*. Conſcientia autem dubia, quum dubium ex frivolis cauſis eſt, *ſcrupuloſa* appellari ſolet.

§. VII. Eſt autem hoc in loco animadvertendum, probabilitatem in ſcientia morum, aut *intrinſecam* eſſe, aut *extrinſecam*. Illa ex fontibus hujus ſcientiae pro-

propriis nascitur, legibus nimirum vel naturae, vel divinis positivis, vel humanis: haec ex auctoritate Doctorum. Si actio ex suis principiis liquido fluere videtur, idest si clare cum lege videtur consentire, aut ei adversari, conscientia certa est: si non videtur clare, sed videtur tamen aliquo modo, est intrinsecus probabilis: si nullo modo actionem cum lege comparare potes, sed id ab aliis accipias, probabilitas est extrinseca. Haec posterior probabilitas ab intrinseca illa pendet, nec ulla esse potest, ubi nulla est probabilitas intrinseca: neque enim aliam ob rationem doctores auctoritatem faciunt, nisi quod iis & leges perspectas pleneque cognitas, & actiones accurate definitas, & cum legibus collatas supponimus. Quae si in illis desunt, nulla esse potest eorum auctoritas. Id animadvertere eos oportet, qui ex caenosis rivulis morum regulas depromunt. Philosophus in principia justitiae, & honestatis inquirere debet, in hoc a vulgo distans, quod totum ex aliorum auctoritate pendet. Neque enim qui de moribus & officiis scripsere aut eam legum peritiam adhibuere, quae erat necessaria, aut sinceram semper morum regulam prae oculis habuerunt; ac fuere quidam, qui tempori, sectae, propriis affectibus, aut utilitati interdum serviverunt.

§. VIII. Praeterea conscientia dici solet *libera*, quum nullo affectu, nulla prava cupiditate, nullo pravo habitu impeditur in ratiocinando de bonitate, vel malitia actionis: *minus vero libera*, si ex aliqua superiorum caussarum turbetur: quarum conscientiarum illa aptior est officiis intelligendis, & discernendis, quam ista. Quare viro probo curandum est, ut liberam semper, quoad natura humana sinit, conscientiam habeat: dici enim vix potest quantopere turbata conscientia justitiae & honestati discernendae officiat, idque nobis saepe pro honesto & justo ostendat, quod e re nostra est, non quod ex regula. Dicitur quoque conscientia *dormitare*, quum animus officio suo minus est intentus. *Cauterio usta* appellatur,

quum

quum nihil de honestate, aut turpitudine actionum sollicita est, qualis esse solet in iis, qui consuetudine malefaciendi habitum contraxerunt. Tandem dicitur *expergefieri*, quum quis ad se, & officia sua demum redit. Ex his, quae dicta sunt, patet jam, quae sit conscientia *tranquilla*, aut *remordens*, vel *inquieta*. Atque hae fere sunt conscientiae partitiones.

§. IX. Quaeri hoc in loco potest, an conscientia sit regula morum? Regula morum esse debet *certa*, *recta*, *& constans*, alioquin ne actio quidem humana, quae ad illam regulam exigenda est, certa, recta, & constans erit. Hujusmodi autem regula nequit esse nisi sola lex; & quidem divina, aut quae ex ea, velut ex exemplari, diductae sunt; quia sola Dei ratio certa est, recta, & constans. Quoniam autem lex ope conscientiae actionibus applicatur, inde factum est, ut conscientiam ut recentes Theologi vocaverint *immediatam* morum regulam, legem vero *remotam*. Id vero sic intelligendum est, ut conscientia informata a lege, & recte ratiocinans pro morum regula, si ita loqui placeat, habeatur: exploratum enim est, conscientiam erroneam, stupidam, corruptam, dubiam, non posse haberi pro regula, nisi omnia scelera licita efficere velimus. Nullum enim est scelus, quod non aliqua corrupta conscientia probet, ut praeclare prorsus dixerit Seneca, *nullam esse foeditatem sine suo amatore*, *nullum errorem sine patrono*.

§. X. Quid? inquit aliquis, agere ne licet contra conscientiam? Non certe licet; sed inde minime fit ut conscientia officiorum nostrorum regula esse possit: nam ne contra conscientiam quidem erroneam agere licet; nec vero quisquam dixerit, conscientiam erroneam esse actionum nostrarum normam. Ac quod non licet quidquam agere, quod cum honestatis aut justitiae conscientia pugnat, id non a conscientia est, sed a lege, quam conscientia praefefert. Quare etiam ubi conscientia erronea est, ei adversari est contra officium

cium facere: quia est videntem ac prudentem legem oppugnatum ire; quia in censum venit non lex, quae non est, sed legis quae esse videtur, contemptus, adversus quam numquam esse animatum licet. Quare sectanda quidem est conscientia, seu potius lex, qua conscientia informatur, sed accurate & studiose perquirendum est, utrum recta, nec ne sit.

§. XI. Quaeritur item, quid agendum sit cum conscientia probabili? Repetamus hanc doctrinam paullo altius. Nemo ignorare potest, nisi sit omnino stupidus, hominem naturae ipsius dictamine certum tenere debere ad finem suum iter, siquidem illud occurrat inquirenti perdiligenter: quod si post accuratam, & sedulam diligentiam adhuc lateat, idem rectae rationis dictamen exigit, ut in dubio pars tutior eligatur; in probabilitate vero probabilior, velut fini suo propinquior. Enimvero qui in dubio viam minus tutam, aut in opinionem minus probabilem ingreditur, is dupliciter peccat: nam & legem contemnit, & de fine suo parum est sollicitus. Eam ob rem omnes controversiae, quae super probabilitate praeterito seculo a magnis alioquin ingeniis agitatae sunt, magis ex pugnandi prurigine, quam ex veritatis amore natae mihi videntur. Itaque nisi probabilitas minor sit ea, quae legi favet, eam sequi, ubi adest probabilitas major, est legum jugum excutere velle.

§. XI. Ex iis, quae dicta sunt, facile intelligitur, quaenam sint actiones imputabiles, & quibus imputari possint. Nempe eae actiones sunt imputabiles, quae humanae sunt, idest quae & intelliguntur, quales sint, & ex libertate fiunt. Eae si legi sint conformes, justae, bonae, honestae dicentur: si vero contrariae, malae, injustae, turpes, ac proinde sanctioni legis obnoxiae. Statim enim ac quis legem violavit, poenae legis subditus fit, quam subire oportet, nisi legislator clementissime indulgeat. Quocirca, ut actio imputetur, duo inprimis sunt necessaria, *summa legis peritia*, ut scilicet ejus extensio tota animo com-

pre-

prehendatur, & *accurata facti cognitio*, *quoad omnes ejus circumstantias*. Sed quoniam quaedam sunt, quae efficere possunt, ut actio in genere quidem sit humana, non vero in specie, idest in genere sit imputabilis, non vero in specie, ob adnexas scilicet circumstantias, paullo distinctius ea de re disserendum est.

§. XII. Principio nemini imputatur actio, aut omissio, si quis aut egit, aut omisit ex ignorantia, vel errore involuntario: nam ea actio, aut omissio humana esse nequit, nec aequum est actiones, aut omissiones non humanas imputare. Dixi autem *ex ignorantia*, aut *errore involuntario*, quod esse potest quaedam ignorantia, ac proinde quidam error voluntarius, quum juris, tum facti. Nimirum ignorare ea, quae officii est scire, voluntaria juris ignorantia est. Ea ergo efficere vetita, aut omittere praecepta, nemo potest, quin actio, aut omissio imputetur. Quod ut intelligatur, animadvertendum est, quaedam esse officia omnibus communia, quaedam vero quorumdam statuum propria. Officia omnibus communia ego habeo generalia, quae spectant aut Deum, aut nos ipsos, vel alios ut homines: officia vero propria sunt particularia quae spectant status quosdam naturae advenientes, qualia sunt officia Principis, Patris, Senatoris, Pastoris, cetera. Quod pertinet ad prima officia, in iis, quod ad prima saltem capita, non potest dari ignorantia invincibilis: prima enim juris naturalis capita recta ratio omnes condocet, quemadmodum superius demonstratum est. Contra vero in consequentiis quibusdam ex primis illis capitibus provenientibus, in quibus major perspicacia exigitur, hujusmodi ignorantia locum habere potest. In officiis vero particularibus ignorantia eos tantum excusare potest, qui in illo statu voluntate sua non sunt constituti: nam si in eo statu voluntate sua positi sint, nullo modo officii sui ignorantia eos excusat: quandoquidem inter prima officia ejus status est ea scire, sine quibus persona ejus status geri non potest. Itaque Senatores, Patresfamiliae, Pastores, Doctores, aliique quodcumque munus ge-

rentes non excusantur, si in eo munere administrando ex ignorantia peccent: est enim hujusmodi ignorantia voluntaria.

§. XIII. Praeterea nemini imputari possunt actiones cum cognitione alioquin factae, sed tali cognitione, quae omnem libertatis usum praevertit, nisi eas evitare in potestate nostra fuit. Ita motus affectuum adversus legem, irae, timoris, amoris, aliorum, qui dici solent *primo primi*, quique licet non nascantur, nisi ex objectorum perceptione, tamen motu magis mechanico quam deliberatione voluntatis peraguntur, non sunt imputabiles, nisi aut quum iis caussam libere dedimus, aut quum evitare potuissemus, libere tamen omisimus. Prioris partis hujus propositionis ratio est, quia liberi non sunt, nec aequum est, ut quod in potestate nostra non est agere, vel omittere, voluntati nostrae imputetur. Alterius vero partis, quia licet *non in se*, saltem *in causa*, ut loquuntur scholae, sunt liberae: quodcumque enim cavere potuissemus, si non fecimus, libere voluimus.

§. XIV. Ad idem genus actionum pertinent eae, quae ex diuturnis habitibus proficiscuntur. Hujusmodi actiones plerumque machinales sunt, quia habitus quasi alteram naturam conficiunt. Quare si omnem operam dederimus pravis habitibus extirpandis, nec dum profecerimus, actiones illae erumpentes naturae magis sunt, quam arbitrii, adeoque minime imputabiles. Ceterum si habitus fovemus, aut exuere negligimus, tantum abest ut actiones illae minus imputentur, ut magis etiam sint imputabiles. Nam habitus pravi aut neglecti aut foti majorem legis injuriam continent, quam singulares actiones pravae, quae ab habitibus non proveniunt: magis enim vitium in eodem genere est habitus, quam actus.

§. XV. Quaerit hoc in loco quispiam, quid censendum sit de actionibus invitis, & coactis? Actiones coactas hoc in loco appellamus eas quas metu majoris mali agimus, ut quum servus ne occidatur

ab

ab hero ſuo, alterum occidit ex heri imperio, aut quum nauta, ne mergatur una cum mercibus, merces in mare projicit: actiones vero invitas eas, quae ita a nobis proveniunt, ut ipſi earum non cauſae, ſed inſtrumenta ſimus, veluti ſi quis mea manu alterum feriat, vel ſi me urgeat, quo alterum impellat. Actiones coactae, dici poſſunt *mixtae*: eae enim nec plene liberae ſunt, nec omnino mechanicae: itaque imputabiles ſunt, licet aliquam indulgentiam mereantur. Atque hujuſmodi fere ſunt pleraeque, quae ex vehementibus affectionibus peraguntur. Ceterum diſtinguendum eſt inter actiones, & omiſſiones. Actiones lege prohibente vetantur: Legis autem prohibentis haec eſt natura, ut obliget omni tempore, & loco, quod dicunt, *ſemper*, *&* *ad ſemper*. At omiſſiones lege praecipiente: Legis vero praecipientis natura eſt, ut datis occaſionibus obliget, non vero *ſemper*, *&* *ad ſemper*. Itaque actiones mixtae, ſeu coactae, de quibus loquimur, contra legem prohibentem, ſemper imputantur: nulla enim tam gravis cauſa eſſe poteſt, qua excuſentur. At omiſſiones coactae contra legem praecipientem excuſari poſſunt, ſi ſcilicet gravis quaedam cauſa occaſionem agendi diſtulit. Sed actiones invitae nullo modo imputantur, neque enim a voluntate noſtra ullo modo pendent, ut morales dici poſſint. Quod ſi a coactione quidem ceperint, progreſſu vero voluntariae evadunt, tum de iis, veluti de moralibus, ſtatuendum eſt.

§. XVI. Sed cui imputari poſſunt? Nempe cauſae aut *phyſicae*, aut *morali*, ſcilicet ei, qui aut ipſe per ſe aliquid egit, aut omiſit adverſus legem, aut ut ageretur aut omitteretur effecit, ſeu imperio, ſeu auctoritate & conſilio, ſeu exemplo, ſeu neglectu ſui officii. Illud animadvertendum eſt, plerumque actiones aut omiſſiones adverſus legem plus cauſae *morali*, quoad *phyſicae* imputari, ut quum actio aut omiſſio plus intelligentiae & voluntatis, ideſt plus moralitatis habuit in cauſa *morali*, quam in *phyſica*.

Quo modo imperia eorum, qui plurimum possunt, efficiunt, ut inde acta aut omissa per eos, quibus, ut Tacitus inquit, *obsequii gloria relicta est*, plus imperantibus, quam administris imputentur. Ita plurima plerumque populorum crimina, aut delicta Rectoribus magis imputantur, quam iis, qui ea aut agunt, aut delinquunt. Nam quoniam totus societatis civilis ordo, ac proinde legum observantia, ab ejus moderatoribus nascitur, fieri vix potest, ut quum illi officio suo desunt, cetera ordinata sint & pacata, faciliusque reperies sapientem Rempublicam in turbata Civitate, quam tranquillam & bonam Civitatem in Republica aut somnolenta, aut nefaria.

§. XVII. Diximus ut imputare alicui quis recte quidquam possit, requiri & perfectam legis scientiam, & plenam facti cognitionem, quae sunt nunc perpendenda. Quod spectat ad primum, ut dicatur quis habere perfectam legis scientiam, satis non est, ut verba legis teneat, sed ut vim, animum, finem. Nam si quis plenissime legis verba observet, finem vero violet, legem quoque violasse censendus est. Contre autem ubi quis finem legis observaverit, utcumqua contra legis verba egisse videatur, legem observavit. Liberaliter scilicet lex interpretanda est, non serviliter.

§. XVIII. Jam ut finis legis dignoscatur, primum omnium in caussas ejus legis impulsivas inquirendum est. In legibus humanis id obtinetur ope historiae legum, & earum rerum, quae quoquo modo leges spectant. Itaque nemo sine cognitione civilis historiae se ad rectam legum interpretationem pertingere posse confidat. In divinis legibus scriptis historia sacra adhibenda est, atque praeterea cognitio naturae Dei, & hominum: inde enim illarum finis dignosci potest: Legum naturae finis praecipuus est, nostri beatitudo: eo enim omnes tendunt: quemadmodum finis legum civilium est salus publica, seu civitatis conservatio, & tranquillitas. Ex his ergo finibus singulae leges inter-

ter-

terpretandae sunt, ut quantum quis, & quatenus adversus legem fecerit, intelligi possit.

§. XIX. Praeterea necesse est imputanti, ut justam extensionem legis comprehendat, ne aut contra voluntatem Legislatoris plus quam par est, legem coarctet, aut aequo nimius provehat. Extensionem legis partim ex ejus fine, partim ex aliis causis impulsivis, partim ex vi verborum discimus. In primis autem necessaria est germana verborum intelligentia: ex eorum enim constitutis notionibus magnum legi lumen accenditur. Vide quae super ea re adnotavit Pufendorffius de Offic. Hom., & Civ. Lib. 1. Cap. ult., ibique Everardus Otto. Ad facti plenam cognitionem consequendam ejus circumstantiae omnes distinguendae sunt, personae scilicet, status, loci, temporis. Singulae enim facti circumstantiae actionis naturam commutare possunt. Vide ut super ea re disputat Heineccius Lib. 1. jur. natur., & gent. Cap. 4. Qua autem ratione adhibendae poenae, & quatenus, id a nobis in libro *de officiis* disputabitur.

LIBER ALTER

Quemadmodum ex legibus naturae hominum officia ducantur.

§ I. Uod Stoici καθῆκον, id Cicero officium dixit. Stoicis autem officium est, *id quod cur factum sit probabilis ratio reddi possit*, quemadmodum refert Laërtius Lib. 7. num. 62. Quae definitio propria est, si nomine *rationis* intelligunt hoc in loco Stoici, quae ex primis legis naturae notionibus nascitur. Nam officium nihil aliud revera est nisi quod humanarum actionum norma faciendum, aut omittendum docet. Quare officium facere est ex regula vivere, ei obtemperare; facere vero contra officium, est extra regulam prosilire, aut contra agere. Ex ea definitione intelligitur, officium ad actiones tantum liberas pertinere, non etiam ad necessarias; nam actiones tantum liberae lege morali gubernari possunt. Officiorum partitio commodissima est in ea, quae quisque Deo, tum quae sibi, tandem quae aliis debet. Quae aliis debemus item bipartita sunt, nam aut ex jure perfecto debemus, quae a nobis vi exigi possunt, & *officia justitiae* dici possunt; aut debemus ex jure imperfecto, seu caritate generis humani, quae vi subjecta non sunt, & *humanitatis vel beneficentiae* appellantur. Sed officia justitiae ad duo quoque genera spectant: nam alia sunt *absoluta*, alia *hypothetica*. Absoluta sunt ea, quae ita ex lege naturae profluunt, ut nullum humanum institutum, aut pactum supponant. Conditionata vero quae locum non habent, nisi post instituta humana, pacta conventa. Ergo haec tractatio ita instituetur, ut principio agamus de officiis erga Deum: secundo de officiis erga nos ipsos: ter-

tio

tio de officiis erga alios humanitatis & beneficentiae: quarto de officiis erga alios absolutis: quinto, de officiis erga alios hypotheticis: sexto de natura, & origine societatum, & civitatum, deque officiis in societate obtinentibus. Ita autem agemus, ut capita magis officiorum indicaturi simus, quo intelligant adolescentes quemadmodum ex naturae lege vivere debeamus, quam ut rem longe lateque diffusam plene hoc libello comprehensuri simus.

CAPUT I.

De Officiis erga Deum.

§. I. AMplissima est haec tractatio, praesertim si Philosophus, quod omnino oportet, se christianum quoque esse meminisse velit. Sed summa nos capita attingemus elementorum angustiis, ut dixi, impediti. Fundamentum officiorum omnium, quae Deo debemus, est hoc, quod ab eo conditi sumus, & conservamur, quod is supremus sit nostri dominus, quod bona omnia animi, corporis, fortunae ei accepta referre debemus, quod ab eo tantum veram beatitudinem sperare possimus. Itaque fit, quod alias dictum est, ut primam & perfectissimam ei amicitiam, & servitutem debeamus, eaque omnia officia, quae ex ea amicitia & servitute proficiscuntur. Officia autem istaec uno religionis nomine appellatur, quae complectitur amorem, timorem, fidem, spem, obediendi propositum, invocationem, gratiarum actiones, & quae his sunt affinia.

§. II. Sed quoniam, ut praeclare observat Lactantius, *non potest religio a sapientia separari, quia idem Deus est, quem scire oportet, quod est sapientiae, & idem, quem colere, quod est religionis;* prima officia hominis circa Dei cognitionem versari debent, ut nempe intelligat, Deum esse aeternum, independentem, simplicissimum, incomprehensibilem, omnipraesentem,

unum, intelligentem, sapientissimum, omniscium, futurorum etiam praescium, omnipotentem, liberum, veracem, justum, optimum. Nisi enim intelligat haec omnia, perpetuo secum animo verset, & sibi firmissime persuadeat, in officiis suis erga Deum deficiat necesse est. Quare perspecte idem Lactantius Lib. 4. *prius est*, inquit, *Deum scire, consequens colere*. Agnoverunt idipsum Ethnici Philosophi. Seneca Cap. 95. *Primus est*, inquit, *Deorum cultus, Deos credere: deinde reddere iis majestatem suam, reddere bonitatem*. Et Epictetus in Enchyridio cap. 38. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud esse scito, rectas de iis habere opiniones*.

§. III. Primum ergo omnium oportet, ut homo religiosus constituat, primarium in religione officium esse, intelligere Deum esse, & in ejus attributa diligentissime inquirere, in ea potissimum, quae majorem relationem habent cum creaturis rationalibus: deinde pervidere, quae ex iis attributis consectaria practica ad vitae honestatem & sanctitatem pertinentia consequantur, ut ita scilicet secundum relationes, quas natura nostra cum Deo habet, vivere possit. Et ad cognitionem Dei, ejusque proprietatum duplici via ire possumus, *naturae*, & *revelationis*: dupliciter enim ad homines Deus loquitur, via *naturae*, unde est illud Psalmistae, *Coeli enarrant gloriam Dei*, & via prophetiae. Inprimis Philosophi operam dabunt scrutandae rerum naturae, ejus scilicet investigantes pulchritudinem, magnitudinem, ordinem, rerum singularum fines, & usus, ex quibus Dei sapientia, potentia, bonitas, praescientia intelliguntur. Quocirca studium historiae naturalis, Physicae, Astronomiae, tum & historiae humanae, cum summa hac utilitate conjunctum est, ut nos de natura Dei instruat, atque ad officia adversus eum formet. Hanc partem Theologiae naturalis praeclare persequuti sunt Drheam, & Niewentitius.

§. IV. Conjungat porro Philosophus Christianus cum hoc

hoc ſtudio Scripturae quoque ſanctae ſtudium, earumque rerum, quae ſtudio illi ſunt neceſſariae. Ex eo ſtudio non cognitionem tantum theoreticam conſectetur, ſed practicam potiſſimum: neque enim aliunde copioſius, & explicatius divina voluntas, quae officiorum noſtrorum prima eſt, & ſuprema regula, pateſcit, quam ex literis divinis, quippe quae non ob aliam rationem hominibus datae ſunt, niſi ut brevitatem, & imbecillitatem mentis noſtrae ſuſtinerent, & perficerent, *ut perfectus* ſcilicet *eſſet homo Dei ad omne opus bonum inſtructus*, ut loquitur Paulus Apoſtolus, ut *in verbis Dei cor Dei ſcrutaremur*, quemadmodum monet Gregorius Magnus.

§. V. Qui vero naturae perſcrutandae pares non ſunt, ii ſaltem ſtudium Scripturae divinae continuent. At qui neutrum facere poſſunt, eos audire ex naturali officio debent, qui divinas hujuſmodi veritates ex utroque fonte depromtas praedicant. Quicumque autem hoc primarium erga Deum officium tranſgrediuntur, ii ſi ex ignorantia in ceteris, quae ex eo pendent, peccent, crimini ea ignorantia vertitur, quum ſit voluntaria: nam ejus, quod ſcire officium eſt, ignorantia voluntaria ſemper eſt, quemadmodum ſuperius demonſtratum eſt.

§. VI. Jam vero nullum eſt Dei attributum, ex quo non aliqua, & magna officia hominis adverſus eum deducantur. Ex. gr. ex immenſitate Dei illud inprimis proficiſcitur officium, quod ad omnem vitam honeſte tranſigendam vim habet plurimam: Scilicet quoniam nos perpetuo ſub oculis Dei verſamur, in cujus conſpectu *ne Angeli quidem ſunt mundi*, ut loquitur Jobus, non decet niſi puros & ſanctos eſſe. Quod ſi inter leges paganae Theologiae illa praecipue celebratur a Cicerone Lib. II. de Leg. *ad Deos caſte adeunto*; quam repetunt ſaepe Seneca, & Juvenalis; quanto nos puriores eſſe decet, qui in conſpectu veri, & potentiſſimi Numinis perpetuo vivimus? Socrates parens ille philoſophiae moralis

ralis inter Graecos, quum templum intraret, hac precatione utebatur: *o Pan, atque cetera Numina, date quaeso ut intus pulcher efficiar*.

§. VII. Praeterea ex immutabilitate Dei nascitur in nobis certissima promissorum spes, si ejus legibus conformem vitam duxerimus. Scilicet mutari Deus nequit, ut de spe in illum diffidere possimus. Itaque Paullus Apostolus quum dixisset, se vitam secundum decreta evangelica vixisse, addit: *posthaec reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi in illa die justus judex*. Ex ejus quoque sapientia, & providentia nascitur interna illa animi quies & confidentia in sapientissimum nostri gubernatorem, quae nos in adversis mirifice solatur, quaeque in iis hominibus esse nequit, qui eo dementiae, & impietatis devenerunt, ut aut nullum esse Deum suspicentur, aut nullam habere rerum humanarum procurationem, quorum idcirco tota vita miserrima sit necesse est.

§. VIII. Ex omniscientia, & omnipotentia existit item justus timor, & cautio ne occulte quidem peccandi, quod occulta etiam, ut alia omnia, etiam cogitata animi, aperta sint, & nuda oculis ejus. Ex justitia ut timor peccandi, ita consolatio, dum injuste ab hominibus vexamur: nullum est enim crimen, quod Deus aut cito, aut sero tandem non puniat, atque temporis diuturnitatem gravitate supplicii compensat. Ex imperio in omnia proficiscitur nostrum obsequium, & servitus. Justum enim est, ut in supremum Universi Imperatorem obsequentissimi simus. Ex ejus incomprehensibilitate efficitur in nobis timor, & reverentia, dum de ejus natura consiliis, operibus, disserimus, ut ne scilicet ultra fines suos vim rationis nostrae promoveamus. Praeclare dictum est a Platone in Timaeo, *Patrem, & Opificem Mundi invenire difficile: postquam vero inveneris, eloqui vulgo impossibile*. Sed hoc ipsum corrigit S. Gregorius Nazianzenus, affirmatque multo difficilius esse,

Deum

Deum invenire, quam vulgare. Atque idem de ceteris Dei attributis dici potest.

§. IX. Secundum haec curanda sunt alia officia practica. Ea sunt aut interna, aut externa. Interna ad haec praecipua referri solent, amorem, timorem, fidem, spem, gratiarum actionem, obediendi propositum, invocationem, & orationem. Externa sunt, primum non loqui de Deo, deque rebus divinis, nisi honorificentissime, atque ne joco quidem dicere male. Secundum, omnibus signis externis interna illa officia manifestare, ut alii ad similia excitentur. Tertium, veritates divinas alios studiose docere. Quartum, promovere Dei gloriam, & veram pietatem iis omnibus argumentis, quibus ejus attributa intelligantur. Posteriora haec officia practica per se ipsa manifesta sunt; de primis seu internis paullo copiosius dicemus.

§. X. Principio Deum amare oportere, & quidem super omnia, ac purissimo amore quoad capaces sumus, naturae ratio omnibus dictat. Primo quia summe bonus est. Huc spectat quod Socrates dicere solebat, ipsam veritatem, & pulchritudinem, si sui vultus nobis sine velo ostenderet, incredibiles in nobis flammas accensuram. Secundo, quia Deus tantum summum nostri bonum est, in cujus fruitione beati esse possimus. Praeclare S. Bernardus in tractatu de statu virtutum tomo II. *Homo*, inquit, *nec per se est, nec per se bonus est . . . . Deus enim per se est, & per se bonus est. In eo autem, qui per se est, & per se bonus est, finis nostrae beatitudinis constituitur; ergo in solo Deo*.

§. XI. Tertio, quia is nos amat, ut ex tot in nos collatis beneficiis patet. Quocirca & tertiam hanc amoris speciem, qui est amor gratitudinis, ei debemus. Quin quum perpetua ejus sint in nos beneficia, perpetuus quoque esse debet hic gratitudinis amor. Quarto tandem, quia vult a nobis amari, cujus rei argumentum est, quod cum desiderio insito summi boni nos procreat, quo veluti naturae quadam lege

ad

ad eum rapiamur. Praeclare Augustinus Conf. lib. 1. cap. 5. *Quid*, inquit, *tibi sum ipse, ut amari te jubeas a me, & nisi faciam irascaris mihi, & mineris ingentes miserias? Parvane ipsa est, si non amem te?* Quum porro amari Deus nequeat, nisi de illo cogitemus, ut perpetuo est amandus, ita praecipuum cogitationum nostrarum objectum esse debet. Quare monstro simile mihi videtur, inventum hominem (Christianum ne dicam pudor efficit), qui docere potuit, sufficere homini semel saltem in vita actum amoris Dei concipere. Frontem hominis!

§. XII. Sed amandus quoque est Deus propter utilitatem maximam, quae ex ejus puro amore pro praesenti vita in omni hominum statu proficiscitur. Nam qui eum sapienter & sincero corde amant, ii & pacato animo vivunt in societate humana, & honesti, justi, ac reliquorum officiorum observantissimi sunt. Familias quoque honeste, & tranquille regunt, & publicae rei praepositi populorum felicitatem ex animo promovent: quum contra qui non amant, tristibus curis agitantur, inquieti semper sunt, omnia turbant, suae tantum utilitatis amatores, invidi, maligni, atque omnium scelerum architecti; ut intelligamus, nihil esse posse ea republica turbulentius, in qua aut plures hujusmodi homines reperiuntur, aut tales sunt, qui publicis rebus praesunt. Quicumque historiam humanam vel primis labiis degustaverunt, infinita habent hujus doctrinae exempla. Itaque Origenes in epistola ad Rom Lib. IX. Cap. XII. perspecte scribit, *ego puto, quod omnis caritas, quae non est secundum Deum, simulata sit*. Enimvero ut argumento est, non vere diligere Deum, qui non diligit proximum, ut disputat Johannes in Epist. I., ita non sincere, sed simulate diligere proximum, quicumque non recte, nec sincere diligit Deum. Maximum vero argumentum sinceri erga Deum amoris est studium officiorum, quae nobis, quae aliis, quae Deo tandem debemus: mentiuntur enim ii, qui Deum se ama-

amare profitentur, horum autem officiorum quasi immemores vivunt: nam amor Dei a divinarum legum observantia separari non potest.

§. XII. Tum timendus est Deus. Duplex autem est timor, quo Deus timeri potest, *Filialis*, & *Servilis*. Filialis cum amore conjunctus est, & ex amore nascitur; Servilis vero ab amore est sejunctus, & nascitur a poena. Filiali timore timetur Deus, quia amatur: Servili vero, non quia veremur ut Patrem, qui nos amat, sed quia formidamus ut Dominum potentissimum, qui punire possit severissime. Utroque timore Deus timetur utiliter, sed priori sanctius: nam qui posteriori modo timet, poenam magis timet, quam culpam: qui vero timet filiali amore, culpam magis, quam poenam veretur. Apposite B. Augustinus epist. nunc 145., olim 144., quae est ad Anastasium data; *Inimicus*, inquit, *justitiae est, qui poenæ timore non peccat*. Timendum autem esse Deum utroque timore brevissime demonstrari potest. Primum Deus est amandus ut Bonus, ut Pater, ut Beneficus, ut ultimus nostri finis, quemadmodum demonstratum est; qui autem ita Deum amat, timet quidquam facere, quod ille improbet, non quia punitur, sed quia veretur eum, quem amat, laedere. Deinde quum Deus potentissimus sit, ejusque voluntas immutabilis, certa est poena, & immutabilis, quam ille peccatoribus minatur: itaque hac etiam ratione justus est Dei timor.

§. XIV. Praeterea quum sit Deus suprema ratio, atque summe bonus, & quidem immutabilis, dubitare nullo modo possumus, ne nos decipiat ubi quidquam docet, aut promittit. Itaque si constet aliquid Deum docuisse, aut promisisse, etiamsi id minus ratio nostra assequitur, certissimum illud habere debemus, nec ullo modo de ejus veracitate, aut fidelitate subdubitare. Talis enim dubitatio nequit non esse conjuncta cum maxima Divinitatis injuria. Quare fit, ut certissima fides Deo præstanda sit.

§. XV.

§. XV. Sperare quoque in Deum hominis pii praecipuum officium est. Duabus autem partibus constat hujusmodi spes. Primum sperare debemus esse eum remuneratorem virtutum, quia Deus, qui sapientissime, & munificentissime res omnes gubernat, suum proculdubio constituit virtuti praemium, nec pro sua sanctitate, & immutabilitate potest nos deludere. Et quamquam in ea nascuntur homines conditione, ut sine Dei gratia nihil mereri possint, quod ad aeternam beatitudinem spectat, ut Christiana docet Theologia; Deus tamen tam bonus est, ut merita sua velut nostra coronet, quemadmodum loquitur alicubi S. Augustinus.

§. XVI. Alterum, quod sperare constantissime debemus, est, Deum poenas ab hominibus scelestis immutabiliter exacturum, quia ut virtutem remunerari, ita vitia punire proprium est sapientissimae providentiae. Nec si Deus differat, aut si impios, & pravos homines cumulare bonis terrestribus videatur, minus sperandum est. Nam ut verbis nobilissimi historici Romani utar, *consuescunt Dei immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res, & diuturnam impunitatem concedere*. Caesar de Bel. Gall. Lib. I. Cap. XIV.

§. XVII. Obsequium erga Deum nascitur ex supremo ejus jure, ac dominio in omnia: correlata enim sunt dominus & servus, dominium & servitus. Tria autem complectitur hoc obsequium. Primum diligentem inquisitionem divinarum legum, quoad cujusque indoles, & status patitur. Videri enim potest contemni Legislator ab eo, qui negligens est in ejus legibus addiscendis. Secundum legum istarum amorem, & vitam secundum eas institutam in timore: non enim obsequens Deo est, qui eum noscit tantum, sed qui secundum leges ejus vivit. Tertium obedire Deo magis, quam hominibus, quippe qui supremus est nostri dominus, cui Reges omnes obediant oportet,

tet,

tet, *& sub quo incurvantur qui portant orbem*, ut loquitur Jobus.

§. XVIII. Invocandus quoque Deus est, non quasi ignoret, quid nobis sit usui, sed duas praecipue ob rationes; & quia id est argumentum nostri erga illum obsequii, & quia ita animum nostrum ejus donis excipiendis praeparamus, quam rationem precum, quae Deo ab hominibus funduntur, Platonici constituunt, in primis Jamblicus. Petenda autem sunt a Deo primum omnium bona aeterna, secundum ea, quibus honeste praesens vita substentetur. Monet Plato in precibus non individua petenda, sed generatim orandum Deum, quia plerumque nescimus, utrum quae petimus, sint vera bona. In quo cum dogmatibus christianae religionis consentit. Nam Christus Dominus noster diserte docet sic orandum Deum, *fiat voluntas tua*, increpatque ignorantes homines, *nescitis quid petatis*. Porro oratio a toto quidem homine facienda est, sed mente magis quam corpore; non enim oratio est, quae labiis tantum fit, non etiam corde. Egregia sunt, quae super hac re disserit Augustinus in duobus aureis libris de sermone Domini in monte. Legi quoque meretur Moralis Christiana Floriotti.

§. XIX. Tandem quum beneficium, & gratiarum actio sint inter se correlata, ut illo posito, & haec sequatur oportet; nos vero perpetua a Deo beneficia accipiamus; perpetuas quoque illi gratias agere debemus, et animum humilem, ac gratum testificemur, ut nos dignos conservemus, quibus Deus bona sua cumulatius impertiatur. Pertinent ad actionem gratiarum etiam externa quaedam signa grati animi, in primis Sacrificia. Itaque recta ratio Deo sacrificandum praecipit, non quasi terrestrium rerum indigeat, sed in argumentum nostrae adversus illum servitutis. Veterum gentium maxima pars quum solius corporis sensu, & voluptate bona perpenderint, Deoque non celestem, *sed humanum tribuerint sensum, terrena bona Diis suis offerebant, illis necessaria, & grate*

ta credentes esse, *quae nobis*, quemadmodum observat Lactantius Lib. VI. Cap. II. . Sed & Christiana doctrina, & naturalis ratio aeque dictant, non haec terrena bona, sed animum innocentem, & *incoctum generoso pectus honesto* Deo sacrificandum. Praeclare idem Lactantius eodem loco Cap. I.: *nihil sancta*, *& singularis Majestas illa ab homine exigit*, *quam solam innocentiam*, & Cap. II. *haec est*, inquit, *religio caelestis*, *non quae constat ex rebus corruptis*, *sed quae virtutibus animi*, *qui oritur e Caelo. Hic verus est cultus*, *in quo mens colentis seipsam Deo immaculatam victimam sistit*. Quid autem caussae fuisse dicemus, cur Deus in veteri lege animantium sacrificia praeceperit? Censet Theodoretus, haec sacrificia non fuisse praecepta in veteri lege, sed permissa tantum, ne Hebraei, qui inter gentes idololatras educati erant, & terrenarum rerum sacrificiis assueti religionem sine ullis externis symbolis desererent. Ac vero difficile est, nisi tota humana natura commutetur, hominem, cujus major pars sensus est & phantasia, sola intelligibili religione Deo devincire: ipse enim suapte natura ad sensum & phantasiam statim dilabitur. Sed fuere certe sacrificia illa Hebraeis praecepta veluti symbola sacrificii Christi, quod saepe memorat Paulus Apostolus. Pertractat hanc quaest. copiose Joah. Spencerus *de legibus Hebraeorum ritualibus*.

CAPUT II.

De Officiis Hominis erga seipsum, ac primum de iis, quae cum toti homini, tum corpori debet.

§. I. EX iis, quae in superiori libro demonstrata sunt, constat, lege naturae nos obligari ad nostri amicitiam, custodiam, & culturam, ut idcirco quidpiam voluntarie efficere nequeamus, quo deterior nostra fiat natura, aut ea scientes, & prudentes negligere, quae ad nostri custodiam, & cul-

culturam sunt necessaria, quin violatae legis naturalis apud Deum simus rei, ac propterea a nostri felicitate longe aberremus, quae solius sapientiae & virtutis effectus esse potest, ut miseria ignorantiae & vitii. Enimvero quodcumque ex superioribus systematibus, quibus *principia* legis naturae *cognoscitiva* constituimus, complecti placet, demonstrari facile potest, hominem sui culturae,& perfectionis negligentem legibus naturae adversari, atque recta in miseriam ire. Nam si Grotii placuerit systema, intelligetur, societatis sollicitum esse non posse, qui sui curam negligit. Si vero Pufendorfii, deducet quilibet aperte, se ex naturae lege sociabilem praestare debere, & propterea sui perfectionem curare. In Kumberlandi vero systemate cura partis, ejusque benevolentia & amicitia necessaria est ad curam, benevolentiam, & amicitiam totius hominum generis. Id ipsum dictum esto de systemate Heineccii. In systemate tandem Wollasthoni, quoniam naturales rerum relationes sectandae sunt, & relatio naturalis, quam nos nobiscum habemus, est relatio intimae amicitiae; inde sequitur debere esse nobis amicos; ac propterea perfectionem nostram curare. Tandem in systemate Wolfii a nostri cura & perfectione tota naturae lex explicatur.

§. II. Videbitur fortasse alicui superfluum esse ea de re praecipere, quum a natura ipsa ad nostri tutelam & perfectionem rapiamur, quod nobis cum omnibus animantibus commune est. Statim enim atque animalia nata sunt, ut sint, & bene sint a natura incitantur. Non ego id diffiteor. At quoniam in eo ut nos ex recta ratione amemus, & perficiamus, idest ut nobis amici simus, peccare facillime possumus, peccamusque frequentissime, accurate id, si quidquam aliud, efficiendum est, idest ex certis, & immutabilibus regulis. Perspecte Seneca *de Vita beata* Cap. I. *vivere*, inquit, *omnes beate volunt: sed ad pervidendum quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant: adeoque non est facile consequi beatam vitam, ut*

 ab

ab ea eo longius quisque recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est.

§. III. Duplex habet objectum nostri custodia, & cultura. Primum vitam hominis animalem, & bona, quae hujus vitae sunt propria: alterum mentem, & ea, quae ad mentem, idest vitam rationalem, pertinent. De prima cultura in hoc capite differemus, de posteriori in sequente. Vita hominis animalis posita est in unione mentis & corporis, atque in earum facultatum exercitio, quae corpore velut instrumento exercentur. Quod igitur ad hanc vitam pertinet, consideranda sunt. I. vita ipsa: II. ejus finis: III. exercitium eorum actuum, quibus is finis obtinetur: IV. instrumenta actuum hujusmodi; V. usus bonorum, quibus haec vita ducitur: super quibus ea nunc sunt praecipienda, quae ex lege naturae derivantur.

§. IV. Ac principio vitae hujus nemo dominus est, ut ad arbitrium projicere eam possit. Quum enim proficiscatur ab unione mentis & corporis, cujus causa Deus est, a Deo immediate est. Itaque aut vi abrumpere, aut gladio, laqueo, veneno, praecipitio finire, aut neglecta cura abjicere, ut inedia, aut inactione adversus pericula, est supremam Dei legem violare, ac adversus illum esse perduellem. Praeclare prorsus Plato in Phoedone, *in custodia*, inquit, *quadam positi sumus, neque decet quemquam ex ea seipsum solvere, neque aufugere.* Et Lactantius Lib. III. Cap. 14. *Sicut*, inquit, *in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, ejusdem jussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec jubeat emitti.*

§. V. Quamobrem probari nullo modo potest, quod apud veteres quosdam populos fieri solitum fuisse legimus, ut quum ad eam aetatem quis provectus fuisset, in qua aliis inutilis, sibi gravis esset, ipse sponte sua praesidia mortis sibi accerseret, veluti apud Indos, quod, praeter alios, retulerunt Strabo Geogra-

phus, & Curtius de rebus gestis Alexandri; apud Trapobranenses, de quibus Diodorus Siculus Lib. III. Cap. 58., atque apud alias nationes, quarum exempla produxit Pufendorffius de jur. natur., & gent. Lib. II. Cap. 2. Porro quis probet inhumanam eam legem, quae extitit apud Caeos, *ut majores sexaginta annis aconito vitam finirent, ut reliquis cibaria sufficerent?*

§. VI. Sed nec illud probandum est, licere se necare, si alias cum probro adversus Deum victurus sit, qua ratione Rabbini mortem Samsonis excusant. Tandem nec licitum esse potest se occidere ad servandam virginitatem, aut pudicitiam, quod quidam censuerunt: ut idcirco quamvis ignoscamus iis virginibus, quas legimus ut virginitatem & pudicitiam servarent, divino quodam impulsu se ise interemisse; id tamen per legem naturae fieri posse negamus. Conferatur B. Augustinus Lib. I. de Civitate Dei Cap. 16. Horum omnium una ratio est, quod non liceat in nos jus praeripere, quod proprium Dei est, obligemurque diserte lege naturae ad nos custodiendos, quoad in nobis est. Cicero lib. VI. de Rep. *Nisi enim*, inquit, *quum Deus is, cujus hoc Templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest: homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc Templo medio vides, quae terra dicitur .... Quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis, nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum a Deo defugisse videamini.*

§. VII. Sed illud in quaestione positum est a viris doctis & eruditis, an aut ob summam calamitatem, quae sit morte ipsa intolerabilior, aut ob certitudinem instantis atrocissimae, vel ignominiosae mortis liceat se necare? Plato Lib. IX. de Legibus negat quidem ob alias causas licere sibi mortem consciscere, sed excipit hunc casum, de quo disserimus, nempe ubi quis tristi, & inevitabili fortunae casu cogitur. Idem docet Cicero Lib. 1. Quaest. Tuscul.

Nam postquam memorasset mortem Socratis, & Catonis Uticensis, addidit, *vetat Dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Quum vero causam justam ipse Deus dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis, nae ille mediusfidius vir sapiens laetus ex his tenebris in lucem excesserit illam nec tamen vincula carceris ruperit; (leges enim vetant) sed tamquam a Magistratu, aut aliqua potestate legitima, sic a Deo vocatus exierit*. Scribit idem saepe Seneca. Haec tanti fecit Pufendorffius ut Lib. II. de jur. natural. & gent. Cap. IV. §. 19. quaestionem in medio reliquisse videatur.

§. VIII. Sed negandum omnino est. I. Nulla enim naturae necessitas id nobis imperium in nos tradere potest, quod Dei est proprium, quale est jus vitae, & necis. Deinde non levem id providentiae Divinae aut diffidentiam, aut violentiam continet. Nam si Deo omnia sapientissime gubernanti in eas rerum angustias conjicere placet, quae videantur intolerabiles, credendum est, id e re nostra esse, adeoque nullo modo licere adversari, nisi aut de sapientissima Dei providentia diffidere velimus, aut eam violare parati simus: utrumque autem est contra officia, quae Deo debemus, quaeque sunt prima, & maxima. Tum ne fortitudo quidem est sic vitam projicere, quum fortius mala tolerentur, quam iis cedatur, ut praeclare disputat Aristoteles. Id quod vetus poëta eleganter cecinit,

Rebus in adversis facile est contemnere vitam:
Fortius ille facit, qui miser esse potest.

§. IX. Interim quamquam hunc in modum vita custodienda est, mors tamen, cujus nos nec negligentia, nec vi illata causa sumus, omnino contemnenda est, aut saltem non valde timenda: quippe quae & finem praesentium calamitatum facit, & principium alterius beatae in hominibus piis, & justis. Dici non potest quantopere in vita pacate & libere ducenda contemptus mortis juvet, ac quantopere nos negligentes

& pi-

& pigros, atque in omnibus rebus timidos efficiat nimius horror mortis. Ut autem non valde timeatur, quotidie animo volutanda est, atque in familiaritatem adducenda. Praeterea illud saepe animadvertendum est, stultum esse nimium timere quod evitare nequeas. Sunt veterum Philosophorum dicta quaedam, & facta praeclara, quibus animus ad mortem contemnendam erigitur. Imprimis legenda est Oratio Socratis, quam in Phoedone retulit Plato, primus Tusculanorum Tullii Liber, atque plures eandem in rem Senecae Epistolae.

§. X. Quod si quem perturbet vulgare praejudicium, dolorum sensitivorum omnium maximum esse, qui ex separatione corporis & animi sentiri dicitur, inane terriculamentum est: nam quum ea conjunctio nullis corporeis vinculis contineatur, sed posita sit in sola harmonia animi, & corporis a voluntate Dei pendente; ubi cessat nullum ipsa per se sensitivum dolorem creare potest, ac proinde nullus ea in re esse potest in morte dolor, nisi mors contingat ex partium corporis violenta contusione, dilaceratione, inflammatione, constrictione, aut similibus causis. Si vero quis angatur, quod necesse sit moriturum quaecumque in hac vita amavit relinquere (qui certe dolor ille est in morte maximus), is assuescat rebus hujus vitae utendis velut in transitu, non ita fruendis, quasi sempiternum habere possit: stultum enim est iis tuto confidere, quae non solum deficere possunt, verum aliquando debent. Tandem si perturbetur a conscientia vitae non bene actae, is det operam, ut praeterita vitia emendet, ac virtutem perpetuo colat, & constantissime sectetur: cetera laetus sit, & spei plenus bonae.

§. XI. Quum constet lege naturae obligari nos ad vitae custodiam, quaeritur quousque ea peragenda sit? Regula generalis est, non teneri nos vitam tueri cum pari periculo vitae, aut subeundo malum, quod ipsa morte sit atrocius. Primum perire ne peream, ami-

cum occidere, ne occidam, tantumdem eſt, ac legem violare naturae, ne violem. Deinde ſubire malum, quod ſit morte ipſa atrocius, & nos in ſtatum continuatae per aliquod tempus mortis conjicere, eſt perpetuo perire, ne ſemel peream, ad quod lex naturae nullo modo me obligat, quia non poteſt me ad contraria obligare. Inde reſponderi poteſt quaeſtionibus, ſumenda ne ſint aegroto remedia morte ipſa atrociora? poſitus in ſtatu certae mortis teneatur ne ſubire periculum mortis, quo priorem ſtatum evadat?

§. XII. Superiori regulae addenda eſt altera, ſcilicet nos non obligari ad vitam tuendam & perficiendam ſupra noſtras vires, aut ſupra cognitionem noſtram, etſi teneamur ex naturae lege vires noſtras conſervare, & perficere, atque eam nobis bonorum, & malorum cognitionem comparare, quae vitae tuendae, & perficiendae ſit neceſſaria, idque quatenus naturae noſtrae conditio & ſtatus permittunt. Prius inde probatur, quod nemo obligari poteſt ad eas res quae vires ſuas excedunt, utpote relative impoſſibiles. Poſterius vero ex eo, quod quilibet pro virili parte ut toti generi hominum, ita ſibi conſulere debet, quemadmodum in ſuperiori Libro demonſtratum est.

§. XIII. De defenſione noſtri adverſus invaſores prolixe diſputari ſolet. Egit ea de re Grotius Lib.II. de Jure belli, & Pacis, & Puſendorffius de Iure Naturali, & Gentium Lib. item II. Cap. V. Noſtri defenſio vel ſine laeſione invaſoris agi poteſt, vel non niſi cum ejus laeſione, aut nece. Quin licitum ſit vitam priori modo defendere, territando nimirum, aut minitando ſine ulla laeſione invaſoris, nemo umquam dubitaverit. Id immo praeceptum eſſe cenſeo: nam qui ita evitare mortem poteſt, nec efficit, is ſui negligit cuſtodiam, ac proinde non minori crimine tenetur, quam qui ſe ultro interficit. Quomodo & qui arcem, quam tueri facile potuit, inertia, aut panico timore deſerit, & qui eam prodit hoſtibus, aeque adverſus Principem peccat:

§. XIV.

§. XIV. De posteriori modo controvertitur. Quin autem & hoc modo licita sit nostri defensio, quum injuste invadimur, si principia rectae rationis consulamus vix dubitare possumus. Nihil enim magis in Natura perspicuum esse potest, quam licere nobis vi & armis ea jura defendere, quae nobis a Deo tributa sunt, quae profecto frustra data nobis essent, nisi tueri liceret: Naturam nobis primum conciliare ut simus, & bene simus; secundum nos, alios: generis humani amicitiam a nobis incipere: item a nobis incipere curam & custodiam societatis. Itaque nihil verius umquam scriptum fuisse censeo, quam illud, *vim vi repellere omnia jura sinunt*, quod ea lex non scripta sit, sed nata, ut praeclare Cicero differit pro Milone.

§. XV. Nec vero hoc jus me defendendi cum alterius nece, ejus scilicet qui me injuste invadit, ab illius culpa adversus me nascitur; sed a natura ipsa mihi tribuitur, quae statim ac natus est animans quilibet, illum sibi conciliat, ut existat. Idcircò si qui me invadit culpa adversus me vacet, non minus licitum est me adversus illum defendere, quam adversus feram irrumpentem. Hoc vero intelligendum semper est cum moderamine inculpatae tutelae, quod in eo positum est, ut si minimo possis aut tui, aut invasoris malo periculum avertere, id potius efficias, quam ad necem confugias: id enim suadet lex amoris erga proximum. Quod moderamen qui non servat potest etiam in ea defensione esse homicida, quae pro sui custodia instituitur.

§. XVI. Ut autem definiatur tempus licitae defensionis, distinguendum est inter *statum civilis imperii*, *& statum naturalem*. Brevius est in priori statu defensionis intervallum, quippe in quo statu ope civilis imperii quilibet sibi cavere potest. Itaque tempus licitae defensionis occisivae tamdiu in eo durat, quamdiu vitae periculum, idest ad breve admodum tempus. At in statu naturali durat tamdiu, quamdiu hostis non

eſt ad eum ſtatum redactus, in quo nequeat amplius me laedere. Ut vero intelligatur, utrum ad hunc ſtatum redactus ſit, qui me invaſit, argumenta ſumenda ſunt aut ex ſincera ejus proteſtatione, aut ex depoſitis viribus, aut ex datis obſidibus, ſeu pacis pignoribus, aut ſimilibus argumentis. Ex his vero intelligitur, quum Principes, & Reſpublicae ſint inter ſe in ſtatu naturali, quouſque liceat Principi, aut Reipublicae adverſus Principem, vel Rempublicam eſſe in armis, & ſe defendere. Hoc autem in loco, & illud animadvertendum eſt, fieri poſſe, ut invaſor tranſeat in locum ejus, qui invaditur, quo in caſu habebit omnia ea jura; quae ſunt defenſionis, praeterquam ſi aliqua juſta poena ob priorem invaſionem dignus ſit.

§. XVII. Porro ea defenſio non pro vita tantum jure fit, ſed etiam pro membris, & ſanitate: item pro pudicitia tuenda: praeterea pro bonis omnibus, aut magna eorum parte: tandem pro noſtris conſanguineis, amicis, ac tandem pro quocumque homine, qui non jure invaditur. Priorum propoſitionum ratio eſt, quod per naturam liceat propria jura defendere: quod hujuſmodi laeſionem ego pati non tenear, ac proinde jure meo propulſare poſſim quoſcumque injuſtos invaſores. Poſtremae vero propoſitionis ratio ex cura & tutela ſocietatis proficiſcitur: haec enim tutela eſſe debet omnium adverſus omnes. Haec doctrina extendi poteſt ad quaſcumque alias atroces corporis injurias, quas quia pati non teneor, jure meo poſſum propulſare, non ut alium laedam, ſed ut me ab injuſto invaſore defendam. Sed recolendum ſemper eſt, cum moderamine & caritate hanc agendam eſſe jurium noſtrorum defenſionem: pacem habeat voluntas; bellum neceſſitas.

§. XVIII. Ceterum haec ita accipienda ſunt, ut liceat tantum me defendere, ne quocumque modo laedar. At alia ratio eſt, ſi laeſus ſim: tunc enim in me nullum amplius jus eſt me vindicandi, dummo-

modo qui laesit ab ulteriori injuria inferenda cessaverit, &, si quod mei jus laesit, resarcire sit paratus. Nempe jus illud me defendendi mihi competit, ut ne laedar, non vero in praeteritam laesionem ulciscendi. Itaque vindicta nec in statu civili, nec in naturali privato homini licet, quia non necessaria ad nostri custodiam. Quare non solum adversus Christiana dogmata, verum etiam contra regulas naturae ii peccaverunt Casuistae, qui docuerunt, acceptam alapam nece vindicari posse. Sed animadvertendum est, non comprehendi sub hac vetita vindicta, si quis eum qui laesit, poena aliqua cogat, aut ut laesionem resarciat, aut ut emendetur, aut ne se vel alios similiter deinceps laedat: est enim ea justa, & licita punitio. Vide Grotium de jure Belli, & Pacis Lib. II. cap. 20.. Sed in civili imperio id per magistratus procurandum: in Republica enim jus gladii ac vindictae solus habet imperans. In statu naturali quilibet sui ac rerum suarum procurator est. Interim consulenda est recta ratio non affectibus tantum auscultandum, ne qui ratione longe belluas excellere gloriamur, vita ipsa & moribus imitemur.

§. XIX. Super duellis disputari solet. De provocante in civilis imperii statu nulla esse potest apud viros bonos, & legum naturalium gnaros controversia: tam enim non licet ob quascumque acceptas injurias alium provocare ad duellum, quam non licet privata vindicta. In statu vero naturali, ubi nullum est ad communes Magistratus confugium, tum licet, quum qui laesit, aut datam injuriam resarcire nequit, aut adhuc invasor est, idest adhuc perseverat in laedendo, nec alius modus superest, quo ejus pertinacia reprimi possit: id enim poenae magis, quam ultionis rationem habet.

§. XX. De provocato in diversas partes iverunt docti. Si res e suis principiis derivetur, certum est, si fuga non sine periculo sit futura, non teneri provocatum fugere, sed expectare posse invasorem, atque

se

se defendere: scilicet in eo casu nulla alia ratione justa nostri defensio agi potest: Id tamen intelligitur, dum repentine invadimur: nam si per internuncium, aut epistolam provocemur, nullo modo licet provocanti consentire, quandoquidem id esset non nos defendere, sed alterum invadere: esset inculpatae tutelae defensionem migrare, ut quum declinare periculum possimus, nos potius contra audentissimi pergamus.

§ XXI. Quod si in repentinis invasionibus fuga sit quidem futura sine periculo vitae, sed cum periculo ejus existimationis, sine qua in societate vivere nequeamus, anceps, magis ob inductos vetustate mores, quam ob rem ipsam, casus mihi videtur. Nam quum hujusmodi fuga censeatur conjuncta cum jactura ejus rei, qua vitam in societate sustentamus, tantumdem creditur esse fugere, quantum vitam deserere. Quocirca plures, nec ii indocti, depravata magis consuetudine abrepti, quam recta rerum ratione ducti, opinati sunt, jus nobis inesse, quo possimus nos tutari, dum id periculum alia via & ratione evadere nequimus, etsi praestantius censeant, & homine Christiano dignius, provocatum etiam cum ejus existimationis laesione periculum declinare. Quare milites, ajunt, qui provocati si renuant, aut fugiant, e militia demittuntur, nullo naturae jure obligari ad fugiendum arbitrantur. Ego repugno. Nam ea existimatio sine qua in societate vivere nequimus, non ex corporis robore existit, sed ex animi virtute, quam tantum abest ut in his casibus perdamus, ut potius augeamus. Agnosco ego iis, qui non ex recta ratione sed ex affectibus vitam instituerunt, ardua haec & difficilia videri: sed sunt plerumque aeque ardua & difficilia ea, quibus corporis sanitas procuratur, remedia, ut mirandum non sit aspernari nos & refugere animi medicamenta. De humanis officiis ex lege eorum directrice, non ex aut delicatis, aut concitatis affectibus disserendum est. Quae quum sint, magis quoque falsum est, &

cum naturae jure, aeque ac cum Evangelio repugnans, quod plerisque militum persuasum est, licere provocare ad duellum ob injurias acceptas metu infamiae: quum enim superest alia via vitam, & famam tuendi, est contra leges naturae ad arma confugere.

§. XXI. Quaeritur hoc in loco utrum haec violenta defensio jure naturae praecepta sit, an tantum permissa? Non hic loquimur de militibus in statione positis, aut in praelio justo decertantibus, custodibus, aliisque publico regimini praepositis; qui non possunt sui defensionem deserere, quin traditam custodiam deserant, ad quam jure perfecto, & praeceptivo tenentur ex pacto; sed de iis, quos proprium dumtaxat periculum in sui defensionem excitat. De his igitur quaeritur, an liceat invasori cedere sine ullo crimine desertae sui custodiae? Defensionem occisivam intra eos cancellos, de quibus diximus, licitam esse, sed minime praeceptam, adeoque licere eam omittere, atque sinere se interfici; docet Grotius de Jure Belli, & Pacis Lib. II. Cap. I. §. 8. & Pufendorffius Lib. II. de jure naturali, & gentium Cap. IV. §. 2. Sed negat Zeiglerus ad eum Grotii locum, & Auctor Libri de Principiis justi, & decori. Et Grotius quidem nullam doctrinae suae aliam rationem profert, praeter propriam auctoritatem: Pufendorffius vero hanc dat rationem, quod scilicet quivis possit privilegio suo renunciare, dummodo id non fiat cum damno tertii. Sed demonstrare oportebat jus nos custodiendi & defendendi privilegium esse, non praeceptum. Itaque Pufendorffii ratio nullius est momenti.

§. XXII. Nos in Grotii sententiam imus, eamque sequenti ratiocinio confirmamus. Legis naturae finis non est conservatio & felicitas unius tantum partis generis humani, sed totius: non ita ergo mihi imperat mei defensionem, ut simul imperet alterius internecionem, ubi ego alia ratione conservari nequeo: ita enim contraria imperaret; ergo dum mihi jus

hi jus praestet ad me defendendum, jus permissivum dat, non praecipit.

§. XXIII. Idipsum confirmatur ex lege Evangelica. Ex ea enim lege perspicuum est, virtutum omnium maximam esse, & quidem heroicam, quamcumque injuriam pati potius, quam facere. Ea est sententia Christi Domini nostri cum in aliis locis pluribus, tum in eo, *si quis te percusserit in maxillam unam, praebe ei & alteram*. Est autem haec interpretatio juris naturalis *authentica*, quippe quae ab eodem Legislatore proficiscitur, qui legum naturalium conditor est.

§. XXIV. Sed magna iterum exoritur quaestio, utrum haec evangelica doctrina consilium sit, quod pertineat ad eos, qui perfectam virtutem sectantur, an praeceptum, ac propterea omnium? veteres quidam Theologi ita censuerunt, licere nos defendere adversus invasorem, sed sine ejus nece; adeoque doctrinam istam evangelicam velut praeceptum acceperunt, quod pertineat ad omnes. Sed non est simile vero id praeceptum fuisse in Evangelio, ut nullo modo nos adversus invasores cum eorum nece defenderemus, ubi injuste invadimur; id enim si verum esset, leges Evangelicae latronibus potius, & scelestis hominibus consulerent, quam viris bonis, quod dictu nefas est. Deinde iis everteretur jus naturale, quod immutabile suapte natura est. Tertio justum bellum prohiberent, quod non faciunt. Ita saepe ratiocinatur S. Augustinus. Quocirca ex doctrina Evangelica virtus quidem heroica est, sinere se interfici, ne alter pereat, etiam ubi defensio justa est; sed non est proprie dictum praeceptum. Interim illud observandum est diligenter, etiam in justa defensione nihil agendum esse ex odio, sed cuncta ex caritate, & prudentia. Praeclare B. Augustinus, *pacem*, inquit, *habere debet voluntas, bellum necessitas. . . . . . Esto etiam bellando pacificus. Itaque hostem pugnantem necessitas non voluntas perimat*.

§. XXV. Jam non tantum vita custodienda est ex na-

turae

turae jure, sed sanitas quoque, quoad quisque scit, & potest: nam sine sanitate vitae animalis vix alia officia rite praestari possunt. Regulae autem pro sanitate custodienda nec plures nec difficiles sunt. Praecipua omnium regularum haec est, *temperanter, & sobrie vive: natura enim paucis est contenta: iis bene se habet: superfluis premitur, & agitatur*. Eam regulam & natura ipsa nos docet, & celebratissimi Medici tradunt. Hippocrates in Libro de Morbis potissimam sanitatis regulam esse scribit, *numquam satiari cibis, & impigrum esse ad labores*. Idem praescribit Celsus Lib. 1. Cap. 2. Lege & egregiam Plutarchi tractationem *de sanitate tuenda*. Ergo contra naturae leges ii peccant, qui intemperanter vivunt. Enimvero quid interest ad homicidium sui, utrum quis lento veneno se necet, an violenter? Itaque sui homicidae jure ii habentur, qui ingluvie, aut ebrietate, aut aliis voluptatibus, vitam suam abbreviant.

§. XXVI. De bonorum fortunae, ut vocant, usu, quae sunt necessaria vitae animali conservandae, hoc in loco pauca differemus. Sunt bona fortunae vitae animali conservandae, ut dixi, necessaria: itaque eadem lex naturae, quae praecipit vitae nostrae conservationem, praecipit quoque, ut instrumenta omnia vitae nobis comparemus, comparata conservemus: vulgatum enim & verissimum est illud axioma, *qui vult finem, vult & media*. Potest autem contra hoc officium tribus modis peccari, negligentia, avaritia, & prodigalitate. Ac primum quum Deus praecipiat nobis nostri custodiam, proculdubio exigit a nobis omnem eam diligentiam, quae ad bene vivendum necessaria est. Quocirca hanc diligentiam negligere est in iis, quae ad vitae custodiam pertinet, peccare. Id vero aut temerariam in Dei providentia confidentiam ostendit, aut apertam legis naturae violationem. Accedit, quod hujusmodi homines non possunt alia ratione vitam sustentare, quam nefanda & injusta faciendo, aut patiendo. Atque hoc officium quum ad omnes omni-

no

no homines pertinet, tum eorum potissimum est proprium, qui suo pacto, aut contractu aliorum curam gerere debent, quales sunt Patresfamiliae.

§. XXVII. Deinde non ita sectanda, & amanda sunt externa bona, tamquam in iis ultimus nostri finis positus sit: nam qui ita operantur, agunt adversus finem humanae vitae praecipuum, idest beatitudinem, quam in iis rebus collocant, in quibus esse nequit, atque idcirco adversus naturae leges, quae praecipuum illum finem habent, quemadmodum alibi demonstratum est. Sunt igitur ea sectanda, & comparanda fortunae bona, quae vitae animali ducendae sunt necessaria, quae nec multa sunt, nec difficilia paratu, ubi quis non ex cupiditate, sed ex ratione vitam instituit: sed ita conservanda sunt, ut praesto sint vitae usibus, nec tantum nostrae, verumetiam aliorum, non ut contemplationi tantum serviant. Quare ea in re duo, ut dixi, extrema vitia cavenda sunt, nimius eorum bonorum affectus, quasi in eorum contemplatione posita sit tota nostri felicitas, quod vitium *avaritia* dicitur: & dispersio sine ulla ratione, quae dicitur *prodigalitas*. Utrumque enim vitium contra horum bonorum usum est, adeoque contra naturae legem: sed magis primum, quam secundum.

§. XXVIII. Superior doctrina apertissime posita est in divinis Libris. Matthaei VI. v. 34. *nolite solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*. Idest nolite ita esse in crastinum animo occupati, ut idcirco cogamini cetera officia ob eam curam negligere. Et Paulus Apostolus in I. ad Timoth. cap. VI. v. 7. *Divitibus*, inquit, *hujus saeculi praecipe non sperare in incerto divitiarum*. Quorsum quoque spectant verba illa ejusdem Apostoli, *denique qui utuntur hoc Mundo sint tamquam non utentes*. Haec non significant, nisi ut ne nimis praesentis vitae bona amemus, aeternorum & spiritualium, quae sola immutabilia sunt & vera, immemores.

CA-

CAPUT III.

De cultura animi.

§. I. Postquam ea hominis officia, quae vitam animalem spectant, per summa capita persequuti sumus, superest ut de cura animi, ejusque cultura dicamus, quae tanto major & accuratior esse debet, quanto est animus corpore ipso praestantior, & animi vita animali nobilior. Accedit altera causa, ob quam primas & maximas curas animi vita a nobis exigit, quod nempe animalis intra breve temporis spatium continetur, illa vero aeternitatem spectat. Ergo quanto praestantiora sunt aeterna bona prae bonis hujus vitae fugacibus, tanto vitae rationalis cura major & diligentior agenda est. Postremo ne vita quidem ipsa animalis ordinata & pacata esse potest, nisi sapiens, ordinatus, & pacatus animus eam moderetur: totum enim regimen vitae nostrae animalis a mente pendet, ut perturbatum sit necesse est, ubi illa inepta est ad regendum.

§. II. Spectat vita animi intellectum, & voluntatem, quae praecipuae sunt animi facultates, quibus ille vivit, & operatur. Ad utramque autem facultatem perficiendam nostri illa naturalis amicitia nos obligat, ac propterea naturae lex: nam nos obligat lex naturae ad recte nos amandos, ad felicitatem nostram semper intuendam, & sectandam, adeoque ad ea omnia, quae verae felicitati consequendae sunt necessaria: Ad felicitatem vero consequendam inprimis necessaria est emendatio & perfectio intellectus, ac voluntatis: nam experientia nos docet inter homines miserum non esse, nisi aut stultum, aut scelestum; ergo lex naturae nos obligat ad intellectum & voluntatem emendandam, & perficiendam. Emendatur autem intellectus, quum ab eo causae ignorantiae, & errorum destinentur, voluntas cum ab habitibus pravis purgatur: perficitur vero intellectus scientia,

vo-

voluntas habitibus virtutum; ergo lex naturae praecipit, ut & causas ignorantiae, ac errorum, praesertim quod spectat ad vitam moralem, ab animo removeamus, atque intellectum vera scientia instruamus; & ut voluntatem ab omnibus pravis habitibus purgemus, ac habitibus virtutum ornemus. Atque in his tota animi cultura posita est.

§. III. Omnium igitur primum ex lege naturae cuilibet homini pro sua indole & conditione accurata cura gerenda est intellectus sui. Nam quum intellectus sit veluti fax totius vitae rationalis & moralis, nisi ille ea cognitione informetur, quae ad vitam hanc recte transigendam necessaria est, perturbata & confusa tota erit vita rationalis, & moralis. Ad eam igitur scientiam, veluti ad medium finis nostri consequendi necessarium, suprema illa naturae lex nos obligat. Ac vero si is, qui quum possit, negligit vitam animalem curare, & peficere, non recte nec vere se amat; qui dici potest, eum, qui quum possit vitam rationalem perficere, negligit, rite, & vere se amare, idest ex recta ratione amare atque sibi esse amicum?

§. IV. Qua ex re duo consequuntur. Primum obligari nos ad scientiam bonorum, & malorum cum physicorum, tum moralium: physicorum quidem, quia obligamur ad vitae animalis custodiam, quae ut sine bonis physicis conservari nequit, ita a malis physicis plurimum timere debet; moralium vero quia obligamur ad mentem perficiendam, quae bonis moralibus perficitur. Hanc scientiam cuilibet necessariam esse pronuncio, ceteras aut statibus tantum quibusdam necessarias ajo, aut omnino indifferentes. Alterum est obligari quidem homines ad intellectum perficiendum, sed non aequaliter, verum quemlibet pro sua capacitate, & statu, ut idcirco non aequaliter adversus hanc legem ab omnibus peccetur.

§. V. Quibus ex rebus omnibus intelligitur, nullum officium generi humano utilius a Philosophis prae-

stari

stari posse, quam propagationem ejus scientiae, de qua locuti sumus. Ac felices quidem essent populi, si Philosophi quantum temporis in inutilibus quaestionibus frustra terunt, tantum intendere vellent in artes, & cognitiones generi humano necessarias publice augendas, & perpoliendas. Inprimis desiderandum esset, ut qui populos regunt, aut in iis principes sunt, curarent, ut plebei quoque homines legere saltem, & scribere scirent: vix enim dici potest, quantopere inde mores, & artes perficerentur. Itaque ego subirascor saepissime iis opulentis hominibus, qui vana memoriae suae monumenta relinquunt, haec vero officia, quibus vere immortales fieri possent, praetereunt. Veteres enim populi non aliam ob rationem Orphaeum, Amphionem, Herculem, aliosque inter Deos retulerunt, nisi quia humanitatem barbaras gentes docuerunt. Sunt adhuc apud nos veteris vestigia ruris, quae si qui excolere aggrediantur, illos ego inter Heroas meritissime retulerim.

§. VI. Jam vero excolenda est & voluntas, qua proprie vir bonus, aut malus quisquam est, & dicitur. Nempe finis legis naturae est perfecta hominis beatitudo: media vero, quae ad eum finem ducunt, sunt amicitia Dei, nostri, aliorum. Comitantur autem tres istas amicitias tria virtutum genera, Theologicarum, Monasticarum, & Politicarum, quarum primae Deum, secundae nos metipsos, tertiae societatem humanam spectant. Ad haec ergo omnia formanda est voluntas, ut sit perfecta. Jam ea perfectio a tribus potissimum causis progignitur, temperamento, intellectu, & habituum moralium exercitio; tres ergo illae caussae vehementer excolendae, & ad perfectionem nostram inflectendae sunt.

§. VII. Cultura autem trium illarum naturalium causarum in his praesertim posita est: primum, agreste, & ferox ingenium cicuriendum est, ut ne transversum nos rapiat, quum ad officia conamur. Deinde iracundum, inconstans, turbulentum flectendum paul-

latim,

latim, ut mitescat, & assuescat froeno. Tum praeclaris justi & honesti notitiis instruendus est intellectus, qui voluntatis lumen est. Tandem exercitatione ipsa virtutum ea acquirenda est indoles, qua, quasi altera natura, recte, juste, & honeste vivamus. Atque postremum hoc est illud, quo proprie voluntas formatur: nisi enim continuato exercitio virtutis naturam bonam induamus, & praecepta honestatis in succum, & sanguinem convertamus, formari voluntas ad beatitudinem nequit. Ad hoc autem efficiendum juvat inprimis exempla nobis proponere ad imitandum, eorum scilicet, qui justam, honestam, liberalem, magnanimam vitam duxerunt, quorum exemplorum copiosam segetem suppeditat historia sacra, & ecclesiastica: plura quoque subministrat historia ipsa profana; atque in hunc praecipue finem historiae lectio suscipienda est. Eam ob rationem historiam vocat Cicero *Magistram vitae*. Sed quoniam ea de re in secunda parte dictum est copiose, quo in loco de virtute egimus, a longiori oratione hic supersedebimus.

CAPUT IV.

De Officiis erga alios perfectis, & absolutis.

§. I. EX iis, quae in superiori Libro demonstrata sunt, perspicuum est; hominem debere aliis hominibus natura sibi aequalibus amicitiam non minorem quam sibi ipsi, etsi non priorem. Haec autem amicitia duo exigit officiorum genera, alia ne quemquam laedamus, alia ut aliorum bona pro virili provehere, & amplificare studeamus. Ea enim ambo officiorum genera ex natura amoris proficiscuntur: nam qui amat, nec laedit, quem amat, & quatenus potest, juvat. Priora officia justitiae appellari solent, posteriora humanitatis, & beneficentiae. Jam vero quum aliorum bona vel naturam ipsam humanam

manam consequantur; vel sint extrinsecus accersita ad nos conservandos ' qualia praesertim sunt bona fortunae ; quae officia spectant ne priora bona deteriora efficiamus , *absoluta* consueverunt appellari : quae vero pertinent , ne laedamus posteriora , *hypothetica* dicta sunt . Ut autem de iis omnibus via & ratione differamus , primum de perfectis & absolutis agemus , deinde de perfectis hypotheticis ; tandem de officiis quae ex humanitate & beneficentia ducuntur.

§. II. Ac principio constituendum est , hominem homini natura esse aequalem . Nam quamquam intensitate qualitatum & perfectionum ejusdem naturae humanae alter alteri saepe praestat , externaque forma , aut moribus, ab altero differt ; natura tamen ipsa non praestat, nec differt , id est essentialia naturae humanae sunt in omnibus hominibus eadem , licet non eadem sint adventitia , quae educatio , ars , imitatio , exercitatio , clima, aliaeque externae causae afferunt . Quare ferri ii nequeunt , qui scribunt , stupidos & barbaros homines plus specie a perspicacibus & cultis differre , quam ab hominibus stupidis animantia bruta perfectiora . Stupiditas enim aut perspicacia , ignavia aut industria , barbaries aut cultura, non sunt argumentum diversae naturae , sed tantum aut diversorum temperamentorum corporis , aut diversorum habituum , ex quibus diversitas tantum accidentalis , non etiam naturae nascitur . Et quemadmodum idem est homo quod ad substantiam , infans, adultus , senex , licet non iidem sint in infante , adulto , & sene habitus intellectus , voluntatis , corporis ; eodem modo homines indocti , stupidi , ignavi , & docti , ac perspicaces, non plures, sed eamdem speciem constituunt. Nam quod censet Aristoteles , homines dispari conditione nasci , alios natura dominos , ut barbaros , alios natura servos , ut cultos , id ita accipio , ut naturae consentaneum sit , in societate civili prudentiores gubernare , stupidiores parere , quia regimen politicum sapientiae & prudentiae opus est.

§. III. Ceterum quum dicimus homines natura esse aequales, eas hominum proprietates spectamus, quae omnibus naturales sunt, & insitae: nam alioquin non levis diversitas ut dictum est, inter homines est ex proprietatibus adventitiis, & statibus humanis. Proprietates enim adventitiae velut gradus quosdam perfectionum inter homines pariunt, qui idcirco diversa quoque officia exigunt. Praeterea diversi hominum status, quibus fit, ut alii sint Patres, alii Filii, alii Senes, alii Juvenes, alii Magistratus, alii Populus, alii Imperantes, alii Subditi, alii Sacerdotes, alii Laici, atque innumerabiles alii, & ipsi non parvam differentiam inter homines invehunt, quam observare, & propriis officiis prosequi aequum est, quia id secundum naturam est. De his autem statibus inferius dicturi sumus. Illam nunc naturae aequalitatem consideremus, atque inde profluentia officia explicemus.

§. IV. Quoniam ergo omnes homines quod ad naturam sunt aequales, sequitur, ut in eo, in quo sunt aequales, ex aequo eos lex naturae spectet, & ex aequo omnibus consulat, & ut sint, & ut bene, beateque sint. Ergo omnibus omnino praecipit, ne quemquam ullo modo laedat, idest ne cujusque perfectiones, seu naturales, seu juste acquisitas, deteriores efficiat, neve cujusque juri detrimentum ullum aut impedimentum afferat. Nam si cuiquam liceret quemquam laedere, non omnes ex aequo lex naturae spectaret, nec omnibus ex aequo consuleret, nec propterea omnes ut aequales haberet. Ipsa nos conscientia ejus praecepti admonet: nempe nemo est, qui non clare persentiscat egregiam illam naturae vocem, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*.

§. V. Praeclare Seneca eam rem demonstrat ex natura societatis, in qua vivimus: *Nefas est*, inquit, *nocere patriae: ergo civi quoque: nam hic pars patriae est: sanctae partes, si universum venerabile est; ergo & homini: nam hic in majori tibi urbe civis*

vis est. Quid si nocere velint manus pedibus, pedibus oculi? Ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest, ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sunt: salva enim esse societas nisi amore & concordia partium non potest. Haec ille *de beneficiis*. Et certe cum eo, qui ne vilia quidem humanitatis officia mihi praestare paratus est, dummodo ne laedat, vitam socialem inire possumus, & saepissime inimus: at cum paratis ad laesionem nullo modo societatem instituere possumus: quilibet enim quodam naturae impetu ab eo cavet, qui laedere paratus est. Copiose haec explicat Pufendorffius de jure natural. & Gentium Lib. III. Cap. I. §. I.

§. VI. Atque haec adeo perspicua sunt, ut inter scita nationum omnium, saltem non omnino moribus efferatarum, hoc maxima cura repetitum legimus, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Certe inter praecepta honestatis naturalis illud retulerunt Romani, *neminem laedere*. In eadem sententia explicanda atque inculcanda, & veterum Romanorum exemplis confirmanda, plurimus est Cicero in I. Lib. de Offic. Praeclarum est & illud, quod de Alexandro Severo Lampridius refert in ejus vita, adeo nimirum placuisse ei sententiam istam, ut non solum jusserit eam praescribi in Palatio, & in publicis operibus, verum etiam quum aliquem increparet ob illatam alteri injuriam, vel damnum, per praeconem praeceperit clamari, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Idipsum praedicatum apud veteres nationes, inprimis apud Graecas, plurimis demonstrat Grotius. Plato, & Aristoteles, atque alii Graeci Philosophi copiosissime idem dogma explicant, atque inde omnes leges justitiae derivant.

§. VII. Suum igitur cujusque jus omnes leges naturales laedere vetant, id quod eo vel maxime servandum est, quod qui alterum laedit, ne ipse quidem tutus a laesione esse potest, nec propterea tranquille vivere, ad quod omnes, nisi stulti simus, contendere debemus. Quum autem hoc cujusque suum jus ad-

varias perfectiones pertineat, animi nempe, corporis, publicae existimationis, bonorum fortunae; omnia haec quocumque modo efficere in alio deteriora, est adversus primarias naturae leges peccare. Sed de singulis juris cujusque partibus singillatim disserendum est. Ut autem initium ab animo faciamus, possumus alterius mentem laedere vel in intellectu, vel in voluntate. In intellectu tripliciter: primo omissione culturae, si aut natura, aut conventione ad eam obligemur: secundo prava institutione: tertio pravis doctrinis.

§. VIII. Ac principio parentes, aut qui parentum loco sunt, tenentur eam liberorum curam suscipere, qua eorum intellectus ea cognitione imbuatur, quae naturae & conditioni eorum est necessaria. Eam curam qui negligunt, aut non recte exercent, ii non minus adversus naturae officia peccant, quam qui dedita opera alienas mentes depravant. Tum Magistri omnes omnium disciplinarum & artium ex conventione obligantur rite atque recte commissos sibi discipulos erudire. Qui si aut minus sint ipsi in iis versati, aut artem docendi ignorent, & vel nimia longitudine fastidium creent, vel brevitate mentibus tenebras offundant, aut perturbatione doctrinarum & praeceptorum rationem pervertant, aut tandem nimia severitate odium in literas artesque ingenerent in suis, vel nimia indulgentia lascivire sinant ingenia, gravissimo crimini sunt obnoxii. Et quandoquidem omnis laesio natura ipsa reparationem exigit, nisi illata damna resarciant quoad sciunt, & possunt, in laedendo perseverant.

§. IX. Quid, inquit aliquis, si nec meliora sciant, nec melius? Nempe posteriores, idest magistri, cedere de instituto suo debent, quod sine crimine exercere nequeunt. Priores autem, idest parentes, nihil prius neque antiquius habere debebant, si sapere volebant, & honeste agere, quam ea primum discere, quae sunt ad educationem liberorum necessaria,

ria,

ria, quam nuptiis animum intenderent. Id si neglexerunt, atque brutarum animantium in morem in nuptias irruerunt, nec grandiores discere possunt; quoniam fieri nequit, quin patres sint, saltem sapientes institutores liberis dare debent. Nihil clarius ex jure naturali sequi video: natura enim exigit, ut homo homines generet & educet, non aut bruta, aut feras. Interim nihil latius aut frequentius negligitur. Publicum malum, ex quo pessimi quique mortalium proveniunt, & inquinatae scelestis aut ineptissimis civibus civitates.

§. X. Deinde gravius etiam multo adversus naturae leges ii peccant, qui scienter & prudenter pravis vel disciplinis vel doctrinis aliorum mentes inficiunt. Nam & id laedunt dedita opera, quod est in homine praecipuum, & caussas ponunt atque semina immensae scelerum segetis: depravato enim semel intellectu non potest non & voluntas quoque depravari, atque inde per totam vitam scelera continuari. Scilicet ii tandem sunt omnium mortalium scelestissimi, qui ex statis animi sententiis & susceptis persuasionibus ad peccandum incitantur, quippe qui scelera perpetrant audentissime, & veluti praeclara facta turpissima crimina habent. Nam qui aut affectu aliquo praevalido, aut ignoratione delinquunt, ii nec perpetuo mali sunt, & emendari facilius possunt. Argumento esse possunt tot persecutiones in Christianos ab Ethnicis excitatae non aliam ob caussam, quam ex falsa Ethnicae superstitionis persuasione.

§. XI. Porro nec alterius corpus laedere fas est: itaque alium verberibus, plagis, aliisque injuriis afficere, vulnera infigere, membris aut membrorum parte mutilare, inedia, vinculis, tormentis excruciare, res, quae vitae sustentandae sunt necessariae, subtrahere, aut corrumpere dolo malo, quo alter damnum in vita animali patiatur, & similia, jus naturae prohibet, praecipitque contrarium, atque ut

qui talia egerit, quoad potest, & scit, resarciat. Enimvero ejus ratio manifestissima est, quodcumque super legibus naturae adhibere systema placuerit: nam ex Grotiano & Pufendorffiano systemate id pugnat cum societatis custodia, & cum socialitate, adeoque cum naturae lege: ex aliis vero systematibus non minus adversus naturae legem esse comperitur, quia pugnat cum benevolentia communi, cum amore hominum reciproco, cum rerum ordine & relationibus, cum nostra tandem felicitate.

§. XII. Quid, inquit aliquis, si haec ad alterius emendationem fiant? Respondeo non omnes homines aequale jus emendandi habere. Maximum enim inter homines habent Imperantes supremi: secundum locum habent Parentes: tertium Magistri: quartum ex officio humanitatis & societatis jure ceteri homines: ergo prout cujusque jus est emendandi, ita magis, aut minus late illud exercere potest. Et Imperantes quidem supremi jus habent vitae & necis, ut suo loco demonstrabimus: ergo habent jus corpus affligendi. Sed ut illud, ita hoc tum demum jure exercent, quum nulla alia superest via, qua aut is, qui peccavit, emendari possit, aut damna societati illata reparare: alioquin proculdubio peccant, si cum alia suppetant blandiora remedia, severissima haec & atrocissima adhibent. Imitari oportet Deum supremum Mundi opificem, & sapientissimum Gubernatorem, a quo jus omne Imperandi derivatur: neque enim Deus statim ad extrema supplicia venit, sed monet, atque primum blandissima remedia experitur.

§. XIII. Parentes vero vitae & necis in liberos jus non habent, nisi quum Imperantes simul sunt, idest in statu naturae. Quare tum demum uti paenis corporis afflictivis adversus liberos possunt, quum & nulla adest alia emendandi ratio, & ita sunt moderatae, ut nec sanitas, nec vita periclitetur. Quantumvis enim immorigeri sunt liberi, parentibus (nisi

si in statu naturae, in quo sunt & Imperantes supremi) tale non inest jus, ut aut eorum sanitatem, aut vitam laedere per modum poenae possint: totum enim eorum jus ab amore & custodia proficiscitur: amor autem & custodia liberorum minime ad vitam attingit. Accedit quod hujusmodi castigationes, quae bruta magis animantia, quam homines decent, nunquam animos meliores efficiunt, sed pejores. In pueris enim extinguunt mentem omnem, & animum humilem ac servilem ingenerant; in adultis vero odium, iram, ferociam progignunt.

§. XIV. Idem dictum esto de Magistris, nisi quod in his, qui animum efformare debent, quique propterea nullum habent jus puniendi, sed docendi tantum & exhortandi, tanto sunt indigniora verbera, quanto ineptiora ad eum finem. Iis tantum praeceptoribus jus inest moderate castigandi, qui infantes educant, idque non quum intellectus emendandus est, sed quum flectenda voluntas: haec enim tantum, non intellectus, modica castigatione corporis inflecti potest. Tandem in iis, qui jus imperandi nullum habent, castigationes corporis nullo modo probari possunt, nec ab injuriis, & laesione excusari.

§. XV. Jam vero nec alterius existimatio laedi potest sine magno adversus naturae legem crimine. Est autem existimatio duplex, altera *simplex*, altera *intensiva*. Illa est quum quis pro non malo habetur; haec vero quum quis ob sua facta egregia, aut egregias virtutes velut excellens inter alios reputatur. Ad utramque existimationem quilibet jus habet, usque dum publico suo facto illam non amittat. Itaque alterius existimationem laedere adversus naturae leges est, & quidem strictas, ut id circo laedens ad resarciendum damnum teneatur. Id potest facillime demonstrari ex utroque illo legis naturalis principio, amicitia nimirum, & custodia societatis. Principio bonorum omnium, quibus homo in societate frui potest, fundamentum est bona existimatio: inde

enim

enim est hominum inter se communicatio, ac cum ea communicatio earum rerum quibus bene beateque vivere possumus. ergo omnium dolorum intensissimus est is, qui nascitur ex laesa existimatione: eum autem dolorem alteri afferre est contra amicitiam, quam naturaliter cum omnibus hominibus habere debemus. Praeterea hic dolor omnium maxime sanctissima societatis vincula dissolvit, hominesque adversus homines armat; ergo est contra primariam naturae legem, quae praecipit, *sancte societatem humani generis servandam*.

§. XVI. Duobus autem modis laedi alterius fama potest, primo fictis ignominiis, quod dicitur calumniari, secundo occulta & ignota aliis vitia vulgando. Primum proculdubio contra officia justitiae est, ut idcirco in perspicuis sit, eum, qui hoc modo alium laesit, ad reparationem teneri, etiamsi ex ea reparatione ejus, qui laesit, infamia sit sequutura; quemadmodum qui me laesit in bonis aliis, obligatur in priorem statum me restituere, etiamsi de statu suo casurus sit: malum enim illatum omni modo reparandum est, si legi satisfacere velimus. Illud quaeritur, utrum quis obligetur ad reparationem existimationis, ubi vita sua periclitetur? Non putaverim, nisi laesio alterius famae gravissima fuerit: nam vita est tale bonum, quod cum nullo alio praesente bono commutari potest. At si laesio alterius famae gravissima sit, & morte ipsa atrocior, nec supersit ullus alius modus famam ablatam restituendi, etiamsi ejus, qui laesit, mors sequutura sit, efficiendum puto. Lex enim naturae omnino reparationem existimationis exigit.

§. XVII. Qui autem posteriori modo laesit ex quorumdam sententia caritatem tantum violavit, non etiam justitiam, ac consequenter non obligatur ad reparationem: scilicet famam non adimit, quae jam alterius crimine laesa est, sed vulgat; id quod contra amicitiam, non contra justitiam esse videtur. Ego

con-

contra sic sentio, quemlibet habere jus ad bonam famam, quousque facto suo illam non amisit, adeoque qui occulta adhuc privata crimina detegit, eum id proximo adimere, quod ille adhuc possidet, ac propterea reparare teneri.

§. XVIII. Jam vero laeditur alterius fama dicteriis, conviciis, gestis ironicis, scriptionibus satyricis, factis, aut quocumque alio signo, quo alter in suspicionem trahitur. Itaque homini honesto attente observandum est, quemadmodum loquatur, gestiat, scribat, operetur. Idque eo vel maxime, quod nihil tam pronis auribus audiatur, aut tam jucunde spectetur, ut sunt hominum mores corruptissimi, quam obtrectatio, & livor. Accedit quod quum nullius alterius laesionis reparatio sit difficilior, nullum alterum crimen tanto attentius cavendum est, quanto hoc, de quo disserimus. Sed quoniam literae, quae jamdiu inter homines adoleverunt, ut loquacitatem, ita alios mordendi pruriginem magnam adduxerunt, ut tum bene sapiant Literatorum scripta, quum amarulentiora sunt; de controversiis Literatorum ut pauca dicamus locus exigit.

§. XIX. Aliorum opiniones refellere, non odio personae, sed veri amore, non modo licet cuique, sed est potissimum Philosophiae, idest inquisitionis veri, officium. Sed intra modum honestatis & urbanitatis hujusmodi confutationes contineri debent. Primum doctrina impetenda est, non mores, ne de Philosopho Satyricus fiat. Quo circa ferri vix possunt ii, qui tum bene alios refutasse arbitrantur, quum aut humiles & infames eorum genealogias contexerunt, aut adolescentiae impuritates amarulente descripserunt, aut mores corruptos graphice depinxerunt. Nam id praeterquamquod solet esse argumentum injustae caussae & animi imbecillis, & impotentis, ad rem quoque nihil pertinet. Neque enim idcirco minus verum est, *tres angulos trianguli duobus rectis esse aequales*, quod ab homine moribus

bus depravato, aut vili loco nato dicatur. Deinde ita confutandae sunt aliorum sententiae, ut argumentis, non verbis demonstretur, esse eas absurdas, & ineptas. Quare dicteria illa, auctores illarum sententiarum esse ineptos, perridiculos, pueriles, stultos, & similia, quae comparata sunt ad aliorum existimationem minuendam, pugnant cum naturali honestate & justitia, pugnant cum amicitia generis humani totius honestatis fundamento, pugnant cum urbanitate. Non possum hac in re satis laudare B. Thomam, veterisque alios scholae philosophos, qui quum res gravissimas pertractent, non solum adversus imperitos auctores absurdarum opinionum, verum etiam Haereticos, & Atheos, nullam unquam animi commotionem praeseferunt, tantum abest ut pugnent conviciis, quibus deinceps refertae Philosophorum scholae fuerunt. Quamobrem & me quoque poenitet, in iis opusculis, quae junior edidi, aut ab ignea adolescentiae vi, aut consuetudine, cui veluti Fato cuidam interdum vel sapientissimis parendum est, quandoque ad salsa haec dicteria abreptum.

§. XX. Sed de verborum usu & abusu in civili societate dicere res ipsa hic postulat. Sermo seu verba, in usum societatis nobis a Deo data sunt: nam nec officia nostra adversus nos ipsos, nec officia adversus Deum, si homo solus in Tellure esset, verborum adminiculo indigerent. Est nempe sermo potissimum societatis ineundae & conservandae vinculum. Enimvero societas sine communicatione sensorum animi nulla esse potest: nec communicatio sensorum animi sine sermone, aut aliis signis, quae vicem verborum gerunt, peragi potest. Ex quo fit, ut societas inter homines nec contrahi, nec stare possit sine verborum usu, aut usu aliorum signorum, quae vicem sermonis obtinent.

§. XXI. Duplex autem est verborum usus, unus Philosophicus, seu reipublicae literariae, alter civilis, seu Reipublicae civilis. Primus est Philosophorum veritatem

tem indagantium, aut docentium, de quo nunc non disputamus: alter est hominum omnium in societate viventium, atque inter se animi sententias communicantium ad vitam civilem commode transigendam, de quo hic disserendum est. Hic usus exigit, ut verba adhibeantur cum iis notionibus, quae cum illis conjuncta sunt inter eos, quibuscum loquimur. Ejus ratio est, quia alioquin verborum finis non obtineretur, sed frustraretur societas. Peccat autem gravius, aut minus grave, qui verba adhibet in usu civili cum alia notione, quam quae recepta semel est, prout magis, vel minus jura societatis, vel singulorum laedit.

§. XXII. Porro regulae generales circa hunc vocabulorum usum ad duas sequentes referri possunt. Prima est, quum nullius interest nec jure perfecto, nec imperfecto me loqui, tum tacere crimini verti nequit: jure vero crimini vertitur taciturnitas, ubi alterius interest me loqui. Ea regula demonstratur facile ex fine sermonis civilis. Hic finis est societatem inire, aut conservare, ut dictum est: at quum nullius interest, me loqui, nulla jura societatis aut ineundae aut conservandae exigunt, ut loquar; ergo quoniam in hoc casu omnis cessat finis sermonis, nullo jure cogor loqui. Quod si aliorum intersit, me loqui, tum jura societatis silentio laeduntur: quocirca silentium in hoc posteriori casu crimini vertitur.

§. XXIII. Itaque dissimulare, seu studiose animi sensa tegere, quum nullius interest, neque ex jure perfecto, neque imperfecto scire, licitum semper est. Scio Ciceronem pertinaciter contendere, dissimulare non esse viri boni. Cujus opinionis, nisi ita accipiatur, ut intelligatur ea dissimulatio, qua alter laeditur, nullas video rationes: neque vero his in rebus tantum auctoritas valere debet, ut etiam sine ratione defendatur. Dissimulare vero, ubi agitur de bono aliorum, vel non laedendo, vel promovendo;

ad

ad quorum primum jure perfecto obligamur, ad alterum jure imperfecto, non modo viri boni non est, sed est contra justitiam; laeduntur enim jura aut amicitiae, aut societatis.

§. XXIV. Sunt quibus placet, non eodem modo omnes peccare, qui tacent, ubi aliorum interest, eos loqui. Nempe contendunt eos, qui ex peculiari conventione, aut pacto loqui tenentur, ut custodes publici, Reipublicae gubernatores, administri, testes publica auctoritate interrogati, ex justitia teneri ad loquendum, ut si taceant, vel dissimulent, indeque damnum nascatur, justitiam laedant, & ad reparationem damni teneantur: ceteros vero, qui loqui ex speciali foedere non obligantur, si taceant, laedere caritatem tantum, nec idcirco obligari ad damnum resarciendum.

§. XXV. Hujus autem doctrinae posterior pars est manifesto falsa, praesertim si agatur de iis rebus, quae ad publicam tranquillitatem & securitatem pertinent; omnes enim qui in societatem convenerunt, seu diserte, seu tacite, sese obligaverunt ad ea omnia, quae societatis intersunt; nam sine mutuis hujusmodi pactis nulla societas nec iniri, nec conservari potest. Inter pacta autem hujusmodi praecipuum est, ut in mutuam tranquillitatem & securitatem conspirent omnes. Quare in societate ex pactis ejus fundamentalibus alter alterius custos esse debet. Ergo quicumque silentio suo alterum perdidit, aut alterius bona laedi permisit, aut effecit quominus justitia locum haberet cum publica pernicie, justitiae leges violavit, ac proinde ad damnum reparandum lege naturae primaria obligatur. Illud verum est, neminem obligari cum suo damno, vel periculo, ubi non jus perfectum, sed imperfectum tantum exigit: nam jus humanitatis exigit quidem, ut alterius bona provehamus, sed ita ut ne nos laedamus.

§. XXVI. Altera regula est, contra legem naturae esse alterum verbis, aut aliis signis, quae vicem

cem verborum gerunt, circumvenire, decipere, atque idcirco laedere, & qui id efficit, reparare laesionem debere. Generalis est ejus regulae ratio cum ex lege naturae primaria, quae jubet, ut neminem laedamus, tum ex fine sermonis, & eorum signorum, quae vicem sermonis gerunt, ut scilicet, ne illis utamur contra receptum sensum. Mendacium ergo, idest abusus vocabulorum ad alterum decipiendum, atque ita laedendum, jure naturae primario prohibitum est. Ob eandem rationem jure naturae prohibitae sunt omnes *aequivocationes*, *& restrictiones mentales*, ut vocant, ex quibus alterius jus perfectum aut imperfectum laeditur. Quare mirum est quum hujusmodi aequivocationes damnaverunt Gentiles ipsi Philosophi, inprimis severissime Cicero, inventos esse Philosophos Christianos, qui eas defendere potuerint, atque viam aperire infinitis modis alios ludificandi & defraudandi.

§. XXVII. Laeditur autem alter sermone mendaci, quum ejus jus aut perfectum, aut imperfectum violatur. Principio omnes Reipublicae administri jus habent perfectum a nobis exigendi, & ut loquamur, & ne mentiamur, vel aequivocemus in iis rebus, quae ad publicum regimen pertinent. Itaque si nostris mendaciis, vel aequivocationibus eos ludificemus, indeque damnum quodcumque in societate nascatur, contra naturae legem peccamus, & damnum resarcire tenemur. Praeterea omnes homines, cum quibus in naturali societate positi sumus, jus habent perfectum, ut ne a nobis in contractibus, conventionibus, promissis, laedantur. Quare si his modis laesi sint, jure ipso naturali reparationem exigere possunt. Ad haec omnes homines jus habent perfectum, ut nullo modo quibuscumque in rebus fallaci oratione circumveniantur, ex qua quidquam damni eorum animo, vitae, bonis externis, famae inferri possit. Quare si hujusmodi damna illata sint, reparare tenemur. Tandem omnes homines

jure

jure humanitatis imperfecto exigere a nobis possunt, ut quocumque modo scimus & possumus eos juvemus: si id detrectemus facere aut mentiendo, aut aequivocando, officia humanitatis violamus.

§. XXVIII. De mendacio officioso, ut vocant, disputatum est olim acerrime, hodieque disputatur inter doctos. S. Augustinus ad Cosentium hanc quaestionem vocat *latebrosam*, *& inter doctos alternantem.* Grotius Epist. CCXVIII. hac in re se valde aestuasse scribit. Est mendacium officiosum, quum verbis utimur aut contrario, aut diverso sensu, quam quo recepta sunt, ut alteri prosimus, nullius jus laedendo. Recentiores quidam scriptores *falsiloquium* appellant, atque in eo distinguunt a mendacio, quod mendacium semper conjunctum sit cum violatione juris alterius. Sed & sic dicitur *mendacium officiosum, ut* Vulpianus in L. 1. §. 3. ff. de dolo malo memorat apud antiquos & *dolum bonum dictum*: *veteres*, inquit, *dolum etiam bonum dicebant*, *& pro solertia hoc nomen accipiebant*. Nam dolum malum definit eodem loco Labeo, *omnem calliditatem*, *fallaciam*, *machinationem*, *ad circumveniendum*, *fallendum*, *decipiendum alterum adhibitam* quae eadem locum habent in doloso mendacio.

§. XXIX. Sanctus Augustinus in laudato loco negat mendacia officiosa esse licita. Eum sequuti sunt Theologi ferme omnes Occidentales. Duplici ratione utuntur. Prima, quod in scripturis sacris omne omnino mendacium prohibeatur. Altera, quod mendacium etiam officiosum cum Dei veracitate pugnat; quae autem cum divinis perfectionibus pugnant vitia esse constat. Accedit tertia ratio, quod pugnat cum sinceritate viri boni, quae cum sit nobilissima virtus, necesse est, ut quod ei adversatur, sit vitium. Praeterea quaeritur, utrum cum mendacio officioso jurare possimus? Quum id nemo affirmaverit, concluditur, his mendaciis conscientiae dictamen refragari.

§. XXX. Grotius vero, & Pufendorffius, ac quidam

dam ex Theologis nostris, in contrariam abeunt sententiam, putantque nullo nec naturae, nec positivo jure hujusmodi mendacia prohiberi. Principio, inquiunt, neque jura cujusquam laedunt, neque amori aut erga Deum, aut erga nos, aut erga alios adversantur, quinimmo amorem erga proximum continent magnum. Deinde verba sunt instrumenta societatis; ergo licet iis uti in societatis beneficium, quocumque tandem modo adhibeantur, dum nullum nec Dei, nec hominis ullius jus laedunt. Accedit, quod non videtur posse damnari tot hominum honestorum exempla, ut Medicorum, & Administrorum Reipublicae, qui ut secreta tegant, ad hujusmodi falsiloquia saepe confugere tenentur. Tandem veteres aliquot, & doctissimi Patres, inprimis S. Johannes Chrisostomus in Libris de Sacerdotio, non audent haec falsiloquia damnare.

§. XXXI. Quod pertinet ad argumenta partis oppositae, primo respondent, prohiberi in scripturis mendacia perniciosa, nec ullum esse in iis verbum, ex quo possit intelligi, prohiberi etiam falsiloquia officiosa. Argumento vero a veritate Dei desumto reponunt, nimis illud probare; probat enim mendacia quoque jocosa esse contra legem naturae, quae tamen ipse Augustinus non audet damnare. Praeterquamquod regula, inquiunt, actionum humanarum, quae efficit justas, & honestas, est lex a Deo lata, non vero Dei natura. Nam homines quantumcumque conantur, nunquam possunt actiones suas ita componere, ut toti Dei naturae omnibusque Dei proprietatibus sint consentaneae. Quod pertinet ad tertium argumentum, ajunt sinceritatem tum esse virtutem, quum dissimulatio vel falsiloquium sunt contraria officiis, quae Deo, vel aliis, debemus: alioquin aliis omnia nostra secreta propalare esset virtus, quum ut plurimum magnum sit stultitiae vitium.

§. XXXII. Quarto tandem argumento respondent, juramentum non homines tantum spectare, sed praeterea obsequium Deo debitum. Quum vero Deus in-

timas quoque cordis cogitationes intueatur, nefas est falsiloquium jurejurando confirmare.

§. XXXIII. Ego in quaestione ancipiti intelligo satius esse, ut ab iis quoque mendaciis vir bonus se abstineat: neque enim dubitari potest, quin iis uti levitatem quamdam contineat & sinceritatis virtutem laedat. Nam licet in posteriori sententia plus videatur probabilitatis intrinsecae, plus est in priori extrinsecae: Videtur enim aliquid concedendum tot viris doctis, & honestis, qui priorem sententiam amplexi sunt. Ceterum ubi quis ea falsiloquia admiserit, putandum non est ea per se levem culpam excedere.

CAPUT V.

De Officiis Justitiae hypotheticis, ac primum de Dominio, ejusque acquirendi modis originariis.

§. I. QUae officia hypothetica dici solent, ea omnia ex duplici ferme fonte derivantur, dominio, & sermone. De Officiis, quae ex sermone proficiscuntur, superius disseruimus: Ergo superest ut hoc in loco de iis disseramus, quae ex rerum dominio nascuntur, quae longe lateque patent; & in quibus (ea est hominum cupiditas) saepius peccamus. Prius vero quam id efficiamus, de natura ipsa dominii ejusque acquirendi modis secundum naturae leges dicemus.

§. II. Dominium Philosophi atque Jurisconsulti discrepantibus definitionibus definiverunt, superque ea re non minus contentiose concertarunt, quam super ipso rerum dominio inter mortales concertari solet. Quoniam vero hujusmodi concertationes ex jure civili magis quam ex naturali oriuntur; & subtilitates juris civilis natura ferme ignorat; hujusmodi disputationes missas faciemus. Placet igitur haec definitio, *jus, seu facultas alios, praeterquam se ipsum, usu rei excluden-*

den-

dendi, seu jus utendi, & omnem alium usu rei excludendi. *Uti* autem hoc in loco pro omnem omnino utilitatem capere positum est. Itaque fit ut dominium in duobus juribus positum sit, utendi, & excludendi alios.

§. III. Dominium autem est *vel proprietatis*, *vel communionis positivae*: illud est jus omnes alios praeter nos ab usu rei excludendi. Hoc vero jus excludendi ceteros praeterquam paucos. In illo res in unius sunt positae potestate & usu: in hoc sunt in usu & potestate paucorum. Hoc & apud veteres quasdam nationes obtinuit, quae majorem rerum partem in communione positiva habuerunt, quales Germani quidam Populi, de quibus Tacitus de moribus Germanorum, & hodie apud nos inter Monachos obtinet. Quae vero res ita sunt in medio omnibus expositae, ut nulli sit jus ullum ab earum usu excludendi, eae in negativa communione positae esse dicuntur. Vide Pufendorff. de jure naturali, & Gent. lib. 4. cap. 4. In hac communione si quis jus habeat rebus communibus utendi, nullum vero habeat jus alios excludendi, dominium non dicitur habere. Quo circa duo sunt necessaria, ut dictum est, ut quis rei alicujus integrum habeat Dominium, jus scilicet utendi, & jus excludendi omnes alios; alterum sine altero, verum & certum dominium non facit.

§. IIII. Ut igitur demonstrari possit, homines dominium rerum Telluris, in qua nascuntur, legitime habere posse, ostendendum est primum, eos habere a natura ipsa jus iis utendi. Deinde habere & jus quasdam res ita in usum suum traducendi, ut ab earum contrectatione jure possint ceteros excludere. Utrumque perfacile factu est. Principio Deus vult ut homines conserventur, quandoquidem vult ut existant. Quum autem ea sit hominum conditio, ut rerum externarum indigeant, queis aut nutriantur, aut contra ea, quae ipsorum compagem destruere possunt, muniantur; profecto eas omnes assumendi, iisque ad

vitam conſervandam, & tutandam utendi jus a Deo habent: alioquin fruſtra Deus & hominibus vitam dedeſſit, & hujuſmodi res, quarum pars majorum nullum alium habet uſum, produxiſſet, earumque genera perpetuo conſervaret. Conſule Puſendorff. de officio hominis & civis lib. I. cap. 12.

§. V. Deinde quod poſſint homines res quaſdam exhauſti uſus ita in poteſtatem ſuam redigere, ut ab earum uſu jure alios arceant, ſequentes rationes demonſtrant. Prima quod quarumdam ſpecierum individua, aut ſui exiguitate, aut brevi duratione, non poſſint niſi uni aut paucis ſufficere; ergo dum harum rerum aliquam occupavi, jus habeo utendi, & excludendi alios, quum non poſſit pluribus eſſe ſatis. Secunda, quod quaedam rerum genera ſunt, quae, niſi induſtria humana excolantur, aut nullius ſunt uſus, aut admodum exigui. Si igitur earum partem aliquam ita ego excolui, ut fructus mihi neceſſarios, vel utiles producat, habeo jus ceteros excludendi, ſiquidem natura ipſa fit, ut quod ex me tantum eſt, meum ſit. Tertia quod utcumque communio negativa inter paucos homines commode & pacate ſervari poſſit; in tanta tamen humani generis multitudine ſine continuis diſcordiis ſervari nequit; quas diſcordias proculdubio non amat Deus, cujus leges omnes ad pacem, unitatem, & publicam felicitatem tendunt.

§. VI. Quoniam ergo homines legitimum dominium bonorum Telluris habere poſſunt, illud ſupereſt perquirendum, natura ne in rerum dominio naturali ſint, an pactionibus a communione negativa, ſed ſecundum naturae leges, in rerum dominium venerint? Melioribus juris naturae interpretibus placuit, primos homines in communione negativa creatos fuiſſe, atque in ea manſiſſe, quamdiu genus humanum intra paucos extitit. Grotius ferme ſolus in communione poſitiva primos mortales procreatos opinatur, ut ceteri poſt illos modis tantum derivativis rerum dominium acquiſiverint. Sed prior ſenten-

tia

tia probabilior profecto est, nisi ab altera solis vocabulis discordet. Enim vero quum Deus res Telluris in omnium hominum usum effecerit, non est credibile, ita primis duobus hominibus earum usum dedisse, ut jus quoque dederit ceteros omnes excludendi, praesertim, quum illud necessarium non fuerit. Vere ergo Cic. Lib. I. de offic. cap. 7. scripsit. *Sunt privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, lege* &c.. S. sic quoque Ambrosius lib. I. de offic. cap. 18. *natura*, inquit, *omnia omnibus in communi profudit. sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis esset & terra foret quaedam possessio communis. Natura igitur jus commune fecit, usurpatio jus fecit privatum*, Conferatur Pufendorff. Lib. 4. de jure naturae & Gentium cap. 2.

§. VII. Nec vero dubitare possumus, qui in hoc statu homines per aliquod temporis intervallum permanserint. Est hoc conforme primaevae hominum naturae, & magna veterum consensione firmatum. Nam principio non est verisimile paucos homines sanguine & primaeva charitate conjunctos, quum bona Telluris non solum sufficerent, sed abundarent, atque nec dum luxus, & ex luxu cupiditas & avaritia natae essent, ab ea communione voluisse discedere. Accedit eodem, quod post diluvium veteris illius communionis vestigia quaedam reperiamus in familiis Patriarcharum. Sed reperimus & inter barbaras ac efferatas gentes utriusque continentis, quibus nil dum proprii nisi quod manu cepere. Tandem idem tradidere plures veterum scriptorum, praesertim Plato, Thucidides, Aristoteles, Horatius, Justinus, Seneca, & illi qui seculum aureum descripserunt. Huc pertinet locus Virg. Lib. 1. Georgicorum vers. 125.

. . . . nec subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque Tellus
Omnia liberius nullo poscente ferebat.

§. VIII. Quibus autem ex caussis a primaeva illa rerum communione discessum sit, pluribus edisserunt Grot. de jure Bell. & Pac., & Pufendorff. Lib. 4. Cap.2. Nec vero id explicatu difficile est: nam jure naturae, quod *permissivum* dicitur, potuisse homines, ubi illa rerum communio minime apta esset vitae pacate transigendae, ab ea discedere, nihil est quod dubitemus: totius enim juris naturae finis, ut saepe dictum est, publica felicitate & tranquillitate continetur: communionem autem rerum adulto humano genere publicae concordiae & tranquillitati adversari, praesertim ut sunt hominum mores & affectus depravatissimi, quum per se manifestum est, tum barbarae illae nationes probant, quae in statu naturae viventes, in mutuo etiam ac perpetuo sunt bello. Ergo jure suo homines ab illa communione discedere potuerunt.

§. IX. Jam modi, quibus olim dominium privatum inductum est, & potest etiamnum induci, in *originarios*, & *derivativos* secundum Grotium dividi solent. Primi sunt *occupatio*, & *accessio*. Secundi vero *divisio*, *cessio*, *traditio*. Scilicet vel a communione rerum negativa usurpatione ad dominium transitur, & modus acquirendi dominium dicitur *occupatio*: vel rebus occupatis natura vel industria aliquid adjungit, & appellatur *accessio*. At res, quae in dominio sunt, vel sunt in *communione positiva*, vel in *proprietate*. Si primum ad proprietatem devenire licet *divisione*, & *cessione*: si alterum, *traditione*. Paucis haec nunc sunt explicanda, ut quae ex dominio nascuntur officia adversus alios, intelligi & dimetiri possint. Et in hoc quidem capite modos originarios expediemus: in sequente de derivativis disseremus.

§. X. Ex iis, quae dicta sunt, patet, licere sub dominium nostrum conferre, quae vacua sunt, hoc est in medio posita, & usus finiti. Ea dicitur occupatio. Justa autem est & secundum naturae leges occupatio rerum aut nullius, aut derelictarum.

Quare si res dominum habeat, sitque ab eo vel amissa, vel abducta furto, rapina, incendio, vento, flumine, raptu ferae, vel invite projecta, nulla occupatione nostra fieri potest: non dum enim dominus animum eam possidendi abjecit, nec propterea vacua est. Contra vero, si vel animi gratia projecit, ut Polycrates annulum in mare; vel amissam sciens prudensque pro derelicta habeat, ea cedit occupanti; est enim vacua.

§. XI. Ex his sequitur, venationem, piscationem, aucupium esse species occupationis licitas, non modo in locis desertis, & vacuis, verum etiam in territoriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium, aut avium multitudo, ut sufficere omnibus videantur. Nam quum eae rerum species sunt ita copiosae, ut inexhausti sint usus, semper in medio positae censendae sunt; praesertim si nullis locis cohiberi possint. Contra vero si sint tales rerum species, quae non omnibus sufficere possint, eaeque idcirco locis claudi possint, jure occupari possunt, nec in iis venatio, piscatio, aucupium locum amplius habere possunt, nisi quum ita evaserint e custodia, ut nulla domino sit amplius spes recuperandi.

§. XII. Quaeritur hoc in loco, an Mare possit occupari? Quaestio istaec acerrime inter Grotium, & Seldenum, aliosque Belgas & Anglos, saepe quoque inter Principes ferro & igne, disceptata est. Ejus controversiae historiam contexuit Baeclerus ad Grot. lib. 2. de jure Bell. & pac. cap. 2. §. 3. Placuit quibusdam mare non posse occupari, quia corporali possessione retineri nequit: nam occupatio animo simul & corpore facienda est. Id salsum & ineptum jure censet Pufendorff. Nam mare navibus, portubus, propugnaculis, praesertim ad freta, & promontoria, non secus atque Tellus, corporali possessione occupari potest. Distinguendi potius sunt duo marium usus, quorum alter est navigatio, alter piscatio piscium, aliarumque exhausti usus, cetorum, gemmarum &c. Pri-

mus usus natura liber esse debet : natura enim humana exigit, ut inter plures nationes commercium intercedat. Atque inde factum est, quemadmodum praeclare observat Grotius, ut non omnibus ferat omnia Tellus, quo nationes dissitae necessario commercio inter se jungantur. Hunc usum occupare velle contra naturae legem est. Id tamen non vetat, quin si alicujus nationis navigatio possit esse infesta, vel perniciosa alteri, possit haec altera illam impedire, non jure occupationis maris; sed jure defensionis, quod ita nationibus adversus nationes convenit, ut hominibus singulis adversus singulos. Alter vero usus, idest piscatio, quum est rerum finiti usus, jure naturae occupari potest, nec licet adversus eos, qui semel occupaverunt, depugnare, ut de possessione eijciantur.

§. XIII. Illud etiam quaeritur, an occupatio bellica ex iisdem principiis justa demonstrari possit? Ex quo tempore Martis furor homines adversus homines armavit, captis urbibus, aut direptis, capientium aexistimata sunt non tantum verbes ipsae, & agri, verum quoque homines, *divina humanaque omnia*, creditumque justas esse hujusmodi occupationes. Historici omnes, quum ea narrant, *jure belli*, *jure Gentium* ea omnia fieri victorum dicunt. Quum nulla occupatio justa esse queat, nisi rerum vacuarum, aut non jure occupatarum, ut demonstratum est, res vero in bello captae nullo modo dici possint vacuae; quinimmo quaedam, ut homines, ne per fictionem quidem esse possint nullius; sequitur earum rerum omnium occupationem non posse esse justam ex eo principio, quod sit rerum vacuarum. Laborant igitur viri docti, ut tale inveniant principium juris naturae quo hujusmodi bellicas occupationes defendere possint a furto & rapina.

§. XIV. Pufendorff. de Jure Naturae, & Gentium lib. 4. cap. 6. §. 14. sic rem componere studet. In bello res hostium in ordine ad alium hostem red-

dun-

duntur dominio veluti vacuae, non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat, quo minus hostis victor res eas auferre, sibique habere possit. Quae doctrina huc redit, eas res esse vacuas, quia alter hostis ob majorem potentiam jure quasi suo auferre potest. Quod si verum est, *omnia sunt virorum fortium*, adeoque principium juris naturae, id est justi & injusti criterium, positum est in armis & viribus, quod mere Hobbesianum est, quodque ne Pufendorff. quidem ipse dixerit.

§. XV. Ego rem sic explico. Occupationes bellicas non posse esse justas, nisi in bello justo, exploratum est. Bellum autem justum tum geritur, quum aut jura nostra defenduntur defensione inculpata, aut ablata repetuntur. In his casibus secundum principia superius demonstrata licitum est eo usque bellum protrahere, quousque hostis in eo statu constituatur, in quo aut non possit amplius nos injuria lacessere, aut nostra nobis jura refecerit. Quod si ad hostem comprimendum necessarium sit ei vires auferre, urbes, divitias, homines, quin id sit justum nemo dubitabit. Accedit quoque, quod justitia ipsa exigat, ut dum initur pax, tantum rerum hostilium retineatur, quantum sufficit ad belli impensas compensandas.

§. XVI. Praeterea licitum est in bello justo retinere ea, quae reddita hostes iterum adversus nos armare possint. Homines vero nisi refractarii & perpetuo contumaces, nullo modo retineri possunt sub servitute, licet in custodia haberi queant ii, qui bello originem dedere, aut milites, donec res pace componatur, ne scilicet si restituantur, hostem adversum nos potentiorem efficiant. Sic enim statuo, totam Ethnicorum philosophiam, qui opinabantur posse in capitis urbibus homines omnes aut ad internecionem usque delere, aut servare ad justam servitutem, falsam omnino esse, nec locum habere posse, nisi in uno tantum casu, quum scilicet nullus alius

mo-

modus superest, quo ad justam pacem & obedientiam redigantur. Sed & imperium in homines in naturali statu viventes jure belli occupari nequit, nisi si occupetur, aut ad eos conservandos, ne scilicet illa naturali libertate abutentes in mutuam perniciem ruant; aut ad nos tutos reddendos ab eorum incursionibus. Horum omnium una est ratio, quod homines omnes liberi nascantur, nec liceat sub imperium mittere, nisi aut ob eorum crimina, quae solo imperio expiari possint, aut ob eorum liberam deditionem. Ex his, quae dicta sunt dijudicari facile potest, an S. August. de imperio Romanorum disputans recte scripserit, *Romanis, si vellent esse justi, redeundum fuisse ad Casas*.

§. XVII. Ad justam quoque occupationem pertinent Thesauri, de quorum prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat: ii enim naturaliter sunt inventoris, veluti res nullius. Quanquam aliter legibus quibusdam civilibus populorum constitutum quandoque est, id quod in antecessum fieri potest: nam potest populus, aut Princeps, cujus est territorii imperium, in antecessum haec sibi reservare, & quodammodo occupare; quo casu inventor nihil juris habet in hujusmodi res. Sed leges Populorum civiles super thesauris videri possunt apud eos, qui ea de re ex instituto disseruerunt. In primis consuli possunt Grot. de jure Bell. & Pac. lib. 2. cap. 8. ibique commentatores, Seldenus lib. 6. Juris Naturalis & Gentium cap. 4., & Gotofredus tomo 3. codicis Theodos: pag. 285.

§. XVIII. Veniamus ad accessiones. Alter modus, ut dictum est, acquirendi dominium originarius est accessio, per quam intelligimus jus ea, quae substantiae nobis acquisitae accedunt, incrementa nobis vindicandi. Quum autem res nostrae incrementum accipere possint vel naturae ipsius beneficio, vel industria nostra, vel natura & industria simul; inde factum est, ut jurisconsulti accessionem partiti

sint in *naturalem* , *industrialem* , & *mixtam* . Sic , e. g. solius naturae beneficio debemus faeturam animalium , accessionem per alluvionem , & similia : industriae nostrae tantum speciem rei nostrae inductam , scripturam , sculpturam , picturam , & similia. Denique messem , vindemiam , aliosque fructus telluris nostrae naturae simul & industriae debemus .

§. XIX. Quod autem pertinet ad justitiam hujusmodi accessionum , in naturali accessione distinguendum putat Grot. , utrum res nostra tale cepit incrementum , de cujus origine & priori domino nullo certo argumento constet , vel aliquid , quod in alterius dominio est , rei nostrae accessit . Priori casu, quum res illa , de cujus domino nihil certi constat , pro re nullius merito habeatur , ea jure nobis cedit , veluti vacua , seu nullius . At in posteriori casu res habet dominum , qui alios usu rei suae jure excludere potest ; ea igitur nostra effici nequit . Quare si possit separari a re nostra , reddenda est priori domino : si non possit , dandum est pretium . Haec omnia manifesto fluunt ex iis regulis , quae superius positae sunt .

§. XX. Porro super accessionibus industrialibus , & mixtis sequentes regulas , ex principiis juris naturae statuit Heineccius de jure Naturae , & Gent. lib. 1. cap. 9. Quum agatur de accessione rei alienae ad rem nostram nobis invitis , aut insciis , (nam si consenserimus , res utraque in communione positiva erit) , distinguendum est , utrum ea accessione res nostra evaserit deterior , vel plane inutilis , an vero melior , praestantiorque . Primo casu , qui id efficit accepta re corrupta , ubi eam dominus concedere velit , tenetur ad omne damnum nobis resarciendum , id est ad restituendum non solum rei pretium , etiam justae affectionis , verum etiam quidquid in bonis nostris laesit . Id sequitur manifesto ex regulis de nemine laedendo , quas natura omnibus praescripsit , & quas superius explicuimus .

§. XXI.

§. XXI. In secundo casu iterum distinguendum est, possint nempe res junctae sine notabili dispendio & damno separari, necne. Primo casu, quum utriusque rei domino jus sit alterum rei suae usu excludendi; id vero aliter fieri nequeat, quam rebus illis separatis, conficitur eas esse separandas. Posteriori casu alteri addicenda est, qui alteri pretium rei suae reddat. Addicenda autem est ex regulis prudentium ei, cujus pars nobilior est, & praestantior. Scio Jurisconsultos Romanos censere, ubi duae res dolo malo junctae sint, accessionem sequi dominum principalis, qualis est aedificatio in solo alieno. Si id fit ex legibus societatis civilis, idque in paenam ejus, qui prudens ac videns rem suam alteri conjunxerit, non audeo damnare, dummodo, ne res juncta sit magni pretii. At id ex lege naturali non sequitur, neque consentaneum est mutuae hominum charitati. Ex his principiis responderi potest infinitis quaestionibus, quas super his rebus Jurisconsulti, & Theologi morales excitaverunt: nos principia explicanda suscepimus, non singulas species definiendas.

CAPUT VI.

De modis acquirendi Dominii derivatis.

§. I. Quae in dominio jam constituta sunt, vel sunt in communione positiva, vel in proprietate, ut supra dictum est. A communione positiva ad proprietatem fit transitus, aut divisione, aut cessione. Divisione quidem, si quilibet partem rei juri suo proportionatam in proprietatem accipiat: cessione vero si rem totam reliqui socii ei cedant. Res vero in proprietate positae transeunt in alterius dominium traditione, cujus nomine intelligo omnem omnino alienationem, quae jure fit.

§. II. Alienationes dividi solent ab iis, qui haec sub-

subtilius disputant, primo *in voluntarias*, & *involuntarias*, seu *necessarias*. Necessariae appellantur eae, quae ex anteriori acquirentis jure proficiscuntur, quae necessariae dicuntur in effectu, non in caussa: neque enim ulla alienatio in caussa necessaria concipi potest. Voluntariae vero sunt, quae de novo decernuntur, libere consentientibus tradente & accipiente. Secundo dividuntur in *puras*, & *conditionales*. Primae dominii translationem a nulla conditione suspendunt; secundae vero a conditione aliqua vel circumstantia. Tertio dividuntur in alienationes de praesenti, & de futuro. Primae sunt, quum nobis adhuc vivis rerum nostrarum dominium in alios transfertur: secundae quum transfertur post mortem nostram. Jam consensus in futuram alienationem vel est expressus, & dicitur alienatio testamentaria: vel ex fine, intentione, & conjectura voluntatis colligitur, quemadmodum putat Grotius, & dicitur successio ab intestato.

§. III. Quum res in communione positiva est, jure naturae, nisi aliud pactis constitutum sit, cuilibet licet provocare ad divisionem, portionemque suam repetere, praesertim si ea communio minus sit ei commoda, ut scilicet dominium juris sui plenum habere possit. Nisi enim id liceret, inutile esset rerum dominium. Quid, inquit aliquis, si communio illa his legibus statuta sit, ut esse debeat perpetua? Respondeo pacta sancte servanda esse, sed eas communionis illius leges non posse semper intelligi ita, ut etiam si minus commoda sit sociis communio, perpetuo retinenda sit: neque enim credendum est, socios his legibus communionem inire voluisse; quia natura fit, ut quisque statum minus commodum aversetur. Quare ea pacta interpretationem aliquam excipere possunt. Id tantum vetat non pactorum modo fides, sed lex naturae primaria, ne tunc a communione discedere velimus, quum fieri nequit sine aliorum sociorum damno.

§. IV.

§. IV. Res autem communis vel dividua est, vel individua. Si primum nihil magis aequum est, quam ut scindatur in partes, ac sua cuilibet addicatur. Si posterius, uni addicitur, qui ceteris sociis pro ratis portionibus satisfaciat: nequem enim ad divisionem jure provocari potest, quippe qua res corrumpitur. In addicenda uni prae aliis re indivisibili, aut eligenda persona ex communi sociorum consensu, aut, ubi plures contendunt, sorti id committendum est. Nam quod quidam docent, rem addicendam ei personae, quae praerogativa aliqua ab aliis distinguitur, id ex jure naturae non est, quando agitur de Justitia commutatrice.

§. V. Sunt res quaedam pluribus communes, ad quas licet omnes simul jus perfectum habent, nemo tamen habet singillatim. e. g. ad eleemosinas, quas montes Pietatis dicti elargiri ex legato debent, omnes pauperes jus habent acquisitum ex eorum legatis, qui hujusmodi montes fundaverunt: sed nemo habet singillatim jus perfectum. In his rebus dividendis locum non habet perfecta aequalitas rei dividendae, sed proportio Geometrica; nec ex jure perfecto, sed imperfecto. Proportio Geometrica in hoc posita est, ut sit ratio dati ad jus ejus cui datur, ut ratio ejus, quod datur alteri ad ejus jus. Ita si sit 6. ad 2. in ratione tripla, erit 12. ad 4. in eadem ratione. Quare in his rebus dividendis servandum non est illud, ut totum ad totum, ita pars similis ad similem, sed potius illud, ut sit datum X. ad indigentiam, e. g., pauperis A., ut est datum Z. ad indigentiam pauperis B. Explicemus hoc exemplo: Mille pauperes habeant jus ad mille aureos natum ex alterius benignitate. In his aureis distribuendis non est servanda prior illa proportio, ut singulis pauperibus dentur singuli aurei, sed haec potius, ut si pauperi A. cujus indigentia erat 6., datum sit 2.; pauperi B. cujus indigentia est 12., detur 4.: ita servabitur proportio Geometrica. Eadem porro propor-

tio servanda est in justitia distributrice, quum agitur de paenis, praemiis, aut officiis ex cujusque meritis distribuendis, modo nihil praecessit, quo jus justitiae distributricis evaserit jus strictum justitiae commutatricis. Ea vero quae dicitur ab Aristotele proportio Arithmetica, quae posita est in medio indivisibili & aequaliter ab utroque extremo distante, quale est 6. a. 2. & 10., locum in his rebus nullum habere potest, sed ne in iis quidem semper virtutibus, quae nostri custodiam & culturam spectant; quod paulo post ipse Aristoteles animadvertit.

§. VI. Quaeritur hoc in loco, quaenam harum proportionum in paenis infligendis servanda sit? Distinguendum est: habent enim paenae duplicem finem, satisfactionem injuriae alterius datae, & publicum exemplum, ne scilicet similiter peccetur. Quod ad primum finem, perfecta aequalitas servanda est; agitur enim de jure alterius perfecto reparando. Quod ad alterum finem Geometrica proportio locum habere debet: nam plerumque ob publicam utilitatem licet esse paullo severiorem, seu gravius punire, quam crimen absolute consideratum meretur. Quandoque ob eandem rationem licet aliquid remittere de constituta paena, si id futurum sit in publicam utilitatem.

§. VII. Si res communis uni sociorum attribuatur, ea vocatur cessio. Quum autem unus in reliquorum omnium locum succedat, sequitur eum succedere quoque in jura omnia eorumdem, atque idcirco subire debere, ut omnia commoda, ita incommoda. Ex quo naturali principio recte deduxerunt Jurisconsulti Romani, easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset. Sed ex eodem principio sequitur, seu res dividatur, seu concedatur uni, intelligi traditum liberum dominium rei: ac propterea socios efficere debere, ne dominus in eo dominio impediatur a caussa aliqua antecedente. Id totum dicitur a Jurisconsultis *evictionem* rei praestare. Quocirca praestatio evictionis ex ipso naturae jure proficiscitur.

§. VIII. Veniamus ad traditionem. Homines rerum dominos dominium patrimonii sui, aut totum, aut ex parte in alios transferre posse, juris est naturalis post introductum rerum dominium: inest enim hoc jus in ipsa dominii pleni natura, quae posita est in jure omni modo re sua utendi. Itaque praeclare Aristot., *proprietatis*, inquit, *definitio est*, *ubi penes nos est jus alienandi*. Ceterum nulli dubium est, quin possit per societatem, aut eum, qui in societate summum habet imperium, constitui, ut non nisi sub certis conditionibus dominium transferatur: nam rerum privatarum dominia non possunt ita administrari, ut publica civitatis felicitas laedatur. Quare jure prodigis alienare prohibetur: jure prohibetur alienare iis, qui nondum plenam rationem habent. Eadem de regula in quibusdam civitatibus prohiberi potest alienare in estraneos quaedam rerum genera. Eae autem prohibitiones naturae dominii non adversantur: siquidem ipsa naturae lex praecipit, ut ita rebus nostris utamur, ut neminem interea laedamus, ne ipsis quidem nobis exceptis.

§. IX. Ex doctrina Jurisconsultorum, dominium traditione translatum non intelligitur, nisi rei possessione tradita. Apud plerasque etiam Europae Gentes exigitur, ut traditionis apud Populum, aut Magistratum fiat professio, & relatio in acta. Quae omnia ex jure sunt civili, prudenter licet statuta ad fraudes cavendas. Nam alioquin jus naturae hujusmodi formalitates ignorat: sufficit nempe nostra voluntas tradendi expressa per verba, aut alia signa externa, & consensus acceptantis, item aliquo signo externo expressus. Externa autem esse debent signa dantis, & acceptantis: nam solus actus internus non est congruens naturae societatis humanae. Vide Grot. de jure Belli, & Pacis lib. 2. cap. 6., ibique Cocceii.

§. X. Sed ut transferatur dominium necessarium quoque est, ut qui tradit rem aliquam, habeat, aut habere possit transferendi voluntatem. Quocirca ex

com-

commodato, deposito, locato non intelligitur dominium transferri, multo minus si res tradatur praecario, vel alio titulo pro tradentis arbitrio revocabili: non enim qui tradit voluntatem habet alienandi. Praeterea si animum tradendi vel alienandi habere quis nequeat, quo tempore tradit, ut infans, furiosus, mentecaptus, similes; nullo modo transfertur dominium: nam voluntas non est rationalis.

§. XI. Jam vero potest quis non integrum dominium transferre, sed sibi ex re sua commodum aliquod, aut utilitatem, reservare: potest ad tempus, aut sub conditione aliqua, vel obligatione transferre: Id enim proprium est dominii pleni & absoluti. Inde natae sunt servitutes, inde genera dominiorum, pleni, & minus pleni, directi, & utilis, de quibus diligentissime Jurisconsulti differunt. Omnes hujusmodi alienandi species ex natura dominii consequuntur. Quare, quum dominium rite acquisitum vim habeat ex lege naturae, inde quoque haec omnia vim suam trahunt; quae proinde servare necesse est.

§. XII. Inter species alienationis usitatiores & testamentum recensetur. Sed illud inter doctos summopere controvertitur, utrum ex jure naturae, an vero ex jure civili vim suam habeant testamenta. Ea controversia non parvi est momenti. Etenim si testamenta jure naturae rata sunt, nulla humana auctoritate aut rescindi, aut immutari possunt, sanctumque habendum est, quodcumque eum in modum statutum est. Contra vero si ex jure tantum civili vim suam habent, ubi summus Imperans e republica esse judicaverit, ea rescindere, vel immutare jure suo potest, velut summus Reipublicae moderator.

§. XIII. Ut ea controversia rite componatur omnium primum constituenda est testamenti definitio, ut ejus constet natura. Grotius lib. 2. de Jure Belli, & Pacis cap. 6. §. 4. testamentum sic definit, *alienatio universi patrimonii nostri in mortis eventum, ante eam*

revocabilis, *retento interim jure possidendi*, *& fruendi*. At recte Pufendorff. lib. 4. de Jure naturae, & Gent: cap. 10. §. 2., aliique viri docti observarunt, Grotianam definitionem esse contradictoriam, seu constare ex repugnantibus: neque enim testamentum esse potest alienatio, ubi & revocabilis sit, & retineatur jus possidendi, & fruendi, ac consequenter alios excludendi. Hoc enim jus integrum dominium constituit, quod ubi non transfertur, ne alienatio quidem testamentum esse potest. Sane vero posita Grotiana definitione rogant, quandonam testamentum alienatio sit, ante ne quam testator moriatur, an postquam objerit? non primum, quum adhuc retineatur dominium: nec alterum, quum jam dominio excesserit, quod idcirco transferre amplius nequit: morte enim rerum terrestrium finiuntur dominia. Itaque rectius Pufendorff. ipse testamentum ex mente Jurisconsultorum Romanorum definit, *declarationem voluntatis nostrae circa successores in bona nostra post mortem nostram*, *quae tamen ante mortem pro libito nostro sit mutabilis*, *& revocabilis*. Est scilicet hujusmodi declaratio pollicitatio quaedam, quae nullum jus in heredem transfert: tales enim pollicitationes revocabiles esse ipse ostendit Grotius lib. 2. de Jure Belli & Pacis cap. 11.

§. XIV. Hac posita definitione, quaeritur, an introducto legitime rerum dominio, ex ejus natura necessario consequatur, ut quis ita efficaciter testari possit, ut ejus testamentum jure naturae vim & efficaciam habeat, quemadmodum omnis alia voluntaria alienatio, quae inter vivos fit? Grotii mens est, testamentum, ut alios actus externos, qui societatem spectant, formam certam posse accipere a jure civili, secundum quam nisi instituantur, effectum nullum sint habituri: at substantiam ipsam testamenti cognatam dominio esse, eoque posito, esse juris naturalis. Sed dubia super ea re non levia movet Pufendorff. Henricus vero de Cocceii Commentario

rio

rio in eum Grotii locum, Samuel de Cocceii dissertatione 12. prooemiali ad Grot. lib. 4. cap. 3. sectione 4. Heinecc. Lib. 1. Juris naturalis & Gent. cap. II., aliique viri docti, rotunde negant testamenta juris esse naturae.

§. XV. Nos sequentibus propositionibus rem expediemus, Prima est, non potest jus naturae rata habere testamenta tanquam alienationes in mortis eventum. Primum, alienatio non fit nisi voluntate rationali, qua volumus dominium transferre: quum autem testatores neque vivi dominium rerum suarum in heredem transferant, neque possint transferre postquam occiderunt, quia dominia morte finiuntur; sequitur tastamentum non esse alienationem, neque idcirco velut alienationem a lege naturae comprobari. Videntur hoc intellexisse Jurisconsulti Romani, qui ut huic difficultati obviam irent, ad fictiones confugerunt: Finxerunt enim momentum aditionis hereditatis cum momento mortis testatoris idem esse, & hoc momentum unum idemque cum momento testamentifactionis. Sed hujusmodi fictiones alienae sunt a naturae simplicitate & veritate.

§. XVI. Deinde, omnis alienatio ut vim a natura habeat exigit in alienante voluntatem dandi, in excipiente recipiendi, quae in testamento desunt. Tum dominium rerum terrestrium in usum presentis tantum vitae nobis concessum est; ergo morte finitur. Quare quum jus alienandi sequatur dominium, nullum nobis competere potest, postquam occidimus. Testator autem non alienat vivens, quia nullum jus transfert in heredem; ergo Testamentifactio vim habere nequit ex naturali lege tanquam alienatio.

§. XVII. Altera propositio est, consentaneum est juri naturae rata servare testamenta, ubi nihil reipublicae interest: at si reipublicae intersit, potest illa summus Imperans aut rescindere, aut permutare. Ratio primae partis est, quia interest tranquillitatis

publicae ita esse singulis persuasum, ut possint de rebus suis disponere post mortem. Ad rem Quintil. declamatione 308. *Neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem; alioquin potest grave videri & ipsum patrimonium, si non integram legem habeat, & quum omne jus in id nobis permittatur viventibus, auferatur morientibus.*

§. XVIII. Secundae partis demonstratio omnium expeditissima est. Tota enim ratio, ob quam testamenta juri naturae conformia pronunciamus, desumta est ex fine legum naturalium, publica scilicet tranquillitate: ergo ubi ejusmodi sunt testamenta, ut publicae utilitati & tranquillitati adversentur, nullo modo aequum est, ut serventur rata. Jam vero quum judicium supremum earum rerum, quae ad publicam civium utilitatem pertinent, in imperio civili sit summorum Imperantium; efficitur eorum juris esse ejusmodi species perpendere, & secundum publicam utilitatem definire. Nec desunt exempla apud veteres rescissorum testamentorum etiam secundum solemnitates juris civilis factorum, veluti quum testamentum Tiberii Senatus irritum declaravit, ut narrat Dio lib: 49., & testamentum Virgilii, quo constituerat, *sua rapidis aboleri carmina flammis*, invalidavit Augustus. Accedit, quod Romani ipsi Jurisconsulti & Imperatores non omnibus testamenti factionem concedunt. Ita e. g. deportatus non habet testamenti factionem, etsi retineat omnia, quae sunt juris naturae, l. 1. c. de bonorum possessione.

§. XIX. Quae autem dicta sunt in priori propositione ita intellecta volumus, ut infinita illa testandi licentia, quam leges Romanae induxerunt, quae nullam aliam habeat regulam, nisi testatoris libidinem, non ex jure naturae, sed civili tantum vim habeat. At liberorum, Nepotum, aliorumque in linea recta successio in bona Paterna, vel avita, jure & ordine naturae constat, quia ex jure & ordine naturali est, ut Parentes liberis, quos voluntarie genue-

runt

runt, provideant. Secundo quia in ordine naturae est, ut Parentes in bonis acquirendis non sibi tantum, sed posteritati quoque suae prospiciant; quo fine defraudaretur natura, si eorum posteritas ab hereditate excluderetur. Tertio quia tota linea recta dum superstes est una cum stipite in eorum bonorum possessione est, ut idcirco una occupasse videatur. Quarto quia familia est unum corpus artificiale, cujus caput natura ipsa est Paterfamilias, aut, eo deficiente, is, qui Patri conjunctior est. Quare ut in Imperio familiae naturaliter succedit is, qui Patri est conjunctior, ita quoque succedit in bonorum possessione, quae est ratio Samuelis de Coccei. Hinc apud veteres quasque nationes non aliud ferme testamentum obtinuit, quam hoc, ut sui cuique liberi, aut sanguine conjunctiores, heredes essent. Apud Germanos, *heredes successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum*. (Tacitus de moribus Germanorum cap. 20.) Idem antiquitus observatum Athenis colligi potest ex Plutarcho in Solone. Idem factitatum apud Hebraeos demonstrat Seldenus de Successione ad leges hebraeorum cap. 24.

CAPUT VII.

De Officiis, quae ex dominio rerum proficiscunt.

§. I. Quemadmodum bona Telluris juste & honeste nostra efficere possimus, iisque pacata uti conscientia, in superioribus demonstratum est. Nunc in id inquirendum, quae super iis adversus alios officia servare oporteat. Officia, quae adversus alios ex rerum dominio nascuntur, paucis regulis complexus est Pufendorff. de officio hominis & civis cap. 13. Eas nos in medium proferemus paucis adnotationibus additis. Prima regula est, *ut quilibet teneatur alterum* (non hostem, adversus quem bellum justum gerat) *pati rebus suis quiete frui, neque vi, aut per fraudem*

illas corrumpere, *intervertere*, *aut ad se trahere*, qua regula furta, rapinae, damna, injuriae, fraudes, & alia crimina in res alienas tendentia, prohibentur. Ejus regulae ratio ex omnibus systematibus juris naturalis desumi potest. Primo id exigit custodia societatis: ita enim societas sancte custoditur, si cuique sua jura serventur. Secundo id postulat amor, quo ex lege naturali omnes amare tenemur: is enim vetat cuique injustum dolorem inferre. Tertio non patitur contrarium natura dominii, quod, ut demonstratum est, leges naturae probant. Tandem id gentium omnium leges civiles confirmant. Nam quanquam de Ægyptiis, & Spartanis contrarium referatur, quippe apud quos furta permissa fuisse dicuntur; ea tamen, quae dicebantur furta, proprie dicta furta non erant, ubi omnes consentiebant: quandoquidem quibus in casibus bona dominorum voluntate veluti in medio posita sunt, nullum furtum admitti potest.

§. II. Sed quaeri potest, utrum eadem lege prohibeantur usucapiones, itaut praescriptio longi temporis, vel immemorialis, res alienas nostras facere nequeat? Usucapiones longi temporis vel immemoriales res alienas efficere nostras, legibus Romanorum civilibus statutum est. Quumque eae leges evaserint jus commune gentium Europaearum, hinc hujusmodi praescriptiones in tota Europa invaluerunt. Sed & apud Hebraeos, & Graecos, aliasque antiquas Nationes idipsum approbatum legibus. Vide Grotium lib. 2. de jure Belli, & Pacis cap. 4. Cicero in 2. de officiis contra aequitatem esse pronunciat, *ut agrum multis annis, aut etiam seculis ante possessum, qui habuit amittat*. Grotius idipsum sequentibus argumentis confirmat, quod scilicet & controversiae nunquam finirentur, & omnium animi dominiorum incertitudine perturbarentur, & lites ex litibus sererentur, si longi temporis praescriptio res alienas non faceret nostras.

§. III. At difficile est demonstrare ex principiis juris

juris naturae, usucapiones quantivis temporis justas evadere posse, nisi accedat voluntas legitimi domini. Ipse Grotius agnoscit, tempus suapte natura vim nullam effectricem habere: *Nihil*, inquit, *fit a tempore, quanquam nihil non fit in tempore*. Efficere ergo tempus nequit, ut quod meum est, sine voluntate, aut facto meo, evadat alienum. Quod si leges civiles id constituunt, censendum est id efficere in paenam, qua legitimus dominus ob suam negligentiam punitur. Ac vero, aut res, quae usucapitur, a nobis sublata fuit furto, vel rapina, & tum lex ipsa duodecim tabularum negat usucapi posse, *Adversus furem aeterna auctoritas esto*; aut casu vel fortuito in alienam possessionem transiit, & possessor posterior, quum legitimum ejus dominium non habeat, ne transferre quidem potest in alios, ut perspecte ratiocinatur Cujacius ad l. 1. de usucapionibus. Vide & Samuelem de Cocceii dissertatione 12. prooemiali ad Grotium lib. 4. cap. 3. Sect. 5.

§. IV. Secunda Pufendorff. regula est, *quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimine, & bona nostra fide, eamque adhuc in nostra potestate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat*. Scilicet id exigit natura dominii, & generica illa naturae lex, quae suum cuique jus tribuendum praecipit. Ceterum non tenemur rem hanc restituere nostris impensis, si periit: nullo enim crimine eam habemus. Praeterea si quas in ea servanda impensas fecimus, recte possumus repetere, aut tantisper, quoad illae compensentur, retinere. Ad restituendam porro rem tunc actu tenemur, quum nobis innotuit, rem illam esse alienam. Sed quod justo titulo acquisivimus, non tenemur ipsi in dubbium revocare, & velut publice denunciare, quousque solida dubitandi argumenta nos non sollicitent.

§. V. Et hoc quidem officium rem alienam legitimo domino restituendi prius est atque potius of-

ficiis ceteris, quae ex peculiari contractu nascuntur, ut si collidantur, illud servandum potius sit, quam haec. E. g. si quis rem furtivam, me imprudente, apud me deponat, & interim mihi innotescat dominus, teneor furi restituere ex peculiari officio depositi, domino vero legitimo ex officio generico dominii: quum autem posterius officium sit potius & antiquius; efficitur ut nullus supersit locus officio peculiari, quod nascitur ex deposito. Neque necesse est distinguere inter jus civile, & naturale, quod efficit Triphoninus in l. 31. ff. depositi: Jus enim naturae antiquius est & potius jure civili, ut si collidantur, prius servandum sit. Laudo ego Jurisconsultorum Romanorum sollicitudinem, qui his disputationibus bonam fidem inter cives firmare student: sed nego eam firmari posse officiorum naturalium violatione, ut civilia serventur.

§. VI. Regula Pufendorff. tertia est: *Si res aliena bona fide parta sit consumta, officii est naturalis tantumdem restituere domino, quantum ex eo patrimonio nostro accessit, seu in quantum facti sumus ditiores, ne scilicet ex immerito alterius damno lucrum capiamus.* Eam tamen regulam sic intelligendam docet, ut restituere teneamur id, in quo facti sumus locupletiores aut ex ipsius rei substantia, aut ex rei fructibus naturalibus, non vero si ex fructibus industrialibus. Oppugnat hanc regulam Barbeiracius adnotationibus in opus majus Pufendorffii, eo argumento, quod qui possidet bona fide tantisper dum possidet loco domini est, ac propterea ut dominus omnem utilitatem ex re possessa jure capere potest. Sed, me saltem auctore, praevalere debet principium alterum, *neminem locupletari oportere immerito alterius damno.* Videri possunt, quae ad hunc locum Pufendorff. adnotavit Everardus Otto.

§. VII. Superiorem regulam sequentibus aliis idem auctor illustrat. Prima est, *possessor bonae fidei non tenetur ad ullam restitutionem, si res periit, nec quid-*

quam

quam ex ea patrimonio nostro accessit. Nulla scilicet ratio exstat, quae eum obligare possit ad restituendum.

Secunda, bonae fidei possessor tenetur ad restituendam rem, si extet, & simul fructus exstantes; naturaliter enim ad quem pertinet res, pertinent & fructus naturales. Licet tamen hujusmodi possessori detrahere omnes impensas in re ejusque cultura factas, saltem impensas necessarias, & utiles.

Tertia, bonae fidei possessor tenetur ad restitutionem fructuum consumtorum, si alias ex rebus suis tantundem consumturus fuisset. Regula est Grotiana, super qua itidem cum Barbeiraciolis est.

Quarta, bonae fidei possessor non tenetur compensare fructus quos neglexit; quia nec re habet, nec quidquam inde rei suae accessit.

Quinta, si bonae fidei possessor rem alienam sibi donatam alii donaverit, non tenetur tantundem restituere, nisi omnino ex officio aliquo tantundum donaturus fuerat: tunc enim lucrum fuit rei suae pepercisse.

Sexta, si bonae fidei possessor rem alienam oneroso titulo acquisitam, veluti emtione, commutatione &c., quocumque modo alienaverit, non tenetur restituere, nisi quatenus ex ea lucrum fecerit. Ratio eadem est, quae in superioribus prolata est.

Septima, bonae fidei possessor etiam oneroso titulo rem alienam acquisitam tenetur restituere, si extet, neque dominum id quod pro ea erogavit pretii reposcere potest, sed actionem adversus illum habet, abs quo eam rem accepit.

§. VIII. Regula tandem Pufendorff. quarta generalis est hujusmodi, *qui rem alienam invenit, quam domino invito excidisse probabile est, non potest eam colligere hoc animo, ut domino repetenti deneget. Quanquam si dominus non appareat jure retinere potest*. Hujus regulae ratio eadem est, atque superiorum. Singularis fuit super hac re Spartanorum lex, *quae*

non

non posuisti ne tollas. Quae lex nullo modo commendari potest, ne dum in copiosis & frequentibus urbibus, sed ne in agris quidem, quum utrobique facillimum sit hujusmodi res jacentes corrumpi. Humanitatis potius jura docent, ut res jacentes tollantur, & loco depositi habeantur. Ex hac porro regula dijudicari potest, quid censendum sit de quarumdam Nationum lege, qua res naufragorum Fisco addicuntur: eam enim esse contra naturam ratio disertissime docet. Pluribus adversus hujusmodi leges declamaverunt Bodinus de Republica lib. 1. cap. 10. Grot. lib. 2. de Jure Bel. & Pac. cap. 7. Jacobus Gothofredus de imperio maris cap. 2., aliique. Ac revera quid est aliud hominem adversa fortuna conflictatum velut pro summa miseriarum spoliare?

§. IX. Quaeri hoc in loco potest, ubi dominus non compareat, quid faciendum sit de rebus inventis? quorumdam Theologorum opinio est, res hujusmodi erogandas esse in pauperes. Nempe id est de alieno esse benignum. Itaque si ex jure perfecto id docent, errant profecto: quum enim tales res non sint pauperum, nullo jure perfecto cogimur pauperibus dare. Si vero pronunciant ex jure beneficentiae, tum id faciendum est, quum eae res nobis necessariae non sunt. Siquidem jura humanitatis a nobis incipiunt. Pertinet ad hanc rem illud Senecae, *dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream*.

CAPUT VIII.

De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus.

§. I. HOminum improbitas ac mala fides primam pactis originem dedisse videtur: nam inter viros undequaque bonos, juris & honestatis amantes, ac propterea naturaliter & reciproce amicos

cos ; nullus pactis locus est, quia necesse non est. Praeclare ab Aristotele observatum est, in locum amicitiae justitiam successisse, quae ut legibus contineretur necessarium non fuisset, si homines, ut natura esse deberent, ita revera essent sinceri alii aliorum amici. Contractibus vero commerciorum tres, ut mihi videtur, causae originem fecere, dominia, nostri immoderatus amor, & rerum ad vitam necessariarum non ubique eadem copia. Nam primum cum res in proprietatem hominum devenerunt, ab earum usu ceteri omnes, praeterquam possessores, sunt exclusi: ergo ubi earum rerum indigent, ad commercium, & contractus confugere debent. Deinde si inductis dominiis tanta esset hominum erga homines caritas, ut nihil, quod aliis deest, non statim a locupletioribus suppeditaretur, commercio, & contractibus locus non esset. Tandem *non omnibus fert omnia Tellus*,

Hic segetes, illic veniunt felicius uvae.

Ergo inde quoque factum est, ut dissitae nationes rerum commercia inter se se instituerint, ut earum rerum, quibus ad usum vitae indigebant, sibi copiam pararent. Videatur Grot. sub initium libelli *De mari libero*.

§. II. Sed quo commercia inter homines mutuo sibi diffidentes cum aliqua securitate agerentur, ad contractus, quae jurisjurandi religione sanciebantur, ventum est, habuitque iis simplicioribus temporibus, etiam inter feroces homines, eam vim sola pactorum religio, quam nostrorum temporum, quum religio magno publico malo contemni coepit, atrocissimae poenae non habent. Est autem contractus *duorum consensus de rebus operisve inter se se ex obligatione perfecta communicandis*. Itaque vis contractus nascitur ex mutua promissione, seu pacto, cui standum, nisi res commutentur, jus naturae aperte docet: nam qui pactis & promissionibus non stat, eum laedit, cui promissum est, quod lex naturae vetat. Communicantur autem aut

res

res cum rebus, aut operae cum operis, aut res cum operis: nam haec tantum sunt in commercio. Sed ut in hac commutatione nemo laedatur, instituitur comparatio inter res & res; operas & operas; res & operas. Et quidem comparantur haec omnia quantitate, pondere, intensitate, utilitate, publica aestimatione. Ea omnia nomine pretii veniunt. Itaque pretio instituuntur commercia omnia.

§. III. Est autem duplex pretium, *vulgare*, & *eminens*. Vulgare est, cum singulae res singulis rebus aestimantur, aut operae operis, quod usu venit in permutationibus, in quibus aut aequalis quantitas, vel aequale pondus, spectatur, si fuerint res ejusdem generis: aut proportio tantum, si diversi generis. Eminens autem pretium est, cum electa una re, quae sit nec nimis vulgaris, nec nimis rara, quaeque non facile corrumpi possit, ea ceterae aestimantur: talia sunt metalla. Dicitur autem eminens, quia continet pretium omnium rerum, quae sunt in commercio. Constituendum autem pretium, seu aestimatio rerum, a fine. Is finis triplex est, vitae necessitas, utilitas, & voluptas. Primo loco spectantur res, operaeque necessariae, idest eae, sine quibus vita humana transigi nullo modo potest. Deinde utiles, sine quibus scilicet transigitur vita, sed cum incommodo, & aerumna. Tandem voluptuosae, sine quibus commode quoque vivere possumus, sed sine luxu & superfluis voluptatibus. Quod spectat ad res necessarias, usus nationum ferme omnium est, etiam moratissimarum, majus, aut minus pretium iis statuere, & ex earum caritate, vel copia majori vel minori, & ex affectu ac desiderio eorum, qui eas res quaerunt. Ita intenditur pretium, si aut qui quaerunt, magno earum amore teneantur, aut si earum rerum sit inopia: sin vero haec fuerint contraria, pretium remitti solet.

§. IV. Sed quaeritur, an ob hujusmodi rerum rari-

raritatem, vel quaerentium copiam jure intendi possit pretium? Id generatim fit etiam inter moratissimas nationes, ut dixi. Sed, si ex natura vivere velimus, ita faciendum est, ut indigi non excarnificentur, avari vero ditentur: id enim neque jus naturae perfectum probare potest, quod utilitati non paucorum, sed omnium hominum prospicit: neque patitur jus imperfectum humanitatis. Ceterum ut interest Reip., ne publico damno in rerum inopia nimis intendatur pretium; ita quoque interest, ut ne nihil intendatur. Cum enim res paucae sunt, pretium vero vile, usu plures consumuntur, quam oportet: quo fit, ut caritas deinde major, atque inopia nascatur; quum intenso pretio rebus parcere soleamus. Quantum vero intendi pretium, aut remitti fas sit, vel oporteat, ex rerum, temporum, locorum, personarum circumstantiis viri prudentes dijudicabunt.

§. V. In rebus utilibus, sed non absolute necessariis, magis etiam licet pretium intendere, cum sine iis possit quidem vita sustentari, licet cum incommodo aliquo. At in voluptuosis nihil praecipi video jure naturae, nec perfecto, nec imperfecto. Non perfecto, quoniam eae nec necessariae sunt, nec majorem vitae commoditatem faciunt; non imperfecto, quia amor generis humani neminem subigit, ut alterius luxum sua opera faciat. Itaque in his rebus censeo, ubi aliae causae e publica, vel privata re nullae subsint, id pretium constituere licere, quod cuique placuerit. Ita picturae, sculpturae, gemmis, aliisque rebus licet per legem naturae id pretium ponere, quod placeat, modo emptores adsint.

§. VI. Antiquissimis mortalibus, antequam nummus reperiretur, pretio vulgari commercia omnia agitabantur: Id quod & ex veterum nationum memoriis constat, & ex pristino hominum statu comprobari potest: nam cum veteres illi maxima ex parte in statu viverent naturali, difficillime omnes in eodem

dem instituto convenire poterant, quod necessarium erat ad usum nummi introducendum. Aucto autem luxu, adeoque commerciis provectis, necessitas, & utilitas commerciorum eos impulit ad pretium eminens instituendum: nam ita & facilius commercia omnia etiam cum exteris agere poterant, & singulos contractus expeditius ac commodius perficere. Scilicet permutatio, quâ solâ ante inventum nummum commercia omnia agebantur, nec semper locum habere potest, quum plerumque alter contrahentium earum rerum indigeat, quas alter non possidet; nec facile in dissitis commerciis semper observari. Sed perpendamus accuratius contractuum praecipuos.

§. VII. Simplicissimus, & antiquissimus contractuum omnium est permutatio, idest rei nostrae pro re alterius datio. Id cum dupliciter fieri possit, primum ut neutra res aestimetur, idest certum ei pretium statuatur; deinde ut utriusque rei ineatur ratio, constituaturque praecisum pretium: prior permutatio *simplex* vocabitur, posterior *aestimatoria*. Et illa quidem donationi reciprocae, haec emtioni venditioni quodammodo similis est, quod Jurisperiti Romani agnoverunt in lege 1. §. 10. *de contrahenda emptione.* Quumque prior agitatissima veteribus & antiquissima fuerit; intelligitur inde, quanto simplicius veteres mortales, tanto inter se amicissime vixisse. Cultis nationibus id olim servatum erat, quod Horatius lib 2. satyra 3. scripsit.

. . . . *Omnis enim res,*
Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris
Divitiis parent. . . . . . .

§. VIII. In priori permutatione necesse non est, ut aequalitas servetur, quoniam, ut dictum est, suapte natura eam non exigit, sed reciprocae donationi similis est, censeturque alterum alteri donare, si quid res rem, aut opera operam excedat. Nemo praeterea de laesione conqueri potest, nisi ubi dolus malus & circumventio intercessit,

aut

aut ibi, qui pretiosiorem pro viliori permutavit, non gaudebat libera de rebus suis disponendi facultate. Contra in contractibus aestimatoriis, in quibus utriusque rei pretium instituitur, necessario observanda est aequalitas, quia ea spectatur pacto seu expresso, seu tacito. Itaque in his, ubi laesio intercessit, tenetur, qui laesit, alterum indemnem facere, nisi laesio admodum exigui momenti fuerit: nam hic contractus natura sua perfectam, ut dixi, aequalitatem spectat. Jure Romano enormis laesio censetur, si ultra dimidium pretii sit, *lege XI.*, *codice de rescindenda emptione*. Sed putaverim etiam laesionem infra dimidium enormem plerumque esse. Quod de permutatione dictum est, idem dicendum est de contractibus, quos innominatos dixere, *do ut facias; facio ut des; facio ut facias*, qui ad permutationem procul dubio spectant. Scilicet distinguendi sunt ii in aestimatorios, & simplices: ac in primis perfecta aequalitas necessario servanda est, non item in secundis.

§. IX. Contractuum alter, qui & ante nummum inventum usum habere potuit, est commodatum, quo nomine intelligitur pactum cum obligatione perfecta conjunctum de re nostra alteri sub conditione restitutionis in specie praestanda. Ut officia circa commodatum explicentur distinctius, tria expedienda sunt: primum, an commodati substantia a solo contrahentium consensu pendeat, an etiam à rei traditione? Secundum, an aliquid accipi possit rei commodatae caussa? Tertium, si res commodata pereat fortuito, idest nulla commodatarii culpa, cui pereat? Quod ad primum attinet, dubitari non potest, quin si Jus naturale spectemus, commodatum substantiam suam a traditione rei capiat. Antequam enim res tradatur, pactum potius commodati dici potest, quam ipsum commodatum.

§. X. Quod vero pertinet ad alteram quaestionem, vocatur quidem commodatum ab omnibus *contractus gratuitus*, quia scilicet ex origine sua talis est: sed

usu

usu receptissimum est, legibus civilibus non inprobantibus, aliquid accipere. Nec negari potest, si res commodata usu paullatim consumetur, ut vestes, aut similia, tantum posse nos jure pacisci, quantum usu ipso pretii de re consumitur. Nam quanquam commodatum ad actus beneficentiae pertineat, nullo tamen jure perfecto obligamur ad beneficentiam cum notabili diminutione patrimonii nostri: id virtutis est, non stricti juris. Sed excipiendus est casus summae commodatarii necessitatis & inopiae: inhumanum enim videri potest, ex paupere velle commodum suum facere. Quod autem diximus, ita intelligendum est, si agatur de rebus vitae necessariis, aut summe utilibus: nam si res fuerint merae voluptatis, atque ad luxum potius, quam ad vitam pertinentes, tantum censeo posse nos jure pacisci, quantum alter paratus est dare. Quare in his casibus videri nequit adversus naturam, *commodatum in locationem* converti.

§. XI. In tertia quaestione Jurisconsulti ipsi Romani non videntur sibi convenire, si credimus Heineccio. Nam Gajus lege 1. *ff. de obligationibus & actionibus* generatim pronunciat, commodatarium casum fortuitum non teneri praestare. At lege 21. & ff. *commodati*, si res commodata furto sublata fuerit, actionem *commodati* dari supponit Africanus. Sed Gajus eos tantum casus excipit, *quibus humana infirmitas resistere non potest, veluti incendium, ruinam, naufragium etc.* non eos, qui exactissima diligentia vitari potuissent, inter quos est furtum. Quare ii Jurisconsulti minime inter se pugnant. Grot. lib. 2. de Jure belli, & Pacis, cap. XII. §. XIII. ita distinguit: Si res apud dominum similiter peritura erat, commodatarium liberari ab ejus pretio solvendo: contra si peritura non fuerit. Hoc ultimum probat ex naturae beneficentiae: non enim ea patitur dominum rei ex beneficio damnum reportare. Grotium sequitur Pufendorff. lib. V. de Jure Nat., & Gent. cap. IV., §. VI. Grotii argumentum invictum est, si aut culpâ commodatarii res

pe-

periit, aut si id inter paciscentes convenerit: contra vero si casu mere fortuito res periit: cum enim ii casus a sola Providentia divina proficiscantur, adeoque nemini possint imputari; nullo jure perfecto cogi potest commodatarius ad hujusmodi casus praestandos.

§: XII. Sequitur depositum, cui locus esse potuit etiam ante nummum inventum. Est autem hic contractus ex origine & natura sua omnino gratuitus: exigit enim humanitas ac beneficentia, ut, quocumque modo possumus, maxime cum parvo nostro incommodo, alterius bona conservemus. Nihil hoc contractu veteres habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat: nihil autem turpius excogitari potest & a Jure naturali magis abhorrens, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli. Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebraeos. (Exod. XXII. v. VII., Josephus Judaic. antiquitatum lib. IV. cap. VIII.,) verum etiam apud Graecos, & Romanos. Vide Herodotum lib. VI. cap. LXXXVII., & Juvenalem sat. XIII. Praeclare Cic. pro Rosc. Amer., *perditissimi*, inquit, *est hominis simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset*. Aristoteles in problematibus sectione XXIX. quaestione II., & VI. pluribus rationibus demonstrat, majorem esse perfidiam depositarii, quam mutuatarii. Hanc religionem, & fidem depositi confirmarunt leges Romanae, & sanctissime custodiendam praeceperunt, ut cum ex aliis locis Pandectarum, tum praecipue ex titulo *depositi* constat.

§. XIII. Quod pertinet ad officia depositarii, paucis illa complexus est Heinec. lib. I. de Jure Nat., & Gent. cap. XIII. §. CCCVI. Primum depositarius tenetur ad accuratam rei depositae custodiam, non tamen majorem, quam qua utimur in rebus nostris conservandis, cum id nullo modo ex jure bene-

ficentiae sequatur, cujus depositum est actus, nisi tribus casibus, si aut res sit pretiosissima, aut ex ea omnes alicujus fortunae pendeant, aut si super ea expresse ita sit conventum. Quaerit hoc in loco Pufendorffius, si in eo casu sim constitutus nulla mea culpa, ut aut rem depositam, aut meam perdere sit necesse, quid mihi faciendum sit? paucis ea quaestio explicari potest ex iis, quae superius sunt dicta. Scilicet ut res deposita pretiosissima sit, aut ex ea fortunae omnes deponentis dependeant, nostra non tanti, sola jura beneficentiae & magnae amicitiae exigere possunt, ut illam nostrae praeferamus: quod si aeque nostra interest rem nostram conservare, ne illa quidem: nam neminem teneor amare plusquam me.

§. XIV. Secundum officium depositarii est, ut ne depositum involucris aut vinculis exuat, neve sine consensu domini in usus suos adhibeat, nisi ubi ea adigat necessitas, ut improbus sit amicus, si usum deneget.

§. XV. Tertium officium est, ut rem depositam domino, quandocunque eam reposcit, reddat, nisi aliud recta ratio exegerit: nam alioquin *depositum* (inquit Philo Judaeus de plantatione Noe,) *quod accepisti a sobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris . . . . . . proditio enim isthaec, non redditio est*. Vide & Tullium lib. III. de Offic., Senecam de Benefic. lib. IV., cap. X., & S. Ambrosium de Officiis lib. I., cap. ultimo.

§. XVI. Quartum tandem officium depositarii est, ut si sua culpa depositum sit amissum, ejus aestimationem restituat. Romanae leges in duplum damnant eum, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinae, naufragii, depositum est, fuerit inficiatus, aut dolose detrectaverit restituere. Vide legem primam ff. depositi: ibi Praetor edicit, *Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinae, neque naufragii causa depo-*

posi-

positum sit, in simplum: earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum . . . . . judicium dabo. Id turpius furto recte pronunciat Pufendorff. loco superius laudato: cujus ratio est, quia magis amicitiam oppugnat, sub qua res deposita est.

§. XVII. Contractuum, qui invento jam nummo praecipue obtinent, potissimus est *emtio* & *venditio*, de quo hoc in loco per summa saltem capita dicendum est. Est autem emptio venditio contractus de re pro certo pretio tradenda. Permutationi aestimatoriae similis est, si rei substantiam spectes; in modo tamen differt, quod emtio venditio non perficiatur, nisi pecunia numerata ex Jure Romano (nam Jure naturae quocunque pretio perfici potest); nec propterea a permutatione aestimatoria differt. Quamquam inter ipsos Romanos Jurisconsultos, Sabinianos, & Proculejanos, acerrrime super ea re disceptatum est. Nos controversias Juris Civilis ejus interpretibus omittimus.

§. XVIII. Praecipuum venditoris atque emptoris, & reciprocum officium est, ut utrique res, seu merces, & pretium sint probe nota. Proinde hoc modo venditor ejus qualitates, vitia, onera, um- in oculos, aliosque sensus non incurrunt, emtori indicare tenetur, verum etiam pati, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret, ac propterea ut rerum, quae ad gustum pertinent, venditio non prius perfecta sit, quam facta degustatione; rerum vero reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio. Praeclara sunt, quae super hac re differit Cic. lib. III. de Officiis. Quo in loco illud praecipue monet, longius Philosophi honestatem progredi debere, quam legum civilium vim. Nam leges civiles his in rebus eas tantum fraudes vetant, quae sensibus explorari possunt: Philosophus eas etiam, quas ratio, & intelligentia ex naturae Jure comprehendit. Uno haec omnia principio confirmari possunt, nullo modo licere alium

decipere, Sed & illud addit idem Auctor, etiam patentia vitia nominatim dicenda esse. In quo Ciceroni adsentio: nemini enim licere arbitror ex alterius negligentia, vel stupiditate lucrum facere.

§. XIX. Illa hoc in loco quaestio interseri solet, penes quem sit periculum rei venditae, nec dum traditae? Pufendorff. de Jure nat., & Gen. lib. V. cap. III. §. III. distinguendum putat, utrum traditioni certus dies constitutus sit, nec ne? deinde utrum elapsus sit is dies, nec ne? Si sit praefixus, nec dum elapsus, venditoris vult esse periculum: contra vero si elapsus sit. Si vero non sit praefixus dies, distinguit iterum, utrum mora, quae inter perfectum contractum & traditionem intercedit sit necessaria ad rem in loco sistendam, an ea mora a venditore proveniat, an tandem ab emptore. Primo, & altero casu venditoris esse periculum docet: postremo vero emptoris tantum; id quod ratio manifeste comprobat. Quod si emtor venditori tantisper rei venditae custodiam commiserit, alter contractus instituitur, nimirum Depositi. Sed leges Romanorum generatim pronunciant, emptoris esse periculum omne, quia post emptionem venditionem peractam res emptoris est, adeoque ei perit, modo casu pereat fortuito.

§. XX. Inter contractus, qui & ante, & post inventum nummum locum habent, potissimus est contractus *mutui*, idest praestatio rerum fungibilium ea lege facta, ut tantundem non quidem specie, sed genere restituatur. Dicuntur autem res fungibiles eae, quas admunerare, admetiri, & appendere solemus. Earum ea est natura, ut nullus illarum sine abusu, idest sine consumatione, usus sit, accipiantque solutionem, sive in genere, sive in specie. Est autem manifestum ex ipsa mutui definitione, creditorem in mutuo alienare rem in specie, atque sibi cavere de genere, adeoque rei, quam alteri dat mutuo, dominium, & consequenter periculum esse penes eum, qui rem accipit.

§. XXI.

§. XXI. Ex natura hujus contractus manifestum est, debitorem obligatum esse ad tantundem, non modo ratione quantitatis, sed etiam qualitatis reddendum. Quaesitum est, si pecunia mutuo data fuerit, ejusque valor postea vel auctus sit, vel imminutus, in ea restituenda cujus temporis ratio sit habenda, ejus ne, in quo est credita, an ejus in quo restituitur? Temporis ejus, in quo pecunia accepta est, rationem habendam esse pronunciat Grotius, eumque viri plures docti sectantur. Sed id difficultate non vacat; quia nimirum qui accepit se obligavit ex natura hujus contractus ad tantundem restituendum pretio, non quantitate naturali. Quare posteriorem opinionem aequiorem putaverim.

§. XXII. Cum mutuum instituatur in eorum comodum & utilitatem, qui accipiunt, dubitari non potest, esse contractum gratuitum ex jure humanitatis, & beneficentiae proficiscentem. Sed observatum est superius, & alios contractus ex eadem beneficentia natos, refrigescente paullatim caritate, onerosos evasisse. Ita de mutuo quoque factum est, ut plerumque ultra sortem creditor aliquid sibi stipularetur, quod usurae nomine venit. Celeberrima nunc agitatur quaestio, an jus naturae hujusmodi usuras omnes vetet, & semper? Tum an saltem eas usuras vetet jus divinum positivum? Ingens super ea re volumen paucis ab hinc annis edidit Broedersen Parochus Delphensis. Sub idem tempus Italica lingua doctum & eruditum opus procudit Maffei Veronensis, quod inscripsit *Dell' impiego del danaro*. Auctores illi post Grotium Commentariis in Lucam cap. VI. Salmasium de usuris, Pufendorff., aliosque, id ex instituto agunt, ut probent, non omnes usuras esse prohibitas, sed eas tantum, quae aut nimis exuberantes sunt, aut extorquentur a pauperibus. Cum occatione operis Maffei Pater Concina doctus Dominicanus opinionem hanc exagitasset, & opus Maffei confutare adgressus esset, exortique essent rumores haud sper-

nendi, Benedictus XIV. Pontifex maximus docta & accurata sua decretali Epistolâ ad Episcopos Italiae datâ ita rem composuit, ut negaret ex mutuo vi mutui ullas usuras accipi posse, quod is contractus suapte natura gratuitus sit, ac propterea perfectam aequalitatem inter datum & acceptum exigat: concederet vero posse accipi ratione aliorum contractuum aut *titulorum* cum mutuo conjunctorum.

§. XXIII. Nos rem sequentibus propositionibus explicabimus.

Propositio I. Pecunia est in commercio, ut res ceterae in usum humanae vitae factae, adeoque negotiatione frugifera est. Est haec propositio propter continua commerciorum experimenta tam perspicua, ut mirum sit Aristotelem (siquidem ejus mentem tenemus) pecuniam sterilem vocare potuisse. Scilicet pecunia naturâ quidem sterilis est, idest nullos fructus naturales progignit; at civiliter foecunda est, progignitque fructus uberrimos, seu potius instrumentum est uberrimorum fructuum.

Propositio II. Ius naturae non prohibet usuras ex pecunia mutua, quae negotiationi data frugifera est, modo non exigatur vi mutui. Id Agnoscit Benedictus XIV., qui concedit usuras accipi posse ex aliis contractibus negotiosis, aut aliis titulis cum mutuo conjunctis. Revera id nec vetat amor justitiae, nec beneficentiae. Principio, qui ex negotiosa pecunia aliquid sibi stipulatur, nullo modo alium laedit, qui lubentissime partem lucri, quod ex aliena pecunia comparat, alteri est concessurus. Deinde quid vetat de accessionibus patrimonii nostri aliquid alteri promittere, qui nos ad eas faciendas quocunque modo juvat? Quod si libentissime promittimus, alter sine ulla injuria accipere potest. Tum nec contra beneficentiam est, quae spectat egenos, qui sumptam pecuniam in privatos usus consumunt, non eos, qui novis accessionibus ditari volunt. Quae enim ratio nos cogere potest, ut benefici simus iis,

qui

qui nostris beneficiis non indigent? Quod si beneficentia non exigit, ut non indigis benefaciamus, ne mutuum beneficentiae quidem erit quae ei ad negotiationem pecunia praestatur, nec proinde ab eo acceptae usurae vi mutui accipientur.

Propositio III. jus naturae prohibet usuras ex pecunia mutuo data ei, in cujus manibus non est frugifera, idest data pauperi, qui in usum vitae statim est elargiturus. Primum id esset exigere usuras ex mutuo ipsius mutui vi, idest ex beneficio: quare mutuum, idest beneficium converteretur in contractum minime gratuitum, id quod contra naturam esset. Deinde usurae illae ex alterius patrimonio acciperentur, non ex fructibus pecuniae, adeoque alterius patrimonium deterius efficerent, quod est contra jus naturae perfectum, ut adeo, qui tales usuras accipiunt, obligentur ad restitutionem.

Propositio IV. Scriptura Sacra aperte prohibet usuras, saltem in sensu superioris propositionis, idest quae ex mutuo vi mutui exiguntur. Nam Exod. XXII., v. XXV. aperte scriptum est: *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum, quasi exactor, nec usuris opprimes.* Similia leguntur Levitici XXV. v. XXXVI. & XXXVII. Deuter. XXIII. v. XIX., & XX. David quoque in Psalmis beatum praedicat eum, *qui pecuniam suam non dedit ad usuram*. Nec dicat quispiam, hujusmodi leges spectare Remp. Hebraeorum, atque tempus ejus Reipublicae, quemadmodum leges omnes civiles: non enim aut ceremonias spectant, aut formas judiciorum, quae tantum leges cum Republica Hebraica & Sinagoga sepultae sunt; sed spectant mores, quae leges eternae esse debent. Praeterea Lucae VI. v. XXXV. legitur, *mutuum date, nihil inde sperantes*. Nam quamquam Textus Graecus, atque superiorum sententiarum contextus videantur non loqui singulariter de usuris, sed generatim de omnibus officiis beneficentiae, quae praestanda

da sunt illis etiam, a quibus *mutuum*, idest paria, & reciproca officia expectare nequeamus, tamen Patrum omnium veterum consensus efficit, ut de usuris sit locus iste interpretandus, praesertim quum inter cetera beneficentiae officia, & mutuum locum habeat.

Propositio V. A paupere nullo titulo exigi possunt usurae, nec ob lucrum cessans, nec ob damnum emergens, si vere benefici esse velimus: exactae tamen justitiae non adversantur, sed amicitiae tantum generis humani. Nam pauperi jure caritatis tenemur benefacere gratis: qui autem usuras a paupere exigit, non eum sublevat, sed excarnificat, atque opprimit: minus ejus patrimonium efficit, etsi primo adspectu ei benefacere videatur. Interim quum nullo jure stricto obligemur alteri benefacere cum nostro damno, ubi in his casibus exiguntur, amicitiam, non justitiam laedunt.

§. XXIV. Quaesitum est hoc in loco, utrum usurae ex pecuniâ mutuâ, quas exigere solent *Montes*, qui *pietatis* dicuntur, sint licitae? Usus horum *Montium*, ut appellantur, caepit in Italia sub initium saeculi XVI. aut XV. exeuntis, nec caepit sine gravissimis Theologorum ejus temporis querelis. In primis Card. Cajetanus doctum super ea re opusculum vulgavit, in quo hujusmodi usuras improbat. Idem fecere alii gravissimi Theologi, donec Leo X. P. M. a. MDCXV. in Synodo Lateranensi hujusmodi usuras hac conditione probavit, ut moderatae essent, & quatenus inservirent locorum Administris alendis. Nec eas improbare possumus, dum binas istas conditiones habeant, ut & moderatae sint, & exigantur titulo administrationis, seu substentationis ministrorum. Sed quoniam ambae hujusmodi conditiones in majori horum locorum parte hodie desunt, nam & immoderatae usurae exiguntur, & hujusmodi loca in immensum divitiis aucta sunt, ut non egeant usurarum pro alendis Administris; non video, quid

quid consentire possint cum Jure Naturae, atque Legibus Evangelicis. Certe nisi aequioribus conditionibus exigantur, difficile est illas a crimine foenoris defendere.

§. XXV. Jam & illud quaeri potest, quibus modis a pactorum obligationibns honeste solvi possimus. Pactorum omnium, contractuum & conventionum finis Fides est, idest promissorum, conventorumque constantia & impletio. Quum haec facta est, simul pactis satisfactum est. Hinc illud Jurisconsultorum, *facta solutione cessat omnis obligatio*. Intelligitur autem fieri solutionem, si integra fiat, si personae cui debemus, aut alteri ex consensu principalis, si cum omnibus circumstantiis pacto adnexis. Atque hic est primus modus quo obligationes ex contractibus & pactis naturaliter cessant.

§. XXVI. Alter modus est compensatio. Si is, cui debeo, undecumque tandem tantundem acceperit, cessat in me obligatio solvendi, nisi forte pretium affectionis solvendum supersit. Non intelligitur autem facta compensatio, si quis alteri invito velut in solutum obtrudit, quod ei a tertio debetur.

§. XXVII. Tertius modus est condonatio, quum is, cui debeo, jure suo ultro se abdicat. Parum autem refert, verbis ne an factis, veluti redditione, vel laceratione chirographi, aliisque, mentem suam exprimat creditor: modo tamen haec laceratio non fiat veluti per furorem, aut animo novas tabulas scribendi.

§. XXVIII. Quartus modus est mutuus dissensus: quandoquidem nihil tam est naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est, lege XXXV. Dig. de Regulis juris. Intelligitur autem hoc modo, aut rei natura, aut leges huic dissensui non obstent. Itaque matrimonium, quoniam ex natura sua individuam vitae conjunctionem spectat ad prolis procreationem & educationem, quamquam mutuo consenlu contractum est, non potest tamen, quum consuma-

tum

tum est, mutuo dissensu dissolvi.

§. XXIX. Quaeritur utrum alterius perfidia mihi jus det discedendi a pacto? dubitari nequit: pacta enim mutuo consensu stant: itaque altera parte dissidente, liber sum. Perfidus tamen, si alter pacto non renunciaverit, adhuc obligatus remanet; quia generatim nequeunt pacta dissolvi unius tantum partis dissensu.

§. XXX. Praeterea si tempus constitutum praeterierit, aut appositae conditiones deficiant, aut alter paciscentium moriatur, solutum est pactum, nisi ita conventum fuerit, ut in rebus, & ad posteros obligatio demandetur. Quae omnia sunt per se manifesta.

§. XXXI. Ad haec, mutato rerum statu, in quo pactum inaedificatum fuerit, aut re, de qua pactum initum erat, pereunte, pacti quoque obligatio cessat: stare enim nequit pactum, pacti fundamento destructo. Atque hi ferme sunt modi omnes naturales, quibus obligatio ex pactis cessat. Modos vero civiles Jurisconsulti docebunt.

CAPUT IX.

De Officiis adversus alios, quae imperfecta dici solent.

§. I. OFficia juris perfecti, ut vocantur, duobus illis regulis continentur, *neminem laede*, & *suum cuique jus tribue*, *ac integrum esse sinito*. Ad ea jure stricto & perfecto obligamur, ut si violaverimus, eodem jure stricto damnum resarcire teneamur. Ea qui observaverit *justus dicitur*: neque enim ultra ea justitia quidquam aliud adversus alios nobis praecipit. Sed nondum tamen ad plenam honestatem pervenit, neque dum plene vir bonus & socialis est. *Quantillum est*, inquit eleganter Seneca, *alterum non laedere, cui prodesse debeas?* Itaque ad plenam honestatem efficiendam & hoc quoque necessarium est, ut & amice cum aliis vivamus, ut humani, utque libe-

liberales & benefici simus. De his ergo adversus alios officiis nunc disputaturi sumus.

§. II. Dicuntur autem officia haec *imperfecta*, non quod eorum omissio, quum adest occasio ea tribuendi, non ut naturae morali & rationali adversa imputetur, sed quod ad ea praestanda non possimus jure stricto cogi, quemadmodum ad priora, sed jure humanitatis tantum & caritatis impellimur. Praeterea perfectorum officiorum violatio ad damni reparationem nos obligat, non item posteriorum. Sed tanto est turpius posteriora non praestare, quum possumus & occasio adest, quanto minus illa juri coactionis subsunt. Itaque quum in praestatione priorum officiorum homo dicatur justus, quia alterius jus non violavit, ob praestationem posteriorum bonus & honestus dicitur, quia aliis quocunque modo potest, prodesse studet, solo amore societatis impulsus.

§. III. Officiorum juris imperfecti regula fundamentalis est, *quodcunque ab aliis tibi fieri vis, id tu aliis facito*. Quumque ea, quae nobis ab aliis fieri volumus, duorum sint generum, *humanitatis* scilicet, seu *innoxiae utilitatis*, cum sine ullo facientis detrimento nobis succurritur, & *beneficentiae* cum aliquo benefacientis detrimento nostra fit utilitas; utrumque aliis praestare debemus, si gloriari velimus, nos esse homines, nihilque a nobis humani alienum esse, ac si miseriam cavere velimus, quae ut alias dictum est, perpetuo & naturaliter stultitiam & improbitatem comitatur. Hanc doctrinam omnia principia legis naturalis suadent. Principio Deus ad colendam societatem, mutuam concordiam, amorem, benevolentiam, naturae ipsius voce nos exhortatur: nam cognationem quamdam naturalem inter nos constituit: similitudo autem naturae & naturalis cognatio, quae inter omnes est homines, mutuam amicitiam exigit. Deinde tranquillitatis & utilitatis nostrae caussa haec officia aliis praestanda sunt: nam sine hujusmodi officiis & cognatio illa ac societas humani generis

ris distrahitur, & ipsi, qui nullo amoris vinculo cum aliis conjungimur, nec tutam, nec tranquillam vitam agere possumus.

§. IV. Praeterea id abhorret non a natura tantum humana; sed etiam a belluina, nullo beneficio inter se homines copulari, quum videamus mutuam sibi opem in periculis etiam feras praestare. Turpissimum autem est, & contra naturam ipsam, homines ad societatem genitos ipsis esse animantibus brutis efferatiores. Quamobrem ut nihil est, quod magis homines efficiat illustres, & per omnia ora celeberrimos, quam humanitas, & beneficentia, ut recte Cicero gloriam definiverit *famam meritorum in patriam, & genus humanum*; ita nihil, quod magis dehonestet efficiatque execrabiles, quam truculentia, morum ferocitas, avaritia, & odium in genus humanum. Itaque barbarus sit oportet, & feris animantibus, quam hominibus, similior, qui aliis officia utilitatis innoxiae denegat, idest, qui sine suo detrimento, quum id facere potest, alterum ope, aut consilio non juvet, ejus res non servet pro virili, errantem non revocet in viam, sitienti aquam profluentem, algenti ignem, peregrino hospitium neget, aut similia detrectet, quae aliis prosunt, nobis vero detrimento non sunt.

§. V. Praeclara sunt, quae super ea re veteres sapientes scripsere. Cicero in 1. de Offic. cap. VII. utraque humanitatis & beneficentiae officia accurate ex natura ipsa humana deducit: *Sed quoniam*, inquit, *ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri patria vindicat partem, partem parentes, partem amici; atque, ut placet Stoicis, quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum caussa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint; in hoc debemus naturam ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutuatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus,*

devin-

devincire hominum inter se societatem. Super iisdem principiis ratiocinantur veteres alii Philosophi. Philo judeus in Libro *Quod Deus sit immutabilis*: *Abominandi*, inquit, *sunt homines, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis ceteris, tamquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano denique generi*. Eamdem rationem premit Marcus Antoninus Lib. III. §. 4.. *Cognatum est*, inquit, *rationale omne, & naturae ipsius humanae ratio ab unoquoque hoc exigit, ut quorumvis hominum curam habeat*. Seneca quoque quum alibi, tum praesertim epist. LXXXXV. ad Lucil. *Membra*, inquit, *sumus unius corporis magni*. Sed illud imprimis egregium, quod societatem humanam lapidum fornicationi simillimam dicit, *quae casura, nisi lapides invicem obstarent, hoc ipso sustinetur*.

§. VI. Jam vero dubitare non possumus, quin hoc ipsum praecipuum sit Christianae Philosophiae dogma. Proximum enim nostrum sicut nos ipsos amare oportere Christianae Religionis Libri docent. Dicitur in iis ex amore Dei & proximi universam legem pendere. Paulus caritatem vocat, *complementum legis*, & *summam legis*. Eam praefert etiam Fidei, & Spei, quum horum trium caritatem majus vocat. Alibi idem Apostolus scribit hominem sine caritate, etiamsi tantam habeat fidem. ut montes transferat, esse nihil, esse sicut *aes tinniens*. Addit praeterea omnes alias virtutes & corporis castigationes, etiamsi quis se injiciat in ignem; sine caritate nihil valere. Scribens ad Colossenses cap. III. v. 14. postquam enumerasset pleraque alia officia hominis Christiani, concludit, *super omnia autem caritatem habete*. Totus quoque in ea doctrina praedicanda est Johannes in Epistolis suis.

§. VII. Ut autem hoc efficere possimus, danda est opera, ut animum nostrum, corpus atque alia bona ita excolamus, ut aliorum commoda promovere possimus, velut si ingenii solertia talia reperiamus,

qui-

quibus vita humana reddatur instructior, quum in literis & artibus, tum in iis omnibus, quibus ad commode & pacate vivendum indigemus: aut saltem si mercaturis, aut aliis modis publicam felicitatem juvemus. Perspecte Pufendorffius Lib. III. de jure natur., & gent. cap. III. §. II. pronunciat, *in legem naturae peccare eos, qui nulla honesta arte se excolunt, sibique ignavi, aliis graves, animam pro sale habent, ne putrescant, aliorum fruges consumere nati*. Vide eumdem de Offic. Hominis, & Civis lib. 1. cap. VIII. §. II. ibique Everardum Ottonem.

§. VIII. Sapienter ignavis & inutilibus hominibus exstirpandis e Republica apud Ægyptios quondam cautum erat, ut omnes nomina sua apud Magistratum profiterentur, indicantes simul quo proventu, & vitae genere victum sibi quisque compararet. Mendici, aut injustum quaestum agitantes, mortis paena puniebantur. Vide Diodorum Siculum lib. I. cap. LXVII. Similem legem apud Sardos recitat Ælianus lib. IV. histor. var. cap. I. Apud Massilienses mendicis, qui vitam inertem mendicando agebant, portae claudebantur, ut tradit Valerius Maximus lib. II. cap. VI. Recenti memoria gravissimae leges in mendicos & vagos tota Europa latae sunt. Sed id desiderandum esset, ut quoniam nec possumus, nec, si possimus, fas est, eos e Tellure ejicere, qua cura, qui mendicam vitam agitant, e sapientibus Rebuspublicis ejiciuntur, eadem ad artes & commercia adhiberentur: inutiles enim futurae sunt hujusmodi leges, nisi prospiciatur accurate quo genere vitae hujusmodi mendici, & vagi societati esse possint utiles, atque in eo genere adhibeantur.

§. IX. Contra vero apud easdem veteres nationes celebratissimi semper fuerunt, qui utilia vitae humanae per solertiam excogitarunt; quique non sibi tantum retinuerunt, sed cum aliis communicaverunt ac Deorum concilio adscripti fuerunt, quia scilicet utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam huma-

nam

nam reddiderunt instructiorem, & feliciorem. Vide Ciceronem in 1. de nat. Deor. Virgilius in VI. Æneidos Libro ex eadem persuasione iis apud Ælisios locum fecit peculiarem,

Inventas qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo.

Hujus humanitatis cum beneficentia conjunctae egregia quaedam antiquorum instituta leguntur. Plutarchus in quaest. Symposiacis lib. VII. quaest. 4. quaerit, cur antiqui Romani aliquid in mensa semper reliquerint, neque lampades extinxerint? Atque inter praecipuas rationes hanc profert, ut nempe humanitati & beneficentiae assuescerent. Super qua re deinceps praeclara quaedam commentatur. Inter Pythagorae praecepta extat illud, *arborem fructiferam neque corrumpendam, neque violandam*, ne scilicet commodum aliorum, quod deinde nasci potest, praecludatur. Errant nempe ii, qui censent, jure suo res, quae utiles aliis esse possunt, sibi vero inutiles sunt, quum in proprio dominio sunt constitutae, corrumpere posse; quasi Natura res utilitati tantum nostrae progignat. Platonis lex est lib. VIII. de legib., *nec spicilegium in messe, nec racemationem in vindemiam faciendam*, ut scilicet habeant pauperes cives unde paupertati suae succurrant. Eadem lex data fuit Hebraeis, quemadmodum legitur Levit. cap. XIX. v. IX. & cap. XXIII. v. 32. & Deuteron cap. XXIV. v. 19.

§. X. Ceterum si officia humanitatis nobis noxia sint futura, aut nostris cognatis, amicis, civibus, aut si pluribus noxia, uni tantum utilia, aut cuicumque tandem noxia, ea praestanda non sunt, nec, si praestentur, beneficia, sed maleficia appellanda sunt. Nam principio nemo tenetur alium amare cum sui ipsius incommodo. Deinde nemo tenetur amare extraneum plus quam civem, aut cognatum. Tandem non licet alterum odisse, ut alterum ames. Non nego, quando de rebus nostris agitur, quandoque

omnium virtutum heroicarum maximam esse ex principio amoris alterius vitam, aut commoda, vitae & utilitatibus nostris praeferre. Sed nulla naturae lege, nullo jure nec perfecto, nec imperfecto ad id obligamur, nisi fortasse quum de totius Reipublicae salute agitur, quo in casu potius est ut pars, quam ut totum intereat, prospiciendumque est civitatis potius utilitati, & incolumitati, ex qua singulorum incolumitas pendet, quam privatae, quae totam civitatem servare nequit. Hinc intelligitur, licere dedere civem innocentem, ne tota civitas pereat; quia scilicet is civis ipse se tradere debebat, si civis officia omnia implere volebat.

§. XI. Atque hinc sequitur in bello ex parte nostra justo licere officia innoxiae etiam utilitatis hostibus denegare, si ea praestita validiores efficiant ad nos laedendum. Itaque prohibere ab aquatione, corrumpere commeatus, aut alias commoditates intervertere, si id fiat, ut hostes debellentur in bello justo, licitum est. Vide Grotium lib. II. de jur. Bell. & Pac. cap. 2. In his enim casibus denegationes hujusmodi officiorum spectandae sunt velut media, & arma, quibus nos adversus hostes defendamus, aut velut punitiones injusti alterius belli. Quod si ea officia praestita minime sint nobis nocitura, tum insignis esset inhumanitas denegare.

§. XII. Hoc ipsum tenendum est ubi humanitas, & beneficentia illi ipsi, cui in praesens placet, postea non leve damnum sit allatura, veluti aegro frigidam ministrare, quae inde ei sit nocitura. Ratio semper eadem est, quod scilicet nemini malum faciendum est sub quocumque boni praetextu. Atque id etiam in officiis justitiae obtinet: alteri enim jus suum tribuendum non est tum cum damno esse potest. E. G. non est reddendum domino depositum, si redditum ei nociturum sit. Vide ut hunc locum copiose pertractat Cicero in III. de offic.

§. XIII. Praeterea officia humanitatis (idem de bene-

nefi

neficentia dictum esto) ordinem quemdam requirunt, ut quum omnibus praestari nequeunt, iis primum praestentur, qui nobis sunt aut natura, aut loco conjunctiores, Primum parentibus, filiis, aliisque sanguine cognatis: deinde amicis interioribus: tertio popularibus nostris: tandem reliquis, si iis locus sit ullus. Qui sine ulla ratione hunc ordinem turbat, stulte adversus praeceptum amicitiae peccat. Praescripsere haec veteres in *carmine aureo*, quod Pythagorae tribuitur apud Stanlejum in histor. Philosophiae part. VIII., cap. IV.

Primum immortales Divos pro lege colunto,
Et jusjurandum; Heroas clarum genus inde:
Daemones hinc terris mixti sua jura ferunto:
Inde parentis honos sequitor: tum sanguinis ordo:
Post alii sunto, virtus ut maxima, amici.

§. XIV. Jam quum officia humanitatis non debeantur aliis ob ulla illorum erga nos merita, sed tantum ob naturae aequalitatem, ac propterea ob naturalem omnium cum omnibus societatem & cognationem, qua fit, ut alios non minus, quam nos ipsos amare debeamus; inde sequitur iis etiam tribuenda esse, aut qui nullo modo essent paria relaturi, aut qui nos odio habent, dummodo inimicum nostrum adversus nos potentiorem non efficiant, aut arment. Cavendum igitur est, ne in hujusmodi rebus non secundum rationem & naturalem honestatem, sed secundum affectus judicemus. Distincte hanc doctrinam praecipit Christus Salvator noster Matthaei V. & Lucae VI. Sed Philosophi ipsi id cognoverunt. Extat praeclarus Hieroclis locus, *unde fit*, inquit, *ut recte dicatur, virum bonum odisse neminem, solumque bonum & amicum existere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad societatem, ex omnibus eum diligit, qui probus sit. Atque in amititiae legibus Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, ample-*

cti, *& diligere*; Dignum Christiano homine judicium! Sed pervulgata erat haec apud veteres sententia, *totam Philosophiam esse imitationem Dei*, atque principium virtutum omnium esse hoc, *Deum imitator, & sequitor*. Vide ut haec explicat Samuel de Coccei in Introductione ad Grotium Dissertat. XII.

§. XV. Accedit, quod multae sint utilitates, quae ex ipsis inimicis nostris capi possunt: quo in argumento luculenter versati sunt Aristoteles *ad Nicomachum lib. VIII.* Plutarchus *de Utilitate ex inimicis capienda*, & Cardanus in egregio opere *de utilitate ex adversis capienda lib. III. cap.* 13. Ego paucas attingam. Principio observandum est, neminem in societate Civili sine inimicis esse posse, non magis quam sine amicis; nisi fortasse qui adeo abjectus sit & ignotus, ut misericordiae potius, & contemtus, quam aemulationis, invidentiae, odii objectum sit. Nam homines, praesertim illustres, si boni fuerint, necesse est ut omnes malos habeant inimicos, quod gloriosum est inimicitiae genus: si vero fuerint mali, aequum est, ut aversos habeant omnes bonos.

§. XVI. Deinde inimici necessarii sunt ad virum bonum & illustrem efficiendum; stimulos enim addunt virtuti, & animi aciem intendunt: *marcet sine adversario virtus*, inquit eleganter Seneca, Ac vero quis sine lucta corpus ad labores induruit? Quis animum ad scientiam & virtutem sine contentione exercuit? Itaque inimici nostri, si sapimus, paedagogi nostri esse possunt, tanto utiliores, quanto minus adulari parati. Experientia docuit adversarios illustrem esse magnorum virorum scholam, quietem vero & perpetuam felicitatem homines etiam virtuosos corrumpere. Tertio, inimicitiae hoc quoque viris bonis utilitatis afferunt, ut iis omnes virtutis amicos concilient, omnesque adjungant inimicorum suorum inimicos. Quarto si quis ulciscendi animum habeat in promptu est illustre vindictae genus, ex inimicorum calumniis aut dicteriis in melius semper proficere,

atque

atque sic, quae sunt vitia, emendare. Quinto si quis gloriam ex virtute quaerat, quae sola vera gloria est, nulla est illustrior virtus, quam animi mansuetudo, ut non solum inimicis generose parcamus, verum etiam ut liberalissime beneficiamus.

§. XVII. Jam transeamus ad officia beneficentiae, quae gradum amicitiae continent sublimiorem, quam officia innoxiae utilitatis. Obligari autem nos & ad haec officia, & natura ipsa humana, & conditio societatis demonstrat. Primum, quum reciproce homines in hujusmodi officiorum indigentia reperiantur, aut possint reperiri, si volunt ea in his casibus sibi ab aliis tribui, necesse est, ut & aliis vicissim tribuant. Deinde talis est societatis natura, ut non possit illa esse perfecta, & tranquilla, nisi reciprocus sit bonorum inter omnes influxus, nisi scilicet bona omnia & commoditates vitae, quoad fieri potest, cum iis communicentur, qui indigent. Ad haec, vetus proverbium est, *Amicorum omnia esse debere communia*; oportet autem ut vir bonus in societate existens neminem odio habeat, idest ut omnibus sit amicus; ergo adversus omnes beneficus pro ratione graduum amicitiae.

§. XVIII. Haec bonorum Communicatio *beneficium* appellatur, & studium benefaciendi *beneficentia*. Quare definiri solet beneficium *res, vel actio alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis, aut retributionis praestamus*. Dicitur autem *actio, vel res alteri profutura*, ut explicetur essentia ipsa beneficii: nisi enim beneficium alteri prosit, non est beneficium, ut si laedat, maleficium est. Dicitur *sine spe retributionis*, non quidem, ut excludatur spes gratitudinis, sed ut caveatur, ne ea spes praecipua caussa sit beneficii impulsiva, aut ne ea spes in conditionem veniat, sub qua beneficium praestatur. Sunt enim haec beneficia mercenaria, eaque ad commercium potius pertinent & mercaturam quamdam, quam ad beneficentiam. Vide Senecam lib. 6. de beneficiis cap. 14.

§. XIX. Ut autem beneficentia sit virtus, possitque merito imputari, proficisci debet ex directa voluntate alteri utilitatem deferendi: quae si desit, aut indirecta tantum sit, beneficium inter virtutes recenseri nequit. E. g. si quis ludens, nolens mihi benefacere, impellat me ad agrum meum effodiendum, atque in eo thesaurum inveniam, non potest ille pro beneficio mihi facto imputare: Nec beneficium est, si quis me ad dignitatem aliquam promoveat, ut locum vacuum ei relinquam ad majorem, quam ille ambit. Minus quoque beneficium est, si quis volens me laedere, magnam mihi afferat utilitatem. Quare Josephi Fratres non poterant illi pro beneficio imputare, quod eorum opera ad summam in Ægypto dignitatem evaserat. Elegans est super ea re Phaedri Fabella. Mustela ab homine prehensa rogat, ut sibi parcat, quia molestis muribus purget domum. Cui villicus

. . . . Faceres si caussa mei,
Gratum esset, & dedissem veniam supplici:
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quae sint rosuri, simul & ipsos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

§. XX. Sed ut natura beneficii praestationibus & largitionibus conveniat, prudenter & sapienter dispensandae sunt: prodiga enim rerum elargitio sine dispectu eorum, quibus praestantur, ac sine graduum amicitiae distinctione, beneficium non est, sed stulta profusio. Discernendi igitur sunt in beneficiis tribuendis necessarii ab extraneis, intimiores a remotioribus, indigentiores a minus indigentibus, digniores a minus dignis. Itaque ceteris paribus praeferendi sunt necessarii extraneis, intimiores minus intimis, indigentiores minus indigentibus, digniores minus dignis, ii qui non suo merito miseria laborant, iis, qui merito suo in eum statum prolapsi sunt. Praeterea perspiciendum est, ne beneficentia plurimorum alat ignaviam, qua fiat, ut in societate homines ignavi, &

sce-

scelesti multiplicentur cum maxima Reipublicae pernicie. Quae benefaciendi prudentia nisi adhibeatur, hujusmodi largitiones maleficia potius sunt, quam beneficia. Quocirca si vere dictum est a Philosophis, nullam esse virtutem sine prudentia, tum potissimum de beneficentia dicendum est.

§. XXI. Inter caetera autem beneficentiae officia locum praecipuum sibi vindicant hospitalitas, & eleemosina, seu beneficium quod ei praestatur, qui non suo merito miseria laborat. Hospitalitas, id est peregrinos & viatores indigentes in domum admittere, & mensae participes efficere, omnium beneficiorum nobilissimum est, & magis secundum finem legum naturalium: finis enim legum naturalium, ut alias dictum est, est mutua caritas, ex qua tantum ea esse potest hominum beatitudo, quam in terra habere possunt. At ex omnibus virtutibus humanis nulla est, quae arctius vinculum, & stabilius amicitiae & caritatis efficit, quam hospitalitas, qua velut religione quadam sibi homines copulantur. Vide ut super ea re praeclare differit Aristoteles lib. 2. magnorum moralium cap. 2.

§. XXII. Egregia sunt judicia & exempla hujus virtutis apud eas nationes, tum antiquas, cum recentes, quae barbarae a nobis solent appellari. Tota vetustas ethnica credidit, & Deos plerumque peregrinari, & hospites omnes esse a Jove, ut ex Homeri Odissea, aliisque veteribus scriptoribus discimus. Ex iis principiis sibi persuaserunt, omnium virtutum humanarum hospitalitatem praecipue colendam. Ex fragmentis veterum historiarum Gentilium, atque ex Historia Mosaica illud etiam discimus, homines diluvio Noetico viciniores nihil tam impense coluisse, quam hospitalitatem: quo vero ab illis temporibus longius discesserunt, & civilius vivere caeperunt, eo magis aucto vitae luxu, & habendi cupiditate, minus humanos evasisse. Persae publica habent hodie constituta hospitia, & passim per totam Persidem,

in quibus magna caritate viatores excipiuntur, quemadmodum narrant Petrus Vallensis, & Chardinus in Itinerariis Persicis.

§. XXIII. Jam vero quidam fuerunt Populi, qui legibus latis hospitalitatem praeceperunt, ut peregrinis consulerent. Ælianus lib. 4. historiae variae cap. 1. hanc legem Lucanorum recitat, *si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & poenas luat*. De antiquis Slavis Hermoldus in Chronico Slavorum lib. 1. cap. 82. profert eorum hanc legem, ut *si quis peregrinum hospitio non excepisset, sed ejecisset, ejus domum vel facultates incendio consumere liceret*. Et jure quidem Populi isti de servanda humanitate solliciti fuerunt. Sed optandum fuisset, ut homines sponte sua nullis legibus coacti hujusmodi officia praestarent.

§. XXIV. Sed & hospitalitas passim quoque commendatur in scripturis sacris. Isaiae cap. 68. vers. 7. *Frange exurienti panem, & egenos, vagosque induc in domum tuam*. Jobus cap. 31. inter ceteras virtutes suas recenset, *foris non mansit peregrinus, ostium viatori patuit*. Paulus Apost. ad Rom. 12. ver. 13. *hospitalitatem sectamini*. Petrus item Apost. epist. 1. cap. 4. vers. 9. *hospitales estote alii erga alios*. Christus Dominus noster Matthaei 21. vers. 36. inter ceteras caussas, ex quibus sententiam salutis prolaturus olim est in die judicii extremi erga Electos, hospitalitatem refert: *Peregrinus*, inquit, *fui, & excepistis me*. Secundum haec praecepta primaevi Christiani, antequam luxus & avaritia, ut cetera seculi vitia, in nos invasissent, vitam suam instituerunt, ut ex tota historia Ecclesiastica patet.

§. XXV. Vitium huic virtuti oppositum est *inhospitalitas*, quae & Naturae, & Evangelio juxta repugnat, ut ex superioribus manifestum est. Veteres Poetae, ut hoc vitium plene depingerent, finxerunt, Lycaonem de homine in lupum fuisse transmu-

mutatum, quod peregrinos hospitio exceptos necaret, aut expoliaret. In duo autem capita hoc vitium dividitur: primum est hospitio peregrinos non excipere, quum adest occasio: alterum, postquam exceperis, violare. Et utrumque quidem inhumanum est, sed posterius proculdubio inhumanius, quia sancte initam amicitiam laedit. Ad rem Ovidius,

Turpius eiicitur, quam non admittitur hospes.

Inhospitalitatem severissime Deus ulciscitur; ejus exempla habemus in Sodomitas (Genesis cap. 19.) & in Beniaminitas (Judicum cap. 19.)

§. XXVI. Alterum & praecipuum beneficentiae officium est, ut diximus, eleemosina. Et generatim quidem eleemosina significat quidquid beneficii, aut humanitatis in proximum nostrum ex commiseratione conferimus. S. August. in Enchyrid. ad Laurentium cap. 72. eleemosinam generatim acceptam sic describit, *Dare exurienti cibum, sitienti potum, nudo vestitum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, aegroto, vel incluso visitationem, captivo redemtionem, debili subvectionem, caeco deductionem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est indigenti.* Ceterum cum notione anguftiori apud recentes scriptores accipitur, ut significet eam elargitionem, quae alteri indigenti fit. Ad eleemosinam autem elargiendam nos obligari, ex iisdem principiis intelligimus, quae nos admonent, ut aliis ea omnia faciamus, quae volumus ab iis nobis fieri.

§. XXVII. Scripturae divinae passim eleemosinas praecipiunt, atque in iis tantam vim inesse dicunt, ut per eas ingentia crimina dimitti pronuncient. Extat super ea re S. Cypriani libellus *de opere & eleemosinis*. Sub initium ejus libri postquam dixisset Cyprianus sordes post baptismum admissas eleemosinis ablui posse, addidit: *Loquitur in scripturis divinis Spiritus Sanctus & dicit, eleemosinis, & fide delicta purgantur . . . . . . Idem denuo dicit, sicut aqua ex-*

tinguit ignem, *sic eleemosina extinguit peccatum*. Deinceps recitat testimonium ex cap. 2. Lucae, *date eleemosinam*, *& ecce munda vobis omnia*. Vide & S. August. cap. 37. Enchyrid.

§. XXVIII. Sed hoc in loco animadvertendum est primo, non divites tantum, eosque qui rebus abundant obligari ad eleemosinam, sed etiam eos, qui licet non multum possident, habent tamen, quod pro modulo suo erogare possint in pauperes. Id intelligitur primum ex naturae ratione: nam in omnibus hominibus talis inest natura, ut ad alterius miseriam misericordia tangatur. Hunc vero affectum non omnibus dedisset natura, nisi voluisset, ut non affectu tantum omnes omnium misererentur, verum etiam re, quoad possent, omnibus opitularentur. Suadet idipsum naturae aequalitas, & natura societatis, quae bonorum exigit communicationem. Deinde idipsum colligitur ex doctrina Evangelii, quae extat cap. 21. Lucae. Extat locus egregius S. Basilii Homilia *in siccitatem*, *& famem*: *licet*, inquit, *unus tantum tibi sit panis*, *ad fores autem mendicus adstet*, *deprome unicum illum ex cella poenaria*.

§. XXIX. Deinde animadvertendum est, in elargienda eleemosina distinguendum quidem esse inter pauperes digniores, & minus dignos: non ita tamen, ut reputetur legitima caussa denegandi eleemosinam, quod is, qui petit, indignus ea sit, quae fuit quorundam Casuistarum opinio: eleemosina enim indigenti datur, non moribus indigentis. Illud certe distinguendum est, ut intelligatur, utrum is, qui petit ex ignavia in eo statu sit, an vero ex necessitate. Primo jure denegatur, ne scilicet nostra elargitione alterius ignaviam, & vitia alamus. At contra omne jus denegatur alteri. Confer Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 15.

§. XXX. Praeterea cavenda est & altera quorundam Casuistarum opinio, non esse dandam eleemosinam cum ullo nostro detrimento, sed tantum de mere su-

per-

perfluis. Ea doctrina cum altera conjuncta, nemini quidquam esse unquam superflui, comparata est ad omnem caritatem, & beneficentiam auferendam. Enim vero si ex iis superfluis danda est eleemosina, quae cupiditatibus nostris supersunt, quoniam nulla iis supersunt. (Libidini enim nihil est unquam satis), nihil unquam erit, quod detur.

CAPUT X.

De Amicitia.

§. I. Postquam de Officiis humanitatis, & beneficentiae, idest universalis erga genus humanum amicitiae, disputatum est, operae pretium est, perpauca de arctiori illa amicitia disserere, qua maximus benevolentiae, & conjunctionis gradus inter homines continetur. Disseruit ea de re praeclare, & saepe Plato, tum Aristoteles in octavo ad Nicomachum, & Cicero in Laelio. Ac quamquam magis eam, quae esse inter homines deberet, quam quae aut est, aut esse potest, amicitiam exorment; juvat tamen plurimum earum etiam virtutum elegantissima descripta habere exemplaria, quas cogitatione magis, quam opera complecti possumus: habent enim illa nescio quam vim, occultam quidem, sed prope divinam, ad animos permovendos atque incitandos: quae si non licet semper assequi, saepe utilissime imitamur. Quare quamquam ea est mortalium natura ut nihil videantur sincere amare posse praeter seipsos, propterque se amare cetera, ac idcirco ejus amicitiae, quam Plato, & Tullius tam pulchris coloribus depinxere, minus sint capaces; intelligent saltem qui hujusmodi amicitiae verae praecepta legent, ad eam se quam proxime accedere oportere, si ea voluptate tangi velint, quae ex reciproca animorum communicatione est, qua nihil ego jucundius, nec optabilius putaverim. Non ignoro fuisse plerosque viros eruditos & acutos, qui magnam indu-

industriam & diligentiam in eo posuere, totamque suam adhibuere eloquentiam, ut omnem humanae naturae foeditatem, omnia vitia retegerent: eam ad veram amicitiam & virtutem obstipam & contumacem demonstrarent, eaque in re nos longe brutis animantibus esse deteriores ostenderent, in quibus non exemplaria modo virtutum, in primis amicitiae, sed virtutes ipsas, tanto pulchriores, quanto sine vitiorum mixtura, inesse opinantur. Qui si id efficiant, quo in nobis comparatione cum inferioribus verecundiam concitent, eoque nos ad veram virtutem impellant, minus illi peccant: sed peccant tamen. Nam & taedium tam malignae naturae in nobis ingenerant; & quoniam ut alii aliis diffidamus nos instruunt, omnia societatis & communionis inter nos vincula abrumpunt. At enim, φιλαυτία,

Quae nunc nos coquit & versat in pectore fixa,

prohibet quo minus alios sincere amemus: ita fit, ut eae virtutes, quae adversus alios sunt, speciem virtutis habere possint, naturam non possint. Sed hi aequo subtilius philosophantes non videntur id intellexisse, quod maxime cupiebant. Scilicet eas sibi excogitavere virtutes, quibus ad totum genus humanum perdendum nulla sunt vitia aptiora, quaeque si hominibus concedantur, irato Deo genitos clamabimus. Nam si verae virtutes ab omni nostro amore & cura esse sejunctae debent, miseros esse eos oportet, qui virtuosi esse volunt; immo ne esse quidem, quia nec ut sint beati, nec ut sint, cogitare aut curare debent, quo iis exornentur virtutibus, quae nullo modo ab utilitate aut felicitate nostra proficiscantur. Quod si probare nequeunt, fateantur, veram virtutem, ut non potest, ita ne debere quidem a nostri amore & utilitate esse separatam, in eoque esse virtutis praestantiam positam, ut nequeat nostri felicitatem efficere a felicitate aliorum sejunctam. Quamobrem in eo potius operam ponant suam, ut demonstrent, ita esse homines a Natura comparatos, ut tum se recte & sapien-

sapienter ament, ac sui felicitatem sequantur, quum pro virili & aliorum felicitati student.

§. II. Sed inde, unde exorsi sumus, redeamus. *Amicitia est benevolentia mutua & manifesta, qua alter alteri ipsius caussa bonum cupit*. Quamquam autem sine benevolentia nulla esse possit amicitia, non tamen omnis benevolentia est amicitia. Est enim quaedam benevolentia non mutua: quaedam non manifesta alteri: Quaedam denique plane otiosa, hoc est non conjuncta cum desiderio convictus, neque cum cupiditate gratificandi alteri: quorum utrumque in vera amicitia requiritur. Ex eo vero oritur amicitia, quod alter in altero, vel re ipsa deprehendit, vel inesse credit ejusmodi bonum, quod amore, & benevolentia dignum sit, ac arctiorem cum eo nexum & conjunctionem exigit. Haec enim persuasio impetum illum, quem natura nobis ad amicitiam indidit, excitat, & promovet. Nam homines natura ipsa ad se mutuo amandos, ut saepe dictum est, geniti sunt: quia nempe sine mutuo amore non solum nec beate, nec bene esse possunt, sed ne esse quidem.

§. III. Sunt autem bona omnia, quae amicitiam parere possunt, tria omnino, ut observat Aristoteles, *jucundum*, *utile*, *honestum*. Ex solo autem honesto stabilis, & vera nascitur amicitia: nam cum duo illa priora facili mutationi subjecta sint, necesse est ut amicitia dissolvatur, ubi illa cessaverint. Praeterea, qui alterum amat jucunditatis, vel utilitatis ergo, se potius amat, quam alterum, ut id circo ubi voluptas, & utilitas cessat, amor quoque omnis perit. Adde, quod in hac amicitia perfecta animorum conjunctio & fides mutua, sine quibus amicitia consistere nequit, nullae esse possint. Contra vero, quae virtuti & honestati tribuitur amicitia, & vera est, & aeterna. Nam etiamsi contingat partem alteram deteriorem fieri, amicus ejus vitiis irascetur semper, sed amicum constantissime amabit, quem emendatum, non vero nullum volet.

§. IV.

§. IV. Amicitiam & in omni fortuna, & in omni aetate atque statu hominis esse necessariam, accurate prorsus demonstravit Aristoteles lib 8. ad Nicomacum, cap. 1., ut egregie pronunciet Cicero, *non aqua, non igni pluribus nos uti locis, quam amicitia, & Solem e mundo tollere videri, qui amicitiam e vita tollant*. Enim vero in secunda fortuna duobus potissimum de caussis opus est amicis. Prima, quia sine iis fructus bonorum propemodum perit, beneficentia, inquam, & jucunditas illa, quae in amicos maxime exercetur. Praeterea nullius boni sine socio jucunda esse potest possessio, ita ut in maximis opibus colloquium & victum amicorum omnes homines desiderent. Secunda quia opus est custodia, & tutela bonorum, quae quo majora sunt, eo plures nanciscuntur aucupes, & aegrius custodiuntur. Quo circa qui plus possident, plures quoque & majores amicos habeant necesse est.

§. V. In adversa fortuna opus esse amicis, cum solatii, tum perfugii, & auxilii gratia, nemo ignorare potest, nisi qui nihil unquam adversi in vita expertus est. Eleganter haec omnia complexus est Cicero in libro de amicitia: *Cui*, inquit, *potest esse vita vitalis, ut ait Ennius*, *qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, qui cum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis aeque ac tu ipse, gauderet? Adversas vero res ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret.*

§. VI. Porro in omni aetate pernecessariam esse amicitiam est exploratum. Nam, ut ab ipsis exordiamur incunabulis, in infantia nobis opus est amicitia & tenero parentum amore, quo rite educari possimus. Est enim haec aetas tenella, ac non corporis tantum vitiis, sed cum primis animi obnoxia, ut id circo sinceri & magni educatorum amoris indigeat. Itaque ita divina Providentia comparatum est, ut natura

ipsa

ipsa omnes homines tenerrimo erga liberos ferantur amore. Hunc amorem aufer, quid nisi aut brevi deserta Tellus, aut impiis & nefandis latronibus esset oppressa?

§. VII. Quod ad adolescentiam attinet, ei etiam amicis maxime est opus. Primo propter imbecillitatem judicii: Secundo ob affectuum vehementiam: Tertio ob rerum imperitiam. Itaque nisi adolescentes amice instituantur, artibus ingenuis erudiantur, moribus imbuantur honestis, revocenturque a vitiorum illecebris, ac sicubi exorbitare coeperint, moneantur, & in viam retrahantur, profecto aut crudi proveniunt lateres, aut indomitae ferae. Quo circa nihil habere prius & majus adolescentes debent, quam ut viros probos, rerum peritos, prudentesque & doctos in amicitiam adsciscant. Incredibile dictu est, quam rite, & vehementer hac via proficiant. Hac arte educabantur nobiles juvenes Persae. Vide Xenophontem in *Educatione Cyri*.

§. VIII. Sed & viri opus habent amicis, cum ad rerum cognitionem, tum maxime ad actionem. In cognitione quidem, & ad consilia ineunda, & ad ea exequenda. Nam plus vident oculi, quam oculus, ut est in proverbio. Deinde ad res gerendas non mediocre praesidium est in amicorum benevolentia. *Virtutum*, inquit Cicero, *amicitia adjutrix a natura est data, non vitiorum comes: ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quae summa sunt, pervenire, conjuncta & sociata cum altera perveniret.*

§. IX. Jam vero nulla aetas magis amicorum indiget, quam senum. Senes enim ob mentis & corporis imbecillitatem neque se, neque sua recte curare possunt, neque eas res obire, quae aut animi, aut corporis robur aliquod exigunt. Praeterea quoniam haec aetas quasi solitarios homines efficit, nisi convictu amicorum recreentur senes, vitam minime optabilem vivant necesse est: otium enim in solitudine mors quaedam est hominis viventis.

§. X.

§. X. De privata amicitiae utilitate hucusque disseruimus: Publica nunc paucis demonstranda est. Ac publice amicitiam esse non modo utilem, sed necessariam, inde facile perspicitur, quod ea tanquam vinculo civitates contineantur, & ad magnitudinem, & felicitatem suam perducantur. Efficit enim publica amicorum amicitia, ut alii aliorum commoda promoveant, ad praeclara facinora se se mutuo adjuvent, comunibus viribus hostibus resistant. Itaque vetusti legumlatores plus in amicitia inter cives concilianda, quam in constituenda justitia adlaboraverunt; quemadmodum Aristoteles observat: quod scilicet non ignorarent, constituta amicitia, justitiam sequi sponte sua: cum est contrario posita justitia, non necessario sequatur amicitia. Praeterea rerum publicarum gubernatores cum sciant quantum momenti ad tranquille civitatem regendam in opinionum etiam concordia positum sit, illud quoque curarunt, ut una esset in republica religio, ut eodem modo & cogitarent omnes, & agerent.

§. XI. Quae cum ita sint, videamus modo, quae sint praecepta amicitiae, aut ineundae, aut conservandae, aut etiam dissolvendae, ubi opus est. Ineundae amicitiae potissima praecepta sunt duo. Primum, ne statim quemvis in amicitiam adsciscamus, sed probe prius mores ejus, ac fidem exploremus, cum quo arctiorem contrahere amicitiam volumus. Imprudentis enim est ei te, & tua concredere, quem non probe prius novisti. Vide Sen. Epist. 3. Huc pertinet vulgatissimum adagium, *multos salis modios una esse edendos, donec amicitia penitus coalescat*.

§. XII. Exploratur autem futurus amicus quinque praecipue modis, secretis, pecuniis, & lucro, honoribus, adversa fortuna, & anteacta cum aliis amicis vita. Principio, *comissa tenere qui nequit, hic niger est, hunc tu Romane caveto*, praeclare inquit Horatius: quantumvis enim quisquam natura bonus sit, tamen si garrulus fuerit in arctiorem amicitiam admit-

admittendus non est ; nam consistere nequit vera amicitia sine animorum perfecta conjunctione : nec perfecta conjunctio haberi potest , ubi altera pars levis est & garrula. Discimus autem alterum esse garrulum , primo si facile sui , & suorum patefaciat secreta : secundo si verbosus sit , & fabulator : tertio si percunctator molestus : Hinc illud , *percunctatorem fuge : garrulus idem est*.

§. XIII. Deinde quoniam inter affectus vehementiores , quibus homines agitari solent , connumerandi sunt avaritia, seu lucri cupiditas, & ambitio, idest dignitatis immoderata cupido , qui amici caussa lucrum , & dignitates contemnit , ut se non patiatur ab iis abstrahi , & separari ab amicitia , proculdubio, si ceterae adsint dotes , in amicitiam adscisci potest . At si lucri cupidus fuerit , aut nimis ambitiosus , omnia lucro & dignitati postponet . Itaque omnium hominum ad amicitiam ineptissimi sunt avarus , & ambitiosus . *Est enim amicitia* , inquit praeclare Cicero , *nihil aliud , nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia , & caritate summa consensio* . Quî autem haec consensio cum avaro , & ambitioso esse potest ? Atque id in primis animadvertendum est , ambitiosum , si intelligat , te aptum ambitioni suae instrumentum esse posse , mirifice amicitiam simulare ; neque enim inter omnes homines quisquam est ambitioso magis adulator . Accurate igitur haec adulatio perpendenda est , & ab amicitia , cui simillima est , discernenda . Exstat super ea re egregium Plutarchi opusculum , *quomodo discerni queat adulator ab amico*.

§. XIV. Sed nulla magis in re exploratur animus ad veram amicitiam compositus & aptus , praeterquam in adversa fortuna ; in eo enim hominis statu aperte intelligitur , quantum quisque se , quantum amicum amet . Inde illud est proverbium , *Amicus certus in re incerta cernitur* . Nam qui amicum in re incerta deserit , is magis fortunae , quam personae amicus fuisse

fuisse videtur. Quocirca minime amici putandi sunt illi, de quibus Ovidius ait,

Tempore felici multi numerantur amici.

Sed ii tandem veri amici sunt, qui in adversa fortuna constantissime adhaerent, Prudentis autem hominis est, priusquam intimae amicitiae contrahat, hujusmodi confingere casus, qui incerti & dubii videantur, ut ita, ficta calamitate, exploret quid sperare liceat in vera.

§. XV. Praeterea omnium tutissima & compendiosa explorandi amicos ratio est inquirere, quomodo illi adversus alios amicos se gesserint, aut adhuc gerant. *Talem*, inquit perspecte Isocrates, *erga te fore amicum intellige, qualis erga alios fuit*. Exploratio autem haec, de qua in hoc primo praecepto locuti sumus, ad amicitiae stabilitatem plurimum facit: quia quem explorasti, ei non diffides, non male de eo suspicaberis, nec ab eo metues, non facile conquereris, nec aliorum de ipso querelas admittes, quae amicitias disturbare solent. Lege Ciceronem de amicitia, & Senecam in Epistola *III*.

§. XVI. Secundum praeceptum ineundae amicitiae est, ut tot tibi copules amicos, quot una tecum, atque inter se familiaritatem colere commode possint, & libenter velint, ac quorum usibus inservire queas. Utrumque enim horum jus verae amicitiae postulat. Non probo igitur magnum intimorum amicorum numerum, Primo, difficile est unius hominis mores explorare: quid plurium? Secundo, cum omnibus convictus, & frequens conversatio haberi nequit; unde est necesse, ut brevi tempore amicitiae evanescant. Tertio omnibus inserviri non potest, quod amicitiae jura exigunt. Itaque quisque sui, ac conditionis suae rationem inire debet, ut intelligat, quot sibi amici intimiores esse queant. Intimiores dico: nam vulgares qui dicuntur amici, quorum tamen amicitia ad animi penetralia non pertingit, multo plures haberi possunt, seu potius hanc amicitiam cum omnibus

bus

bus iis, quibuscum versamur, percolere debemus.

§. XVII. Praecepta amicitiae colendae & conservandae ad sequentia conferri possunt. Primum, ut in amicitia amor fervorem habeat, & constantiam. Amoris fervor in hoc primum dignoscitur, ut alter alteri optima quaeque cupiat non secus atque sibi, & ut ea consequatur amicus, sedulam det operam. Deinde in eo, ut alter alterius rebus secundis aeque laetetur, ac suis; adversis autem aeque tristetur. Demonstrabit vero amoris constantiam, si nulla de caussa patiatur ab hoc erga amicum amore divelli, non lucro, non honore, non labore, & periculo, non temporis diuturnitate, nec locorum distantia.

§. XVIII. Secundum praeceptum est, ut maxima sit inter amicos voluntatum consensio. Haec consensio in eo primum manifestanda est, ut amicus amici studiis, & propensionibus, modo nihil turpis contineant, non solum non adversetur, sed ultro obsequatur, & iisdem delectari se ostendat. Secundo, ut sententias ejus & consilia non carpat, sed vel approbet, vel, si non rectas putet, ut modeste ac urbane repugnet, ac flectere potius blande amicum studeat, quam vi, aut jurgiis alio rapere. Praeterea, ut non acerbe, non ambitiose, nec pertinaciter opiniones suas adversus amicum propugnet: omnium enim hominum amicitiis ineptissimi sunt, qui dicuntur contradictores perpetui, & acerbi. Tandem amicus amicum aliqua in re dissentientem aequo ferat animo: quaedam enim indulgenda sunt constitutioni animi, vel corporis, loco, tempori, aliisque circumstantiis. Sed cavenda est scurrilis assentatio. Perbelle Horatius lib. 1. Epist. 18.

Ut Matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor, infido scurrae distabit amicus.

§. XIX. Tertium praeceptum est, ut officiorum sit inter amicos vicissitudo, & paritas quoad utriusque fortuna, conditio, aetas patitur. Observabitur autem hoc praeceptum, si tales in amicos nostros nos esse sataga-

tagamus, quales eos in nos vellemus. Quae autem amicus amico officia debeat, ex iis, quae superius de beneficentia dicta sunt, intelligi potest: est enim amicitia maximus & reciprocus benevolentiae gradus. Possunt autem amicorum officia ad duo potissimum capita conferri, consilium, & auxilium. In consilio promtitudo, & sinceritas eluceant. Quod ad auxilium pertinet, illud amico in dubia, aut adversa fortuna praecipue debemus. Inter auxilia vero maximum est, & quod amicitiam heroicam constituit, ut minime vereamur bona, libertatem, & vitam denique pro amico in causa justa & honesta impendere. Hinc laudatur in Evangelio hujusmodi amicitia: *Nemo majorem charitatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis.*

§. XX. Quartum praeceptum est, ut sepe & libenter cum amicis conversemur, & colloquamur, coram quidem, si praesentes sint, per litteras vero, si absentes. Qui hoc officium transgrediuntur, ostendunt se amicitiae poenitere, aut amicum negligere, quo fit, ut amicitia paullatim intercidat. In conversatione autem cum amicis sequentia sunt observanda. Primum in sermonibus veracitas, candor, & fides: simulatio omnis, & assentatio abesto. Sed & parva mendacia a conversatione amicorum abesse debent: ea enim efficiunt, ut paulatim amicus amico diffidat. Secundo comitas, suavitas, & elegantia morum: Vitanda ergo est rusticitas, incomta asperitas, & quidquid hominibus politioribus grave esse potest. Tertio taciturnitas: capitale enim in amicitia est non solum secreta reserare, sed etiam familiares sermones vulgare. Nam ea est amicitiae natura, ut amicus cum amico velut cum altero se agere possit. Duo amicorum officia praestantissima binis versibus complexus est Horatius in Epistola superius laudata.

Arcanum neque tu scrutaberis allius unquam;
Commissumque teges & vino tortus & ira.

§. XXI. Quintum est praeceptum, ut ne facile fini-

finistris de amico suspicionibus aures accomodemus, neve ejus virtuti, ac fidei temere diffidamus: *nam multi fallere docuerunt, dum timent falli, & aliis jus peccandi suspicando fecerunt*, quod praeclare observat Seneca in laudata Epistola tertia. Non quaelibet amici dicta, aut facta, quae incauto fortassis exciderunt, in crimen trahenda sunt, quasi in nostrum contemptum dicta, aut facta. Æquitas in judicando adhibenda est, atque omnia in meliorem partem interpretanda, quousque clare non pateat, alterum ab amicitia discessisse, ac nos laedere voluisse.

§. XXII. Sextum praeceptum est, ut ne criminationes, aut querelas de amicis facile admittamus, sed eorum, praesertim absentium, famam summo studio, ac fide contra calumniatores defendamus. Praeterea ipsi amicos numquam criminemur, nec facile apud quemquam de iis conqueramur. Si quid vero contingat, de quo amicos velimus admonitos, illud servemus vetus dictum, *secreto amicos admone, lauda palam*.

§. XXIII. Jam septimum est, ut nemo reprehensiones, atque admonitiones amicorum spernat: ut nemo illis monentibus succenseat: ut recte monentibus libenter pareat: ut salutaria consilia & quaerat apud amicos prudentiores, & avide arripiat. Enim vero qui hoc praecepto continetur, praecipuus est amicitiae & pulcherrimus fructus: scilicet amicorum reprehensionibus, admonitionibus, consiliis in melius proficere.

§. XXIV. Octavum praeceptum est, ut si quos amicus habeat naevos, quos corrigere non possimus, quique tanti non sint, ut amicitiam idcirco dirimere debeamus, eos aequiori feramus animo. Praeterea, ut ejus in nos delictis lubenter ignoscamus, dum non constat, ea ex averso animo proficisci: ut dissimulemus ea, quae salva virtute & honestate dissimulari possunt. Atque hoc praeceptum iis potissimum observandum est, qui cum amicis paullo iracundioribus,

aut morosioribus agunt, quales in primis solent esse senes.

§. XXV. Postremum tandem conservandae amicitiae praeceptum est, ut consentaneum amicis honorem exhibeamus: ut eos in honoris significatione praevenire studeamus: ut omnia, quae eorum contemtum demonstrare possent, diligenter vitemus. Ceterum inter amicos fugienda est nimis anxia caeremoniarum, ut vocantur, superstitio, quae adulantis potius est, quam amici. Danda est opera, ut in vultu, voce, ac gestu familiaritatis, & fiduciae mutuae inter amicos signa exstent.

§. XXVI. Haec autem, quae recensuimus praecepta, amicitiam inter pares potissimum spectant. Sed quoniam amicitia inter inferiores quoque & superiores esse potest, amicorum imparium officia paucis nunc sunt compraehendenda. Principio in dispari amicitia, qui opibus, aut alio bonorum genere abbundant, quod in inferiorum amicorum usum convertere possunt, id libenter efficiant: in hoc enim praecipue amicorum communio posita est, ut quoad rerum natura patitur, omnia inter amicos aequentur. Secundo, ut ii, qui dignitate antecellunt, si se ad inferiores amicos demittant, comitate, facilitate, modestiaque sua eos erigant, non vero supercilio suo, ac nimia gravitate deterreant. Tertio ut quocumque possunt modo amicos, quos virtus, aut sapientia commendat, honoratiores semper reddant, illis dignitatem suam quodammodo communicantes.

§. XXVII. Inferiores vero superioribus amicis haec debent officia. Primum, ut ne iis invideant id, quo superiores sunt. Secundum ut perpetuo honorent & colant, caveantque, ne ob familiaritatem, modestiam, & humanitatem eorum, illos contemnant: sed cum illis facilitate, modestia, & verecundia certent. Verecundia enim cum ceterarum omnium virtutum, tum in primis amicitiae custos est. Tertium ut si superiores amici jure regendi praesint, justum iis sem-

per

per obsequium praestent, nec amicitia abutantur ad criminum impunitatem. Quartum, ut eorum beneficiis, cum paria referre nequeunt, gratum semper animum ostendant.

§. XXVIII. Quamquam autem natura verae amicitiae, quae virtute innititur, & conservatur, exigit, ut sit aeterna, tamen hujusmodi casus intervenire possunt, quibus necesse sit, omnem amicitiam dissolvere. Ac plures proferri solent dissolvendae amicitiae caussae, quae non omnes justae, aut honestae sunt. Sed una est in primis honesta, & justa, si amicus ad insanabilem improbitatem deflexerit: si nos criminum comites obstinate velit. Amicitia enim adjutrix virtutum a natura data est, non comes vitiorum, sceleſtissimique sunt ii, qui ne amicitiae renuncient, amico ad crimina & vitia vires suppeditant. Ceterum omnia primum blande sunt pertentanda, ut ad bonam frugem amicum perducamus. Ubi nihil succedit, palam amicitiae nuncium mittendum est. Quod ita est intelligendum, ut ab amicitiae vinculo dissiliamus, non ut veterem amicum oderimus: neminem enim odisse ex naturae lege licet. Memorandum illud, quod superius admonuimus, virum bonum odisse neminem, amicitiam vero cum iis tantum copulare, qui itidem boni sunt. Sed legatur Aristoteles, & Cicero.

CAPUT XI.

De Officiis senum & juniorum, Divitum & pauperum, aegrorum & sanorum.

§. I. SUnt quaedam alia hominum officia, quae proficiscuntur ex diversis statibus, aetatum bonorum fortunae, & corporis, de quibus hic commodius eodem compendio disseremus. Ac principio senum officia enumerabimus. Praeclara sunt, quae de senum officiis praecipit Cicero in lib. de Senectu-

te. Is liber attente legendus est. Nos paucis, ad exitum hujus libelli properantes. I. Senum officium est, ut sint graves: ea enim gravitate auctoritatem sibi apud juniores conciliant. Posita est autem gravitas in sermone, & gestu. Sermo esse debet parcus, & sententiarum plenus: gestus rarus, nec ludicrus. Nihil enim turpius esse potest sene scurruli. II. Debent esse sobrii; quod praeter rationes Naturae, quas protulit Cicero in laudato libello, Scriptura quoque sacra docet in Epist. ad Titum cap. 2. v. 2.. III. Oportet ut sint patientes, nec facile in iram erumpant, quod Officium major pars senum praetergrediuntur, atque ita odium sui in minoribus excitant. Praestat ad hanc patientiam adquirendam memorare saepissime, quae nobis, aut aliis in anteacta vita acciderint. IV. Affectus suos debent moderari; perridiculi enim sunt in senibus juveniles affectus, non secus atque vestes juvenum: quumque praecipuus senum affectus sit avaritia, omnibus modis conari debent, ut avaritiae medeantur, praesertim quum absurdum sit eo tempore rebus parcere, quo brevius iis utendum est. Itaque ob hanc rationem tolerabilior videri posset in adolescente in longam spem a natura facto, quam in sene, omnia, mox relicturo, avaritia, nisi in iis affectibus partem majorem temperamentum haberet, quam ratio. Nam temperamento fit, ut adolescentes laetiores, eoque liberales sint, senes vero tristiores, eoque iracundi, & avari, Sed potest plurimum in temperamenta procuIdubio ratio, eaque cum omnibus, tum senibus praecipue utendum est.

§. II. Non esse debent queruli de vitae brevitate: idem enim dici posset ab eo qui octigentesimum annum vixisset; quia nempe praeterita aetas quamvis longa, quum effluxit, nulla consolatione permulcere potest stultam senectutem. Quocirca oportet recte, et sapienter vixisse eum qui sapienter mori velit. Quibus enim nihil opis est in ipsis ad bene beateque

viven-

vivendum, iis (inquit Cato apud Ciceronem) omnis gravis est aetas. Qui autem omnia bona a se ipsis petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturae necessitas ferat. Sed certe sunt hac in re hominum mores ac judicia prorsus perridicula. Iidem enim nos, qui saepe de vitae brevitate conquerimur, quum aut otium est grave, aut vel levissimae molestiae angunt, aut spes agitat, temporis quasi aeternitatem lamentamur. Ita fit, ut ne ipsi quidem sciamus qualis sit optanda aetas. V. Instruere Juniores in vitae praeceptis, ac regulis, ac in eo efficiendo & aetatis auctoritate, & veterum rerum memoria uti. Sed in eo cavere debent a vitio senibus prope communi, loquacitate, & acti temporis laudatione, insectatione praesentis: id enim aut a rusticitate provenit, aut ab indignatione non justa erga praesens, quod statim sunt relicturi. Quocirca omnia ratione, & maturo judicio expendere debent. VI. Petere a Deo quotidie peccatorum suorum veniam, scientes quoniam vitae humanae terminus appropinquat.

§. III. Officia juniorum sunt sequentia. I. Studiose vitare juveniles cupiditates, quae hanc aetatem transversum agere solent. II. Audire rationem in omnibus, & monita sapientum, ac seniorum, quam suos privatos affectus. Nisi autem id quotidie perpendeant, a natura paulo fervidiore, atque ab exemplis corruptorum juvenum, facile a virtute abstrahuntur, atque in vitia eunt praecipites. III. Deo sacrare florem juventutis, nec expectare, ut postquam juventutem per scelera omnia traduxerint, fecem senectutis illi offerant. IV. Revereri seniores, & iis obsequi. Senectus enim non gravitate tantum, verum etiam experientia vitae, longe venerabilis est. Pudet me, quum juvenum Spartanorum reverentiam & obsequium erga senes animo volvo, praesentis juvenum nostrorum impudentiae, & immodestiae. V. Ambitionem, prodigam effusionem, otium, luxuriem, quae solent esse juvenum vitia, summo studio compe-

scere, aut vitare. VI. Fugere multiloquentiam, & jactantiam, in quae item vitia prona est juventus. Egregium illud est, & memoratu dignissimum, quod de Zenone Stoico retulit Diogenes Laertius. Quum enim adolescens jactabundus & loquax per multam horam caput obtudisset graviorum Philosophorum, tum Zeno gravissime, vide, inquit, ut natura duas aures nobis tribuit, oculosque duos, unum autem os, ut nimirum audiremus, ac videremus multa, loqueremur vero paucis. Tu igitur cave, ne cerebrum per os effundatur. Digna Philosopho vox!

§. IV. Est & alius hominum status respectu bonorum fortunae: nam alii divites sunt, alii pauperes. Divitum ergo officia sunt I. Divitiis suis non efferri, nec superbire. Quam enim stolidum est, ea re superbire, quae repente abire potest? Iis enim rebus homo fit vere magnus, quae non extrinsecae sunt, sed quae intrinsecae animo, idest virtute. Vide, ut hoc ipsum monet Paulus Apostolus in 1. epistola ad Timotheum cap. VI. v. 13.. II. expendere accurate, an bonis artibus divites evaserint; nisi enim id sit, aliena consumunt. Quod eo libentius moneo, quod pauci sint mortalium, qui postquam ad summa fortunarum evaserunt, retro respiciant. III. non collocare in divitiis fiduciam suam, sed in uno Deo vivo, quod praecipit Apost. in eadem Epist. ad Timoth. Ejus officii duae sunt rationes. Prima quia incerta est divitiarum possessio, atque esse potest Nisus, qui modo Cresus erat, ut eleganter ait Ovidius. Altera quia nec vitam praesentem tranquilliorem, aut diuturniorem efficere possunt sine virtute, nec animum expolire, & instruere. Hinc illud Salomonis: *Quid prosunt stulto divitiae, si non possit emere Sapientiam?* Accedit, quod in Scripturis Sanctis fiducia in divitiis vocetur idololatria (ad Ephes. V. v. 5.) dicantur que divitiae esse obstaculo saluti nostrae (Matt. XIII. v. 22.) IV. non nimium gloriari ob possessionem divitiarum, siquidem non meliorem reddunt animum,

nec

nec corpus ab innumeris malis liberant. Itaque praeclare Horatius, *valeat possessor oportet*,

Si comportatis rebus bene cogitat uti.

V. Divitiis non abuti, ad luxum, compotationes, atque ad froenum affectibus reliquis laxandum. Nempe earum finis unica est vitae substentatio & commoditas. Quocirca qui alium in finem divitiis abutuntur, naturae adversantur. VI. Nunquam contemnere pauperes, in quod vitium divites pronissimi sunt, quod se una cum divitiis metientes, majores pauperibus, erroneo judicio, esse putant, basim scilicet cum statua conjungentes, ut eleganter Nicolius inquit. Esse ergo debent cum pauperibus liberales, eorumque amantes. VII. Iis uti ad honorem Dei, in pios usus, & ad verae Religionis promotionem: scilicet inter officia vitae humanae praecipua illud locum tenet, *omnia in gloriam Dei facite*, ut docet Apost. VIII. Contenti esse debent iis, quas possident, divitiis, nec immoderata cupidine novas adquirendi cruciari. Sane ex sapientum omnium scitis, nihil inter homines stolidius est, quam dum novis semper bonis studemus, non uti praesentibus.

§. V. Officia vero pauperum sunt I. non murmurare adversus Divinam Providentiam, nec despondere animum. Qui enim sibi persuasit, Deum sapientissime, & effusione maxima suae bonitatis omnia gubernare, intelligere statim debet, Deo justas esse rationes, ob quas nos in paupertate detinet: scilicet, aut ut irritamenta & illecebras peccatorum nobis eripiat: aut ut fidem, & constantiam exploret: aut ut castiget, quod suis bonis abusi sumus: aut ut ab amore mundi nos divellat: aut ut formet ad patientiam. Uno verbo, Ita divina providentia comparatum est, ut paupertas & miseria natura ipsa fere semper aut proles sint erroris & malitiae, aut sepes. Elegantissime Plautus in Trinummo *Luxuriae* sororem germanam esse voluit *inopiam* II. Apud se reputare plurimas secum utilitates paupertatem conjunctas habere: scilicet gravissi-

mis

mis ac molestissimis affectibus, quibus solent angi divites, nos paupertas liberat. Egregium est, quod de Creso Lydorum Rege retulit Herodotus lib. 1., cui tantum abest, ut Solon immensas divitias inviserit, ut potius beatiorem illo reputaverit pauperem quendam Atheniensem. III. Victum sibi comparare honesto labore. IV. ob paupertatem suam, dummodo a vitiis non processerit, nec vitiis alatur, non erubescere. Poplicola, qui primus Romanorum Consul fuit, in tanta paupertate obiit, ut de publico aerario deferri debuerit: neque interim ea paupertas tanto viro de parta gloria quidquam detulit. Phocion, quum a Rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille, *Si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sint futuri, nolo meis impensis illorum ali, augerique luxuriam*. Nepos in Phoc. V. Non debent esse superbi: pauper enim superbus intolerabilis est. VI. Non abuti eleemosinis ad intemperantiam, & luxum, quod qui faciunt, graviter peccare censendi sunt contra finem eleemosinarum VII. Non mendicare, si aliter sibi victum quaerere possunt: est enim id manifestum furtum. VIII. Precari Deum perpetuo, ut ipsis det, quo patienter ferre paupertatem possint.

§. VI. Ratione corporis alii homines sunt sani, alii aegroti. Sanorum officia sunt. I. Incumbere quantocius virtuti, dum valent, neque expectare, ut Horatius eleganter dicit, *dum defluat amnis*. Id enim est temerario de vita longaeva judicare. Praeterea nemo certus esse potest se deinceps commode facturum, & difficilius fit, quum vitiorum habitus profundas jecerint radices. II. Nunquam sibi blandiri, sed quotidie se mori posse cogitare. Digna lectu sunt, quae super hac re passim praecipit Seneca in Epistolis

lis. III. sua negotia omnia, dum bona valetudine possunt, ita disponere, ut nihil eos turbet instante morte. Prudentiae enim id est oeconomicae. IV. Frequentibus precibus omnia ad bene moriendum subsidia a Deo implorare.

§. VII. Aegrorum autem sunt. I. Reputare secum Deum ipsis morbos immisisse, quibus aut purgaret a vitiis, aut praepararet ad virtutem. Dici vix potest, quantopere aegrotos levet, atque constantiores efficiat haec cogitatio. II. Deum benedicere, quemadmodum Sanctus Job, non murmurare, illud secum cogitando, quod Salomon dicit, *meliora sunt vulnera diligentis, quam oscula odio habentis*. III. Quin gratias Deo agere, qui quum jure severius possit animadvertere, tam leviter puniat. IV. Vitam suam, quum praesentem, tum veterem accurate expendere, num singulari aliquo crimine eum morbum meruerint. V. Remedia necessaria non negligere, ne videantur obsistere Divinae providentiae, saltem dum remedia non sint magis intolerabilia, quam mors. VI. Non quaerere sanitatem malis artibus. Itaque omnino reiicienda est eorum opinio, qui docent, si morbus sit ex maleficio, licere maleficium maleficio dissolvere. VII. Se ad mortem sponte componere. Quid enim turpius, & Christiano potissimum homine indignius, quam expectare ut ab aliis vix vi disponatur ad mortem, ad quam continenter tendimus?

CAPUT XII.

De Statu hominis sociali, deque variis officiis, quae ex variis societatum generibus proficiscuntur, ac primum virorum & uxorum, parentum & liberorum.

§. I. OPortet nunc hominem in statu sociali contemplari, atque in eo ad officia for-

formare, quod nos hoc capite summatim, quatenus elementorum angustiae sinunt, efficiemus. Societatum ab Aristotile tria statuuntur genera, minimarum ac simplicium, mediarum ac paulo compositiorum, & magnarum, seu Civitatum, & Regnorum. Minima societas posita est in unione Maris & Foeminae per legitimas nuptias contracta. Haec omnium societatum simplicissima est & prima. Itaque idem Philosophus eleganter nuptias appellat *Elementa Civitatis* prima, quemadmodum atomi prima sunt corporum elementa. Mediae societates sunt familiae, quae paulo compositiores sunt, quam primae illae, constantque ex Patre, & Matrefamilias, liberis atque servis. Hae societates si extra majora imperia civilia vivant, cum civili imperio sunt monarchico: Pater enim velut princeps familiae & Rex est, ac familia tota parvum Regnum, quod antiquis mortalibus non ignotum fuit, ut ex regimine Patriarcharum discimus, atque non uno in loco indicat Homerus Ethnicorum omnium scriptorum antiquissimus & alteris mundi originibus vicinior, dum Cyclopum mores describit. Societates majores sunt Civitates, Regna, Imperia, quae ex pluribus primi, & secundi generis conflantur.

§. II. De causis, ut vocant, impulsivis societatum minorum haud valde disputatur, inter doctos. Nuptiarum enim duas impulsivas causas reperimus, unam *internam*, appetitum Veneris, quo animantia ipsa Bruta ad sobolem procreandam impelluntur: alterum *externam*, Deum nempe, qui primas nuptias, quae essent exemplar ceterarum, & constituit, & benedixit; atque faecundavit, quod nos Historia Sacra docet. Secundum Nuptias vero provenere Familiae, quae societates sunt secundi generis. Eae proculdubio tribus causis ortum debent, *Necessitati*, *Naturali* cuidam erga parentes *obsequio*, & *Gratitudini*. Nam principio Infantes, & Pueri, dum in minoribus sunt ad omnia officia vitae animalis ac civilis majorum indigent auxilio, & institutione.

Ita-

Itaque haec necessitas parentibus illos arctissime conjungit. Deinde omnes homines cum naturali quadam erga parentes veneratione a natura gignuntur: inde item unio cum parentibus, atque parentum ergo amor inter semet. Tandem Beneficiorum acceptorum memoria gratos liberos erga parentes efficit. Ea tertia unionis causa.

§. III. Sed de causis impulsivis Civitatis, atque Imperii civilis, magna est inter doctos disceptatio. Sunt qui putant, opus Naturae esse Civitates & Imperia civilia, ut Joannes Fridericus Hornius de Civitate lib. I. cap. IV. §. VI., quod scilicet naturali quodam, ac a Deo disposito rerum ordine, & consequutione naturae, primum sint natae, hodieque nascantur civitates, & Imperia civilia. Nimirum primum par mortalium, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali captum fuit ad nuptias: inde vero natura ipsâ soboles naturali erga parentes amore iis adhaesit: hinc familiae paulatim multiplicatae manserunt inter se conjunctae, expertae commoda, ac voluptates vitae civilis: quae paullatim auctae integras gentes constituerunt, quod Sacrae historiae consentaneum est: hunc enim in modum illa docet plerasque Asiae & Africae gentes coaluisse. In Arabia notae adhuc tribus, tribuumque eadem origo atque Hebraicarum. *Bolenvilliers vita Muham.*. Non igitur, nisi commentum habet, quod Thucidides, Plato, Aristoteles, Cicero, aliique retulerunt, olim, genus humanum per silvas vagam, ac solitariam vitam ferarum more egisse; quod id commentum in eorum tantum Philosophorum systemate locum habere potuerit, qui homines e Tellure genitos sibi persuasere, alioquin consectarium esset sine principio. Ac vero gentes omnes, quae nuper orbi nostro innotuerunt, aliqua inter se civilis societatis saltem imagine conjunctae sunt repertae; Vide Kolbi in descriptione *capitis bonae spei*, & itineraria Americae recentissima.

§. IV. Alii vero, ut Plato, & Cicero, ut ne quid

quid dicam de Philosophis Epicureis, quum constituissent, homines olim vagam & ferinam vitam agitasse, (id quod qui negat, in nationum originibus hospes sit necesse est) censuerunt indigentia & utilitate motos fuisse ad Civitates, & Imperia civilia statuenda, quippe a quibus ea comoda haberent, quae aliunde frustra sperarent. Pufendorffius genuinam hanc ponit coeuntium in civitates hominum causam, ut scilicet praesidia vitae sibi compararent contra mala, quae homini ab homine imminent. Sunt qui putant, nefarios primum homines Imperia civilia inter se constituisse ad bonos opprimendos, bonosque impulisse ad idem efficiendum. Plerasque Graeciae civitates ita coaluisse docet Thucidides lib. I. *de bello Peloponnesiaco*. Inprimis vero ingeniosum est Vici nostri sistema, qui ex ferino statu tonitru homines ad nuptias, & hinc familias, impulsos fuisse contendit. Inde vero partim amore naturali, partim nefariorum metu natas Civitates, & Imperia civilia. Ego sic sentio, ex omnibus his causis aliquas natas civitates, & imperia civilia, quod nos veteres nationum historiae condocent. Praeclare Cicero *lib. II. de off. cap. 6. atque etiam*, inquit, *subiiciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praestantia, aut spe sibi id utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissionisque capti, aut postremo, ut saepe in nostra Republica videmus, mercede conducti*.

§. V. Jam societatibus omnibus, cujuscunque eae sint generis, id comune est, ut sint veluti *personae morales & artificiales*. Scilicet qui in societatem coeunt, in hunc finem consentire omnes debent, ut sese mutuo foveant, atque defendant, quemadmodum in persona naturali partes omnes in unam conspirant harmoniam. Atque ut ex harmonia personae naturalis ejus salus existit, ita ex concordia in iisdem mediis, atque conspiratione in eundem finem, eorum, qui societatem

con-

constituunt, nascitur, & conservatur salus. Ita singulorum in societate coeuntium quasi unus esse debet intellectus, atque una voluntas; neque enim aliter inter eos concordia ulla esse potest; quae unitas intellectus, & voluntatis a legibus seu naturae, seu civilibus, aut a pactis progignitur. Nec ullo modo esse potest civitas, ubi aut leges, aut pacta omnes homines non uno modo ad eadem velle, eadem nolle incitaverint. Ex quo illud sequitur consectarium diligentissime observandum, omnes socios obligari ad actiones suas fini societatis conformandas: nisi enim conforment, dissoluta sit societas necesse est. Itaque ex fine societatis officia sociorum sunt deducenda. Officia autem dico, quae societatem ipsam spectant: nam de officiis societatis adversus societatem idem omnino dicendum est, quod de officiis hominis adversus hominem praecepimus, quoniam singulae societates velut personae morales sunt.

§. VI. Vt autem per summa capita praecipua societatum officia prosequamur, initium faciemus a simplicibus, idest a conjugio, & familia, quae sunt majorum societatum & civitatum seminaria. Ita autem haec officia explicabimus, ut cum iis quae ratio & jus naturae praecipiunt, leges etiam christianorum sacras conjungamus aliquando. Conjugii, seu nuptiarum naturales fines duo statui possunt, procreatio ac educatio prolis, &vitae socialis voluptas, quos fines & ratio naturalis dictat, & aperte docet Scriptura, quum alibi, tum praecipue initio Geneseos. Enim vero & sine conjugio genus humanum *unius esset aevi turba*, ut ille eleganter dixit: & fas non est, ut qui sunt ratione praediti ferocia animantia in civitatem invehant, quales futuri essent homines sine cultura, & educatione. Quare non ut generent solum liberos, sed & ut educent excolantque, mas & foemina nuptias ineunt. Sed & socialis conjugum vita, praesertim si mores & temperamenta utriusque sibi sint concordia, vitam efficit laetiorem & jucundiorem, habetque vim amicitiae

citiae incredibilem quum in prosperа, tum in adversa fortuna, quod ex iis, quae superius de amicitia disseruimus, facile intelligitur.

§. VII. Ex iis finibus deducenda officia virorum, & uxorum, quae nos paucis indigitabimus. Ac principio viri debent amare uxores suas. Eum enim Amorem & natura conjugii exigit, quod amicitiae genus arctissimae est; & Scriptura divina praecipit (ad Ephesios cap. V. v. 23. ad Coloss. cap. III. v. 19.) II. debent eas curare, ut seipsos, earum saluti, incolumitati, prosperitati studere, tamquam si essent una persona, qua ratione intelligendum est illud Dei verbum in Genesi, *quamobrem relinquet homo patrem & matrem suam, & adhaerebit uxori suae, & erunt duo in carne una*. III. Debent eorum malis succurrere. IV. Omnia externa Amoris testimonia ipsis dare. V. tribuere illis honorem, ut infimioribus, quod praecipit Apostolus epistola I. ad Corinth. cap. III v. 7. . VI. Imperium suum in eas ita moderari, ut pateat eos cum ipsis cohabitare, tamquam cum amicis, non tanquam cum ancillis. VII. Naevos tollerare, si corrigi non possint. VIII. Non eas excipere verbis asperis, aut minacibus ab humanitate abhorrentibus, non vultu austero, moroso, torvo, & iram, odiumve spirante, non factis ab ira, & odio profectis, non verbis, aut gestu, quibus contemtus significetur: sunt enim haec amicitiae contraria, quae inter conjuges esse debet & arcta & sincera. IX. debent ipsis servare fidem, quia eam promiserunt, & quia non sunt Domini sui corporis, ut monet Paulus Apostolus I. ad Corinth. VII. v. 4., & 5. . Virorum itaque virtutes esse debent Dei amor, prudentia, mansuetudo, ac lenitas, vigilantia, diligentia, animus fortis. Horum omnium una ratio est, quia nec vita haec socialis sine his virtutibus esse potest, nec prolis procreatio, & educatio legitime fieri.

§. VIII. Offiia uxorum sunt. I. Debent subiici ma-

maritis in omnibus, quae a Deo prohibita non sunt: quia viri natura ipsa praerogativam quasi Principis gerunt in familia: quocirca nullo modo uxores auctoritatem sibi usurpare in maritos fas est. Vide ut haec inculcat Scriptura I. Petri v. 3. cap. I., ad Ephes. V. v. 4.; I. ad Timoth. cap. II. v. 12. I. ad Corinth. cap. II. v. 8.. II. Quod ex antecedente sequitur, revereri debent maritos, &, ut verbis Petri Epist. I. cap. III. v. 6. utar, *colere, ut Sara Abrahamum*. III. Tenerrimo amore complecti, & omni obsequio legitimo ipsorum benevolentiam sibi conciliare. IV. Fidem ipsis inviolatam servare. V. Eorum malam indolem sua mansuetudine, & prudentia vincere. VI. Condonare ipsis, si quid duri adversus eas praestiterint. VII. Eos sedulo curare, & iis opem ferre in omnibus. VIII. Eorum bona, vel pessima oeconomia, vel malis artibus numquam dilapidare, & consumere. IX. Eorum saluti aeternae sermonibus piis consulere. Praeclare quidem ad haec significanda veteres Germani, ut ex Tacito discimus *de moribus Germ.* consueverant in nuptiis mariti juxta & uxores dona haec sibi mittere, boves jugatos, hastam, equum phaleratum. Virtutes igitur necessariae in mulieribus sunt lenitas, castitas, fides, diligentia, prudentia, modestia, aeconomia, pietas.

§. VIII. Porro officia parentum erga liberos sunt. I. Parentes debent amare liberos, non tamen stulte deperire: is enim amor necessarius est & ad societatem familiae pacatam conservandam, & ad probam educationem. II. Honeste educare debent. Complectitur autem honesta educatio quum rectam atque honestam intellectus & voluntatis institutionem, tum alimenta, & cultum corporis, quorum utrumque debet esse frugi, liberali tamen homine, ac puero dignum. Vitanda itaque sunt luxus, & sordes, quae extrema sunt educationis vitia. III. De veritatibus Christianis accurate eos instruere debent, Dei in illis amorem, & pietatem instillare, horrorem vitii in-

generare, non solum verbis, & adhortationibus, verum maxime exemplo vitae suae: dici enim vix potest quantopere animi puerorum ab exemplo majorum commoveantur: sunt enim infantes, & pueri molli cerae simillimi in quibus quidvis vultu, gestu, verbis, actione quacumque facile impresseris. IV. Castigare, quum est opus, licet non ultra modum: neque enim id natura, neque prudens institutio exigit: quippe nimia poena ingenium liberorum obtunditur, & de liberali fit servile. Ceterum ut severius in liberos imperium paternum non est secundum naturam; ita nimia ejus imperii deminutio, quae apud eos paulatim veteri disciplinae successit, rectae liberorum educationi adversatur. Ac quemadmodum veteres nationum leges nimia severitate peccarunt, ita recentia instituta nimia indulgentia. V. nullis eorum vitiis blandiri, ne pueri sibi persuadeant, majora etiam licere. VI. Affectus eorum, quum erumpunt, reprimere, sed rationibus ex honestate depromtis, non injuriis, in quo imprudentes patresfamilias plerumque peccant. VII. eos non irritare, vel honesta atque aequa illis denegando, vel nimis severe eos tractando, vel immerentes verberando, vel nihil condonando. Nam illud summum jus est summa injuria, & huc quoque pertinet.

§. IX. Porro VIII. parentum erga liberos officium est, numquam iis aliquid mali praescribere; ita enim auctoritate parentum scelesti fieri incipiunt, ac deinceps vix ulla medicina corrigi possunt. IX. eorum naevos tolerare, quum corrigi nequeunt. X. Ipsis comparare bona necessaria: impelluntur enim eo a natura ipsa, quae non tantum affectum erga commoda liberorum in parentibus ingenerat, verum etiam aperte docet, quoniam liberum fuit parentibus abstinere a conjugio, liberis non fuit nasci, ut eorum sustentationi prospiciatur. Scilicet postquam voluisti finem, necesse est, ut & media velis.

§. X. Officia autem liberorum erga parentes sunt sequen-

sequentia. I. Amare parentes tenerrimo amore, & hunc amorem omnibus occasionibus testari. Est enim id consequens non naturae tantum, verum etiam beneficiorum parentum in liberos. Ceterum non plus amare oportet, quam Deum, quod Christus Servator noster praecipit Matt. X. v. 37. II. Revereri eos, & omnia reverentiae officia exhibere, ore, gestu & opere, non solum tanquam vitae nostrae auctoribus, verum etiam, ut aetate majoribus. Dici vix potest, quantum hujusmodi reverentia erga majores conferat & ad honestam disciplinam, & ad publicos mores, ac civitatis tranquillitatem. Si Spartanorum hac in re Adolescentium pudorem, & reverentiam erga majores natu referre vellemus, quod facit Plutarchus pluribus in locis, puderet nos, qui Christiani sumus, longe ab iis superatos. III. obedire iis in omnibus, quae Dei legibus non sunt contraria. IV. in necessitatibus iis subvenire (Matt. XV. 4.) Duae superiores propositiones perspicue derivantur, & ex dependentia liberorum a Parentibus, & ex jure gratitudinis. V. Eorum naevos tolerare, nec irridere, ut Cham, qui id circo in filio fuit maledictus a Deo. VI. In ipsos nunquam aut audaciter, aut iracunde insurgere: est enim id e diametro oppositum reverentiae, quam naturâ parentibus debemus. VII. Nihil alicujus momenti aggredi absque suis consiliis, praesertim nuptias. Praeclara sunt hujus honestatis exempla & in familiis Patriarcharum, quorum historiam Moyses in Genesi descripsit, & in familiis vetustis Romanorum. Dici non potest satis, quantopere id conferat ad finem familiae. VIII. Eorum famam quum fieri potest, tueri: quippe quorum existimatio ad nos quoque pertinet. IX. precibus Deo commendare.

§. XI. Officia fratrum & sororum sunt. Ut se mutuo amore prosequantur. Is enim amor ad concordiam familiae necessarius est. Neque quidquam familias magis dissipat, ac evertit, quam hujusmodi

di inter fratres bellum civile. II. ut nunquam sibi invicem invideant, quae causa fuit primi, quod in Tellure contigit, fraticidii, unde tot mala in secta Cainitarum pervenere. III. ut delatoribus aures non praebeant. Sunt enim inter homines quidam ita comparati, ut gaudeant discordias serere, ut ex aliorum malis sibi consulant. Itaque cum hujusmodi referuntur res a malignis hominibus, prudentiae & amoris, ac sinceritatis fratrum erit statim aperire blandis verbis, ne occulta gliscant mala, sed patefacta evanescant. Est enim animus corporis tumori similis: nisi scilicet evacuetur, perpetuo inflatur, usquedum perrumpat. IV. Ut mutuis comodis invigilent, & sibi auxilium praestent. V. Ut ad virtutem, & pietatem se mutuo excitent, atque adhortentur. VI. Ut minores majoribus deferant honorem: majores vero blandissime cum minoribus agant. Eorum omnium una semper est ratio, quia scilicet id exigit finis familiae, cui contraire est jus omne naturae pervertere.

§. XII. Jam pertinent ad familias & servi. De servorum adversus dominos officiis nihil interest quidquam hic praecipere: iis enim non scribimus. Dominorum vero officia uno verbo comprehenduntur ab Apost. ad Coloss. IV. v. 1., ut scilicet *aequitatem servis exhibeant*. Posita autem est haec aequitas in sequentibus officiis. I. Ut nihil, nisi justum, & aequum praecipiant, nihil, nisi honestati consentaneum, nihil, nisi cujusvis viribus, aetati, ingenio adaptatum, et in his praecipiendis non utantur verbis asperis, vultuque torvo, sed blandis, ac subridenti. Maximae enim prudentiae est, cum amore aliquid a servis exigere possis, ne modis petas, qui odium pariant. Nihil pulchrius est Dominis, quam amari a servis; ita familiae concordiae & paci prospicitur: Ita familia ex hominibus honestis, atque ex virtute viventibus conflatur. Ad rem Cicero *lib. II. de offic. cap. 7. rerum omnium nec*

aptius

aptius est quidquam ad opes tuendas, quam diligi, nec alienius, quam timeri. Praeclare Ennius. Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit perisse expetit .... *Malus enim custos diuturnitatis metus: contraque benevolentia fidelis est vel ad perpetuitatem.*

§. XIII. Alterum dominorum adversus servos officium est, ut ne in eos absolutum imperium exerceant, nec sibi permissum imaginentur, sed dominium limitatum, cujus rationem reddere debeant Deo, ut Domino communi ipsorum, & servorum, quemadmodum docet Paulus Apost. ad Ephes. III. v. 9.. Tale sane imperium manifesto contrarium est naturali hominum aequalitati, de qua superius dictum est. II. Ut iis suppeditent humanissime, quae ad eorum victum, & vestitum pertinent. III. ut eos instituant in doctrina religionis, & morum: in quo officio exercendo, vix dictu est facile, quam sint praesentes domini pigri, atque immemores, quantaque eam ob rem improborum & perditissimorum hominum colluvie majores urbes inquinatae sint. IV. Ut erga eos sint humani & lenes, non cum ipsis tanquam cum pecudibus agentes, in quo item publice peccatur. V. Ut ab iis immoderatos labores non exigant. VI. Ut eos mercede justa non fraudent. VII. Ut in morbis aut senectute eorum rationem habeant: exigit enim id & gratitudo, & peculiaris societatis dominorum, ac servorum amor: itaut jure inhumanus is habeatur, qui in hujusmodi necessitatibus servos dejicit, aut deserit. VIII. Ut protervos corrigant, & eorum contumaciam blande primum, mox etiam severe, curent, inemendabiles autem expellant domo. IX. Ut non patiantur eos ignavos, ebriosos, blasphemos, aut erga alios injuriosos.

CAPUT XIII.

De Imperantibus, tum de Subditorum officiis.

§. I. Divisio statuum hominum in societate civili viventium praecipua nascitur ex ratione imperii, ut alii scilicet sint Principes, alii subditi, alii Magistratus, alii populus. De quorum officiis nunc eodem compendio, quo superiora sunt explicata, dicemus. Sed primum paucis explicanda est origo summorum imperantium. Duo sunt in summis imperantibus consideranda, persona, quae imperat, & jura, quibus imperat. Personae electio a populo est, qui sive expresse consentit, ut ea potius quam altera regnet, ut in regnis electivis; sive tacite, ut in regnis hereditariis, perinde est. Quod pertinet ad jura summorum imperantium, ea duum sunt generum, *Immanentia*, & *Transeuntia*, ut vocant. Immanentia sunt, quae respiciunt internam constitutionem, & pacem imperii: Transeuntia vero, quae spectant externam securitatem. Utraque a naturae fontibus proficiscuntur, adeoque jura sunt divina. Atque hoc sensu Paulus Apost. in Epist. ad Rom. cap. XIII. scribit: *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, quia non est potestas, nisi a Deo.* Hinc fit, ut in istiusmodi juribus Principes soli Deo subsint, ac propterea ut a nemine in eorum exercitio impediri queant: non enim a subditis, quorum in obsequio tantum gloria relicta est: nec ab aliis Principibus, cum quibus sunt in statu naturae, adeoque aequalitatis.

§. II. Porro jura majestatis immanentia sunt: 1. Leges ferre. 2. earum effectum imputare, paenam scilicet vel praemium civile. 3. Magistratus constituere. 4. Tributa, aut vectigalia imponere, si id Reip. gubernatio exigat. 5. Invigilare circa commercia, adeoque mensuras, pondera, rerum qualitates, monetas, ut scilicet & copia, & justitia in civitate cunctis modis

dis

dis regnet. 6. Tutelam religionis suscipere, summoque imperio uti in omnes, per quos Reip. finis turbari potest. Haec ex civitatis, cui preaest, fine intelliguntur, nempe publica salute & felicitate. Transeuntia sunt. 1. Jus militiae. 2. Jus belli & pacis. 3. Jus legatorum mittendorum. 4. Jus foederum feriendorum, ac cetera, quae spectant externam securitatem civitatis. Ex fine civitatis officia Imperantium deduci debent, quae his duobus continentur. 1. Omnia efficere, quae ad tranquillitatem, prosperitatem & securitatem civitatis necessaria sunt. 2. Ab iis omnibus, quae civitatem deteriorem efficere possunt, cavere. Alioquin Deo aut negligentiae, aut injuriae datae poenas reddituri sunt acres. Sed de his differere politicae scientiae est, quam hoc in loco tradere animus non est. Populorum ergo, quod nostra interest, officia explicemus.

§. III. Primum itaque populi officium est Principes honorare, quia eorum jura, & Potestas Divinae sunt originis, ut ex superioribus constat. Diserte id quoque praecipit Scriptura sacra Prov. VIII. v. 13. ad Rom. XIII. v. 1. Nam quemadmodum Episcopi sunt ministri Dei in iis quae ad religionem Christianam pertinent, quos Spiritus Sanctus posuit Rectores Ecclesiae; ita Principes sunt Dei administri in regimine politico, ut ordinata, & pacata sit hominum vita. II. Amare eos, ut Patres populi, a quibus multa commoda ad nos redundant. Amare porrò non tantum amore amicitiae, velut homines nobis natura aequales, verum etiam amore obsequii, qui scilicet cum timore filiali sit conjunctus, ut statu superiores. Haec duo officia ex ipso publico societatis fine demonstrari possunt. Nam quoniam imperantes reip. bono constituti sunt, quidquid officii in eos a subditis praestatur in bonum publicum confertur. Praeterea veneratio, amor, ac timor communis civitatis Patris ac Principis in membra ipsa politici corporis diffunditur: probi enim & obsequiosi erga Principem cives se mutuo quoque merentur ac amant; ex quo reciproco amore publica fluit felicitas.

III. Iis obedire in omnibus, quae officiis erga Deum non obstant. Nam Jure naturae imperant, cui contraire sine crimine nequimus. Docet idipsum aperte Paulus Apost. in Epist. ad Rom. cap. XIII., ut intelligere possimus falsam esse & seditiosam quorundam Casuistarum doctrinam, *Leges civiles non obligare in conscientia*. IV. Iis solvere tributa; nam ea seu expresse, seu tacite pacti sumus: neque vero sine iis Principes onera imperii portare possunt. Praecipit hoc ipsum idem Paulus eodem loco. V. Iis servare fidem, non fovere seditiones nec rebelles: sunt enim haec omnia contra obsequium, quod principibus debemus. VI. Precari Deum pro iis (1. ad Timoth. cap. II.) Nec refert, si quandoque minus sint honesti, & justi; nostri enim non est, sed Dei id dijudicare, quum Deum tantum in terris superiorem habeant Principes. Sed & discimus ex Tertulliano, aliisque veteribus Christianae religionis apologistis, priscos illos Christianos Deum praecatos fuisse etiam pro iis Romanis imperatoribus, qui Christianos exquisitis modis vexabant. Accedit, quod eorum, si quae forte sunt vitia, magnis commodis, quae inde in civitatem redundant, compensanda sunt. Tum egregium illud Taciti memorandum est, *toleranda regum ingenia, nec usui esse crebras mutationes*.

CAPUT XIV.

De Officiis Magistratuum.

§. I. Dicamus nunc de offiiciis Magistratuum. Quantopere Reip. intersit ab optimis magistratibus gubernari, nemo est qui non intelligat. Nihil enim juvat ad publicam felicitatem bonos habere Principes, ac sapientissimas leges, nisi magistratus quoque, qui praesunt, idonei sint, & boni: sunt enim magistratus non tam ministri legum, earumque interpretes, &, ut Jurisconsultus ait, *Sacerdo-*

cerdo-

cerdotes justitiae, verum etiam vivae leges, *aut vivae legum voces*, quemadmodum eleganter vocat Marcianus lege 8. §. *de justitia*, & *jure*, ex quibus proinde totus Reip. ordo pendet. Itaque optimi, & sapientis Principis est non solum civitatem sanctissimis legibus ornare, sed in primis idoneos magistratus ei praeficere. Pertinet huc Platonis illud vulgatissimum, *felices Respublicae, in quibus aut Philosophi regnant, aut Reges philosophantur*. Philosophos autem dixit non eos, qui in sterili contemplatione versantur, sed qui versantur in mundo hominum, quique didicerunt & hominum mores, & quae civitatibus utilia, quae noxia sint, quique ipsi viri boni sint: idest & in jure dicendo incorrupti, exprompti, fortes, & aditu faciles, & in rebus gerendis multae patientiae. Itaque in magistratibus amplissima cognitio, & *incoctum generoso pectus honesto*, & magnus animus ac fortis exigitur.

§. II. Primum igitur officium magistratus est, ut legum scientiam habeat, ita ut in eo legum ignoratio sit semper culpabilis. Animadvertendum autem est, non sufficere eam legum scientiam, quae ex compendiolis discitur, quae sunt hodie Legum & Politicae studia ferme omnia, sed necessariam esse omnigenam prudentiam civilem, & politicam, quae sive ex natura ipsa hauritur, sive ex doctorum hominum commentariis, sive ex historia nationum, sive ex legibus, & moribus propriae gentis. Alterum officium est, ut prudentiam, solertiam, vigilantiam, maximamque animi attentionem adhibeant in hominum actionibus expendendis, & ad praescripta legum exigendis. Tertium est, ut se liberos contineant ab omni affectu amoris, irae, odii, avaritiae, metus, &c. neque enim bene judicare potest corruptus judex. Quartum officium est, subditorum saluti consulere, eamque pro viribus curare, tum Religioni verae patrocinando, tum pacem & tranquillitatem civilem conservando, tum Principi suppeditando sapientissimas leges, & secun-

cundum eas prudenter, fortiter, & incorrupte jus dicendo. Plura sunt super ea re a Jurisconsultis Romanis egregie tradita, quae Tribonianus collegit in primo digestorum libro a titulo IX. ad ultimum, quae si ut lectu dignissima sunt & leguntur a pluribus, ita opere ipso exigerentur, nae eae felices Resp. quibus hujusmodi praeessent mortales.

§. III His dotibus, & virtutibus qui fuerint destituti ad Rempublicam gerendam accedere sine gravissimo crimine non possunt. Quid enim est aliud eam personam velle gerere, quam nescias? Quid autem Reip. illudere? Quid aliud Deum, & homines contemnere? Nam non idem est magistratum gerere, atque vilissimas quasque artes mechanicas, in quibus sive excellas, sive sis mediocris, aut ineptus, haud magno publico fit malo: est enim nobilissimam Reip. partem manu tenere, &, si nescias, totam pessumdare.

§. IV. Officia populorum erga magistratus sunt, primum, iis obedire in omnibus, quae conscientiam non laedunt: nam vices Principum gerunt, quibus ex jure naturae obedientia debetur. Secundum, timere, revereri, honorare velut administros Dei in regimine politico. Diserte id docet Paulus Apostolus in saepe laudata Epistola ad Rom. cap. 13. Tertium est, iis resistere, si aut Religioni Christianae quidquam adversum jubeant, cum oporteat obedire Deo magis, quam hominibus; aut leges Reip. fundamentales improbo conatu evertere moliantur: ratio est, quia tunc magistratus non sunt, sed Reip. hostes clandestini, eoque nocentiores. Non est autem difficile, reliqua capita officiorum nostrorum adversus magistratus ex his paucis principiis derivare.

AD-

ADHORTATIO.

AD STUDIA LITERARUM,

Habita in Neap. Lyceo, in solemni Studiorum instauratione an. 1749.

I. QUi hodie ad literarum studia aggrediuntur, ac vereor ne eorum quoque plerique, qui longius sunt progressi, de humanitatis Disciplinis ita vulgo differunt, ut habere illas videantur quasi distractas humanae rationis particulas, ut natura & constitutione diversas ita officio & fine discrepantes, ac domicilio tantum, non secus atque plantas, quae communi solo committuntur, cognatas. Quam late haec opinio pervagata sit, hinc licet scire, quod ex tanta hominum copia, qui litteris animum applicant, vix unum aut alterum reperiamus, qui tota earum spatia percurrat, quique se tum demum in singulis profecisse agnoscat, quum omnes uno veluti vinculo, &, qua sunt a Natura factae, concatenatione conjunxerit. Reliqua turba, & Philosophorum plebes id sibi pensi datum credunt, ut ceterarum incuriosi, partem quampiam decerpant, atque in ea, nihil de communi earum fine & officio solliciti, utcumque se exerceant, suae, ut pecora utili-

tati

tati addicti, generis humani publicae obliti. Accedit altera, ut magis quoque falsa, ita pestilentior, non discentium modo, sed quorundam etiam Doctorum persuasio, litteras ita menti acuendae, augendae, informandae natas, ut contra earum sit officium, aut animum quoque attingere, ac ad honestatem componere, aut in Civitatem descendere, artes & instituta humana perfecturas. Itaque rite, ac sancte quoque, si Diis placet, tradi illas, aut disci etiam in summa morum pravitate arbitrantur: atque nonnulli sunt, qui tum perbelle sibi plaudunt, tanquam egregie profecerint, quum impudentiores in criminando, in lacessendo audaciores, in humanis divinisque rebus miscendis promtiores evaserunt. Hinc Scientiarum distractio, discidium, vasticies venit: hinc tot in litteraria republica seditiones, & singulorum adversus singulos machinationes: hinc Doctrinarum quarumdam primum contemtus, mox etiam aversatio, & odium: hinc alii super alios congesti ad stupendas moles libri, partim inepti, & perridiculi, partim avitae religionis, aut antiquorum morum turbatores, ut ad veram sapientiam contendentibus non solum periculi plenum, verum etiam implicitum & undequaque obsessum iter esse videatur: hinc tandem tot monstrosi errores, quibus a fine suo revocatae litterae, saepe in publicam perniciem sunt conversae. Atque unde, quaeso vos, Auditores, plurimorum animis haec nuper incessit suspicio, plusne utilitatis, an damni, generi humano litterae afferant? Unde quidam ut ne colerent

lerent absterriti, non pauci abalienati, ne tuerentur? Intelligo nunc, Auditores, praeclare & sapienter majores nostros egisse, qui sanctissimis legibus constituerunt, nemini ad summos honores in Scientiarum Academiis aditum patere posse, qui supra morum probitatem, primum per universum litterarum curriculum non fuisset ipse manductus, tum singulas earum partes alios cum laude docuisset. Scilicet experimento didicerant, & inutiles esse Disciplinas, nisi humanitatem, honestatem, justitiam importent; & unum esse Scientiarum omnium quasi corpus, ut nisi partes ejus omnes sibi mutuo opem praestent, ac officia reciprocent, continuo alias ab aliis praecisas distrahi & dissipari, atque a fine suo longissime aberrare. Quamobrem hanc ego sapientum praecipuam esse debere diligentiam censeo, ut in id operam ponant omnem, quo opiniones illae ex vulgarium Philosophorum animis tandem aliquando eradicentur. Sublata enim eorum malorum, quae vulgo litteris tribui solent, causa, ecquis praeterea usque adeo futurus est iniquus, ut litteras, ac litterarum studiosos homines criminetur? Nam earum in rempublicam non solum utilitatem, sed necessitatem quoque satis demonstrant, & Rationis humanae natura, & natura Legum ac Imperiorum, & necessitas atque utilitas Artium. Sed quoniam ea nunc de re mihi dicendum est, ut nobiles adolescentes, qui huc frequentes convenerunt, intelligant, nulla in re se utilius operam suam collocare posse, quam in ea, qua una sibi, patriaeque cari vivant: vos oro, at-

que

que obtestor sapientes, publicaeque felicitatis amantissimi viri, ut quando ego tantae causae dicendae nec ingenii viribus, nec eloquentia ullo modo par esse possum, ipsi judicio ac favore vestro quasi succenturiati adsitis.

II. Rationem in communem generis humani utilitatem nobis a Deo esse datam, eo minus dubitari potest, quo majorem illa & ampliorem finem spectat, quam cujusque est privata utilitas. Nam quid nobis adtinuisset, tam longe lateque vagantem tribuere, nec praesentia modo comprehendentem, sed & remotissima prospicientem, antecedentia cum consequentibus connectentem, & communes causas ac fines indagantem, si privatae cujusque utilitati & abdomini tribueretur? Neque enim Deus supervacua machinatur. Certe in brutis, quae neque in societate omnium ad omnia a Natura procreantur; neque ejus ineundae dotes ullas habent, tam late cognitio patet, quam sensus; tam vero late sensus, quam finis, idest suus cujusque venter. Nulla apud ea generalis communium causarum & finium, nulla reciprocorum officiorum, eorumque regulae & mensurae, nulla abstracta, & ab omni corporearum rerum ambitu segregata cognitio: humi prona fingit Natura, & ventri obedientia, ut necessarium non sit vitae agendae & tuendae instrumenta habere patentiora. Aristoteles vir in primis acutus & doctus hominem ad communitatem generari sic colligit, quod inter tot animantium genera is tantum praeditus sit sermone, quo animi sensa distinguere possit, notare, & cum aliis communi-

muni-

municare. Quorſum haec niſi coetum & ſocietatem ſpectarent? At idem, ac magis etiam neceſſario, ex ratione, cujus ſermo apud alios interpres eſt, colligere potuiſſet. Nam aliorum intellectus ergo loquimur, & continuo conticeſcimus, ubi id eſſe ſupervacaneum ſentimus. Accedit, quod ubi nulla etiam noſtri utilitas agitur, loqui tamen aliquid, vel audire velimus. Quae ſollicitudo & curioſitas, quae in iis animantibus, quae ad ſocietatem non ſunt facta, nulla eſſe deprehenditur, ſatis, ut opinor, perſpicuum argumentum eſt, rationem humanam non ad noſtri tantum & privatam utilitatem, ſed ad generis humani publicam pertinere. Quo modo ſi oculi differere poſſent, illi intelligerent profecto ſe non ſui tantum, ſed totius corporis cauſa in eo eſſe conſtructos: neque enim niſi ita eſſet, tam late ac longe intueri oporteret, nec in eo eſſe poſitos loco, unde totum corpus modico flexu moderari poſſent. Ex quo illud efficerent, tum rite ſe videndi munere perfungi, quum toti corpori vident, ac videndo toti conſulunt. Conficio, ſi quid cerno, & rationem communitatis ergo nobis datam, & tum recte & ſapienter ea nos uti, quum non nobis tantum ſcimus, ſed parentibus, patriae, amicis, toti denique hominum generi, quocum naturali quadam cognatione & amicitia continemur. Qua in re ſic ego judico, Auditores, eos omnes, qui non hoc ſibi rationis munus proponunt, ratione abuti, atque Naturae ipſi vehementer adverſari.

III. Sed quae erit via recte ratione utendi, ut

ut ne ea extra munus ſuum evagetur ? nempe aut nulla omnino , aut ſolae litterae , diſciplina nimirum & inſtitutio ſapientiae . Eſt enim ratio formanda , eſt augenda , eſt inſtruenda arte & regulis . Formatur autem & inſtruitur praeceptis , & habitu ratiocinandi : augetur rerum notionibus . Has velut materiem rationis; illam artem dicere poſſumus . Nempe Natura ſimplicem nobis , & nudam ſentiendi , cogitandi , intelligendi facultatem tribuit : materiem ſtudio & induſtria comparandam praecipit : artem exercitio contrahendam . Jam quae Artium aut Scientiarum eſt , quae in rationem aut inſtituendam & formandam , aut augendam non aliquid conferat ? Nam inveniendi & ratiocinandi , tum diſſerendi & docendi facultatem Logica , Rhetorica , Poetica efficiunt : accuratius etiam & ſubtilius demonſtrandi & concludendi Geometria & Algebra . Materiem ſuppeditat Naturae & hominum hiſtoria : hanc in artem effingunt Phyſica , Ethica , Theologia , Juriſprudentia . Sed & neceſſarium eſt rationi formandae & augendae ut cum aliis communicemus , quae didicimus , & ab aliis viciſſim ſua accipiamus , ut ita ex omnium mentium humanarum velut confluentibus rivulis ſapientia coaleſcat . Eo comparata ſunt Grammatica , & Linguarum ſtudia . Quae quum ſint , quam Scientiarum , quam Litterarum partem contemnemus, quum nulla ſit , a qua humana ratio non excolatur , informetur , augeatur ? Aut potius , quum nihil aliud ſint Scientiae omnes , niſi una formata & adulta ratio , qui illas aut negligamus

mus , aut oderimus, quin non toti tantum hominum generi , sed nobis irati & infensi simus? Est enim , per Deum immortalem , qui pejus sibi conciliatus esse videatur , qui vehementius utilitati,& felicitati suae adversetur, quique sollemnius insaniat , quam qui intellectum & rationem communis & privatae vitae instrumenta, sibi invideat ? Quamobrem, Auditores, nisi poenitet , nos non belluas , sed homines , idest rationales & sociabiles animantes esse natos, intelligamus, naturalis esse officii , summis studiis litteras percolere , sine quibus ut vix rationis participes , ita ne homines quidem & sociales esse possumus.

IV. Non sum autem nescius , esse qui clamant , a Diis iratis homini rationem esse tributam , quae non modo nullam utilitatem nobis afferat , sed summas inducat calamitates . Quid ? nulli ne ii nati esse vellent? an stipites & bruti ? an constante & infinita rerum comprehensione praediti ? an potius cum ea , qua gignuntur , ratione , sed ab iis malis , quae pravus rationis usus haud dubium peperit plurima, immunes? Detur optio. Est quisquam, qui diu deliberandum in re minime perplexa arbitretur ? Neque enim eo insaniae evadere nos posse puto , ut aut nulli , aut stipites ac bruti , aut Dii nati esse velimus . Nam & ut non simus, & ut Dii simus, idest undequaque perfecti atque absoluti , cum tota pugnat rerum natura , quippe extra genitarum rerum conditionem : itaque ut non adpetere , nisi stulte , ita super iis deliberare sapienter non possumus . Non ergo ratio-

nem accusare isti videntur, si recte adhibuerimus, sed rationis abusum; quum maximae sint & in singulos homines, & in totam societatem rationis utilitates. Quis autem ignorat, tum esse maximos rationis abusus, ac tum maximas hominum ab hominibus calamitates existere, quum neglecta ratio brutescit? Necesse est enim, ut, inculta ratione, sensus & adfectus dominentur, ex quorum imperio cuncta, quae patimur, mala derivantur. Nam sic natura comparatum est, ut, quum adpetitus sint vehementes praeter rationem, aut contra rationem animi commotiones, tum imperent, quum ratio parit, pariant, ubi illa imperat. Ac quemadmodum generosus equus imperat, nisi parit; ita nisi ratio a sensibus sese extricat, & se sibi vindicat, ut alteram hominis partem regere possit, fieri nequit, quin in vile servitium a libidine rapiatur. Una ergo via, una ars est hujusmodi mala averrucandi, rationem excolere, atque loco & dignitati suae restituere. Et vero ad rationem perficiendam, & adfectus intra suos cancellos coercendos datae sunt leges, non tantum antiquiores illae, quae naturales dicuntur, & a quibus sunt ceterae aut expressae, aut conrivatae, sed illae etiam populorum tam multiplices & variae, quae civiles appellantur. Sed quid quaeso vos, Auditores, sunt leges, nisi scita sapientum? qui earum finis, nisi ut rationi praesidio sint? Nam quum in omni lege Decretum sit, & Sanctio; illo mens efficitur & informatur ratio; hac, hac velut fraeno, compescitur cupiditas.

Utrum-

Utrumque autem quantae intelligentiae, providentiae, & sapientiae opus esse putabimus?

V Sed quando ad res humano generi propiores me detulit oratio, efficiam, ut ex hoc inprimis loco intelligatis, quantopere toti Reipublicae necessariae sint litterae. Nullam esse societatem, ac ne latronum quidem & piratarum, quae sine legibus aut primum coire, aut deinde se conservare possit, id equidem neminem ignorare arbitror, Auditores. Nam unus esse debet sociorum omnium finis, una mens, una officia: nulla hominum communitas, ubi singulis sui fines, ubi alii ab aliis diffident, vitalis esse potest. Ut si unumquodque corporis humani membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, etiam a reliquis praecisum, qua propter seditionem ab aliis faceret, debilitari, & interire totum corpus necesse esset. In tanta autem hominum varietate, tamque multiplici decretorum & opinionum copia, quae esse potest ratio & via, qua in concordiam adducantur, qua idem sapiant, idem velint omnes? Nempe aut nulla, aut lex, ut ea quasi quadam virgula divina omnes regantur. Non inscite igitur quidam sapientes dixere, non societatem tantum, sed omnem eam humanitatem, quam in Civitatibus videmus, & qua a belluarum vita discernimur, descriptis legibus deberi acceptam. Quis enim vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines juris naturae negligentes, civili nondum descripto, fusi per agros, ac dispersi va-

garentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil interest, quam jus, atque vis: necesse enim est, ut vis imperet, ubi lege homines non aequantur.

VI Quae quum ita se habeant, ubi nulla etiam adsint alia argumenta, quibus litterarum in rempublicam necessitatem & utilitatem demonstremus, certe est hoc palmare, non constare sapientiam sine litteris, nec sine sapientia leges, nec porro sine sapientissimis legibus rempublicam consistere. Quod adeo verum est, ut praeclare veteres, esse leges munus Deorum dixerint: quod ego sic accipio, non ut mendacio legibus auctoritatem & majestatem conciliare voluerint; sed ut ostenderent, inter curas humanas nullam esse debere consilii, rationis, sapientiae pleniorem, neque idcirco aliam Deo digniorem, quam legislationem. Scilicet quum leges populis in societate continendis, ac securis & beatis efficiendis dentur, non illae esse possunt ratione destitutae, sed expressae a natura ipsa populorum, locorum, temporum vitae regulae. Ac quemadmodum quae moventur & aguntur machinae naturis & constitutionibus suis consentanee aguntur, franguntur que citius, quam permoventur, ubi contra impulerimus; eodem modo nisi naturae & constitutioni singularum societatum; tum populorum moribus & temperamentis; viribus quoque & opibus; loco praeterea & tempori;

tan-

tandem finibus & ordinibus leges adaptentur, ſunt populis graves, principibus moleſtae, periculi plenae, & ubertiſſimae irarum, bellorumque cauſae. Quid quod ne ſupremus quidem ille Deus rerum omnium opifex & moderator, niſi ex rerum ipſarum natura velut manantes, leges ullas intelligit, aut ſancit? Itaque qui res Naturae contemplantur, ii non ſine incredibili quadam animi voluptate animadvertunt, iis eſſe ſingulas legibus conſtructas, iiſque gubernari, ut nihil aptius, nihil ſapientius, nihil praeſtantius excogitari poſſit.

VII. Quapropter intelligitis, Auditores, ut nihil tam vitae & ſocietati hominum neceſſarium, quam leges, ita nihil eſſe inter homines, quod majorem ſublimium rerum intelligentiam, plurimarum & diverſarum prudentiam, mentem perſpicaciorem, & ampliorem, adeoque Artium omnium & Scientiarum opem deſideret, quam propriis quemque populum legibus moderari. Quod niſi verum eſſet, qui tanta doctorum hominum conſenſione dicere Plato potuerit, tum beatas fore reſpublicas, quum aut Philoſophi regnant, aut Reges philoſophantur? Certe inter omnes nationes eae opibus, imperio, & publica felicitate ſemper praecelluerunt, quae ſapientioribus legibus gubernatae ſunt, ut olim Aegyptii, Judaei, Graeci, Perſae, Romani; nunc vero maxima Europae pars. Atque, quod praecipue animadvertendum eſt, eae ipſae gentes, quarum imperium ſempiternitatem ſpectare videbatur, non primum imperium & libertatem amiſerunt,

quam quum legibus nullus apud lascivientes juniores honos, nulla dignitas, nullus amplius fuit locus. Adeo illud verum est, quibus primum fundamentis res humanae increverunt, iisdem stare, nec cadere, nisi quum illa prolabuntur! Oro autem vos, Auditores, quid erant tot populorum leges, nisi veluti succus ac spiritus temporis diuturnitate consumatae sapientiae? Quid nisi Philosophiae partus? Alioquin cur non eo quoque imperii & felicitatis venere penitissimi Scythae, & Lapones, Peruviani, Brasilianique, Caffari, aut interiores alii Africae populi, moribus & vitae consuetudine efferati, litteris ac legibus destituti, ac una pene dixerim forma corporis a belluis discriminati? Quod si quidam venere, aut longa domi bellique schola edocti venere, ut olim Romani, nunc Ruteni: aut ab iis, quos beluina vi devicerant, absorpti, & paulatim exculti fuere, ut penitissimi Scythae; aut quasi turbines repente dissipati sunt & dispersi, ut Gothi; aut non Regnum, sed vis & immanitas eorum fuit, ut Turcarum. Nam Turcae impetu primum & robore corporum proruperunt: tum nostrorum lascivie, atque superbia, scilicet iis, quae secundae res amant, ferociores facti dominationem constituerunt. Sed eam qua vi bruta occupaverunt, eadem retinent. Quumque nihil tyrannidi tam sit contrarium, quam sapientia, leges, justum imperium; omnia disterminanda putaverunt, quae rationem perpolire possent, metum populis detrahere, ac libertatem, opes, felicitatem importare.

Non

Non corpora tantum , ſed ingenia hominum fecere mancipia , ut una armorum vis , unus metus regnaret . Itaque ut ſibi imperium firmarent , tot gentes ac populos in miſeram ſervitutem dedere , perpetuis opprimunt aerumnis , atque pecorum indolem induere cogunt . Eſt quiſquam , qui ubinam gentium hanc rempublicam exoptet ? Eſt qui hanc populorum felicitatem vocet ? Eſt ergo perſpicuum nec imperium eſſe poſſe , ubi nullae ſunt litterae; &, ſi quod eſt , id non populis beandis , ſed iis opprimendis ac diſterminandis aptius eſſe .

VIII. Nec vero ob id tantum litterae in publicam felicitatem influunt , quod ſapientiam legislatricem gignunt , ſine qua reſpublica aut non eſſe , aut non niſi diſcors , & in ſeipſa ruens eſſe poteſt , ſed eo etiam plurimum , quod Artes humanae vitae neceſſarias aut pariunt , aut acceptas provehunt longiſſime , aut repertas perpoliunt , efficiuntque faciliores & utiliores Atque utinam pro cujuſmodi argumenti dignitate nobis aut oratio & facultas , aut tempus ſuppeteret . Sed Adoleſcentibus ingenii acumine & diligentia praeſtantiſſimis vel rerum capita indigitaſſe ſatis ſuperque erit . Artium alias eſſe humano generi neceſſarias , alias longe utiles , alias ad commoditatem ac vitae ornatum & decus conferre , id in perſpicuis eſt . Neceſſarias Natura ipſa eorum , ſine quibus eſſe non poſſumus , alacris indagatrix ; excogitavit ; utiles hominis ſollertia ; reliquas amor voluptatis invexit . Quaedam quoque ſunt ,

quas fortunae cuidam & casui debeamus. Quaeritis quas litteris? sunt haud dubium suae. Sed ubi nullae sint, parva ne Ars est sapientia ipsa, quam litterae & efficiunt & alunt? Est enim ceterarum omnium suprema quaedam Ars & regula. Ac ut Artes suis quaeque instrumentis opera perficiunt; ita sapientiae instrumenta sunt Artes. Ea perpoliuntur; ea perficiuntur: una illas regit sapientia: una agit, ac quasi animat. Sapientiae est, quod paucioribus instrumentis, & usu facilioribus, quam olim, utantur Artes: quod paucioribus viribus & breviori tempore indigeant, uni debemus sapientiae: a sapientia didicimus Artes ad ea adhibere, ad quae apud veteres minime pertingebant: eadem usus Artium antiquioribus ignotos adinvenit. Ita factum est, ut & publice sint apud nos pervagatae, & populares, ut ita dicam, evaserint. Inde privatis quoque opes tantae, quantas vix integrae gentes olim habuerunt: inde commoditates ac voluptates eae, quibus si majorum nostrorum vita comparetur, videri possimus non modo a summa inopia ad summam copiam, sed ab immanitate ad humanitatem translati. Artium harum pleraeque antiquis notae: notae barbaris; at quotus eorum quisque, quo ire possent, perspexerat? Quotus quisque omnes earum usus comprehenderat? Itaque quum illi, tum isti etiam in Artium apparatu, vitae dulcedinem, cui illae efficiendae natae sunt, ignoraverunt. Nempe quia nec litterarum apud illos commercium,
nec

nec ratio adulta & perfecta . Nam ex quo Typographicae artis (quam ego de Caelo delapsam semper putabo) beneficio factum est, ut rationis humanae cogitata & inventa inter dissitas terra marique regiones tam facile communicarentur , atque ex singulorum intelligentia , veluti ex collatis succis , cujusque mens succresceret ; incredibile dictu est , quantum augumentum Artibus omnibus , quanta facilitas , quanta promtitudo accesserit : incredibile quam illae longe lateque defluxerint; quam uberes fructus , ac quantas vitae commoditates adduxerint . Quis ignorat , eo intra bina saecula ventum esse opum & voluptatum , quo per infinita anteacta minime veneramus ? Equidem , Auditores , mecum ipse quandoque prae laetitia illacrimari soleo, dum praesentem totius Europae quum faciem atque habitum , tum in primis interiorem spiritum & mentem , tacitus meditor , & cum veteri Europa contendo. Nam olim obsideri tantum, nunc tandem habitari & coli mihi videtur . Orbes , quos Oceanus a nobis disterminaverat , junximus : terras ac maria emensi sumus : iis quoque , quae superna nobis sunt , & quorum admirandorum tantum causa natum se dicebat Anaxagoras , Caelo & Astris, ad commercia agitanda , devehendas opes , & pretiosiora quaeque ultimarum gentium in Europam deportanda , usi sumus . Debemus haec navigationi : hanc Nauticae & Geographiae : has Opticae & Astronomiae ; istas Geometriae : omnes Philosophiae , idest amori & studio sapien-

tiae.

tiae . Quo igitur ego alio argumento totius Philosophiae idest litterarum omnium in rempublicam utilitatem demonstrabo , quum videam ita populorum felicitatem cum sapientia esse conjunctam , ut altera alteram perpetuo sequatur ? Culmen attigisse videntur hac nostra aetate litterae : eodem evasere commercia , artes , vitae commoda , opes , voluptates . Humiliores illae superiori jacebant : minor erar Europae ubertas , minor publica felicitas : supererant adhuc antiqui ruris vestigia . Si vetustissima tempora dispiciamus , nullas reperiemus , aut modo natas . Sed videre quoque possimus homines quasi terris prorepentes propter glandem & cubilia unguibus & fustibus pugnare . Cur ergo totam hanc Europae felicitatem litteris non retulerim acceptam ?

IX. Sed audiamus litterarum vituperatores . Ii non unius sunt generis , nec ex eodem omnes loco in nos impetunt . Nam quidam sunt , qui rerum ignari humanarum perridiculos eos vocant , & homines reipublicae inutiles , qui tota vita in Caelo & Astris contemplandis intenti sunt . Hos ego morabor ? Qui si sciant , nec sine Astronomia Geographiam , nec sine Geographia Nauticam , nec sine Nautica ingentes , quibus jam luxuriamur, opes esse posse , minus illi leves & inconsiderati sint . Alii sunt , qui in Mathematica studia magis etiam invehuntur . Hos ego humanae vitae peritos dicam ? Qui ignorant quantum tota Mechanica emolumenti humanis

labo-

laboribus afferat ? Qui commerciorum ſcientiae, quae nobiliſſima eſt & utiliſſima , ſunt expertes ? Qui & Bellicae , & Architectonicae artis ſunt inſcii ? Qui fortaſſis ne Muſica quidem capiuntur ? Alioquin qui ignorare poſſunt , has omnes Artes a Mathematicis diſciplinis eſſe progenitas , ab iis ali , iis propagari , expoliri , perfici ? Jam ſunt alii , qui adverſus Linguarum , & Antiquitatum ſtudioſos debacchantur , quaſi homines ſibi nimium arrogantes , intempeſtive loquaces , intempeſtive arcanos , nugigerulos , reipub. fucos . Sed ſecernamus , amabo vos , hominum mores a litteris : neque enim illud nunc agitur , ut quorumdam litteratorum vitia , ſi quae ſunt , defendamus . Rerum antiquarum ſtudia & publico regimini , & Artibus conferre , is dubitare poteſt , qui hiſtoriam quoque omnem inutilem eſſe cenſeat . At qui non ignorat , quantae ſint in totam humanam vitam , ejuſque partes omnes , hiſtoriae utilitates ; quanta acceſſio Artibus ex veterum , aut peregrinorum repertorum collatione ſit facta , is eam diligentiam quam viri antiquitatum ſtudioſi in antiqua aut peregrina hiſtoria e tenebris eruenda , collocant ; non modo utilem , ſed neceſſariam quoque fateri cogetur . Ac vero non intelligo , Auditores , quid ſit , ut vetuſtatis rudera quaedam nummos , picturas , ſtatuas , harumque rerum fragmenta tantopere aeſtimemus , ac veluti ſacra veneremur , & plurimis invideamus ; eos vero , qui inde hominum , rerumque ſeriem

longa

longa aetate turbatam restituerunt, qui, quousque majores nostros imitari possemus, docuerunt, contemnamus? Alii tantem Physica studia, velut incerta, atque id circo inutilia traducunt. Sed ut nihil dicam de eorum, quum in alias Artes, tum praesertim in Medicinam utilitate, parum ne illa privatae publicaeque felicitati conferunt? Haec enim nos quum ceteras res plurimas, tum, quod est difficillimum, docuerunt, ut nosmetipsos nosceremus: haec ut Deum contemplaremur: haec ut humanitatem & justitiam coleremus. Nam quum Caelum, Terras, Maria, rerumque omnium Naturam perspexerimus, eaque unde generata, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum aeternumque sit viderimus, ipsumque omnia moderantem & regentem Deum pene prehenderimus, nosque non unis circumdatos moenibus populares alicujus definiti loci, sed cives totius mundi, quasi unius urbis agnoverimus; in hoc conspectu & cognitione tum totius, tum nostrae praesertim naturae, quam ipsi nos moderamur, quam justitiae & pietati obsequentes sumus, quam denique beati? At enim minutiora sunt quandoque haec studia, quam ut iis ingenuum hominem, & communi bono natum incumbere par sit. Mores sunt isti hominum, non litterarum, Auditores. Quid quod ad nullius rei summam, nisi parvis praecedentibus initiis perveniri potest? Teritur quoque minutis quibusdam, & ab homiuum commercio velut semotis quae-

stionibus

ſtionibus ingenium, acuitur, ac ad ſeveriora exercetur. Tum nonnulla hujuſmodi cum ſublimioribus aut utilioribus dogmatibus quaſi neceſſariam habent concatenationem, ut non poſſe videatur ad haec deveniri, niſi illis emenſis. At ubi cetera deſunt, genus quoddam ſaevitiae eſt, poſtquam quis majorem curarum partem in ſeria contulerit, prohibere, ne & ſuo ingenio indulgeat, neve aliquando, quod Thebanus Epaminondas ſolitus erat, equitet in arundine longa. Detur haec naturae venia: ſint animorum quaedam diverticula, in quibus, veluti ſoluti & liberi, ſpatiemur.

Sunt igitur, ſi quid confeci, litterae omnes hoc etiam nomine reipub. utiles, quod & Artes perficiunt, ſine quibus illa eſſe nequit; & peregrinas important; & feros mores emolliunt, ac ſocietatem faciunt jucundiorem. Quod ſi qui ſunt, qui praeterea non ſolum ut inutiles, ſed publice etiam pernicioſas eas accuſare pergunt; eos oro, ut quoniam aut rerum ignoratione, aut morum quadam ferocia peccant, ſuae in primis naturae ſtudioſiores eſſe velint, tum in Civitatem, & Imperiorum indolem, Legum, & Artium neceſſitatem diligentius inquirere. Intelligent ii profecto, niſi ſtipites ſint & bardi, & rationem, qua a Deo ornati ſumus, totius generis humani felicitatem natura ſua ſpectare; & tum ad id eſſe aptam, quum adulta eſt, ideſt litteris formata & corroborata: & nullam hominum ſocietatem, ut non ſine Legibus, Artibus, Religione coaleſcere primum,

tum

tum consistere posse, ita non sine litteris & sapientia, sine quibus nec Leges, nec Artes, nec Religio, qua nihil carius habere debemus, esse & conservari possunt. Me quod attinet, Auditores, id nunc unum a Deo optimo maximo optaverim, ut quandoquidem consueta fastidimus, nec bona nisi quum amiserimus, aestimare didicimus; in barbaras terras, ac ultra Oceani fines repente transvehamur, indeque, quasi de speculâ quadam, res humanas contemplemur, ac nostra cum feris nationibus conferamus. Tum enim vero animadvertere possimus, quanta sit earum nationum felicitas, ad quas tantum Dei beneficium, quantum sunt litterae & sapientia, delatum est: tum sentire quantae sit immanuatis factum esse, ut quod natura, & majestate sua barbarorum quoque admirationem & amorem excitat; apud nos egeat patroni; illud nempe, quod si gentibus non omnino stupidis exprobremus, rem suapte natura amabilem, utilitatis & commodi plenam, qua una belluis praecellimus, exceptam semel avidissime, disterminatam velle, nullam illae atrociorem sibi factam injuriam putent. Tum tandem intelligere, nullum esse inter Dei munera quod gratiori animo excipere debeamus; quod vehementius percolere, quo magis laetari.

Vos nunc, generosi Adolescentes, appello. Vos reipub. seminarium: Vos tolerandis & agendis fortibus magnis natos: Vos praeclare & inter omnes nationes praestantissima indole

genitos

genitos . Heu ! pergite qua caepiſtis . Quod acrius incitamentum expectatis ? Si qua gloria nominis : ſi qua patriae caritas ; ſi quis veſtri , fortunarumque veſtrarum amor : ſi incredibilis animi voluptas vos tangit : ite , defenſate litteras, Imperii rectrices , altrices Artium , tutrices pietatis . Eo vos Parentes , eo tota vocat Italia . Italia gentium olim domina: Italia Artium , legumque , humanitatis quondam propagatrix . Agite dum : & poſtquam fortunante Deo Regem & Imperium recuperavimus , nobis vindicate & litteras : ſancte colite : alacres , quo tendunt , ducite .

F I N I S.

